

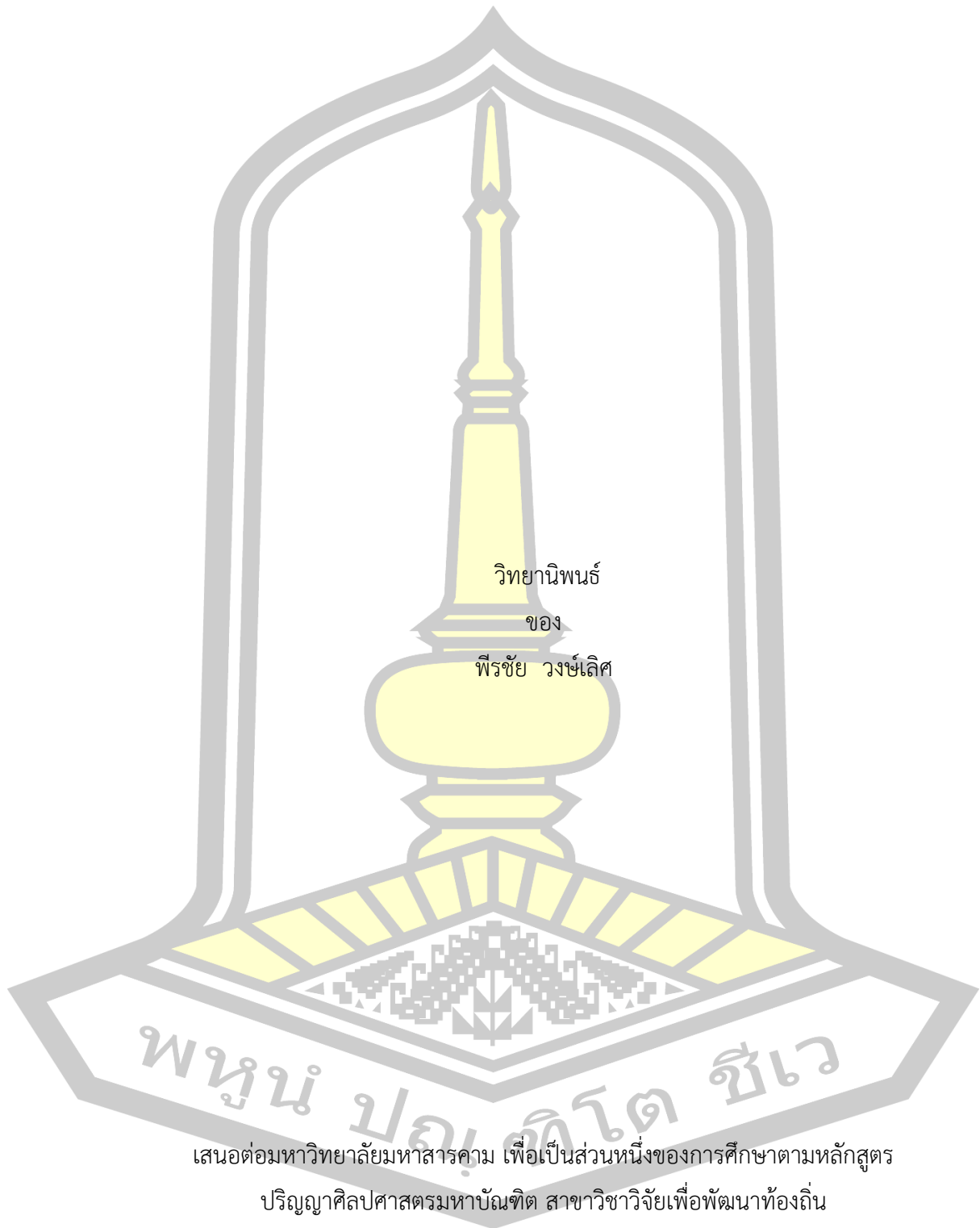
ความรู้ท้องถิ่นด้านสิ่งแวดล้อมเชิงวัฒนธรรมกับการจัดการศึกษาโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน

วิทยานิพนธ์
ของ
พีรชัย วงษ์เลิศ

เสนอต่อมหาวิทยาลัยมหาสารคาม เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวิจัยเพื่อพัฒนาท้องถิ่น
มิถุนายน 2564

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

ความรู้ท้องถิ่นด้านสิ่งแวดล้อมเชิงวัฒนธรรมกับการจัดการศึกษาโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน

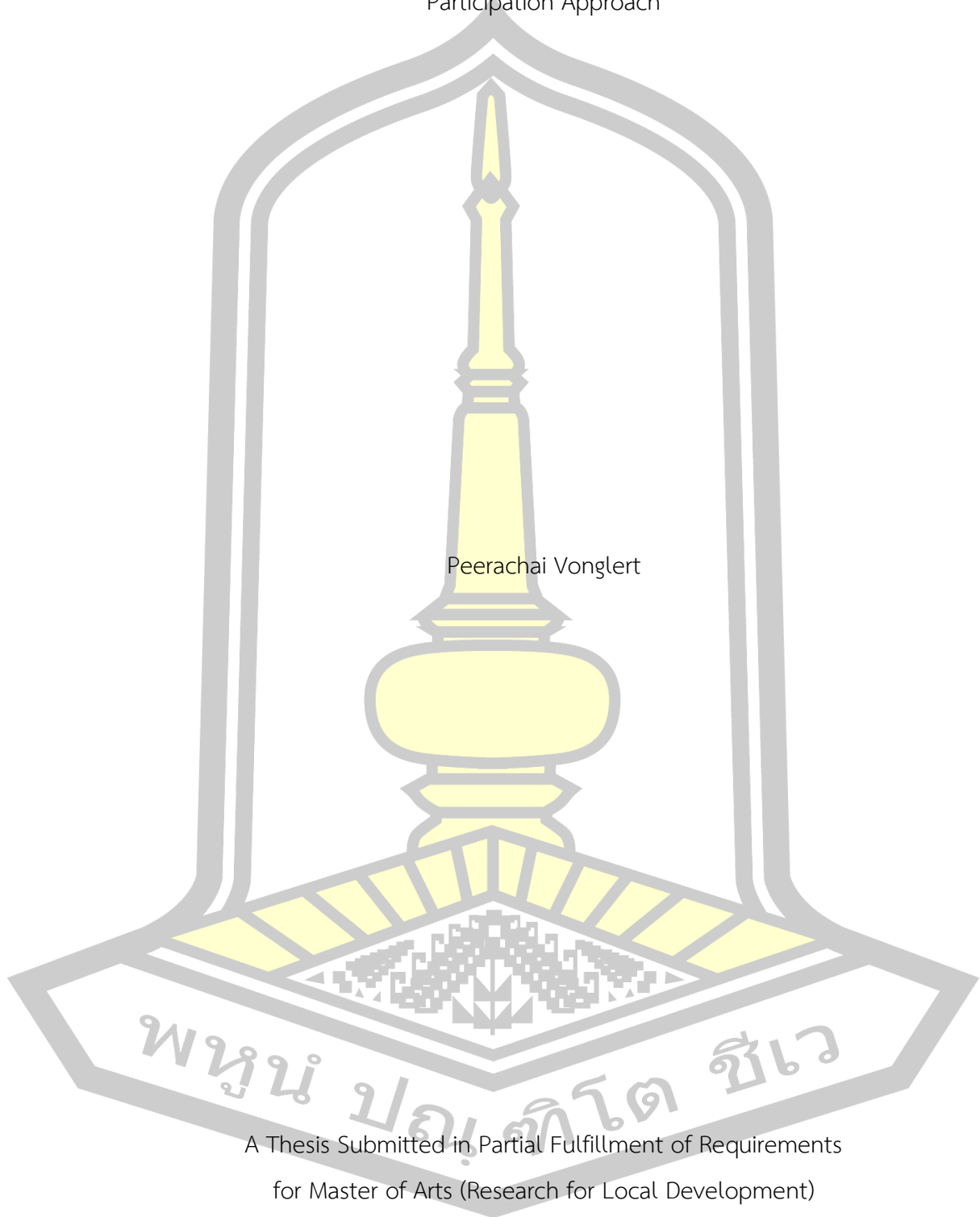

เสนอต่อมหาวิทยาลัยมหาสารคาม เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวิจัยเพื่อพัฒนาท้องถิ่น

มิถุนายน 2564

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

Traditional Ecological Knowledge and Local Curriculum Management by Community
Participation Approach

Peerachai Vonglert

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of Requirements
for Master of Arts (Research for Local Development)

June 2021

Copyright of Mahasarakham University

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ได้พิจารณาวิทยานิพนธ์ของนายพีรชัย วงษ์เลิศ แล้ว เห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวิจัย เพื่อพัฒนาท้องถิ่น ของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ

(รศ. ดร. สมชัย ภัทรนันทน์)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

(ผศ. ดร. ไชยณรงค์ เศรษฐเชื้อ)

..... กรรมการ

(รศ. ดร. อลงกรณ์ อรรคแสง)

..... กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก

(รศ. ดร. บั้วพันธ์ พรหมพักพิง)

มหาวิทยาลัยอนุมัติให้รับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญา ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวิจัยเพื่อพัฒนาท้องถิ่น ของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

.....
(รศ. ดร. นิตยา วรรณกิติร์)

คณบดีคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

(รศ. ดร. กริสน์ ชัยมูล)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

ชื่อเรื่อง	ความรู้ท้องถิ่นด้านสิ่งแวดล้อมเชิงวัฒนธรรมกับการจัดการศึกษาโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน		
ผู้วิจัย	พีรชัย วงษ์เลิศ		
อาจารย์ที่ปรึกษา	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ไชยณรงค์ เศรษฐเชื้อ		
ปริญญา	ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต	สาขาวิชา	วิจัยเพื่อพัฒนาท้องถิ่น
มหาวิทยาลัย	มหาวิทยาลัยมหาสารคาม	ปีที่พิมพ์	2564

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อ 1) วิเคราะห์การจัดการเรียนการสอนหลักสูตรท้องถิ่นในกลุ่มสาระวิทยาศาสตร์ระดับมัธยมศึกษาตอนต้นของโรงเรียนบ้านอีเซภายใต้นโยบายการปฏิรูปการศึกษาที่ให้สังคมมีส่วนร่วม 2) เพื่อศึกษาความรู้ท้องถิ่นด้านสิ่งแวดล้อมเชิงวัฒนธรรมของชุมชนรอบป่าโนนใหญ่ และ 3) เพื่อพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น โดยใช้ความรู้ท้องถิ่นด้านสิ่งแวดล้อม มาใช้ในการจัดการศึกษาของ โรงเรียนบ้านอีเซ(คุรุราษฎร์วิทยา) โดยใช้วิธีการวิจัยเอกสาร (Documentary research) การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (Participant observation) การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key informant interview) การสนทนากลุ่ม (Focus group) และการประชุมเชิงปฏิบัติการ (Workshop) โดยใช้แนวคิดของ Keyes (1991) ที่อธิบายให้เห็นว่าการจัดการศึกษาของประเทศไทย คือ เทคโนโลยีของอำนาจ และแนวคิดความรู้ท้องถิ่นสิ่งแวดล้อมเชิงวัฒนธรรม (Levels of analysis in traditional knowledge and management systems) ของ Berkes (1999) ที่ใช้อธิบายความรู้ท้องถิ่นด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมใน 4 ระดับ และเก็บข้อมูลระหว่างเดือนพฤษภาคม 2555 ถึงเดือน ตุลาคม 2559 มีผลการศึกษาดังนี้

ประการแรก แม้ว่ารัฐจัดให้มีหลักสูตรท้องถิ่นภายใต้นโยบายการปฏิรูปการศึกษา แต่พบว่า เนื้อหาในการสอนไม่สอดคล้องกับท้องถิ่น ครูสอนเนื้อหาโดยยึดตำรา กระบวนการเรียนไม่ได้ทำให้ชุมชนมีส่วนร่วม ทำให้หลักสูตรท้องถิ่นไม่ตอบสนองต่อชุมชน

ประการที่สอง พบว่าชุมชนรอบป่าโนนใหญ่มีความรู้ท้องถิ่นด้านสิ่งแวดล้อมเชิงวัฒนธรรม (Traditional ecological knowledge) ที่ลึกซึ้งทั้งด้านกายภาพ ระบบนิเวศ ชนิดพันธุ์พืชและสัตว์ ด้านการจัดการและการใช้ประโยชน์ ด้านการจัดการเชิงสถาบัน และโลกทัศน์ของชุมชนต่อทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ที่เหมาะสำหรับการนำไปใช้ในการสอนหลักสูตรท้องถิ่น

ประการที่สาม ได้มีการนำความรู้ท้องถิ่นด้านสิ่งแวดล้อมเชิงวัฒนธรรมของชุมชนเข้าสู่

กระบวนการเรียนรู้ในสถานศึกษาของโรงเรียนบ้านอีเซ(คุรุราษฎร์วิทยา) ทำให้โรงเรียนสามารถสร้างตำราหลักสูตรท้องถิ่นที่เป็นเอกลักษณ์โดดเด่นและสามารถประกาศใช้หลักสูตรท้องถิ่นสิ่งแวดล้อมศึกษาในสถานศึกษาได้ โดยได้รับความร่วมมือจากผู้บริหาร ครู ผู้ปกครอง ชุมชน หน่วยงานภาครัฐ เอกชน และองค์กรพัฒนาเอกชน จนนำไปสู่โรงเรียนต้นแบบของการจัดการศึกษาและเป็นพี่กอบรมเพื่อขยายผลการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นสู่โรงเรียนในภาคอีสาน

กล่าวโดยสรุป การใช้แนวคิดความรู้ท้องถิ่นด้านสิ่งแวดล้อมเชิงวัฒนธรรมมาใช้ในการเก็บข้อมูลความรู้ท้องถิ่นของชุมชนทำให้เห็นได้ว่าชุมชนมีความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติที่ลึกซึ้ง สามารถนำไปใช้ในการจัดการศึกษาหลักสูตรท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี

คำสำคัญ : การจัดการศึกษา, การมีส่วนร่วมของชุมชน, ความรู้ท้องถิ่น, สิ่งแวดล้อมเชิงวัฒนธรรม

TITLE	Traditional Ecological Knowledge and Local Curriculum Management by Community Participation Approach		
AUTHOR	Peerachai Vonglert		
ADVISORS	Assistant Professor Chainarong Sretthachau , Ph.D.		
DEGREE	Master of Arts	MAJOR	Research for Local Development
UNIVERSITY	Maharakham University	YEAR	2021

ABSTRACT

The objectives of this research are as followings; First, to analyze local study in scientific aspect of Ban I SEE Secondary School under the education reform policy of community participation. Second, to study local knowledge of cultural environment of Non Yai community Third, to development local curriculum on Ban I SEE school by using documentary research, participant observation, key informant interview, focus group, and workshops. By using ideas of Keyes (1991) to explain the education management of Thai state and Levels of analysis in traditional knowledge and management system by Fikert Berkes (1999) in which explain that there are four levels of local knowledge on resources and environment. This research was conducted during May 2012 to October 2016.

The research results were as followings; 1) under the education reform policy of Thai state, the content of the curriculum is not relevant with the local, the teachers based their teaching on books from Ministry of Education, there is no community participation in the curriculum and makes the curriculum serve no purpose of the daily life of the local.

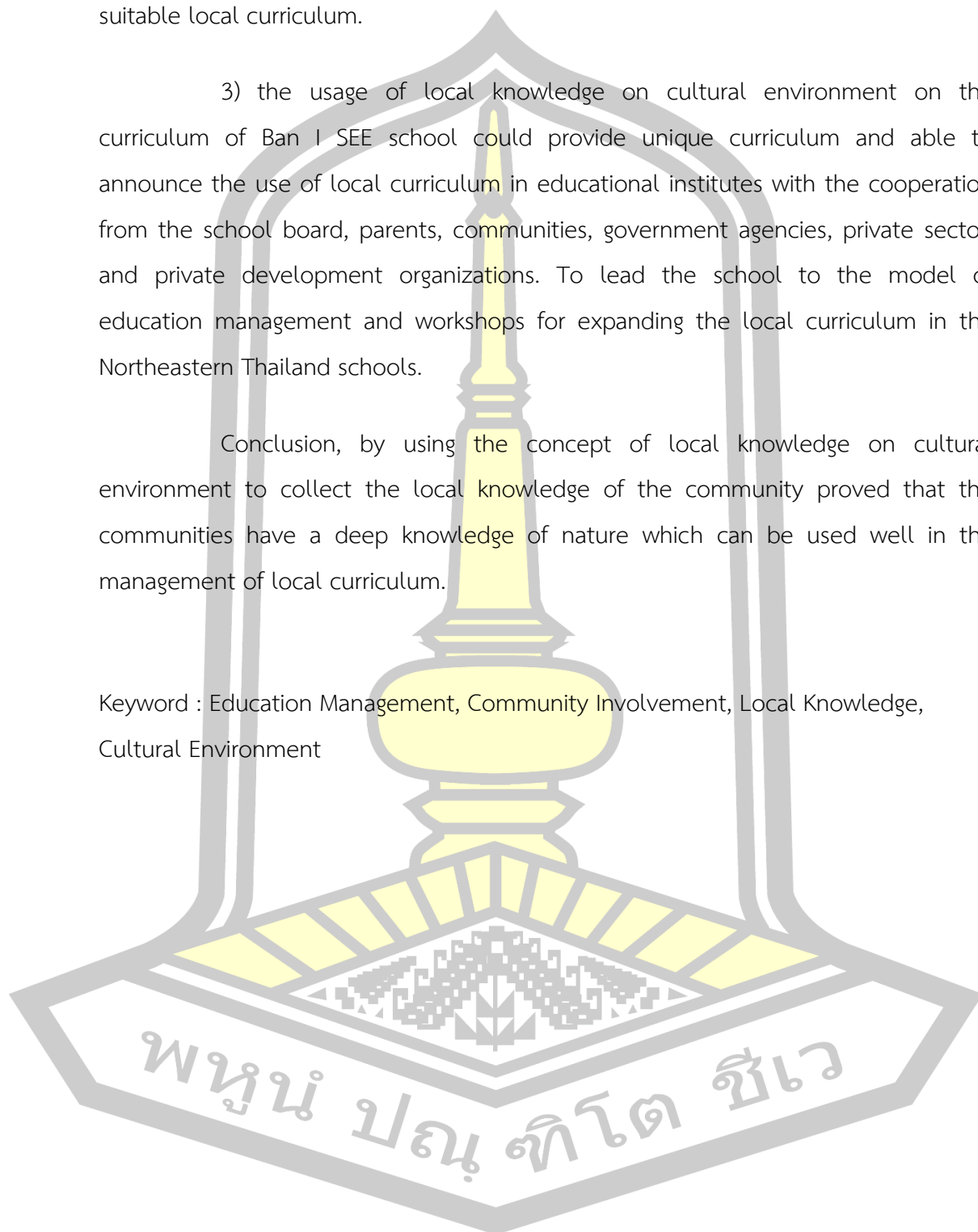
2) The communities around Non Yai forest have traditional ecological knowledge with deep knowledge of physical geography, ecological systems, plants and animals' species, resource management and utilization, institutions

management, communities' world vision toward resource and environment for the suitable local curriculum.

3) the usage of local knowledge on cultural environment on the curriculum of Ban I SEE school could provide unique curriculum and able to announce the use of local curriculum in educational institutes with the cooperation from the school board, parents, communities, government agencies, private sector, and private development organizations. To lead the school to the model of education management and workshops for expanding the local curriculum in the Northeastern Thailand schools.

Conclusion, by using the concept of local knowledge on cultural environment to collect the local knowledge of the community proved that the communities have a deep knowledge of nature which can be used well in the management of local curriculum.

Keyword : Education Management, Community Involvement, Local Knowledge, Cultural Environment

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จสมบูรณ์ได้ด้วยความกรุณาและความช่วยเหลืออย่างสูงยิ่งจาก ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ไชยณรงค์ เศรษฐเชื้อ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ที่ได้ให้ความช่วยเหลือแนะนำ แนวทางการศึกษา การค้นคว้าแหล่งข้อมูลที่สำคัญในการทำวิจัย ตลอดจนตรวจสอบแก้ไขข้อบกพร่อง ตลอดจนการทำวิทยานิพนธ์เป็นอย่างดี จึงขอขอบพระคุณอย่างสูงยิ่ง และขอขอบพระคุณกรรมการสอบ ทุกท่าน ที่กรุณาให้คำปรึกษา ข้อเสนอแนะ และตรวจสอบแก้ไขข้อบกพร่องของการทำวิทยานิพนธ์จน สำเร็จสมบูรณ์

ขอขอบพระคุณผู้บริหาร คณะครู และนักเรียน โรงเรียนบ้านอีเซ (คุรุราษฎร์วิทยา) ผู้ปกครอง และชุมชนตำบลอีเซ อำเภอโพธิ์ศรีสุวรรณ จังหวัดศรีสะเกษ ที่กรุณาเสียสละเวลาอันมีค่าแบ่งปันและ แลกเปลี่ยนองค์ความรู้ ตลอดจนการมีส่วนร่วมในการวิจัยครั้งนี้

ขอขอบพระคุณคณาจารย์และบุคลากร ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะ มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคามทุกท่าน ที่ให้ความช่วยเหลือ เอื้อเฟื้อสถานที่ และอุปกรณ์ในการทำวิจัย ตลอดทั้งเพื่อน ๆ พี่ ๆ และน้อง ๆ ทุกท่านที่ให้ความช่วยเหลือตลอดการทำ วิทยานิพนธ์

พีรชัย วงษ์เลิศ

สารบัญ

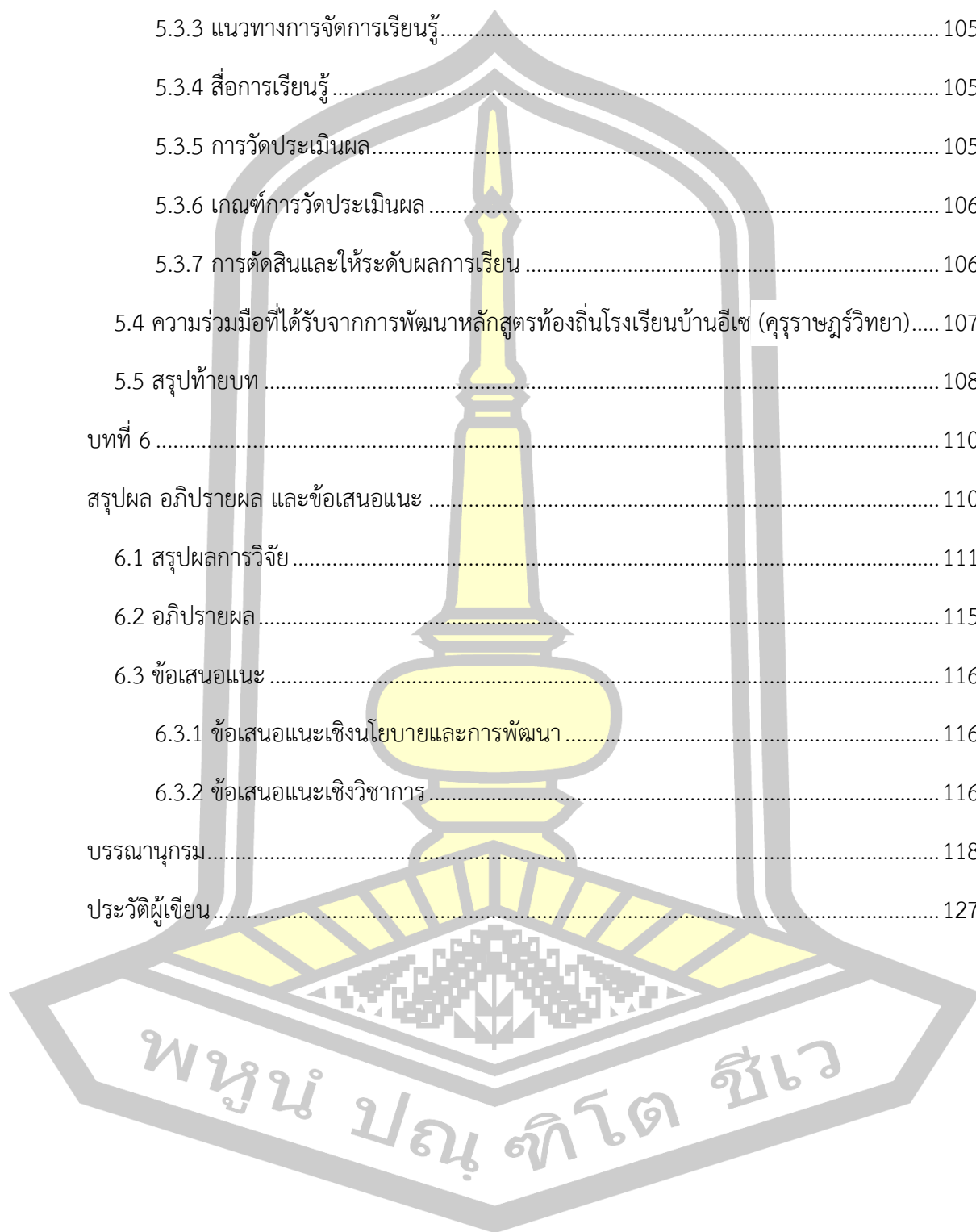
	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ฉ
กิตติกรรมประกาศ.....	ช
สารบัญ.....	ฌ
สารบัญตาราง.....	๗
บทที่ 1	1
บทนำ.....	1
1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย	5
1.3 คำถามในการวิจัย.....	6
1.4 ขอบเขตของการวิจัย.....	6
1.5 การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย.....	7
1.5.1 แนวทางที่ 1.....	7
1.5.2 แนวทางที่ 2.....	9
1.5.3 แนวทางที่ 3.....	14
1.5.4 แนวทางที่ 4.....	20
1.5.5 แนวทางที่ 5.....	23
1.6 แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย.....	24
1.6.1 แนวคิดเทคโนโลยีของอำนาจและการจัดการศึกษาของรัฐ.....	24
1.6.2 แนวคิดความรู้ท้องถิ่นสิ่งแวดล้อมเชิงวัฒนธรรม.....	25
1.7 กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	26

1.8 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	27
1.9 วิธีการดำเนินการวิจัย.....	28
1.9.1 พื้นที่การวิจัย (Research area).....	28
1.9.2 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key informant).....	28
1.9.3 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย.....	28
1.9.4 วิธีการรวบรวมข้อมูล.....	28
1.9.5 การวิเคราะห์ข้อมูล.....	30
1.10 ระยะเวลาในการดำเนินวิจัย.....	30
1.11 นิยามศัพท์เฉพาะ.....	30
บทที่ 2.....	32
บริบทชุมชนและประวัติศาสตร์ป่าโนนใหญ่.....	32
2.1 บริบทชุมชนรอบป่าโนนใหญ่.....	32
2.2 ประวัติศาสตร์การต่อสู้เพื่อปกป้องผืนป่าโนนใหญ่.....	37
2.3 โรงเรียนบ้านอีเซ (ศุภราชบุรีวิทยา).....	41
2.4 วิถีชีวิตของนักเรียนโรงเรียนบ้านอีเซ (ศุภราชบุรีวิทยา).....	42
บทที่ 3.....	44
การจัดการเรียนการสอนหลักสูตรท้องถิ่นภายใต้ต้นนโยบายปฏิรูปการศึกษา.....	44
3.1 นโยบายการปฏิรูปการศึกษาที่ให้สังคมมีส่วนร่วม.....	44
3.2 เนื้อหาของหลักสูตรการสอนวิทยาศาสตร์ที่นโยบายให้เอาความรู้ท้องถิ่นมาใช้.....	50
3.2.1 กลุ่มสาระการเรียนรู้วิทยาศาสตร์.....	51
3.2.1.1 ทำไมต้องเรียนวิทยาศาสตร์.....	51
3.2.1.2 เรียนรู้อะไรในวิทยาศาสตร์.....	51
3.2.2 สารและมาตรฐานการเรียนรู้.....	52
3.2.2.1 สารที่ 1 สิ่งมีชีวิตกับกระบวนการดำรงชีวิต.....	52

3.2.2.2 สารที่ 2 ชีวิตกับสิ่งแวดล้อม	52
3.2.2.3 สารที่ 3 สารและสมบัติของสาร	53
3.2.2.4 สารที่ 4 แรงและการเคลื่อนที่	53
3.2.2.5 สารที่ 5 พลังงาน.....	53
3.2.2.6 สารที่ 6 กระบวนการเปลี่ยนแปลงของโลก	53
3.2.2.7 สารที่ 7 ดาราศาสตร์และอวกาศ.....	53
3.2.2.8 สารที่ 8 ธรรมชาติของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี.....	54
3.3 ข้อจำกัดของครูผู้สอนและผู้บริหารในการนำความรู้ท้องถิ่นไปจัดการเรียนการสอนอย่างมีส่วนร่วม	58
3.4 การมีส่วนร่วมของชุมชนที่มีต่อกระบวนการจัดการเรียนการสอน.....	59
3.5 สรุปท้ายบท	61
บทที่ 4	63
ความรู้ท้องถิ่นด้านสิ่งแวดล้อมเชิงวัฒนธรรมของชุมชนรอบป่าโนนใหญ่.....	63
4.1 ความรู้ท้องถิ่นด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวกับกายภาพ ภูมินิเวศ และชื่อชนิดสัตว์ (Local knowledge of Land, Animals).....	64
4.1.1 ความรู้เกี่ยวกับป่าโคก.....	64
4.1.2 ความรู้เกี่ยวกับป่าปุง ป่าทาม.....	64
4.1.3 ความรู้เกี่ยวกับชนิดพันธุ์.....	65
4.2 ความรู้ท้องถิ่นเกี่ยวกับการจัดการและการใช้ประโยชน์ (Land and Resource Management Systems).....	67
4.3 ความรู้ท้องถิ่นด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวกับการจัดการเชิงสถาบัน องค์กร และความเป็นธรรมของคนในชุมชน (Social Institutions).....	78
4.3.1 ความรู้ท้องถิ่นเกี่ยวกับกฎเกณฑ์ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ	78
4.3.2 การแบ่งเขตพื้นที่การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน	79

4.4 ความรู้ท้องถิ่นด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวกับโลกทัศน์ของชุมชนที่มีต่อทรัพยากร และสิ่งแวดล้อม (World View).....	80
4.4.1 ความเชื่อด้านผีปอบตา	80
4.4.2 ความเชื่อเกี่ยวกับป่าตาแฮก.....	81
4.4.3 ความเชื่อกับป่าผีหอยเจ้า	81
4.4.4 ความเชื่อ ความเคารพต่อผีป่าช้า.....	81
4.4.5 ความเชื่อด้านพระพุทธศาสนา.....	82
4.4.6 ความเชื่อของคนหาของป่า	82
4.4.7 ความเชื่อของหมอยาสมุนไพร.....	82
4.4.8 ความเชื่อของคนหาปลา.....	83
4.5 สรุปท้ายบท	83
บทที่ 5.....	86
การนำเอาความรู้ไปสู่การปฏิบัติ	86
5.1 ความรู้ท้องถิ่นด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมเชิงวัฒนธรรม	86
5.1.1 ความรู้ท้องถิ่นด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวกับกายภาพ ภูมินิเวศและชื่อชนิด สัตว์ (Local knowledge of Land, Animals).....	86
5.1.2 ความรู้ท้องถิ่นเกี่ยวกับการจัดการและการใช้ประโยชน์ (Land and Resource Management Systems).....	87
5.1.3 ความรู้ท้องถิ่นด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวกับการจัดการเชิงสถาบัน องค์กร และความเป็นธรรมของคนในชุมชน (Social Institutions).....	90
5.1.4 ความรู้ท้องถิ่นด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวกับโลกทัศน์ของชุมชนที่มีต่อ ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม (World View).....	91
5.2 การวิเคราะห์และพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นด้านสิ่งแวดล้อมสู่สถานศึกษา.....	91
5.3 การจัดการเรียนรู้สู่หลักสูตรท้องถิ่นในโรงเรียนบ้านอีเซ (ศรুরาษฎร์วิทยา).....	93
5.3.1 รายวิชาหลักสูตรท้องถิ่นในโรงเรียนบ้านอีเซ (ศรুরาษฎร์วิทยา).....	93

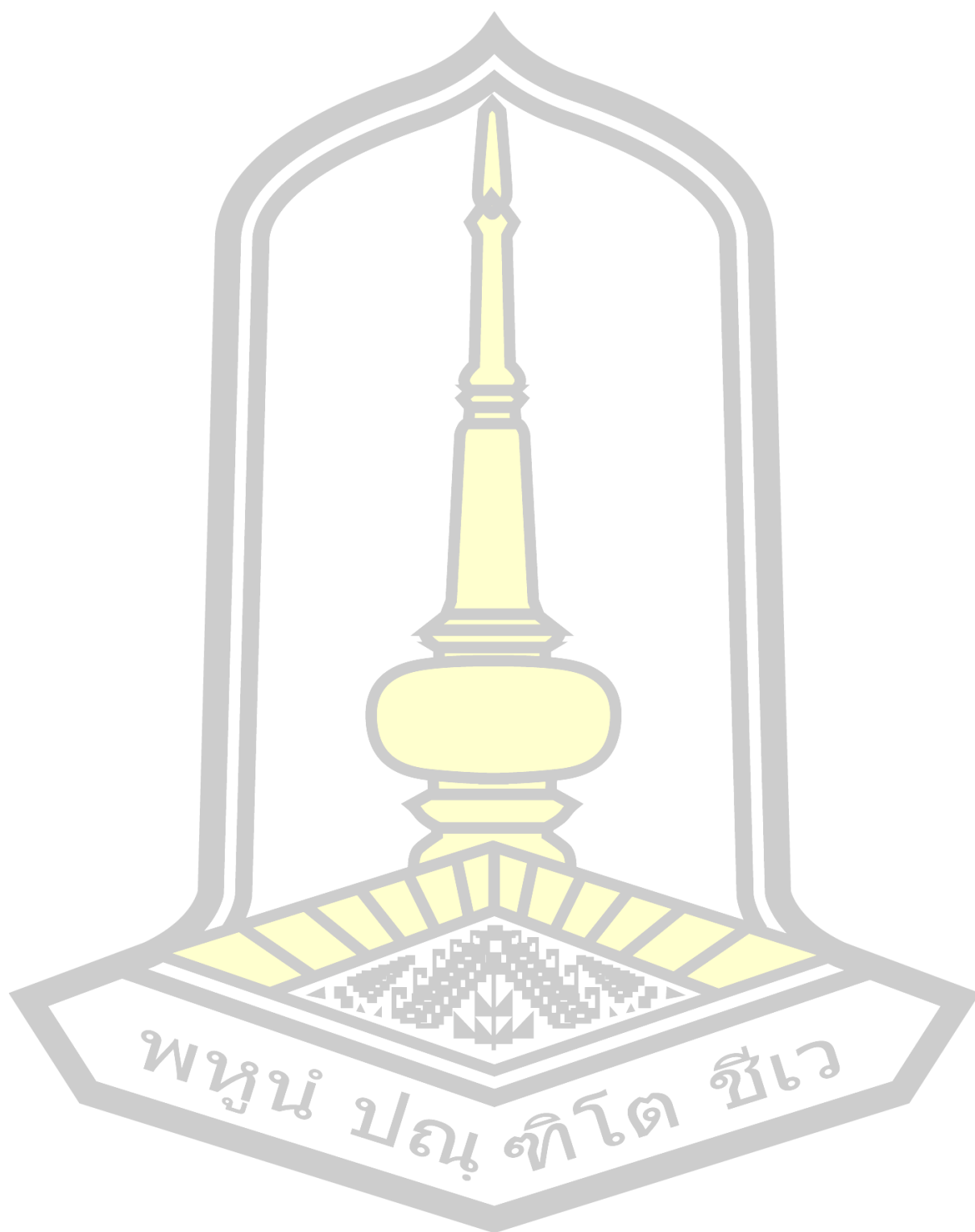
5.3.2 การกำหนดเวลาเรียน	105
5.3.3 แนวทางการจัดการเรียนรู้.....	105
5.3.4 สื่อการเรียนรู้.....	105
5.3.5 การวัดประเมินผล.....	105
5.3.6 เกณฑ์การวัดประเมินผล	106
5.3.7 การตัดสินและให้ระดับผลการเรียน	106
5.4 ความร่วมมือที่ได้รับจากการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นโรงเรียนบ้านอีเซ (คุรุราษฎร์วิทยา).....	107
5.5 สรุปท้ายบท	108
บทที่ 6	110
สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	110
6.1 สรุปผลการวิจัย.....	111
6.2 อภิปรายผล	115
6.3 ข้อเสนอแนะ	116
6.3.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและการพัฒนา	116
6.3.2 ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ.....	116
บรรณานุกรม.....	118
ประวัติผู้เขียน.....	127

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 1 แสดงพืชประเภทอาหารป่าที่พบ จำนวน 22 ชนิด และระยะเวลาการเก็บหา	67
ตารางที่ 2 แสดงชนิดมันป่า ที่พบจำนวน 7 ชนิด และระยะเวลาการเก็บหา	69
ตารางที่ 3 แสดงประเภทผลไม้ป่า ที่พบจำนวน 17 ชนิด และระยะเวลาในการเก็บหา.....	69
ตารางที่ 4 ประเภทเห็ดกินได้ พบจำนวน 19 ชนิด และช่วงเวลาในการเก็บหา.....	71
ตารางที่ 5 พืชสมุนไพร ที่พบมีจำนวน 25 ชนิด.....	72
ตารางที่ 6 ประเภทสัตว์ป่า ที่อนุญาตให้หาจับได้ จำนวน 13 ชนิด และช่วงเวลาในการเก็บหา	74
ตารางที่ 7 ประเภทชนิดพันธุ์ปลาในลำห้วยทับทัน จำนวน 43 ชนิด.....	75
ตารางที่ 8 แสดงชื่อหลักสูตรท้องถิ่นที่มีความสอดคล้องกับความรู้ 4 ระดับ ตามแนวคิดของ Berkes (1999).....	92
ตารางที่ 9 แสดงการวิเคราะห์คำอธิบายรายวิชาวิทยาศาสตร์ รหัสวิชา 21201.....	94
ตารางที่ 10 แสดงหน่วยการเรียนรู้รายวิชาวิทยาศาสตร์ รหัสวิชา 21201.....	94
ตารางที่ 11 แสดงการวิเคราะห์คำอธิบายรายวิชาวิทยาศาสตร์ รหัสวิชา 21202.....	96
ตารางที่ 12 แสดงหน่วยการเรียนรู้รายวิชาวิทยาศาสตร์ รหัสวิชา 21202.....	96
ตารางที่ 13 แสดงการวิเคราะห์คำอธิบายรายวิชาวิทยาศาสตร์ รหัสวิชา 22201.....	98
ตารางที่ 14 แสดงหน่วยการเรียนรู้รายวิชาวิทยาศาสตร์ รหัสวิชา 22201.....	98
ตารางที่ 15 แสดงการวิเคราะห์คำอธิบายรายวิชาวิทยาศาสตร์ รหัสวิชา 22202.....	100
ตารางที่ 16 แสดงหน่วยการเรียนรู้รายวิชาวิทยาศาสตร์ รหัสวิชา 22202.....	100
ตารางที่ 17 แสดงการวิเคราะห์คำอธิบายรายวิชาวิทยาศาสตร์ รหัสวิชา 23201.....	102
ตารางที่ 18 แสดงหน่วยการเรียนรู้รายวิชาวิทยาศาสตร์ รหัสวิชา 23201.....	102
ตารางที่ 19 แสดงการวิเคราะห์คำอธิบายรายวิชาวิทยาศาสตร์ รหัสวิชา 23202.....	104
ตารางที่ 20 แสดงหน่วยการเรียนรู้รายวิชาวิทยาศาสตร์ รหัสวิชา 23202.....	104

ตารางที่ 21 เกณฑ์การตัดสินผลการเรียน..... 106

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

จากที่รัฐบาลไทยได้ให้ความสำคัญกับการจัดการศึกษา ด้วยหลักการที่ว่าการศึกษาเป็นรากฐานสำคัญในการพัฒนาความเจริญก้าวหน้าของมนุษย์ การศึกษาฝึกคนรู้จักคิดเป็นและนำความรู้ที่ได้รับจากการศึกษาไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันและพึ่งตนเองได้อย่างเหมาะสม การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์จึงมีความสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับการพัฒนาเยาวชนของชาติให้มีคุณภาพทั้งในด้านความรู้ความสามารถในเชิงวิชาการ และคุณลักษณะที่พึงประสงค์ในการอยู่ร่วมกับประชาคมโลกได้ การศึกษาจึงถือเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนามนุษย์ให้เป็นบุคคลที่มีคุณภาพตามมา จากความสำคัญประการนี้รัฐบาลไทยจึงมีความพยายามที่จะปฏิรูปการศึกษาเพื่อพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ให้มีความสอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 โดยมีเป้าหมายเพื่อปฏิรูปการเรียนรู้ การปฏิรูปครู และบุคลากรทางการศึกษา (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 2550 – 2554, หน้า 51) และการปฏิรูปการบริหารการศึกษาตามแนวพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช 2545 ที่ระบุไว้ว่าจะมุ่งเน้นการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งทางร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ควบคู่คุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำเนินชีวิตเพื่อสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข โดยคำนึงถึงการกระจายอำนาจ การมีส่วนร่วมและมุ่งตอบสนองความต้องการของนักเรียนเป็นหลัก (กระทรวงศึกษาธิการ, 2546; ปารณทัตต์ แสนวิเศษ, 2555) ทั้งนี้ในมาตรา 8 ระบุว่าจัดการศึกษาให้ยึดหลัก คือ ให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา มาตรา 9 การจัดระบบโครงสร้างและกระบวนการจัดการศึกษาให้ยึดหลัก คือ มีการกระจายอำนาจไปสู่เขตพื้นที่การศึกษา สถานศึกษาและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น การมีส่วนร่วมของบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น มาตรา 24 การจัดกระบวนการเรียนรู้ ให้สถานศึกษาและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องดำเนินการดังนี้คือ จัดเนื้อหาสาระและกิจกรรมให้สอดคล้องกับความสนใจและความถนัดของนักเรียน โดยคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล ดังนั้นการจัดการศึกษาจึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาคนในสังคมให้มีคุณภาพ หากประชาชนได้รับการศึกษาที่ดีก็มีผลต่อการพัฒนาประเทศตามมาด้วย (พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542, 2542)

ที่ผ่านมากระทรวงศึกษาธิการในฐานะหน่วยงานหลักได้รับนโยบายการปฏิรูปการศึกษา มาปฏิบัติ โดยมีขอบข่ายของการปฏิรูปการศึกษาคือ เพื่อปรับปรุงการดำเนินงานทางการศึกษา เพื่อพัฒนาคุณภาพการศึกษาให้บรรลุตามเป้าหมาย และเพื่อยกระดับคุณภาพมาตรฐานการศึกษาให้สูงขึ้น และมุ่งเน้นแนวทางการปฏิรูปการศึกษาใน 4 ด้าน คือ การปฏิรูปโรงเรียนและสถานศึกษา การปฏิรูปครูและบุคลากรทางการศึกษา การปฏิรูปหลักสูตรและกระบวนการเรียนการสอน และการปฏิรูประบบบริหารการศึกษา (ศูนย์ปฏิบัติการปฏิรูปการศึกษา, 2544, หน้า 80) แต่ทั้งนี้แม้ประเทศไทยจะผ่านการปฏิรูปการศึกษามาแล้วหลายครั้งก็ตาม แต่จากผลการดำเนินการปฏิรูปการศึกษาตลอด 10 ปีที่ผ่านมา กลับพบว่าการพัฒนาคุณภาพของผู้เรียนยังไม่สามารถบรรลุผลตามเป้าหมายที่ตั้งไว้แต่อย่างใด ซึ่งปัจจัยสำคัญที่เป็นตัวแปรส่งผลกระทบต่อความสำเร็จของการปฏิรูปการเรียนรู้คือคุณภาพของครูและบุคลากรทางการศึกษา ซึ่งจากการติดตามผลของสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษากระทรวงศึกษาธิการ ในช่วงปีการศึกษา 2542 - 2548 พบว่า ครูผู้สอนส่วนหนึ่งยังไม่สามารถจัดทำและพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษาได้ ครูขาดวิธีการจัดการเรียนการสอน การวัดและประเมินผลที่มีประสิทธิภาพ ครูขาดความรู้ความเข้าใจในการวิจัยและพัฒนาการศึกษา ประการสำคัญจากผลการดำเนินงานของสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ ที่ดำเนินงานด้านการจัดการศึกษาในช่วงปีการศึกษา 2549 - 2550 ยังพบว่า คุณภาพของผู้เรียนส่วนใหญ่อยู่ในระดับปรับปรุง เพราะที่ผ่านมาหลักสูตรการจัดการศึกษา ได้มุ่งเน้นแต่เนื้อหาสาระหรือเรียนรู้เรื่องราวที่ไกลตัวนักเรียน เป็นการแยกนักเรียนออกจากชีวิตจริง เมื่อนักเรียนประสบปัญหาในการดำรงชีวิตประจำวันจึงไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ ขณะที่ครูผู้สอนก็จัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่ให้นักเรียน ลงมือกระทำและเผชิญกับสถานการณ์จริงที่น้อยมาก หลักสูตรจึงเป็นเสมือนกับทางลัดที่จะคอยกำหนดทิศทาง ให้การเรียนการสอนเป็นไปตาม ความมุ่งหมายของการศึกษา หรือเป็นเครื่องมือชี้นำการจัดการเรียนรู้และประสบการณ์แก่นักเรียนซึ่งครูจะต้องปฏิบัติตาม เพื่อให้นักเรียนได้รับการศึกษาที่มุ่งจุดหมายเดียวกัน (ฮ่าง บัวศรี, 2542, หน้า 10 - 11)

ดังนั้นในการปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สอง (พ.ศ. 2552 - 2561) กระทรวงศึกษาธิการจึงได้นำนโยบายจากรัฐบาลมาปฏิบัติภายใต้การพัฒนาประกอบด้วย การพัฒนาคุณภาพคนไทยยุคใหม่ การพัฒนาคุณภาพครูยุคใหม่ การพัฒนาคุณภาพสถานศึกษาและแหล่งเรียนรู้ยุคใหม่ และเน้นให้ครูจัดการเรียนการสอนให้ผู้เรียนรู้คิด รู้วิเคราะห์เป็นมากขึ้น พร้อมจัดทำหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 (อัญญรัตน์ นาเมือง, 2551) ซึ่งในส่วนของ การพัฒนาหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 มีประเด็นสำคัญคือ เป็นหลักสูตรที่

สนองการกระจายอำนาจให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา สอดคล้องกับสภาพความต้องการของท้องถิ่น ประกอบด้วย 8 กลุ่มสาระการเรียนรู้ ได้แก่ กลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม สุขศึกษาและพลศึกษา ศิลปะ การงานอาชีพและเทคโนโลยีและภาษาต่างประเทศ โดยให้บทบาทของสถานศึกษาที่จัดการศึกษาขั้นพื้นฐานทุกระบบได้ใช้หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ในการจัดการศึกษาเพื่อให้เกิดความสอดคล้องกับสภาพความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมและความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการ ทั้งนี้ให้สถานศึกษาขั้นพื้นฐานต้องทำหน้าที่จัดทำสาระของหลักสูตรในแต่ละกลุ่มสาระ ในส่วนที่มีความเกี่ยวข้องกับสภาพปัญหาในชุมชนและสังคมภูมิปัญญาท้องถิ่น (ปรัชญา เวสารัชช, 2545; กระทรวงศึกษาธิการ, 2551)

ผู้วิจัย ในฐานะครูผู้ทำหน้าที่ปฏิบัติการสอนในโรงเรียนบ้านอิเซ (คุรุราษฎร์วิทยา) ตำบลอิเซ อำเภอบึงสามพัน จังหวัดศรีสะเกษ ที่มีส่วนรับผิดชอบในการจัดการเรียนการสอนในกลุ่มสาระการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ที่กระทรวงศึกษาธิการได้กำหนดมาตรฐานตัวชี้วัดและสาระการเรียนรู้แกนกลางมาให้ โดยกระทรวงศึกษาธิการมีความมุ่งหวังว่า จะให้ผู้เรียนได้เรียนรู้วิทยาศาสตร์ที่เน้นการเชื่อมโยงความรู้กับกระบวนการมีทักษะสำคัญในการค้นคว้าและสร้างองค์ความรู้ โดยใช้กระบวนการในการสืบเสาะหาความรู้ และการแก้ปัญหาที่หลากหลาย ทั้งนี้ได้กำหนดสาระสำคัญไว้ดังนี้คือ สาระที่ 1 สิ่งมีชีวิตกับกระบวนการดำรงชีวิต สาระที่ 2 ชีวิตกับสิ่งแวดล้อม สาระที่ 3 สารและสมบัติของสาร สาระที่ 4 แรงและการเคลื่อนที่ สาระที่ 5 พลังงาน สาระที่ 6 กระบวนการเปลี่ยนแปลงของโลก สาระที่ 7 ดาราศาสตร์และอวกาศ และสาระที่ 8 ธรรมชาติของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี กระบวนการทางวิทยาศาสตร์ การสืบเสาะหาความรู้ การแก้ปัญหา และจิตวิทยาศาสตร์

ในการจัดกระบวนการเรียนรู้ของคณะครูนักเรียนโรงเรียนบ้านอิเซ (คุรุราษฎร์วิทยา) ก่อนปีการศึกษา 2554 ที่ผ่านมาพบว่าพบว่า ครูส่วนใหญ่มีภาระงานมาก และเป็นครูอยู่นอกพื้นที่ จึงขาดความรู้ความเข้าใจเรื่องของชุมชน และองค์ความรู้ที่อยู่ในท้องถิ่น ระบบบริหารงานวิชาการภายในสถานศึกษา ก็จัดแยกกลุ่มครูออกตามระดับชั้น เช่น กลุ่มครูผู้สอนระดับก่อนประถมศึกษา กลุ่มครูผู้สอนระดับประถมศึกษา และกลุ่มครูผู้สอนระดับมัธยมศึกษา ทำให้ครูไม่สามารถทำงานเป็นทีมได้ กระบวนการจัดการเรียนรู้จึงเป็นไม่เป็นเอกภาพ ด้านผู้บริหาร แม้จะเปิดโอกาสให้คณะครูได้จัดกิจกรรมการเรียนการสอนตามนโยบายการปฏิรูปการศึกษาที่ตามปัญหา ยังพบว่าครูยึดการสอนตามหนังสือและแบบเรียนของกรมวิชาการและสำนักพิมพ์ต่าง ๆ ด้วยเหตุผลครูกลัวสอนไม่ทันตามเนื้อหาในหลักสูตร และมีความวิตกกังวลว่าผลคะแนนจากการทดสอบวัดผลในระดับระดับชาติ

ของนักเรียนจะตกต่ำ ซึ่งจะมีผลต่อการพิจารณาความดีความชอบของผู้บริหาร และคณะในสถานศึกษา ครูส่วนใหญ่จึงต้องใช้วิธีการสอนตามตำราและใช้กระบวนการติวข้อสอบแทนการจัดกระบวนการเรียนรู้ตามนโยบายการปฏิรูปการศึกษา ขณะที่หลักสูตรกลุ่มสาระการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 กระทรวงศึกษาธิการได้อนุญาตให้สถาบันส่งเสริมการสอนวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี และสำนักพิมพ์ต่าง ๆ จัดพิมพ์ตำราเรียนในรายวิชาพื้นฐานวิทยาศาสตร์ เพื่อให้สถานศึกษา ครู และนักเรียนใช้ประกอบการเรียนการสอนตรงตามมาตรฐาน ตัวชี้วัด และเนื้อหาสาระตามที่กำหนดไว้ แต่ความสำคัญบางประการกลับพบว่า เนื้อหาในตำราเรียนบางสำนักพิมพ์ต่าง ๆ ได้นำเรื่องราวที่อยู่ไกลตัวมาให้นักเรียนได้เรียนรู้ เช่น ในหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานวิทยาศาสตร์ของสถาบันส่งเสริมการสอนวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 เล่ม 2 (ยุพา วยยศ, ถนัด ศรีบุญเรือง, โจ บอยด์ และวอลเตอร์ ไวท์ลอร์, 2551) ในบทที่ 5 เรื่องมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ภาพหน้า 112 ได้อธิบายถึงกิจกรรมการใช้ทรัพยากรธรรมชาติของมนุษย์ในรูปแบบต่าง ๆ โดยนำเสนอภาพการสำรวจทรัพยากรธรรมชาติได้ทองทะเลมาให้นักเรียนอีสานได้เรียนรู้ และในหน้า 116 การอธิบายสาเหตุความเสื่อมโทรมของทรัพยากรป่าไม้ ก็ได้นำเสนอภาพความเสื่อมโทรมของป่าชายเลนกรณีพื้นที่ป่าชายเลนถูกนำมาใช้พัฒนาเป็นแหล่งเที่ยว นอกจากนี้ยังพบว่าหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานวิทยาศาสตร์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 เล่ม 1 ของบริษัทอักษรเจริญทัศน์ บทเรียนเรื่องระบบนิเวศ ก็นำเรื่องราวของระบบนิเวศน้ำเค็มและระบบนิเวศป่าชายเลนมาประกอบการสอนในบทเรียน เนื้อหาเรื่องปัญหาสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ หน้า 61 ก็นำเสนอภาพการทำลายพื้นที่ป่าชายเลน เพื่อนำพื้นที่มาทำฟาร์มกุ้ง ซึ่งหากวิเคราะห์จากเนื้อหาในบทเรียนแล้ว นักเรียนในโรงเรียนบ้านอีเซ(ครุราษฎร์วิทยา) ควรจะได้เรียนรู้วิธีการแก้ปัญหาทรัพยากรในท้องถิ่นของตนเอง มากกว่าที่จะได้การเรียนรู้และแก้ปัญหาระบบนิเวศป่าชายเลน ซึ่งเป็นเรื่องไกลตัวนักเรียนมากเกินไป

หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 แม้นเป็นหลักสูตรแม่บทที่ได้รับการพัฒนาในระดับชาติ มีองค์ประกอบต่าง ๆ ของหลักสูตรสอดคล้องกับสภาพปัญหาและสนองความต้องการของสังคมในลักษณะกว้าง ซึ่งผู้เรียนทั่วประเทศได้เรียนรู้คล้ายคลึงกัน แต่เนื้อหาสาระ และประสบการณ์บางอย่าง ไม่สามารถประมวลรายละเอียดตามสภาพเศรษฐกิจ สังคม ปัญหาและความต้องการของท้องถิ่นได้ บางเนื้อหาสาระไม่อาจสนองความต้องการและความสนใจของผู้เรียน เช่นเดียวกับโรงเรียนบ้านอีเซ (ครุราษฎร์วิทยา) ที่พบปัญหว่านักเรียนไม่สามารถประมวลและเข้าใจรายละเอียดเนื้อหาสาระของหลักสูตรแกนกลาง เนื่องจากเป็นสิ่งที่ไกลตัวและมีลักษณะกว้าง

ขาดประสบการณ์การเรียนรู้ของภูมิปัญญาท้องถิ่น อีกทั้งชุมชน และปราชญ์ชาวบ้าน หรือผู้รู้ ไม่มีส่วนร่วมในการถ่ายทอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ขณะที่เด็ก ๆ นักเรียนโรงเรียนบ้านอีเซ (ศุภราชบุรีวิทยา) ส่วนใหญ่เป็นลูกหลานของคนในชุมชน ต่างมีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ โดยใช้ฝืนป่าชุมชนโนนใหญ่ ใช้ป่าบุงป่าทาม และลำน้ำห้วยทับทัน เป็นทางเลือกหนึ่งในการดำรงชีวิตมีกระบวนการจัดการและใช้ทรัพยากรทางธรรมชาติสืบทอดกันมาอย่างยาวนาน เรื่องราวความงดงามของท้องถิ่นเช่นนี้กลับไม่ได้ถูกบรรจุในหลักสูตรแต่อย่างใด

ดังนั้นวิทยานิพนธ์นี้ ประเด็นแรกผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาและวิเคราะห์ว่าการจัดการเรียนรู้ในกลุ่มสาระวิทยาศาสตร์ระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นของโรงเรียนบ้านอีเซ (ศุภราชบุรีวิทยา) ภายใต้นโยบายการปฏิรูปการศึกษาที่ให้สังคมมีส่วนร่วมว่า จะมีแนวทางดำเนินการอย่างไรได้บ้าง ประเด็นที่สองจะศึกษาว่าความรู้ท้องถิ่นด้านสิ่งแวดล้อมเชิงวัฒนธรรมของคนในชุมชนรอบป่าโนนใหญ่ มีองค์ความรู้ท้องถิ่นอะไรบ้าง และชาวบ้านมีวัฒนธรรมที่จะดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับธรรมชาติให้เกิดความสมดุล ยั่งยืนได้อย่างไร และประเด็นที่สาม หากจะนำความรู้ท้องถิ่นจากชาวบ้านรอบป่าโนนใหญ่ มาสร้างเป็นหลักสูตรท้องถิ่นรายวิชาเพิ่มเติม ในกลุ่มสาระวิทยาศาสตร์ระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นของโรงเรียนบ้านอีเซ (ศุภราชบุรีวิทยา) ภายใต้แนวคิดความรู้ท้องถิ่นด้านสิ่งแวดล้อมเชิงวัฒนธรรม จะสามารถพัฒนาการเป็นหลักสูตรให้นักเรียนซึ่งเป็นลูกหลานของชุมชนรอบป่าโนนใหญ่เรียนรู้ได้อย่างไร

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.2.1 เพื่อวิเคราะห์การจัดการเรียนการสอนหลักสูตรท้องถิ่นในกลุ่มสาระวิทยาศาสตร์ระดับมัธยมศึกษาตอนต้นของโรงเรียนบ้านอีเซ (ศุภราชบุรีวิทยา) ภายใต้นโยบายการปฏิรูปการศึกษาที่ให้สังคมมีส่วนร่วม

1.2.2 เพื่อศึกษาความรู้ท้องถิ่นด้านสิ่งแวดล้อมเชิงวัฒนธรรมของชุมชนรอบป่าโนนใหญ่

1.2.3 เพื่อพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น โดยใช้ความรู้ท้องถิ่นด้านสิ่งแวดล้อม มาใช้ในการจัดการศึกษาของโรงเรียนบ้านอีเซ (ศุภราชบุรีวิทยา)

1.3 คำถามในการวิจัย

1.3.1 นโยบายปฏิรูปการศึกษาแห่งชาติของประเทศไทยมีบริบทที่มาอย่างไร นโยบายดังกล่าวได้กำหนดให้ชุมชนเข้ามามีบทบาทในการเรียนการสอนอย่างไร และมีการนำความรู้ท้องถิ่นด้านสิ่งแวดล้อมมาใช้ในการเรียนการสอนอย่างไร

1.3.2 ความรู้ท้องถิ่นด้านสิ่งแวดล้อมเชิงวัฒนธรรมของชุมชนบ้านอิเซรอบป่าโนนใหญ่มีความรู้กี่ด้าน และชุมชนนำความรู้เหล่านี้มาใช้ประโยชน์และจัดการกับสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นของชุมชนอย่างไร

1.3.3 โรงเรียนบ้านอิเซ (คุรุราษฎร์วิทยา) ได้นำความรู้ท้องถิ่นด้านสิ่งแวดล้อมจากชุมชนมาใช้จัดการเรียนรู้และพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียนอย่างไร

1.4 ขอบเขตของการวิจัย

1.4.1 ขอบเขตเชิงพื้นที่

การวิจัยนี้ผู้วิจัยจะเลือกศึกษาที่โรงเรียนบ้านอิเซ (คุรุราษฎร์วิทยา) ตำบลอิเซ อำเภอบึงสามพัน จังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งเปิดขยายโอกาสทางการศึกษาเปิดสอนตั้งแต่ระดับอนุบาลถึงชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น มีหมู่บ้านที่อยู่ในเขตบริการทั้งสิ้น 7 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ที่ 3, 4, 5, 6, 7, 9, และ 12 โดยที่หมู่บ้านทั้ง 7 หมู่บ้านเหล่านี้ล้วนเป็นหมู่บ้านที่อยู่รอบป่าชุมชนโนนใหญ่ ที่ชาวบ้านมีส่วนร่วมกันดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม และโรงเรียนที่อยู่รอบป่าชุมชนโนนใหญ่ จำนวน 5 โรงเรียน คือ ในตำบลอิเซ ได้แก่ โรงเรียนเบญจคามวิทยาประชาสรรค์ ในตำบลเสียว ได้แก่ โรงเรียนบ้านเสียว โรงเรียนบ้านหนองผือ โรงเรียนบ้านตลาดหนองเรือ และโรงเรียนไตรมิตร เนื่องจากโรงเรียนบ้านอิเซเป็นโรงเรียนที่เคยมีประสบการณ์ในการจัดการเรียนการสอนด้านสิ่งแวดล้อมมาแล้ว

1.4.2 ขอบเขตของระยะเวลา

งานวิจัยนี้ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตของเวลานับแต่ปี พ.ศ. 2540 เป็นต้นมาถึงปัจจุบัน เนื่องจากความเปลี่ยนแปลงทางการศึกษาครั้งยิ่งใหญ่ของวงการศึกษาไทย อันเป็นผลเนื่องมาจากการประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับประชาชน พ.ศ. 2540 ซึ่งปรากฏชัดในแนวนโยบายแห่งรัฐไทย มาตรา 81 ที่จัดให้มีกฎหมายการศึกษาแห่งชาติ จากแนวนโยบายดังกล่าวแห่งรัฐไทย ได้ทำให้เกิดพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 มาตรา 22 - 29 ตามมา ซึ่งแต่ละมาตราได้เกิดผลต่อการเปลี่ยนแปลง ทำให้เกิดการปฏิรูปการศึกษาครั้งยิ่งใหญ่ ครูจะต้องปรับวิธีเรียนเปลี่ยนวิธีสอน จัดรูปแบบการสอนโดยใช้ผู้เรียนเป็นสำคัญ มีการจัดการเรียนการสอนตามอัธยาศัย การให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา อันเป็นผลให้ครูต้องจัดสร้างและพัฒนาหลักสูตรขึ้นมาด้วยตนเอง

1.4.3 ขอบเขตเชิงเนื้อหา

การศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยจะกำหนดขอบเขตเนื้อหาในสามประเด็นคือ

ประเด็นแรก ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ให้เห็นถึงการนำนโยบายปฏิรูปการศึกษาแห่งชาติของประเทศไทยที่ส่งเสริมให้ชุมชนเข้ามามีบทบาทในการเรียนการสอนตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และจะวิเคราะห์ถึงปัญหาการนำนโยบายดังกล่าวมาปฏิบัติกรณีที่ ผู้บริหาร ครูผู้สอนในโรงเรียนรอบป่าโนนใหญ่ ไม่สามารถนำนโยบายการปฏิรูปการศึกษาที่ให้ชุมชนได้มีบทบาทนำความรู้ท้องถิ่นด้านสิ่งแวดล้อมเชิงวัฒนธรรมมาใช้จัดการเรียนการสอนได้

ประเด็นที่สอง วิเคราะห์ถึงความรู้ท้องถิ่นด้านสิ่งแวดล้อมเชิงวัฒนธรรมของชุมชนบ้านอีเซ ว่ามีความรู้กี่ด้านและชุมชนนำความรู้เหล่านี้มาใช้ประโยชน์และจัดการกับสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นเชิงวัฒนธรรมของชุมชนอย่างไร

ประเด็นที่สาม ผู้วิจัยจะศึกษาวิเคราะห์ว่าโรงเรียนบ้านอีเซ (ศุภราชบุรีวิทยา) ได้นำความรู้ท้องถิ่นด้านสิ่งแวดล้อม จากชุมชนมาใช้จัดการเรียนรู้และพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียนอย่างไร

1.5 การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย

ในการทบทวนวรรณกรรมและงานวิชาการที่เกี่ยวข้องกับบทบาทของชุมชนในการจัดการศึกษาด้านสิ่งแวดล้อมเชิงวัฒนธรรมรอบป่าโนนใหญ่ ของโรงเรียนบ้านอีเซ (ศุภราชบุรีวิทยา) ผู้วิจัยได้ศึกษารวบรวมและแบ่งกลุ่มการศึกษางานในลักษณะเป็น 3 แนวทาง ได้แก่

1.5.1 แนวทางที่ 1

แนวทางแรก เป็นการวิเคราะห์นโยบาย สภาพปัญหา และแนวทางการปฏิรูปการศึกษา โดยยึดผู้เรียนเป็นสำคัญที่นำหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 มาใช้ ภายใต้พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542

ทั้งนี้สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2548, หน้า 2 - 3) ได้ศึกษาสถานภาพการใช้หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน ในช่วงปีการศึกษา 2546 -2 547 พบว่า โรงเรียนในกลุ่มตัวอย่างมีการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษาที่แตกต่างกัน โดยโรงเรียนขนาดใหญ่สามารถดำเนินการได้ดีกว่าโรงเรียนขนาดเล็ก และโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษามักพบกับปัญหาการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษามากที่สุด ขณะที่สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2549ข, หน้า จ - ฉ) ได้ศึกษาปัญหาการจัดทำหลักสูตรของสถานศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 พบว่าสถานศึกษาประสบปัญหาในการจัดทำหลักสูตร เนื่องจากขาดแนวทางในการจัดทำหลักสูตรที่ชัดเจน ผู้เกี่ยวข้องมีความรู้ความเข้าใจไม่ตรงกัน ครูขาดความรู้ความเข้าใจในการสอนที่ยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ ครูและบุคลากร

ทางการศึกษายังสับสนและไม่เข้าใจในการจัดการศึกษาและระบบการจัดการศึกษา อีกทั้งหลักสูตรสถานศึกษาเน้นการทำแบบฝึกหัดจากเนื้อหาสาระมากกว่าการที่จะเน้นกระบวนการ โดยสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2551) ได้รายงานผลการวิจัยการมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์และจัดทำขอบข่ายสาระหลัก (Curriculum map) ของครู พบว่าโรงเรียนที่มีครูจำนวนน้อยน้อย จะทำให้การวางแผนการจัดกิจกรรมสำหรับผู้เรียนทั้ง 8 กลุ่มสาระไม่เป็นไปตามหลักสูตรกำหนด ขณะที่สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2549ก) ได้ทำการประเมินผลการปฏิบัติการเรียนรู้ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 พบว่าโรงเรียนเกือบทั้งหมดจัดการเรียนรู้โดยให้นักเรียนค้นคว้าความรู้ด้วยตนเอง ครูจัดการเรียนการสอนตามตัวอย่างที่ได้จากแหล่งต่าง ๆ ซึ่งเมื่อนำมาใช้จริงจึงไม่ค่อยสอดคล้องกับแนวปฏิบัติในพื้นที่ ทำให้ครูเกิดความสับสน ขณะเดียวกันสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2551) ได้ศึกษาสภาพปัญหาด้านการส่งเสริมและสนับสนุนของผู้เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาพบว่า บทบาทการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการเรียนการสอนส่วนใหญ่เป็นลักษณะการส่งเสริมสนับสนุนการเรียนรู้ เช่น ทูตทรัพย์ และแรงงาน ซึ่งปัจจัยสนับสนุนที่เอื้อและเป็นอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการเรียนการสอนในสถานศึกษาได้แก่ การมีความรักและศรัทธาต่อผู้บริหารและตัวครู รวมถึงสภาพเศรษฐกิจของชุมชน ความสัมพันธ์ระหว่างสถานศึกษากับชุมชน และนโยบายของรัฐไทยด้วย

ในปีต่อมา สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2552, หน้า 65-66) ได้ศึกษาวิจัยจากสภาพปัญหาด้านการใช้หลักสูตรพบว่าสาเหตุที่หลักสูตรท้องถิ่นของสถานศึกษาไม่สอดคล้องกับสภาพท้องถิ่นของตนเองมีสาเหตุ 2 ประการคือ ประการแรก พบว่าครูไม่มีความรู้ความสามารถในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นและไม่ได้ทำตามกระบวนการของการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นอย่างจริงจัง ขณะที่สถานศึกษาจำนวนไม่น้อยที่ใช้วิธีการนำหลักสูตรท้องถิ่นของสถานศึกษาอื่นมาปรับเป็นหลักสูตรของตนเองซึ่งไม่สอดคล้องกับความเป็นท้องถิ่นของตนเอง ประการที่สอง พบว่าผู้ปกครองมีความต้องการไม่สอดคล้องกับเอกลักษณ์ของท้องถิ่น ผู้ปกครองส่วนใหญ่ต้องการเน้นให้บุตรหลานมีความเก่งเหมือนเด็กในสถานศึกษาที่มีชื่อเสียงในเมือง แม้นท้องถิ่นจะมีเอกลักษณ์ที่ควรทำนุบำรุงรักษาไว้แต่ผู้ปกครองก็ไม่ต้องการ ด้วยเหตุผลนี้จึงทำให้สถานศึกษาต่างจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นเหมือนกับในเมืองไปด้วย

กล่าวโดยสรุปการวิเคราะห์นโยบาย สภาพปัญหา และแนวทางการปฏิบัติการศึกษาโดยยึดผู้เรียนเป็นสำคัญที่นำหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 มาใช้ภายใต้พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ซึ่งพบว่าสถานศึกษาส่วนใหญ่ประสบปัญหาจากนโยบายของภาครัฐที่ไม่มีความชัดเจนในเรื่องการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นด้านสิ่งแวดล้อม ทำให้ครูผู้สอนเกิดความสับสนและไม่มั่นใจต่อแนวทางในการปฏิบัติจากเหตุผลดังกล่าวจึงทำให้โรงเรียน

หลายแห่งทั่วประเทศไทยมีการนำหลักสูตรท้องถิ่นจากสถานศึกษาอื่นมาใช้ซึ่งก็ไม่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมความเป็นเอกลักษณ์และท้องถิ่นของตน

1.5.2 แนวทางที่ 2

แนวทางที่สอง เป็นการศึกษาแนวคิดพื้นฐานในการจัดการศึกษา ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ตามหลักการจัดการศึกษาของ ปรีชญา เวสารัชช์ (2545) โดยการจัดการศึกษาเป็นกระบวนการที่มีองค์ประกอบหลายประการ เพื่อนำไปสู่เป้าหมายที่พึงปรารถนาในการพัฒนาคุณภาพมนุษย์ การจัดการศึกษาจึงเป็นความจำเป็นที่ทุกประเทศต้องดำเนินการ เพื่อยกระดับคุณภาพประชากรและเพิ่มขีดความสามารถของประเทศในการแข่งขันระหว่างประเทศ

ความหมายของการจัดการศึกษา

การจัดการศึกษา เป็นกระบวนการอย่างเป็นระบบ โดยมีเป้าหมายชัดเจน คือการพัฒนาคุณภาพมนุษย์ทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านร่างกาย จิตใจ สติปัญญา คุณธรรม ค่านิยม ความคิด การประพฤติปฏิบัติ ฯลฯ โดยคาดหวังว่า คนที่มีคุณภาพนี้จะทำให้สังคมมีความมั่นคงสงบสุข เจริญก้าวหน้าทันโลก แข่งขันกับสังคมอื่นในเวทีระหว่างประเทศได้ คนในสังคมมีความสุข มีความสามารถประกอบอาชีพการงานอย่างมีประสิทธิภาพ และอยู่ร่วมกันได้อย่างสมานฉันท์

การจัดการศึกษามีหลายรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็นการจัดการศึกษาในสถานศึกษา นอกสถานศึกษา ตามอัธยาศัย ย่อมขึ้นกับความเหมาะสมสำหรับกลุ่มเป้าหมายแต่ละกลุ่มที่แตกต่างกันไป เนื่องจากการจัดการศึกษาเป็นกระบวนการที่เป็นระบบ ดังนั้นการจัดการศึกษาจึงจำเป็นต้องดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง มีบุคคลและหน่วยงานที่รับผิดชอบเข้าร่วมดำเนินการ มีรูปแบบ ขั้นตอน กติกาและวิธีการดำเนินการ มีทรัพยากรต่าง ๆ สนับสนุน และต้องมีกระบวนการประเมินผลการจัดการศึกษาที่เที่ยงตรงและเชื่อถือได้ด้วย ทั้งนี้ ผลผลิตของการจัดการศึกษาได้แก่ผู้ที่ได้รับการศึกษา ส่วนผลลัพธ์หรือผลสะท้อนสุดท้ายคือการมีพลเมืองที่มีคุณภาพ และสังคมมีสภาพที่พึงประสงค์

ความจำเป็นในการจัดการศึกษา

การศึกษาเป็นเรื่องที่ต้องมีการจัดการ ไม่ใช่เรื่องที่จะให้ผู้ใดรับไปทำโดยไม่มีเป้าหมาย ไม่มีมาตรฐาน ไม่ได้คุณภาพ เพราะยอมทำให้การศึกษาไม่มีทิศทาง ไม่เป็นระบบ ไม่คุ้มค่า และหากจัดผิดพลาดก็ยากที่จะแก้ไข เพราะกระบวนการศึกษา เช่น ค่านิยมต่าง ๆ ได้ซึมซับเข้าไปในใจของผู้เรียนเสียแล้ว การจัดการศึกษาเป็นเรื่องของการลงทุนที่จำเป็นสำหรับการดำรงชีวิตของมนุษย์แต่ละคน และเป็นการลงทุนเพื่อการอยู่รอดและพัฒนาของสังคม ทั้งนี้ เพราะการศึกษาส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตและการเปลี่ยนแปลงสังคม เศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรม วิทยาการและเทคโนโลยีที่จำเป็นในการทำงานและการใช้ชีวิต ยิ่งการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ในโลกเป็นไปอย่าง

รวดเร็วอันเป็นผลจากพัฒนาการทางเทคโนโลยีสารสนเทศและเทคโนโลยีด้านการสื่อสารใหม่ ๆ พัฒนาการเหล่านี้ย่อมท้าทายต่อการจัดการศึกษา เพราะได้เปิดโอกาสและให้ช่องทางการเรียนรู้แก่บุคคลจำนวนมาก โดยให้รับรู้มากขึ้นและมีเส้นขีดคั่นด้านระยะทางน้อยลงกว่าเดิมมาก การจัดการศึกษาจึงเป็นเรื่องจำเป็น เพราะต้องการทรัพยากร (คน เงิน วัสดุอุปกรณ์ เทคโนโลยี) สนับสนุนจำนวนมาก ต้องมุ่งไปสู่เป้าหมายที่พึงประสงค์ร่วมกันของสังคม ต้องนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพของมนุษย์อย่างแท้จริง

การปฏิรูปการศึกษาที่เป็นอยู่ในประเทศต่าง ๆ และในประเทศไทยมีหลักการใหญ่ ๆ ที่เห็นพ้องต้องกันว่าส่งผลดีต่อการจัดการศึกษา ดังนี้

หลักการมีส่วนร่วม หลักการนี้ถือว่าการร่วมคิดร่วมทำของบุคคลทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องเป็นพลังส่งเสริมให้การจัดการศึกษาเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ผู้ที่มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา ประกอบด้วย ผู้จัดการศึกษาโดยตรง (ครู ผู้บริหารและบุคลากรทางการศึกษา) ผู้สนับสนุนการจัดการศึกษา (หน่วยจัดสรรงบประมาณ หน่วยนโยบายทางการศึกษา รัฐบาล ผู้ทรงคุณวุฒิ) ผู้รับผลจากการจัดการศึกษา (ผู้เรียน พ่อแม่ ผู้ปกครอง ชุมชน ผู้จ้างงาน และสังคม) รวมทั้งผู้ประเมินผล (ผู้ประเมินผลภายนอก ผู้ตรวจสอบ ผู้ตรวจราชการ) บุคคลเหล่านี้ล้วนมีบทบาทเกี่ยวข้องกับทั้งสิ้น สมควรเข้าร่วมในการจัดการศึกษาในขั้นตอนต่าง ๆ ที่เหมาะสม ตามหลักการนี้ การปฏิรูปการศึกษาย่อมไม่เกิดผลจริง หากผู้นำปฏิรูปไม่สนใจความคิดเห็นของผู้เกี่ยวข้อง และไม่นำทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องเข้ามาร่วมดำเนินการ โดยเฉพาะในช่วงที่จำเป็นต้องผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเพื่อขับเคลื่อนการจัดการศึกษาที่แตกต่างไปจากเดิมอย่างมาก ในเรื่องการมีส่วนร่วมนี้ ครูต้องปรับตนเองให้คุ้นเคยกับการมีบุคคลอื่น เช่น ผู้ปกครอง ผู้ประเมิน ตัวแทนชุมชนหรือท้องถิ่นเข้ามาเกี่ยวข้อง ทั้งที่บุคคลเหล่านี้ อาจไม่เคยแสดงความสนใจเรื่องการจัดการศึกษามาก่อนก็ได้

หลักการกระจายอำนาจ การบริหารจัดการแบบเดิมเน้นระบบการบังคับบัญชาตามสายงาน โดยรวมอำนาจไว้ที่ศูนย์กลาง ไม่เปิดโอกาสให้ผู้รับผิดชอบระดับล่างซึ่งเป็นผู้ปฏิบัติจริงมีโอกาสแสดงความคิดเห็น ใช้อุบายพิริย และตัดสินใจให้เหมาะสมกับสถานการณ์ ผลที่เกิดขึ้นคือ การแก้ปัญหาหรือการตัดสินใจตรงจุดที่เป็นปัญหาเกิดขึ้นช้า ไม่มีใครกล้าตัดสินใจ ตัดท้อระเบียบหรือคำสั่ง ไม่สามารถประยุกต์ให้ตรงกับความต้องการแท้จริง หลักการกระจายอำนาจจึงให้ความสำคัญกับการกระจายอำนาจตัดสินใจลงไปสู่ผู้รับผิดชอบระดับล่างให้มากที่สุด โดยมีเป้าหมายอยู่ที่ผลงาน นโยบาย และเกณฑ์ปฏิบัติที่ชัดเจน แต่ก็เปิดช่องไว้ให้ผู้ปฏิบัติสามารถเลือกเส้นทางและวิธีการปฏิบัติได้ตามความเหมาะสมกับสถานการณ์ ตัวอย่างเช่น การกระจายอำนาจการจัดการศึกษา (การบริหาร

วิชาการ การบริหารงานบุคคล การบริหาร การเงินและพัสดุ และการบริหารทั่วไป) ให้เขตพื้นที่ การศึกษาและสถานศึกษา โดยส่วนกลางเป็นผู้กำหนด เป้าหมาย นโยบาย มาตรฐานและเกณฑ์ที่ ชัดเจน แต่ไม่แจกแจงวิธีการหรือขั้นตอนการทำงานมากจนเกินไป

หลักความคล่องตัวในการบริหาร หลังจากกระจายอำนาจแล้ว ผู้ที่รับผิดชอบในการ บริหารจัดการต้องมีความคล่องตัวในการดำเนินการของตน ครูเลือกใช้วิธีการสอนที่เหมาะสมกับ ผู้เรียน ส่วนบุคลากรทางการศึกษาอื่น ๆ ก็ต้องสามารถใช้ความคิดและดุลยพินิจปฏิบัติงานของตนได้ พอสมควร เพื่อให้งานสำเร็จลุล่วงได้ตามเป้าหมายที่กำหนด เช่น ครูอาจคิดค้นหรือประดิษฐ์สื่อการ สอนที่แตกต่างไปจากคู่มือการสอนของตนได้ตามที่เหมาะสม อย่างไรก็ตาม ความคล่องตัวเช่นนี้มิใช่ ความเป็นอิสระที่จะทำอะไรก็ได้ เพราะต้องเป็นไปตามเกณฑ์และมาตรฐานที่กำหนด และต้องมุ่งไปสู่ ผลงานที่มีคุณภาพ การบริหารหรือการเรียนการสอนที่มีประสิทธิภาพ โดยผลติดอยู่ที่ผู้เรียนที่เป็น เป้าหมายสำคัญที่สุดของการจัดการศึกษา ตามหลักการนี้ ผู้บริหารต้องมีใจกว้างพอที่จะยอมให้ครู และบุคลากรทางการศึกษาสามารถใช้ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ของตนเพื่อปรับปรุงการปฏิบัติงานที่ เกี่ยวข้องได้ กล่าวอีกนัยหนึ่ง การบริหารแบบเดิมที่เน้นการสั่งการบังคับบัญชาไม่สามารถเป็นรูปแบบ ที่เหมาะสมอีกต่อไปแล้ว

หลักการเน้นเป้าหมายที่ผลงานและความรับผิดชอบ การปฏิรูปการศึกษานั้นไม่ต่าง จากการปฏิรูปอื่น ๆ ซึ่งล้วนมุ่งสู่เป้าหมายผลงานที่มีคุณภาพเป็นสำคัญ หลักการนี้ให้ความสำคัญกับ ผลงานที่กำหนดมากกว่าขั้นตอน กฎระเบียบหรือกระบวนการทำงาน กล่าวคือ หากการจัด การศึกษาเป็นไปเพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้ความเข้าใจวิชาคณิตศาสตร์ ครูก็ย่อมเลือกใช้วิธีการต่าง ๆ ได้ ราบรื่นที่วิธีการนั้นนำไปสู่วัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ในอดีตที่ผ่านมา ผู้ปฏิบัติงานมักติดกับกรอบรูปแบบ วิธีการทำงานจนไม่สามารถปรับรูปแบบวิธีการให้เหมาะกับกลุ่มผู้เรียนแต่ละกลุ่มหรือผู้เรียนแต่ละคน ได้

หลักเอกภาพในด้านนโยบายและความหลากหลายในการปฏิบัติ หลักการนี้ส่งเสริม หลักการอื่น ๆ ข้างต้น คือให้ความสำคัญกับการกำหนดนโยบายซึ่งชี้เป้าหมาย ทิศทาง หรือจุดเน้น ของการจัดการศึกษา แต่ขณะเดียวกันก็ยอมรับความแตกต่างของสถานศึกษา สภาพแวดล้อม ตัว บุคคล หรือความพร้อมในแต่ละสถานศึกษาหรือกลุ่มเป้าหมาย จึงเปิดโอกาสให้ผู้จัดการศึกษาแต่ละแห่ง สามารถเลือกทางปฏิบัติหรือวิธีการของตนให้เหมาะสมกับสถานการณ์ได้

การจัดการศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 หลักสำคัญในการจัดการศึกษา (ตามมาตรา 8) กำหนดไว้ 3 ประการ คือ การศึกษาตลอดชีวิต การมีส่วนร่วม และการพัฒนาต่อเนื่อง ดังนี้

การศึกษาตลอดชีวิต ถือว่าการจัดการศึกษานั้นเป็นการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับประชาชน หลักการคือคนทุกคนต้องได้รับการศึกษาอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต การศึกษานี้ต้องครอบคลุมทุกด้าน มิใช่เฉพาะชีวิตการทำงานเท่านั้น เพราะไม่เพียงบุคคลต้องพัฒนาตนเองและความสามารถในการประกอบอาชีพของตน คนแต่ละคนต้องมีส่วนร่วมรับผิดชอบในการพัฒนาชุมชนและประเทศโดยส่วนรวม ทั้งด้านเศรษฐกิจ ชีวิตความเป็นอยู่ ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและวัฒนธรรมด้วย ทั้งนี้ เพราะสังคม เศรษฐกิจ สภาพแวดล้อม และพัฒนาการทางเทคโนโลยีเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว จึงจำเป็นต้องศึกษาความเป็นไปรอบตัว เพื่อให้สามารถรองรับการเปลี่ยนแปลงได้อย่างเหมาะสม

การมีส่วนร่วม สังคมต้องมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา การมีส่วนร่วมนั้นแสดงออกได้หลายลักษณะ เช่น ร่วมเป็นกรรมการ ร่วมแสดงความคิดเห็น ร่วมสนับสนุนกิจกรรมทางการศึกษา ร่วมสนับสนุนทรัพยากร ร่วมติดตามประเมิน ส่งเสริมให้กำลังใจและปกป้องผู้ปฏิบัติงานที่มุ่งประโยชน์ต่อส่วนรวม หลักการนี้ถือว่าอนาคตของประเทศและความจำเริญรุ่งเรืองของสังคมไทย เป็นความรับผิดชอบของคนไทยทุกคนมิใช่ถูกจำกัดโดยตรงในการจัดการศึกษา ดังนั้นจึงเป็นทั้งสิทธิและหน้าที่ของคนไทยทุกคนที่จะเข้ามีส่วนร่วมในลักษณะต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเข้ามีส่วนร่วมอย่างสร้างสรรค์ เพื่อแก้ไขปัญหา อุปสรรคของการจัดการศึกษา ช่วยส่งเสริมสนับสนุนให้เกิดการพัฒนาและช่วยดูแลการจัดการศึกษาเป็นไปอย่างถูกต้องตามทำนองคลองธรรม

การพัฒนาต่อเนื่อง การศึกษาเป็นเรื่องที่ต้องปรับเปลี่ยนตลอดเวลาให้ทันกับความรู้ที่ก้าวหน้าไปไม่หยุดยั้ง ดังนั้น การจัดการศึกษาต้องให้ความสำคัญกับการพัฒนาสาระและกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง การพัฒนานี้มีทั้งการค้นคิดสาระและกระบวนการเรียนรู้ใหม่ ๆ การประยุกต์ปรับปรุงเนื้อหาสาระที่มีอยู่ และการติดตามเรียนรู้เนื้อหาสาระที่มีผู้ประดิษฐ์คิดค้นมาแล้ว ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายไม่ว่าครู ผู้บริหาร บุคลากรทางการศึกษา ต้องถือเป็นภาระหน้าที่สำคัญในการปรับปรุงตนเองให้ทันโลก และทันสมัย แต่ขณะเดียวกันก็ต้องทำความเข้าใจสภาพแวดล้อมเพื่อประยุกต์ความรู้ได้อย่างเหมาะสม ทั้งนี้การรับความรู้มาถ่ายทอดโดยปราศจากดุลยพินิจอาจก่อความเสียหายโดยไม่คาดคิด จึงเป็นหน้าที่ของทุกฝ่ายที่จะช่วยกันดูแลให้ความรู้ใหม่ ๆ เป็นประโยชน์ต่อผู้เรียนและสังคมอย่างแท้จริง

นอกจากนี้กฎหมายยังได้ระบุหลักในการจัดระบบ โครงสร้าง และกระบวนการจัดการศึกษาไว้ด้วย (มาตรา 9) ได้แก่

1) หลักเอกภาพด้านนโยบาย และมีความหลากหลายในการปฏิบัติ หมายความว่า การจัดการศึกษาจะเน้นนโยบาย หลักการ และเป้าประสงค์ร่วมกัน แต่เปิดโอกาสให้ผู้ปฏิบัติงานได้ใช้ดุลยพินิจเลือกเส้นทางและวิธีการปฏิบัติให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมในการทำงานของตน

2) หลักการกระจายอำนาจไปสู่เขตพื้นที่การศึกษา สถานศึกษา และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น นอกจากนี้ยังให้ความสำคัญกับการบริหารที่ให้สถานศึกษาบริหารจัดการได้เอง (School-based management) ตามหลักการนี้ จำเป็นต้องแยกภาระงานด้านนโยบาย เหนือและมาตรฐาน ออกจากงานด้านปฏิบัติหรืองานบริการ ทั้งนี้ หน่วยงานส่วนกลางทำหน้าที่กำหนดนโยบาย เหนือและมาตรฐาน ส่วนเขตพื้นที่การศึกษา สถานศึกษา และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มีหน้าที่ดำเนินการให้เกิดผลในทางปฏิบัติ จึงจำเป็นต้องกระจายอำนาจให้หน่วยปฏิบัติดูแลและรับผิดชอบ การตัดสินใจด้วยตนเองโดยหน่วยงานส่วนกลางทำหน้าที่ติดตาม ประเมิน ตรวจสอบ ส่งเสริม สนับสนุนให้หน่วยปฏิบัติที่ได้รับมอบอำนาจสามารถทำหน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

3) การกำหนดมาตรฐานการศึกษา และจัดระบบประกันคุณภาพการศึกษาทุกระดับ และประเภทการศึกษา ตามหลักการนี้ ในเมื่อหน่วยปฏิบัติได้รับมอบอำนาจให้ดำเนินการได้อย่างคล่องตัวพอควรแล้ว ก็จำเป็นต้องกำหนดมาตรฐานการศึกษาให้หน่วยปฏิบัติรับผิดชอบ เพราะการมอบอำนาจโดยไม่มีกติกาที่เท่ากับมอบให้ทำงานโดยไม่มีเป้าหมาย ซึ่งไม่สามารถประเมินได้ ในเมื่อรัฐ และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้ทรัพยากรสนับสนุนแก่สถานศึกษา และหน่วยงานการศึกษา ซึ่งอาจเปรียบเสมือนการซื้อสินค้าหรือบริการก็ต้องมีสิทธิกำหนดคุณค่าและลักษณะของสิ่งที่ต้องการซื้อ โดยยึดเป้าหมายผลการจัดการศึกษาเป็นหลัก ได้แก่ มาตรฐานการศึกษา รวมทั้งหน่วยปฏิบัติเองก็ต้องวางระบบประกันคุณภาพเพื่อสร้างความมั่นใจแก่ผู้ซื้อสินค้า และบริการของตน จากนั้นจำเป็นต้องมีการประเมินผลการจัดการศึกษาโดยพิจารณาจากมาตรฐานและระบบประกันคุณภาพ อันจะเป็นประโยชน์ต่อทุกฝ่าย อย่างน้อยผลการประเมินจะส่งเสริมให้ผู้จัดการศึกษาแต่ละระดับได้ตระหนักว่าผลการดำเนินการของตนเป็นอย่างไร เมื่อเทียบกับมาตรฐานการศึกษาและเกณฑ์ชีวิตของระบบประกันคุณภาพ และต้องหาทางปรับปรุงผลการจัดการศึกษาให้ได้ตามมาตรฐานและรักษา ระดับการประกันคุณภาพของตนให้คงได้ รวมทั้งยกระดับการจัดการศึกษาให้สูงขึ้นด้วย

4) การส่งเสริมมาตรฐานวิชาชีพครู คณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษา และการพัฒนาต่อเนื่อง โดยกำหนดมาตรการต่าง ๆ เช่น การกำหนดให้มีใบอนุญาตประกอบวิชาชีพ การ

กำหนดมาตรฐานวิชาชีพ การส่งเสริมให้มีการพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่องตามหลักสูตรการอบรม มาตรฐานต่าง ๆ ทั้งนี้ โดยมีเจตนาเพื่อรักษาคุณภาพของผู้รับผิดชอบในการจัดการศึกษาให้อยู่ใน ระดับที่พึงประสงค์ และกระตุ้นส่งเสริมให้พัฒนาปรับปรุงตลอดเวลา อันจะเป็นประโยชน์ต่อผู้ได้รับ การศึกษาโดยตรง

5) การระดมทรัพยากรจากแหล่งต่าง ๆ มาใช้เพื่อการจัดการศึกษา ทรัพยากรต่าง ๆ ที่จำเป็นสำหรับการจัดการศึกษา ได้แก่ ทรัพยากรการเงิน วัสดุอุปกรณ์ ทรัพยากรบุคคลที่มีความรู้ ความชำนาญในการเรียนการสอน ภูมิปัญญาท้องถิ่น สื่อและเทคโนโลยีต่าง ๆ ล้วนเป็นทรัพยากร จำเป็นแต่รัฐไม่สามารถจัดหาสนับสนุนได้อย่างเพียงพอ จึงถือเป็นภาระหน้าที่ของผู้ที่มีส่วนได้ส่วน เสียทุกคนในการจัดการศึกษาจะเข้ามาช่วยเหลือสนับสนุน เพื่อยกระดับคุณภาพการศึกษาของ หน่วยงานการศึกษาในแต่ละท้องถิ่น ตัวอย่างเช่น ครูอาจเชิญผู้เฒ่าในหมู่บ้านที่มีความรู้เกี่ยวกับ ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านมาช่วยสาธิตหรือสอนวิชาที่เกี่ยวข้องได้

6) การมีส่วนร่วม การให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กร ชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่นในการจัดการศึกษา โดยบุคคล กลุ่มบุคคล หรือองค์กรต่าง ๆ จะได้รับการส่งเสริมให้เข้าร่วมเสนอแนะ กำกับติดตาม และสนับสนุนการจัดการศึกษาเพื่อประโยชน์ ของสังคมโดยรวม

สรุปได้ว่าการจัดการศึกษา ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ได้กำหนด รายละเอียดเกี่ยวกับการจัดการศึกษาไว้หลายประการ และได้เสนอประเด็นที่เน้นการเปลี่ยนแปลง ไปสู่การจัดการศึกษาแนวใหม่ โดยได้มุ่งเน้นหลักการมีส่วนร่วม จากการร่วมคิดร่วมทำของบุคคลทุก ฝ่ายที่เกี่ยวข้องเป็นพลังส่งเสริมให้การจัดการศึกษาเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ หลักการกระจาย อำนาจ เป็นการเปิดโอกาสให้ผู้ปฏิบัติจริงได้แสดงความคิดเห็น ใช้อุบายพิริย และตัดสินใจให้เหมาะสม กับสถานการณ์ หลักความคล่องตัวในการบริหาร หลักการเน้นเป้าหมายที่ผลงานและความรับผิดชอบ หลักเอกภาพในด้านนโยบายและความหลากหลายในการปฏิบัติ โดยเปิดโอกาสให้ผู้จัดการศึกษาแต่ ละแห่งสามารถเลือกทางปฏิบัติหรือวิธีการของตนให้เหมาะสมกับสถานการณ์ได้

1.5.3 แนวทางที่ 3

แนวทางที่สาม เป็นการศึกษาถึงความหมายและความสำคัญในการพัฒนาหลักสูตร ท้องถิ่น กระบวนการและบทบาทของชุมชนในการนำความรู้ท้องถิ่นด้านสิ่งแวดล้อมมาใช้จัด การศึกษาซึ่งจะสะท้อนให้เห็นถึงการใช้พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 มาตรา 27 ที่ให้สถานศึกษาขั้นพื้นฐานมีหน้าที่จัดทำสาระของหลักสูตรที่เกี่ยวกับสภาพปัญหาในชุมชนและสังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยให้ชุมชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการจัดกระบวนการเรียนรู้

ตามมาตรา 23 ได้กำหนดว่าการจัดการศึกษาทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ต้องเน้นความสำคัญทั้งความรู้ คุณธรรม กระบวนการเรียนรู้ และบูรณาการตามความเหมาะสมของแต่ละระดับการศึกษาในเรื่องต่อไปนี้ (เมตต์ เมตต์การุณจิต, 2553 อ้างถึงใน พิชญาภา ยืนยาว, 2557, หน้า 183-187)

1) ความรู้เรื่องเกี่ยวกับตนเองและความสัมพันธ์ของตนเองกับสังคม เช่น ครอบครัว ชุมชน ชาติ และสังคมโลก รวมถึงความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ความเป็นมาของสังคมไทย และระบบการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข

2) ความรู้และทักษะด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี รวมทั้งความรู้ความเข้าใจ และประสบการณ์เรื่องการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร และสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลยั่งยืน

3) ความรู้เกี่ยวกับศาสนา ศิลปวัฒนธรรม การกีฬา ภูมิปัญญาไทย และการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญา

4) ความรู้และทักษะด้านคณิตศาสตร์ และด้านภาษา เน้นการใช้ภาษาไทยอย่างถูกต้อง

5) ความรู้และทักษะในการประกอบอาชีพและการดำรงชีวิตอย่างมีความสุข

ทั้งนี้ จากสาระสำคัญในมาตรา 28 ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติฉบับนี้ได้ระบุไว้ว่า หลักสูตรต้องมีลักษณะหลากหลาย ทั้งนี้ ให้จัดตามความเหมาะสมของแต่ละระดับโดยมุ่งพัฒนาคุณภาพชีวิตของบุคคลให้เหมาะสมแก่วัย และศักยภาพ สาระของหลักสูตร ทั้งที่เป็นวิชาการและวิชาชีพ ต้องมุ่งพัฒนาคนให้มีความสมดุล ทั้งด้านความรู้ ความคิด ความสามารถ ความดีงาม และความรับผิดชอบต่อสังคม และตามความในมาตรา 29 มีสาระสำคัญระบุไว้ว่า ให้สถานศึกษาร่วมกับบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น ๆ ส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนโดยจัดกระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีการจัดการศึกษาอบรม มีการแสวงหาความรู้ ข้อมูล ข่าวสาร และรู้จักเลือกสรรภูมิปัญญา และวิทยาการต่าง ๆ เพื่อพัฒนาชุมชนให้สอดคล้องกับสภาพปัญหา และความต้องการ รวมทั้งหาวิธีการสนับสนุน ให้มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การพัฒนาระหว่างชุมชน

จากความในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พุทธศักราช 2545 แสดงให้เห็นว่าสถานศึกษา และบุคลากรในสถานศึกษามีบทบาทใน

เรื่องของหลักสูตรมากยิ่งขึ้นโดยเฉพาะการจัดทำสาระของหลักสูตรที่สอดคล้องกับท้องถิ่นและต้องปรับปรุงแบบการจัดการเรียนรู้ รวมทั้งการประเมินผลให้สอดคล้องกับเนื้อหาตามบทบัญญัติของกฎหมายดังกล่าว ดังนั้น ครูอาจารย์ในสถานศึกษา จำเป็นต้องมีความรู้ ความเข้าใจ ในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นเป็นอย่างดี จึงจะทำให้การจัดการศึกษาสามารถดำเนินไปตามเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติฉบับนี้ได้ต่อไป

1) ความหมายของการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น

ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์ (2539, หน้า 107-108) ได้ให้ความหมายของหลักสูตรท้องถิ่น ว่าหมายถึง มวลประสบการณ์ที่สถานศึกษาหรือหน่วยงาน และบุคคลในท้องถิ่น จัดให้แก่ผู้เรียนตามสภาพ และความต้องการของท้องถิ่น ทั้งนี้ คำว่า “ท้องถิ่น” มีความหมายใน 2 ประการ คือ ประการที่หนึ่ง ท้องถิ่น หมายถึง ชุมชน ที่สถานศึกษาหรือหน่วยงานนั้นตั้งอยู่อาจเป็นชุมชนในระดับหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด หรือภาคภูมิ ก็ได้ และทุกสิ่งทุกอย่างที่เป็นอยู่หรือกำลังเกิดขึ้นในชุมชนไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของประวัติศาสตร์ความเป็นมา ที่ตั้ง สภาพภูมิประเทศ ภูมิอากาศ เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ ศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น ฯลฯ ประการที่สอง ท้องถิ่น หมายถึง สถานศึกษาหรือหน่วยงาน องค์กรที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาในชุมชนนั้น ๆ โดยชุมชนทุกระดับสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น

กรมการศึกษานอกโรงเรียน (2541, หน้า 2) ได้อธิบายความหมายของหลักสูตรท้องถิ่นว่า หลักสูตรท้องถิ่นเป็นหลักสูตรที่สร้างขึ้นจากสภาพปัญหาและความต้องการของผู้เรียนหรือสร้างจากหลักสูตรแกนกลาง ที่ปรับให้เข้ากับชีวิตจริงของผู้เรียน ตามท้องถิ่นต่าง ๆ หรือสร้างจากเหตุการณ์ ที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ที่มีผลกระทบต่อผู้เรียนหลักสูตรท้องถิ่นต้องสอดคล้อง และเหมาะสมกับสภาพเศรษฐกิจ สังคมของท้องถิ่นนั้น ๆ เน้นการเรียนรู้ชีวิตของตนเอง เพื่อการปรับตนเองให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงของวิทยาการ การใช้เทคโนโลยีและข่าวสารข้อมูลในการเรียนรู้ต่าง ๆ ผู้เรียนได้เรียนรู้ตามสภาพชีวิตจริงของตนเอง สามารถนำเอาความรู้ไปใช้ในการพัฒนาตนเอง พัฒนาอาชีพ พัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมของครอบครัวและท้องถิ่นได้

นิคม ชมภูหลง (2542, หน้า 13) และ มานิต สิทธิศรี (2543, หน้า 39) ได้ให้ความหมาย ของการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นไว้สอดคล้องกันว่า หมายถึง การที่ท้องถิ่น ปรับปรุงขยายหรือเพิ่มรายละเอียดเนื้อหา สาระ สื่อการเรียนการสอน แผนการสอนสู่การเรียนการสอนกำหนดกิจกรรมให้เหมาะสมกับสภาพ และความต้องการเฉพาะท้องถิ่น โดยสัมพันธ์กับหลักสูตรแกนกลางหรือหลักสูตรแม่บท

จากความหมายของหลักสูตรท้องถิ่นที่กล่าวมาข้างต้น สรุปได้ว่า หลักสูตรท้องถิ่น หมายถึง มวลประสบการณ์ต่าง ๆ ที่จัดให้สอดคล้องกับสภาพความต้องการและปัญหาของผู้เรียน และชุมชนหรือท้องถิ่นเพื่อให้ผู้เรียนสามารถนำความรู้ไปใช้ในการพัฒนาตนเอง พัฒนาอาชีพ และพัฒนาชุมชนและสังคมต่อไป

2) ความสำคัญในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น

จากความหมายของการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นดังกล่าว บุญมี เณรยอด อ่างถึง ใน ได้กล่าวถึงความสำคัญของการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นว่า การพัฒนาหลักสูตรที่จะมีผลต่อการพัฒนาประเทศได้ คือ การพัฒนาปรับปรุงหลักสูตรให้เหมาะสมกับท้องถิ่นที่สำคัญ คือ ด้านศิลปวัฒนธรรม ประเพณี และอาชีพของแต่ละท้องถิ่น การให้การศึกษาที่เหมาะสมกับท้องถิ่น ช่วยให้ความเป็นอยู่ของประชาชนดีขึ้น ช่วยแก้ไขปัญหาคriticalปัญหาสำคัญของประเทศได้เพราะหลักสูตรจากส่วนกลางไม่ยืดหยุ่นตามสภาพ เป็นการสอนในสิ่งที่ไกลตัว มีโอกาสที่จะศึกษาสิ่งรอบตัวน้อยมาก ไม่เกิดความภูมิใจในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับชุมชน ทั้งนี้ ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์ (2539, หน้า 109-110) ได้ให้ความเห็นสอดคล้องกันว่า ถึงแม้จะมีหลักสูตรแกนกลางแล้ว แต่ยังมีคามจำเป็นต้องมีการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น เนื่องจาก

2.1) หลักสูตรแกนกลางกำหนดเนื้อหาสาระและกิจกรรมไว้อย่างกว้าง เพื่อให้ทุกคนได้เรียนรู้คล้ายคลึงกัน ทำให้กระบวนการเรียนการสอนมุ่งเนื้อหาสาระและประสบการณ์ที่เป็นหลักการทั่วไป ไม่สามารถประมวลรายละเอียดสาระความรู้จากสภาพแวดล้อม สังคม เศรษฐกิจ ปัญหา และความต้องการของท้องถิ่นแต่ละแห่งได้

2.2) การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง และเทคโนโลยี มีผลกระทบโดยตรงต่อการดำรงชีวิตของคนไทยทั้งในเมืองและชนบท จึงต้องมีหลักสูตรระดับท้องถิ่นเพื่อปรับสภาพของผู้เรียนให้สามารถรับการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ได้

2.3) ทรัพยากรท้องถิ่นโดยเฉพาะภูมิปัญญาชาวบ้านของไทย มีอยู่เป็นจำนวนมาก หลักสูตรแกนกลางไม่สามารถนำเอาทรัพยากรท้องถิ่นนั้นมาใช้ประโยชน์ได้ แต่หลักสูตรระดับท้องถิ่นสามารถบูรณาการเอาทรัพยากรท้องถิ่นและภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการเรียนการสอนได้

นอกจากนี้ วิชัย ประสิทธิ์วิฑูฒิเวชช์ (2542, หน้า 135) ได้อธิบายถึงความสำคัญของการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นว่า การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นมีความสำคัญ เพราะหลักสูตรแกนกลางหรือหลักสูตรแม่บทที่พัฒนาในระดับชาติ มีการกำหนดองค์ประกอบต่าง ๆ ของหลักสูตรให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาและสนองความต้องการของสังคมในลักษณะกว้าง ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้

คล้ายคลึงกัน เนื้อหาสาระ และประสบการณ์บางอย่าง ไม่สามารถประมวลรายละเอียดตามสภาพ เศรษฐกิจ สังคม ปัญหา และความต้องการของท้องถิ่น บางเนื้อหาสาระไม่อาจสนองความต้องการ และความสนใจของผู้เรียน

ทั้งนี้ กรมวิชาการ (2542, หน้า 26) ได้สรุปถึงความสำคัญของการพัฒนา หลักสูตรท้องถิ่นว่า การที่ต้องมีการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นนั้น เนื่องมาจากสาเหตุต่อไปนี้

- 1) การใช้หลักสูตรเดียวกันทั่วประเทศ ย่อมไม่สัมพันธ์กับชีวิตจริงที่เป็นอยู่
- 2) ทำให้ละเลยต่อมรดกทางวัฒนธรรมและสิ่งอันพึงอนุรักษ์ของท้องถิ่นทำให้ มีการล้มเลือนสิ่งที่มีค่าของท้องถิ่น

- 3) ไม่เป็นการสนับสนุนการพัฒนาท้องถิ่น ด้านการผลิต อาชีพ บางท้องถิ่น อาจมีปัญหาแตกต่างกันออกไป เช่น โรคภัยไข้เจ็บ แทนที่การศึกษาจะช่วยแก้ปัญหาดังกล่าวกลับจะ ส่งเสริมให้คนไต่บันไดเพื่อการศึกษาต่อที่สูงขึ้น

จากแนวคิด และทัศนะดังกล่าว สรุปได้ว่า การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น มีความสำคัญและจำเป็นที่ต้องมีการดำเนินการ เพราะการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น เป็นการพัฒนาการจัดการศึกษาอย่างมีส่วนร่วมที่เหมาะสมกับท้องถิ่น เป็นการนำการพัฒนาสู่ชุมชนที่สนองต่อความต้องการและสภาพของชุมชนและผู้เรียน ทำให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ และความภาคภูมิใจ ในการพัฒนาตนเอง และสามารถนำเอาภูมิปัญญา องค์ความรู้ และทรัพยากรของท้องถิ่น มาใช้ให้เกิด ประโยชน์ได้สูงสุด

โดยที่ อุไรวรรณ วินะพันธ์ และคณะ (2549) ได้ศึกษาวิจัยการมีส่วนร่วมในการพัฒนา หลักสูตรสถานศึกษาเรื่อง การจัดทำท่องเที่ยวแบบยั่งยืนในท้องถิ่นชุมชนบ้านดาวตึงส์ อำเภอยะโยค จังหวัดกาญจนบุรี โดยมีผู้ร่วมปฏิบัติการประกอบด้วยบุคคล 6 กลุ่ม เช่น ผู้บริหารและครูอาจารย์ กลุ่มผู้ประกอบการ และกลุ่มมัคคุเทศก์ ผลการศึกษาพบว่า หลักสูตรสถานศึกษาที่พัฒนาขึ้น มีประสิทธิผลที่ทำให้ผู้เรียนมีความรู้และทักษะเพิ่มขึ้นจริง และนักเรียนที่เรียนรู้จากหลักสูตรสถานศึกษาดังกล่าวมีความพึงพอใจต่อการเรียนรู้และการปฏิบัติกิจกรรมในระดับมาก เช่นเดียวกับ พิษณุ ก่อเกียรติยากุล (2543) ได้ศึกษารูปแบบการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน โดยศึกษาวิเคราะห์รูปแบบการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน ตามกรอบความคิดเห็น 4 ด้าน ได้แก่ ด้านการบริหารและการจัดการ ด้านหลักสูตร ด้านกระบวนการเรียนการสอน และด้านวิชาชีพครูและบุคลากรทางการศึกษากลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ กลุ่มบุคคลในองค์กรทางการศึกษา และกลุ่มผู้นำกลุ่มบุคคลในองค์กรชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษา ผลการวิจัยพบว่า ผู้นำกลุ่มบุคคลในองค์กรทาง

การศึกษาและผู้นำกลุ่มบุคคลในองค์กรชุมชนที่เกี่ยวข้องส่วนใหญ่เห็นด้วย กับรูปแบบการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนซึ่งได้สังเคราะห์ขึ้นตามแนวทางการปฏิรูปการศึกษาของกระทรวง ศึกษาธิการกล่าวคือด้านการบริหารและการจัดการ เห็นด้วยกับการที่จะให้กระทรวงการศึกษามีอำนาจน้อยลง แต่จะให้มีความอำนาจหน้าที่ในการกำหนดนโยบาย แผน และมาตรฐานการศึกษาให้กับสถานศึกษาในสังกัด ด้านหลักสูตร เห็นด้วยกับการให้สถานศึกษามีหน้าที่ต้องจัดทำสาระของหลักสูตรให้สอดคล้องกับหลักสูตรแกนกลางโดยให้ชุมชนและท้องถิ่นมีส่วนร่วมพัฒนาหลักสูตรและจัดทำแผนการเรียนที่หลากหลาย สอดคล้องกับสภาพความพร้อม และความต้องการของผู้เรียนและชุมชน

ขณะที่ สรยุทธ รัตนพจนารถ (2540) ได้ทำโครงการพัฒนาการศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพในชุมชน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ค้นหาและพัฒนารูปแบบเกี่ยวกับกระบวนการพัฒนา และเก็บรวบรวมองค์ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความหลากหลายทางชีวภาพโดยใช้กระบวนการทางด้านสังคมและวิทยาศาสตร์ และ 2) ศึกษาและพัฒนาแนวทางในการพัฒนาการเรียนการสอนด้านสภาพแวดล้อมศึกษาอย่างบูรณาการในโรงเรียนประถมศึกษาที่สอดคล้องกับลักษณะและความต้องการของชุมชน พื้นที่ทำการวิจัยได้แก่โรงเรียนประถมศึกษาจำนวนสี่โรงเรียน (กลุ่มทดลอง) ในเขตอำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์และชุมชนในเขตบริการของโรงเรียน ตามโครงการพัฒนากิจกรรมการศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพโดยนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 และ 6 ร่วมกับคณะครูตามแนวทางที่คณะครู ชาวบ้านและคณะวิจัยร่วมกันพัฒนาขึ้น โดยการรวบรวมรายชื่อ การสังเกต การบันทึก การทดลอง และการสัมภาษณ์

จากการดำเนินโครงการพบว่าโรงเรียนจะมีศักยภาพในการเป็นหน่วยศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพ ได้ควรเริ่มจากการสร้างความเข้าใจระหว่างชุมชนและครูอาจารย์ถึงความสำคัญและปัญหาทรัพยากรชีวภาพ จากนั้นปรับกระบวนการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับวิถีชีวิต นำภูมิปัญญาชุมชนท้องถิ่นเข้ามาในระบบการศึกษา ให้การสนับสนุนเครื่องมือ และสร้างความเชื่อมโยงกับสถาบันการศึกษาระดับสูง ส่วนแนวทางการพัฒนาการเรียนการสอนสภาพแวดล้อมศึกษาอย่างบูรณาการในโรงเรียนประถมศึกษา โครงการได้พัฒนากระบวนการเรียนรู้ "บูรณาการเพื่อชีวิต" ซึ่งมีหลักการสำคัญ 7 ประการ ได้แก่ การบูรณาการหลักสูตร กระบวนการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วม การสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเอง การใช้ความหลากหลายทางชีวภาพเป็นสื่อ ทักษะกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ ภูมิปัญญาชุมชนท้องถิ่น และการประเมินผลจากสภาพจริง

โดยสรุปแล้วการศึกษาถึงกระบวนการและบทบาทของชุมชนในการนำความรู้ท้องถิ่นด้านสิ่งแวดล้อมเชิงวัฒนธรรม มาใช้จัดการศึกษาซึ่งจะสะท้อนให้เห็นถึงการใช้พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 มาตรา 27 ที่ให้สถานศึกษาขั้นพื้นฐานมีหน้าที่จัดทำสาระของหลักสูตรที่เกี่ยวกับสภาพปัญหาในชุมชนและสังคมภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยให้ชุมชนในท้องถิ่นมี

ส่วนร่วมในการจัดกระบวนการเรียนนั้นโรงเรียนส่วนใหญ่ได้ให้บทบาทชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอนอยู่แล้วแต่ไม่ได้วิเคราะห์ถึงเนื้อหา แต่ได้เน้นที่กระบวนการ ที่สำคัญงานของสรยุทธ รัตนพจนารถ แม้ว่าจะพูดถึงเนื้อหาอยู่บ้างแต่ก็ยังยึดติดอยู่กับความรู้กระบวนการทางวิทยาศาสตร์มากเกินไป และไม่ได้พูดถึงการนำเนื้อหาความรู้ของท้องถิ่นมาใช้ให้เกิดผลเท่าที่ควร

1.5.4 แนวทางที่ 4

แนวทางที่สี่ เป็นการอธิบายถึงแนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน (People's participation) ได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในการพัฒนาชนบท ทั้งนี้ ตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 ที่มุ่งเน้นคนเป็นสำคัญมากกว่าการเติบโตทางเศรษฐกิจ ได้พยายามเปลี่ยนแปลงแนวทางการพัฒนาจากระดับบนลงล่าง (Top-down) มาเป็นจากระดับล่างขึ้นบน (Bottom-up) แนวทางดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดของ โอคเลย์ (Oakley, 1984 อ้างถึงใน พิษญาภา ยืนยาว, 2557, หน้า 197) ได้กล่าวว่า แนวทางจากระดับล่างขึ้นบนนี้เกี่ยวข้องอย่างยิ่งกับแนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชนซึ่งเป็นสิ่งที่ขาดหาย (Missing ingredient) ในกระบวนการพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนนั้น มีนักวิชาการได้อธิบายและให้ความหมาย รูปแบบของชุมชนต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาไว้มากมาย โดยนำมากล่าวไว้เฉพาะที่สอดคล้องกับแนวทางการศึกษา ดังนี้

1) ความหมายของการมีส่วนร่วมของชุมชน การมีส่วนร่วมของชุมชนนั้นมีนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายไว้ดังนี้

ขวัญชัย แสงสุวรรณ (2545, หน้า 22) ได้ให้ความหมายการมีส่วนร่วม หมายถึง การที่บุคคลเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานด้วยความสมัครใจ โดยที่บุคคลเหล่านั้นจะมีส่วนร่วมคิดและแก้ไขปัญหาเพื่อให้เกิดการปรับปรุงพัฒนางาน

เกตุสุดช ก้าแพงแก้ว (2546, หน้า 18) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการจัดการศึกษาโรงเรียน หมายถึง การที่ผู้ปกครองมีส่วนร่วมในเหตุการณ์ กิจกรรมหรือโครงการ ที่มีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษาหรือการเรียนรู้ให้กับลูกหลานหรือเด็กในอุปการะของตนกับโรงเรียน

นรินทร์ชัย พัฒนพงศา (2546, หน้า 3) ได้ให้ความหมายการมีส่วนร่วมไว้ว่า การมีส่วนร่วม คือ การให้ประชาชนเข้ามาเกี่ยวข้องกับกระบวนการตัดสินใจ กระบวนการดำเนินโครงการ และร่วมรับผลประโยชน์จากโครงการพัฒนา นอกจากนี้ยังเกี่ยวข้องกับความพยายามที่จะประเมินโครงการนั้น ๆ ด้วย

พิลีก งามุลตรี (2546, หน้า 17) ได้กล่าวว่าการมีส่วนร่วม หมายถึง การที่บุคคลหรือคณะบุคคลเข้าไปดำเนินการกิจกรรมกันจนเกิดความผูกพัน(อสมานิกและองค์กร เพื่อเกิดผลต่อตนเองและองค์กร

สำราญ คำป้อง (2547, หน้า 23) ได้กล่าวถึงการบริหารแบบมีส่วนร่วมไว้ว่า การที่ผู้บริหารเปิดโอกาสให้ผู้ใต้บังคับบัญชา ผู้ปกครอง ผู้นำ ชุมชน เข้ามามีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นและตัดสินใจในกิจกรรมรูปแบบต่าง ๆ ทุกคนมีความรู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งขององค์กร จึงกระตุ้นให้พร้อมที่จะเข้ามาปฏิบัติงานด้วยความตั้งใจ ส่งผลให้งานบรรลุตามวัตถุประสงค์และมีประสิทธิภาพ

กรมอนามัย (2547, หน้า 9) ให้ความหมายการมีส่วนร่วมของชุมชน หมายถึง การที่ประชาชนและองค์กรในชุมชนเข้าร่วมรับรู้ ร่วมวิเคราะห์สภาพปัญหา ร่วมกำหนดความต้องการร่วมวางแผนการดำเนินงาน ร่วมดำเนินการ ร่วมตรวจสอบ ร่วมแก้ไขพัฒนาปรับปรุง รวมทั้งร่วมรับผิดชอบเกี่ยวกับงานด้วยความสมัครใจ โดยที่บุคคลเหล่านั้นจะมีส่วนร่วมความคิดและแก้ไขปัญหาเพื่อให้เกิดการปรับปรุงพัฒนางาน

2) รูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา

จากขั้นตอนของการมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อการร่วมทำกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนนั้น บนพื้นฐานของการเข้ามามีส่วนร่วม ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม อ้างถึงในพิชญาภา ยืนยาว (2557, หน้า 199 - 200) ได้นำเสนอความคิดเห็นผ่านบทความ “แลหน้าเศรษฐกิจสังคมไทย” สรุปการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนได้ใน 2 ลักษณะ ได้แก่

(1) การมีส่วนร่วมของประชาชนที่รัฐเป็นผู้นำ การมีส่วนร่วมในลักษณะนี้เป็น การมองมาจากเบื้องบนหรือมาจากรัฐ ประชาชนเป็นเพียงผู้คอยรับนโยบายและปฏิบัติตาม

(2) การมีส่วนร่วมที่เกิดจากความต้องการของประชาชนด้วยความสมัครใจ โดยที่รัฐคอยช่วยเหลือให้คำแนะนำหรือคอยอำนวยความสะดวกเท่านั้น

ทั้งนี้ จากการที่กฎหมายได้กำหนดบทบาทของท้องถิ่นกับการจัดการศึกษาในสาระ มาตรา 41 ของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พุทธศักราช 2545 ที่ระบุไว้ว่า องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีสิทธิจัดการศึกษาในระดับใดระดับหนึ่งหรือทุกระดับตามความพร้อม ความเหมาะสม และความต้องการภายในท้องถิ่น ทั้งนี้ วิจิต นันทสุวรรณ และจำนงค์ แรกพินิจ (2541, หน้า 21-29) ได้นำเสนอรูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาไว้ดังนี้

(1) รูปแบบการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาตนเอง การจัดการศึกษาในลักษณะนี้ เกิดจากความสามารถและความต้องการของคนในชุมชน ที่มุ่งให้เกิดการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต และตอบสนองความต้องการของสมาชิกในชุมชน โดยยึดหลักให้ผู้เรียนได้เรียนรู้อย่างไม่มีขีดจำกัด ของระยะเวลา สถานที่ เพศ และอายุ เป็นการเปิดโอกาสให้คนได้เรียนรู้ตามอัธยาศัยที่แท้จริง ชุมชน ได้เข้ามามีบทบาทหลักในการจัดการศึกษา ทั้งนี้ รูปแบบการมีส่วนร่วมตามแนวทางนี้ ต้องอาศัย องค์ประกอบ 3 อย่างที่มีอยู่ในชุมชน ได้แก่ คน ความรู้ และทรัพยากร โดยมีกระบวนการดำเนินการ คือ

- การวิเคราะห์ สังเคราะห์ ปัญหาชุมชน
- หาทางออกที่เหมาะสมและสอดคล้องกับวิถีชีวิต
- ดำเนินการสร้างกิจกรรมเพื่อให้ผู้เรียนได้แก้ไขปัญหามีอยู่
- ประเมินผลกิจกรรม

โดยการกำหนดเนื้อหาหรือกิจกรรมการเรียนรู้ จะเริ่มจากจุดเล็ก ๆ ที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันแล้วขยายออกไปสู่เนื้อหาหรือกิจกรรมที่ซับซ้อน และเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต ทั้งหมด

(2) รูปแบบการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของโรงเรียน ชุมชนมีส่วนร่วมร่วมกับโรงเรียนในการสร้างหลักสูตรท้องถิ่นที่สัมพันธ์ และสอดคล้องกับความเป็นจริงของสภาพ ชุมชนสนองความต้องการและวิถีชีวิตของชุมชนในท้องถิ่น โดยบุคคลในท้องถิ่น เช่น ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้รู้ ผู้นำชุมชน ผู้ปกครอง มาจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นและประเมินผล

(3) รูปแบบการเชื่อมประสานการจัดการศึกษาระหว่างโรงเรียนกับชุมชน การมีส่วนร่วมของชุมชนในรูปแบบนี้จะเกิดขึ้นเฉพาะกับชุมชนที่มีกระบวนการเรียนรู้ที่เข้มแข็ง มี องค์กรชุมชนเพื่อจัดการเรียนรู้ร่วมกัน มีเครือข่ายการเรียนรู้เพื่อการแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับ ชุมชนอื่น

รูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา ตามที่ได้กล่าวมานั้น สรุปได้ว่า รูปแบบการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษานั้น นอกจากจะเป็นการมีส่วนร่วมกับโรงเรียนในการ พัฒนาการจัดการเรียนการสอนแล้ว นอกจากนี้จะเป็นการมีส่วนร่วมกับโรงเรียนในการพัฒนาการ จัดการเรียนการสอนแล้ว ยังเป็นไปในลักษณะของการร่วมกันจัดการศึกษาให้แก่คนในชุมชน เพื่อ สร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนนั้น ๆ ด้วยบนพื้นฐานของการมีส่วนร่วมในระดับสูง

1.5.5 แนวทางที่ 5

แนวทางที่ห้า เป็นกลุ่มที่พยายามผลักดันการศึกษาทางเลือก ที่อธิบายการศึกษาในแนว มานุษยวิทยาซึ่งงานในกลุ่มนี้พบว่ามีน้อยมากที่ผู้ศึกษาเห็นว่ามีสำคัญคืองานของ สุเทพ สุนทรเกษม และงานของ ชาร์ลส์ คายส์

โดยที่ สุเทพ สุนทรเกษม (2547, หน้า 96) ได้ศึกษามรดกสถาบันการศึกษาที่บูรณา การของศาสนาและสังคมของชาวมุสลิม ในจังหวัดภาคใต้ของประเทศไทย พบว่า “ปอเนาะ” เป็นสถาบันการศึกษาตามจารีตประเพณี ที่ใช้สร้างบูรณาการให้กับศาสนาและสังคมของชาวมุสลิม ในจังหวัดภาคใต้ของประเทศไทย ซึ่ง นักเรียนที่ไปเรียนโรงเรียนปอเนาะ จำเป็นต้องมีที่พักใน ระหว่างที่เรียน เพื่อใช้อบรมสั่งสอนศาสนาอิสลามของชาวไทยมุสลิมให้มีความรู้ทางศาสนา สามารถ ปฏิบัติศาสนกิจและบำเพ็ญกิจประจำวันตลอดจนความสัมพันธ์ทางครอบครัว นอกจากนี้แล้ว ปอเนาะ ซึ่งปัจจุบันได้เรียกชื่อเป็น “สถาบันศึกษาปอเนาะ” ซึ่งหมายถึง สถาบันสังคมของชุมชน อิสลามที่เสริมสร้างการเรียนรู้ในทางศาสนาอิสลามและวัฒนธรรมอิสลาม เพื่อเสริมสร้างให้สมาชิกใน ชุมชนมีความรู้และความประพฤติที่ดีงาม เพื่อการดำรงชีพอย่างสันติสุขและมีความรับผิดชอบ ต่อสังคมและประเทศชาติ ในขณะที่ ประสิทธิ์ ลิปรีชา (2550, หน้า 276 -305) ได้ศึกษางานเขียนของ อาจารย์คายส์ในมานุษยวิทยา อุษาคเนย์ และชาร์ลส์ คายส์ เกี่ยวกับระบบการศึกษาและภาษา ในกระบวนการสร้างรัฐชาติ ซึ่งได้ศึกษาการศึกษาของประชาชนในชนบททางภาคอีสานของไทย พบว่าประชาชนในชนบททางภาคอีสานของไทย มีความแตกต่างทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรมจากคนมี อำนาจในส่วนกลาง แต่ถูกจัดให้อยู่ภายใต้เส้นแบ่งพรหมแดนของความเป็นรัฐไทยสมัยใหม่เดียวกัน ซึ่งโรงเรียนทำหน้าที่เป็นกลไกหลักในการเปิดโลกใหม่ ซึ่งเป็นโลกที่ถูกนำเสนอให้ (Proposed world) เข้าไปให้เด็ก อันนำมาซึ่งช่องว่างทางวัฒนธรรมระหว่างโลกของเด็กที่เป็นอยู่ในชุมชนกับโลก ภายนอกที่นำเข้ามาใหม่ โดยมีครูเป็นคนกลางที่มีบทบาทในสังคม เด็กในสังคมภาคอีสานจึงค่อย ๆ ซึมซับสำนึกที่ว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของรัฐชาติไทยตามมา ซึ่งจัดเป็นวัฒนธรรมประดิษฐ์ ไม่ว่าจะ เป็น เนื้อหาในตำราเรียน สภาพแวดล้อมในโรงเรียน

โดยสรุปแล้ว งานของ สุเทพ สุนทรเกษม มุ่งศึกษาวิถีคิดของชุมชนและกระบวนการ ในการจัดการศึกษาของชุมชน โดยมองว่าสถาบันการศึกษา คือสถาบันทางสังคมที่มีความสำคัญต่อ การสร้างให้คนในชุมชนมีทั้งความรู้เป็นคนดี และมีความรับผิดชอบต่อสังคม ในขณะที่งานของชาร์ลส์ คายส์ มีความแตกต่างคือ ได้ศึกษาการจัดการศึกษาของรัฐที่มีผลต่อชุมชน นอกจากนี้ ประสิทธิ์ ลิปรีชา ได้ระบุถึงงานของ คายส์ ในประเด็นดังกล่าวว่าประชาชนในชนบททางภาคอีสานของไทย มีความแตกต่างทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรมจากคนมีอำนาจในส่วนกลาง แต่ถูกจัดให้อยู่ภายใต้เส้น แบ่งพรหมแดนของความเป็นรัฐไทยสมัยใหม่เดียวกัน ซึ่งโรงเรียนทำหน้าที่เป็นกลไกหลักในการเปิด โลกใหม่ ซึ่งเป็นโลกที่ถูกนำเสนอให้ (Proposed world) เข้าไปให้เด็ก อันนำมาซึ่งช่องว่างทาง

วัฒนธรรมระหว่างโลกของเด็กที่เป็นอยู่ในชุมชนกับโลกภายนอกที่นำเข้ามาใหม่ โดยมีครูเป็นคนกลางที่มีบทบาทในสังคม เด็กในสังคมภาคอีสานจึงค่อย ๆ ซึมซับสำนึกที่ว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของรัฐชาติไทยตามมา ซึ่งจัดเป็นวัฒนธรรมประดิษฐ์ ไม่ว่าจะป็นเนื้อหาในตำราเรียน สภาพแวดล้อมในโรงเรียน

กล่าวโดยสรุป งานของ คายส์ ได้ชี้ให้เห็นว่าการจัดการศึกษาของรัฐไทยเป็นเทคโนโลยีของอำนาจที่ต้องการให้สำนึกว่าตนเป็นไทย ขณะเดียวกันการจัดการศึกษานี้ก็เป็นการเปิดโลกของคนอีสานให้เชื่อมโยงกับโลกภายนอกด้วย ซึ่งเป็นการศึกษาของกลุ่มการศึกษาทางเลือกที่มองเห็นประโยชน์ของการศึกษาทางเลือกที่ทำให้คนสามารถพัฒนาการศึกษาของชาติได้ ในขณะเดียวกันการศึกษาทางเลือกก็ขาดการมองถึงวิธีการคิด แต่ไปพูดถึงกระบวนการและเนื้อหาอย่างกว้าง ๆ ซึ่งทั้งหมดไม่ได้นำความรู้ท้องถิ่นมาใช้เท่าที่ควร

ในขณะที่งานของผู้วิจัย จะเน้นที่การวิเคราะห์นโยบายการปฏิรูปการศึกษา ของรัฐ และนโยบายการปฏิรูปการศึกษา และเน้นกรณีการนำความรู้ท้องถิ่นที่ให้ชุมชนเข้ามามีบทบาทในการจัดการศึกษา ศึกษาซึ่งจะทำให้มองเห็นปัญหาที่ชัดเจนมากยิ่งขึ้น เช่น กรณีโรงเรียนในภาคอีสานนำความรู้ท้องถิ่นสิ่งแวดล้อมของป้าชายเลนมาใช้จัดการเรียนการสอน ประการที่สอง ในแง่ของงานศึกษาทางเลือกแม้ว่าบางกลุ่มจะเห็นด้วยกับภูมิปัญญาแต่ความรู้ท้องถิ่นก็ถูกครอบงำโดยความรู้ทางวิทยาศาสตร์ ดังนั้นในการศึกษานี้ผู้วิจัยจะอาศัยวิธีการศึกษาในแนวมานุษยวิทยาใช้ในการจัดการศึกษาทางเลือก ได้แก่แนวคิดการจัดการศึกษาทางเลือกของชุมชนและแนวคิดความรู้ท้องถิ่นด้านสิ่งแวดล้อมเชิงวัฒนธรรม

1.6 แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย

1.6.1 แนวคิดเทคโนโลยีของอำนาจและการจัดการศึกษาของรัฐ

เป็นการอธิบายการจัดการศึกษาของรัฐส่วนกลาง ซึ่งนักมานุษยวิทยาที่ผ่านมาได้อธิบายไว้มี 2 ลักษณะ คือ ลักษณะแรก เป็นการอธิบายการจัดการศึกษาของรัฐส่วนกลาง งานที่สำคัญในแนวนี้คืองานของ Keyes (1991) ที่อธิบายว่าระบบการศึกษาของรัฐคือเทคโนโลยีทางอำนาจ ซึ่งประสิทธิ์ ลิปรีชา (2550, หน้า 276 - 305) ได้ศึกษางานเขียนของ Keyes พบว่าประชาชนในชนบททางภาคอีสานของไทย มีความแตกต่างทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรมจากคนมีอำนาจในส่วนกลาง แต่ถูกจัดให้อยู่ภายใต้เส้นแบ่งพรหมแดนของความเป็นรัฐไทยสมัยใหม่เดียวกัน ซึ่งโรงเรียนทำหน้าที่เป็นกลไกหลักในการเปิดโลกใหม่ ซึ่งเป็นโลกที่ถูกนำเสนอให้ (Proposed world) เข้าไปให้เด็ก อันนำมาซึ่งช่องว่างทางวัฒนธรรมระหว่างโลกของเด็กที่เป็นอยู่ในชุมชนกับโลกภายนอกที่นำเข้ามาใหม่ โดยมีครูเป็นคนกลางที่มีบทบาทในสังคม เด็กในสังคมภาคอีสานจึงค่อย ๆ ซึมซับสำนึกที่ว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของรัฐชาติไทยตามมาซึ่งจัดเป็นวัฒนธรรมประดิษฐ์ ไม่ว่าจะป็นเนื้อหาในตำรา

เรียน หรือสภาพแวดล้อมในโรงเรียน ซึ่งแนวคิดนี้ผู้วิจัยจะอาศัยแนวทางดังกล่าวไปอธิบายการจัดการศึกษาของรัฐ

งานลักษณะที่สอง เป็นการอธิบายการจัดการศึกษาตามประเพณีของชุมชน ซึ่งงานในลักษณะนี้มีน้อยเช่นกัน งานที่สำคัญที่สุดได้แก่งาน ของ สุเทพ สุนทรเกษม (2547, หน้า 96) ที่ได้ศึกษาโรงเรียนปอเนาะ ของชาวมุสลิมในจังหวัดภาคใต้ของประเทศไทย พบว่า ปอเนาะเป็นสถาบันการศึกษาตามจารีตประเพณี ที่ใช้สร้างบูรณาการให้กับศาสนาและสังคมของชาวมุสลิมในจังหวัดภาคใต้ของประเทศไทย ซึ่งนักเรียนที่ไปเรียนโรงเรียนปอเนาะ จำเป็นต้องมีที่พักในระหว่างที่เรียน เพื่อใช้อบรมสั่งสอนศาสนาอิสลามของชาวไทยมุสลิมให้มีความรู้ทางศาสนา สามารถปฏิบัติศาสนกิจและบำเพ็ญกิจประจำวัน สิ่งที่ สุเทพ สุนทรเกษม ได้อธิบายถึงวิถีคิดและกระบวนการจัดการเรียนการสอนของปอเนาะ โดยจะอาศัยแนวทางดังกล่าวมาอธิบายวิถีคิดของผู้เกี่ยวข้อง กระบวนการจัดการเรียนการสอน และเนื้อหา ตลอดจนทั้งเงื่อนไขของการจัดการเรียนการสอนของโรงเรียนบ้านอิเซ (คุรุราษฎร์วิทยา)

1.6.2 แนวคิดความรู้ท้องถิ่นสิ่งแวดล้อมเชิงวัฒนธรรม

แนวคิดของ Berkes (1999) ได้ให้ความหมาย “ความรู้ท้องถิ่นด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม” ผ่านการนำเสนอกรอบการวิเคราะห์ (Levels of analysis in traditional knowledge and management systems) ว่า ความรู้ท้องถิ่นด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม มีด้วยกัน 4 ระดับ คือ 1) ความรู้ท้องถิ่นด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวกับกายภาพ, ภูมินิเวศและชื่อชนิดสัตว์ (Local knowledge of Land and Animals) 2) ความรู้ท้องถิ่นด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวกับการจัดการและการใช้ประโยชน์ (Land and Resource Management Systems) 3) ความรู้ท้องถิ่นด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวกับการจัดการเชิงสถาบัน, องค์กรและความเป็นธรรมของคนในชุมชน (Social Institutions) และ 4) ความรู้ท้องถิ่นด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวกับโลกทัศน์ของชุมชนต่อทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม (World View) ซึ่งสอดคล้องกับการนำความรู้ท้องถิ่นด้านสิ่งแวดล้อมของชุมชนรอบป่าใหญ่มาพัฒนาเป็นหลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียนบ้านอิเซได้ ประการที่สอง ผู้วิจัยจะพัฒนากระบวนการเรียนการสอนที่ให้ผู้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม โดยมีส่วนร่วมในการจัดระบบข้อมูล ตามแนวทางของ Berkes (1999) และให้ผู้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนการสอน นอกจากนั้นจะจัดกระบวนการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของระบบนิเวศและวิถีชีวิตของชุมชน

จากการศึกษาแนวคิดความรู้ท้องถิ่นด้านสิ่งแวดล้อมเชิงวัฒนธรรม ผู้วิจัยจะนำเอาแนวคิดนี้มาเพื่ออธิบายและจะจัดระบบของข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับความรู้ด้านสิ่งแวดล้อมของท้องถิ่นเพื่อนำไปสู่การปรับปรุงเนื้อหาหลักสูตรท้องถิ่นด้านสิ่งแวดล้อมเชิงวัฒนธรรมในวิชาสาระเพิ่มเติม

กลุ่มสาระการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ ระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นของโรงเรียนบ้านอีเซ (คุรุราษฎร์วิทยา) ให้มีคุณภาพมากยิ่งขึ้น

1.7 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ประเด็นแรก ผู้วิจัยจะอธิบายให้เห็นถึงปัญหาการจัดการศึกษาของประเทศไทย โดยอาศัยแนววิเคราะห์ของ Keyes (1991) ที่อธิบายว่าการจัดการศึกษาของประเทศไทยคือเทคโนโลยีของอำนาจ และการจัดการศึกษาของรัฐเป็นการเปิดโลกให้คนอีสานมีช่องว่างทางวัฒนธรรมเชื่อมต่อกับชุมชนโลกภายนอกที่ต้องเรียนตามกระแสหลัก และความตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 มาตรา 8 ได้กำหนดให้การจัดการศึกษาต้องยึดหลักการศึกษตลอดชีวิต ให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา การพัฒนาสาระและกระบวนการเรียนรู้ให้เป็นไปอย่างต่อเนื่องและ มาตรา 12 ที่กำหนดให้บุคคล ครอบครัว องค์กรชุมชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันทางศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น มีสิทธิในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานได้ แม้ว่าจะมีแนวทางตามรัฐธรรมนูญและแนวทางของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ และแนวนโยบายปฏิรูปการศึกษาตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 ให้มีการจัดการศึกษาทางเลือกที่สามารถพัฒนาการศึกษาของชาติได้ก็ตาม ทั้งนี้ในประเด็นนี้ผู้วิจัยยังจะอธิบายให้เห็นปัญหาการจัดการศึกษาทางเลือกโดยจะไปดูว่า ผู้บริหาร ครูผู้สอน ผู้ปกครองและนักเรียน ว่าบุคคลดังกล่าวมีความคิดเห็นอย่างไร มีกระบวนการอย่างไรกับเนื้อหาการสอนในหลักสูตรท้องถิ่นด้านสิ่งแวดล้อมเชิงวัฒนธรรม รายวิชาเพิ่มเติม กลุ่มสาระการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ ระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นของโรงเรียนบ้านอีเซ (คุรุราษฎร์วิทยา) ซึ่งในส่วนนี้นอกจากอธิบายให้เห็นความคิด กระบวนการเรียนการสอน และเนื้อหาแล้ว ยังชี้ให้เห็นถึงเงื่อนไขและปัญหาที่โรงเรียนในรอบป่าชุมชนโนนใหญ่ ที่ไม่สามารถนำความรู้ท้องถิ่นด้านสิ่งแวดล้อมเชิงวัฒนธรรมมาใช้ในการเรียนการสอนได้ ซึ่งจะเน้นที่ ผู้บริหาร ครูผู้สอน และผู้ปกครองเป็นหลัก

ประเด็นที่สอง การพัฒนาหลักสูตรให้เกิดความเข้มแข็งมีประสิทธิภาพ และให้ผู้เรียนได้เรียนรู้อย่างมีความสุข โดยผู้วิจัยจะพัฒนาหลักสูตรโดยจะดำเนินการดังนี้ ประการแรก การปรับปรุงหลักสูตรความรู้ท้องถิ่นด้านสิ่งแวดล้อม ซึ่งผู้วิจัยจะนำแนวคิดของ Berkes (1999) ที่ให้ความหมาย “ความรู้ท้องถิ่นด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม” ได้เสนอกรอบการวิเคราะห์ (Levels of analysis in traditional knowledge and management systems) ว่า ความรู้ท้องถิ่นด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม มีด้วยกัน 4 ระดับ คือ 1) ความรู้ท้องถิ่นด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวกับกายภาพ, ภูมินิเวศและชื่อชนิดสัตว์ (Local knowledge of Land and Animals) 2) ความรู้ท้องถิ่นด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวกับการจัดการและการใช้ประโยชน์ (Land and Resource

Management Systems) 3) ความรู้ท้องถิ่นด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวกับการจัดการเชิงสถาบัน,องค์กรและความเป็นธรรมของคนในชุมชน (Social Institutions) และ 4) ความรู้ท้องถิ่นด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวกับโลกทัศน์ของชุมชนต่อทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม (World View) ซึ่งสอดคล้องกับการนำความรู้ท้องถิ่นด้านสิ่งแวดล้อมของชุมชนรอบป่าใหญ่ มาพัฒนาเป็นหลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียนบ้านอีเซ (ศุภราชบุรีวิทยา) ประการที่สอง ผู้วิจัยจะพัฒนากระบวนการเรียนการสอนที่ให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม โดยมีการจัดระบบข้อมูลองค์ความรู้ด้านต่าง ๆ ตามแนวทางของ Berkes (1999) เพื่อให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในกระบวนการจัดการเรียนการสอน ให้สอดคล้องกับบริบทและวิถีชีวิตของชุมชนรอบป่าโนนใหญ่

ประเด็นที่สาม เป็นจัดทำและพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น ภายหลังจากที่ให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมจัดการศึกษา โดยการนำองค์ความรู้ท้องถิ่นด้านสิ่งแวดล้อมเชิงวัฒนธรรมของชุมชนที่ได้มาจัดทำเป็นหลักสูตรใช้ในการจัดการเรียนการสอนของโรงเรียนบ้านอีเซ (ศุภราชบุรีวิทยา) ตามแนวทางของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 มาตรา 27 ที่ระบุไว้ว่าให้สถานศึกษาขั้นพื้นฐานมีหน้าที่จัดทำสาระของหลักสูตรที่เกี่ยวกับสภาพปัญหาในชุมชนและสังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยให้ชุมชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการจัดกระบวนการเรียนรู้

จากนั้นผู้วิจัยจะอธิบายให้เห็นถึงปัญหาทางความคิด ของผู้บริหาร ครูผู้สอน ผู้ปกครอง ที่มีต่อแนวการจัดการเรียนการสอนหลักสูตรท้องถิ่นด้านสิ่งแวดล้อมของโรงเรียนบ้านอีเซ (ศุภราชบุรีวิทยา) ปัญหากระบวนการจัดการเรียนการสอน ตลอดจนทั้งปัญหาการนำเนื้อหาจากสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นมาจัดทำเป็นหลักสูตร

1.8 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1.8.1 ได้ทราบและเข้าใจถึงการนำนโยบายการจัดการศึกษาของชาติ มาใช้จัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อท้องถิ่น การจัดการศึกษาทางเลือกเพื่อตอบสนองแนวนโยบายการปฏิรูปการศึกษาให้สอดคล้องกับความต้องการท้องถิ่นยิ่งขึ้น

1.8.2 ได้ทราบถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนที่มีผลต่อการนำความรู้ท้องถิ่นด้านสิ่งแวดล้อมเชิงวัฒนธรรมมาจัดทำเป็นหลักสูตรของโรงเรียนบ้านอีเซ (ศุภราชบุรีวิทยา)

1.8.3 ได้กระบวนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นที่นำความรู้ของชุมชนรอบป่าโนนใหญ่ 7 หมู่บ้าน มาใช้จัดการศึกษา ซึ่งจะทำให้นักเรียนเกิดสำนึกและรู้คุณค่าความเป็นท้องถิ่นของตนเองยิ่งขึ้น

1.8.4 เห็นแนวทางในการพัฒนา และยกระดับการจัดการเรียนการสอนตามแนวทางจัดการปฏิรูปการศึกษานั้นจะนำไปสู่การจัดการศึกษาทางเลือก เกิดประโยชน์ในการพัฒนาท้องถิ่นอย่างยั่งยืนต่อไป

1.9 วิธีการดำเนินการวิจัย

ในการศึกษาความรู้ท้องถิ่นด้านสิ่งแวดล้อมเชิงวัฒนธรรมกับการจัดการศึกษา โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน มีวิธีการดำเนินงานดังนี้

1.9.1 พื้นที่การวิจัย (Research area)

โรงเรียนบ้านอีเซ (คุรุราษฎร์วิทยา) และชุมชนตำบลอีเซ ตำบลอีเซ อำเภอโพธิ์ศรีสุวรรณ จังหวัดศรีสะเกษ

1.9.2 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key informant)

1) ผู้บริหาร ครูผู้สอน นักเรียน และผู้ปกครอง โรงเรียนบ้านอีเซ (คุรุราษฎร์วิทยา) และชุมชน ตำบลอีเซ อำเภอโพธิ์ศรีสุวรรณ จังหวัดศรีสะเกษ

2) กลุ่มครูและผู้บริหารของโรงเรียนรอบป่าโนนใหญ่ ที่ไม่ใช่โรงเรียนบ้านอีเซ

1.9.3 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

- แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview form)
- แบบบันทึกการสนทนากลุ่ม (Focus group discussion form)
- แบบบันทึกการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (Participated observation form)
- การบันทึกเทป การจดบันทึก และการถ่ายภาพ

1.9.4 วิธีการรวบรวมข้อมูล

1) การวิจัยเอกสาร (Documentary research)

เป็นการวิเคราะห์นโยบายเจตนารมณ์ของการเปลี่ยนแปลงนโยบายการปฏิรูปการศึกษาของประเทศไทย ในสาระสำคัญตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 ที่มีการทบทวนการประกาศใช้หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 เพื่อนำไปสู่การพัฒนาหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ที่มีความเหมาะสม ชัดเจน และให้นำหลักสูตรไปสู่การปฏิบัติในระดับเขตพื้นที่และสถานศึกษา ที่มีการเปิดโอกาสให้สถานศึกษาเพิ่มเติมเวลาเรียน และสร้างสาระการเรียนรู้ท้องถิ่น ส่งเสริมให้ชุมชนได้นำความรู้ท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอน ศึกษาวิเคราะห์แนวทางการจัดทำโครงสร้างวิชา คำอธิบายรายวิชา ตัวชี้วัด สาระการเรียนรู้ กระบวนการเรียนรู้ สื่อการเรียนรู้ และการ

วัดผลประเมินผล และแนวทางการขออนุมัติให้ใช้หลักสูตรท้องถิ่น จากคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติที่ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2546)

การศึกษาแนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการศึกษา การศึกษาในเชิงมานุษยวิทยา การศึกษาแนวคิดเทคโนโลยีของอำนาจและการจัดการศึกษาของรัฐ ของคายส์ (Keyes) (ประสิทธิ์ สิปรีชา, 2550, หน้า 276 - 305) และแนวคิดความรู้ท้องถิ่นสิ่งแวดล้อมเชิงวัฒนธรรม (Levels of analysis in traditional knowledge and management systems) ของ Berkes (1999)

2) การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (Participant observation)

เป็นการเข้าร่วมการจัดการเรียนการสอนของผู้วิจัย โดยการนำความรู้ท้องถิ่นด้านสิ่งแวดล้อมเชิงวัฒนธรรม ในวิชาสาระเพิ่มเติมกลุ่มสาระการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ ระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นของโรงเรียนบ้านอีเซ (ศุภราชบุรีวิทยา) เนื่องจากผู้วิจัยเองก็เป็นครูที่ทำหน้าที่ปฏิบัติการจัดการกระบวนการเรียนการสอนอยู่แล้ว เพื่อร่วมศึกษารูปแบบวิธีการสอนถ่ายทอดความรู้ และเก็บรวบรวมองค์ความรู้ท้องถิ่นด้านสิ่งแวดล้อมเชิงวัฒนธรรมจากชุมชน ซึ่งเป็นเจ้าของความรู้ในแต่ละด้าน เช่น ความรู้การจำแนกความรู้และชนิดพันธุ์ ความรู้และการนำชนิดพันธุ์ไปใช้ประโยชน์ให้เกิดความยั่งยืน และความรู้เรื่องโลกทัศน์ของชุมชน

3) การสนทนากลุ่ม (Focus group)

เป็นการรวบรวมข้อมูลโดยผู้วิจัย คณะครู และชุมชน เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับความรู้ท้องถิ่นสิ่งแวดล้อมเชิงวัฒนธรรมของชุมชนที่มีต่อป่าโนนใหญ่ เช่น ประวัติความเป็นมาของป่าโนนใหญ่ การจัดการป่าโดยมีส่วนร่วมของชุมชน กลุ่มหมอยาสมุนไพร กลุ่มพรานปลาในลำห้วยทับทัน กลุ่มแม่บ้านที่เข้าใช้ประโยชน์ในป่าชุมชนโนนใหญ่ และคุณค่าโลกทัศน์ของคนในชุมชนรอบป่าโนนใหญ่

4) การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant interview)

เป็นการสังเคราะห์แนวคิดของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการนำความรู้ท้องถิ่นมาใช้จัดการศึกษาโดยทำสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 2 กลุ่ม ดังนี้

กลุ่มที่ 1 กลุ่มครูและผู้บริหารของโรงเรียนบ้านอีเซ (ศุภราชบุรีวิทยา) ซึ่งเป็นโรงเรียนที่นำรูปแบบความรู้ท้องถิ่นด้านสิ่งแวดล้อมเชิงวัฒนธรรมมาใช้ เพื่อจะทราบถึงปัญหาและอุปสรรค และความต้องการต่อการจัดการเรียนการสอนหลักสูตรท้องถิ่นด้านสิ่งแวดล้อมเชิงวัฒนธรรมมาใช้

กลุ่มที่ 2 เป็นการสัมภาษณ์ ตัวแทนกลุ่มผู้ปกครอง ชุมชน และนักเรียน โรงเรียนบ้านอีเซ (ศุภราชบุรีวิทยา) ต่อการนำความรู้ท้องถิ่นด้านสิ่งแวดล้อมเชิงวัฒนธรรมมาใช้พัฒนาการเรียนการสอน และสัมภาษณ์ความคิดเห็นของผู้มีความรู้ท้องถิ่นในชุมชนรอบป่าโนนใหญ่ ที่มีต่อ

เนื้อหาและองค์ความรู้ที่ใช้สอน รูปแบบวิธีการสอนการถ่ายทอดความรู้สู่ผู้เรียน ความสนใจของนักเรียนผู้เรียน ตลอดทั้งปัญหาอุปสรรคต่อการเรียนการสอน

5) การประชุมเชิงปฏิบัติการ

เป็นการจัดประชุมกับคณะครู ผู้บริหารสถานศึกษา ตัวแทนศึกษานิเทศก์จากสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ตัวแทนผู้ปกครอง ตัวแทนผู้มีความรู้ท้องถิ่นแต่ละสาขา ตัวแทนนักเรียน และคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน เพื่อกำหนดเนื้อหาสาระจัดกำหนดการเรียนการสอนในแต่ละระดับชั้น กำหนดโครงสร้างหลักสูตร คำอธิบายรายวิชา ตัวชี้วัด สาระการเรียนรู้ การจัดการเรียนรู้ สื่อการเรียนรู้ และแหล่งเรียนรู้ และการวัดประเมินผล

1.9.5 การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Content Analysis) เพื่อสรุป สังเคราะห์ และวิเคราะห์ตามกรอบแนวคิดทฤษฎี โดยใช้แนวคิดเทคโนโลยีของอำนาจและการจัดการศึกษาของรัฐของคายส์ (Keyes) เพื่ออธิบายการจัดการศึกษาของรัฐส่วนกลาง และปัญหาการจัดการศึกษาของรัฐไทย (ประสิทธิ์ ลิปิรีชา, 2550, หน้า 276-305) แนวคิดความรู้ท้องถิ่น สิ่งแวดล้อมเชิงวัฒนธรรม (Levels of analysis in traditional knowledge and management systems) ของ Berkes (1999) และการพัฒนากระบวนการเรียนการสอนที่ให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม โดยการนำความรู้ท้องถิ่นด้านสิ่งแวดล้อมเชิงวัฒนธรรมของชุมชนรอบป่าโนนใหญ่ มาใช้ในการจัดการเรียนการสอนหลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียนบ้านอีเซ ตามแนวทางของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 มาตรา 27

1.10 ระยะเวลาในการดำเนินวิจัย

ระยะเวลาในการดำเนินวิจัย ตั้งแต่ช่วงวันที่ 1 พฤษภาคม 2555 ถึง 30 ตุลาคม 2559

1.11 นิยามศัพท์เฉพาะ

ชุมชน หมายถึง ครู นักเรียน ผู้ปกครอง ชาวบ้าน และผู้รู้ในท้องถิ่นที่อาศัยอยู่รอบป่าโนนใหญ่ ตำบลเสียว และตำบลอีเซ อำเภอโพธิ์ศรีสุวรรณ จังหวัดศรีสะเกษ

การมีส่วนร่วมของชุมชน หมายถึง บทบาทของชุมชน ผู้ปกครอง และผู้รู้ในท้องถิ่นที่อาศัยอยู่รอบป่าโนนใหญ่ ตำบลเสียว และตำบลอีเซ อำเภอโพธิ์ศรีสุวรรณ จังหวัดศรีสะเกษ ที่มีส่วนร่วมในเหตุการณ์ กิจกรรม หรือโครงการ ที่มีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษาหรือการเรียนรู้ให้กับลูกหลานหรือเด็กในอุปการะของตนกับโรงเรียน

ความรู้ท้องถิ่นด้านสิ่งแวดล้อมเชิงวัฒนธรรม หมายถึง ความรู้ของชุมชน หรือของกลุ่มบุคคล ที่มีความคิดหรือการกระทำร่วมกัน ทั้งทางศาสนาและพิธีกรรม มาเพื่อการรักษา หรืออนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติของป่าโนนใหญ่ให้ดำรงอยู่กับท้องถิ่น

หลักสูตรท้องถิ่นด้านสิ่งแวดล้อม หมายถึง หลักสูตรท้องถิ่นที่เปิดเป็นหลักสูตรสาระเพิ่มเติม ในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 - 3 กลุ่มสาระการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ของโรงเรียนบ้านอีเซ (ครูราษฎร์วิทยา)

บทที่ 2

บริบทชุมชนและประวัติศาสตร์ป่าโนนใหญ่

ในบทนี้ผู้วิจัยจะได้อธิบายให้เห็นถึง บริบทและสภาพทั่วไปในพื้นที่ตำบลอีเซ ซึ่งประกอบด้วยประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชนที่อยู่รอบป่าโนนใหญ่ บริบทของชุมชนรอบป่าโนนใหญ่ ประวัติศาสตร์การต่อสู้เพื่อปกป้องผืนป่าโนนใหญ่ ชีวิตชุมชนกับการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติในผืนป่า และบริบทของโรงเรียนบ้านอีเซ (ศุภราชบุรีวิทยา) ซึ่งถือเป็นโรงเรียนที่ใช้เป็นศูนย์กลางในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นด้านสิ่งแวดล้อมเชิงวัฒนธรรมมาใช้กับเด็ก ๆ ตลอดทั้งการศึกษาถึงวิถีชีวิตของเด็ก ๆ ที่ใช้ชีวิตกับการพึ่งพาธรรมชาติในป่าโนนใหญ่ ดังจะได้อธิบายให้เห็นข้อมูลดังนี้

2.1 บริบทชุมชนรอบป่าโนนใหญ่

ตำบลอีเซ มีชุมชนที่อยู่ในการปกครองทั้งสิ้น 12 ชุมชน ประกอบด้วยหมู่ที่ 1 ชุมชนบ้านแสง หมู่ที่ 2 ชุมชนบ้านพระ หมู่ที่ 3 ชุมชนบ้านหนองฮู หมู่ที่ 4 ชุมชนบ้านแปะ หมู่ที่ 5 ชุมชนบ้านอีเซเหนือ หมู่ที่ 6 ชุมชนบ้านหนองหนัก หมู่ที่ 7 ชุมชนบ้านอีเซใต้ หมู่ที่ 8 ชุมชนบ้านห้องเปือย หมู่ที่ 9 ชุมชนบ้านหมาจอก หมู่ที่ 10 ชุมชนบ้านหนองจมะ หมู่ที่ 11 ชุมชนบ้านอรุณรังสี และหมู่ที่ 12 ชุมชนบ้านโนน ซึ่งจากการลงพื้นที่พบกับชาวบ้านในชุมชน พบว่า ตำบลอีเซดั้งเดิมนั้นได้แยกมาจากตำบลเสียวเมื่อปี พ.ศ. 2536 มาตั้งเป็นตำบลอีเซ โดยใช้ชื่อบ้านอีเซ หมู่ที่ 5 เป็นชื่อตำบล ทั้งนี้ผู้คนส่วนใหญ่ในตำบลอีเซเป็นกลุ่มคนชาติพันธุ์ลาว ภาษาที่ใช้ในการสื่อสาร ใช้ภาษาลาวเป็นภาษาถิ่น และใช้ภาษาไทยเป็นภาษาทางการ ตำบลอีเซมีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 11,600 ไร่ หรือประมาณ 17 ตารางกิโลเมตร ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของอำเภอโพธิ์ศรีสุวรรณ ห่างจากตัวอำเภอโพธิ์ศรีสุวรรณประมาณ 7 กิโลเมตร ห่างจากตัวเมืองจังหวัดศรีสะเกษประมาณ 39 กิโลเมตร มีอาณาเขต ทิศเหนือจดตำบลเปือย อำเภอบึงบูรพ์ จังหวัดศรีสะเกษ ทิศใต้จดตำบลตาโกน อำเภอเมืองจันทร์ จังหวัดศรีสะเกษ ทิศตะวันออกจดตำบลเสียว อำเภอโพธิ์ศรีสุวรรณ จังหวัดศรีสะเกษ ทิศตะวันตกจดลำห้วยทับทัน เขตติดต่อกับตำบลยางสว่าง อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสุรินทร์ มีจำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น 500 ครัวเรือน มีประชากรทั้งสิ้น 2,528 คน กำนันคนแรก คือ นายสมพงษ์ มงคลชัยพานิชย์ คนที่ 2 นายไมตรี โสดา คนที่ 3 นายสมหมาย ธรรมวัตร คนที่ 4 นายอ๊ว โสมาลีย์ และคนที่ 5 นายสมาน ชันดิวงค์ (องค์การบริหารส่วนตำบลอีเซ, 2555)

ลักษณะทางภูมิประเทศของตำบลอีเซ สภาพทางภูมิประเทศโดยทั่วไปเป็นที่ราบสลับกับพื้นที่ดอน บริบททั่วไป ประกอบด้วยป่าเบญจพรรณ พื้นที่ทำการเกษตร พื้นที่เลี้ยงสัตว์ และแหล่งอุตสาหกรรม มีแหล่งน้ำธรรมชาติที่สำคัญได้แก่ ลำน้ำห้วยทับทันโดยได้ไหลผ่านในพื้นที่ตำบลอีเซ ได้แก่ บ้านแสง บ้านพระ บ้านจะมะ บ้านอีเซเหนือ บ้านอีเซใต้ บ้านหนองฮู และบ้านหมาจอก มีอ่างเก็บน้ำสำคัญ ได้แก่ อ่างเก็บน้ำโสกกระแต้ อ่างเก็บน้ำหนองบัว อ่างเก็บน้ำบ้านพระ อ่างเก็บน้ำบ้านแสง และสถานีสูบน้ำด้วยพลังไฟฟ้าตั้งอยู่ที่บริเวณท่าช้างริมห้วยทับทัน ลักษณะทางภูมิอากาศ ส่วนใหญ่พื้นที่ตำบลอีเซจะพบกับอากาศที่แห้งแล้ง ฤดูหนาวจะอยู่ในช่วงเดือนธันวาคมถึงเดือนกุมภาพันธ์ ฤดูร้อนในช่วงเดือนมีนาคมถึงเดือนเมษายน ฤดูฝนในช่วงเดือนพฤษภาคมถึงเดือนพฤศจิกายน ด้านการประกอบอาชีพของคนตำบลอีเซ ส่วนใหญ่ทำเกษตรกรรม อาชีพหลัก คือ การทำนา ทำไร่ ปลูกมันสำปะหลัง และเลี้ยงสัตว์ ทั้งนี้ในชุมชนตำบลอีเซได้มีการรวมกลุ่มทุนทางธุรกิจต่าง ๆ ประกอบด้วยธนาคารข้าว 1 แห่ง บิมน้ำมันและก๊าซ 1 แห่ง โรงสีข้าว 18 แห่ง โรงสีที่เป็นารรวมตัวของชุมชน 1 แห่ง ร้านค้า 29 แห่ง และฟาร์มโคนม 2 แห่ง ขณะที่รายได้เฉลี่ยของคนตำบลอีเซอยู่ที่ 40,000 ต่อปี ในด้านการสื่อสารและการคมนาคม มีที่ทำกาโทรเลข 1 แห่ง สถานีวิทยุชุมชน 2 แห่ง ด้านการคมนาคม มีเส้นทางของกรมทางหลวงหมายเลข 2076 สายท่าตูม - สัมปอียดตัดผ่าน และทางหลวงชนบทหมายเลข 7032 สายห้วยทับทัน - บึงบูรพ์ ตัดผ่าน ด้านไฟฟ้าประชาชนมีไฟฟ้าใช้ทุกครั้งเรือน พร้อมมีการขยายไฟฟ้าในที่สาธารณะ ตลอดทั้งการเดินสายไฟฟ้าไปยังพื้นที่การเกษตรให้ชุมชนได้ทำการเกษตรอย่างทั่วถึง

ที่มากำว่า “อีเซ” ซึ่งเป็นชื่อของตำบล จากการลงพื้นที่ศึกษาประวัติศาสตร์ พอสรุปได้ว่าบ้านอีเซ ก่อนนั้นจะเรียกชื่อกันว่า **“บ้านโคกแจ้”** เพราะเป็นหมู่บ้านที่อยู่ติดลำห้วยทับทัน ซึ่งเป็นลำน้ำที่กั้นเขตระหว่างจังหวัดสุรินทร์และจังหวัดศรีสะเกษ การเรียกชื่อว่า บ้านโคกแจ้ จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ พบว่าเป็นหมู่บ้านที่มีนักเดินทางสัญจรไปมาอยู่ตลอด เพราะเป็นจุดที่ข้ามลำน้ำได้สะดวก ดังนั้นผู้คนเดินทางมักจะนัดพบกันในหมู่บ้านแห่งนี้ในช่วงเช้าหรือ ตอนแจ้ จึงเป็นการเรียกชื่อหมู่บ้านแห่งนี้ว่า บ้านโคกแจ้ ติดต่อกันมา ในเวลาต่อมาชื่อโคกแจ้ก็ได้เปลี่ยนชื่อเรียก “บ้านอีเซ” จนถึงปัจจุบัน ทั้งนี้ชื่อบ้านอีเซ ก็ยังพบว่า มีที่มาถึงสองตำนานเช่นกัน ตำนานแรก มาจากเรื่องของอาการข้างฟั่งตัวหนึ่งเกิดอาการป่วยแล้วเดินโซเซ เมื่อมาถึงหมู่บ้านโคกแจ้ ข้างฟั่งตัวนี้ได้ล้มและขาดใจตาย การล้มตายของข้างทำให้ชาวบ้านเรียกขานกันว่าบ้านอีเซ ซึ่งคำว่า **อี** เป็นคำในภาษากูย แปลว่า เจ็บป่วย ส่วนคำว่า **เซ** มาจากอาการการเดินโซเซไปเซมาตามอาการของข้าง อย่างไรก็ตามขณะที่อีกตำนานหนึ่งพบว่า มาจากอาการของผู้หญิงที่เมาสุราแล้วเดินโซเซ ทั้งนี้พบว่า ที่บริเวณริมฝั่งห้วยทับทัน จะมีชาวบ้านกลุ่มหนึ่งมีอาชีพในการต้มเหล้ากลั่น ซึ่งการต้มเหล้าสมัยก่อนจะรู้ว่าเหล้ามีดีกรี มากน้อยเพียงใด ต้องอาศัยคนชิม หรือเรียกว่า คนเป๊กเหล้า ดังนั้นผู้คนที่เดินผ่านตามเส้นทางนี้ไม่ว่าจะเป็นหญิงหรือชาย จึงมักถูกเรียกให้มาทดสอบคุณภาพของเหล้า ขณะที่คนผ่านมาแถวนี้ส่วนใหญ่จะเป็นผู้หญิง เพราะใช้ชีวิตในการหาอาหารจากป่าเป็นประจำ จึง

มักถูกเรียกให้เป็นผู้ชิม หรือทดสอบรสชาติดีกรีของเหล้าไปด้วย เมื่อได้เป๊กเหล้าส่วนใหญ่จะเกิดอาการเมา ทรงตัวไม่ค่อยอยู่ ครั้นเดินทางกลับบ้านจะมีอาการอาเดินโซเซ ซึ่งมักพบเห็นพฤติกรรมนี้ เช่นนี้บ่อย ๆ จึงเป็นที่ลือกันเรียกกันติดปากว่า **บ้านอิเซ** ซึ่งหมายถึง ผู้หญิงเมาเหล้าเดินโซเซ อย่างไรก็ตามทั้งสองตำนานที่เป็นชื่อหมู่บ้านก็ยังไม่มีการชี้ชัดว่า คำว่า “อิเซ” มาจาก เรื่องใดกันแน่ แต่โดยส่วนใหญ่แล้วคนในตำบลอิเซจะให้ความหมายไปที่เรื่องของช้างพังล้มตาย มากกว่าที่จะกล่าวถึงเรื่องการเมาเหล้าของผู้หญิง (กาน เศรษฐ์ศรี, 2556, สัมภาษณ์; สมาน ชันติวงศ์, 2556, สัมภาษณ์; เสริม เทียมไสย์, 2556, สัมภาษณ์; วันดี จันท, 2556, สัมภาษณ์)

ในส่วนของชุมชนที่อาศัยอยู่รอบป่าโนนใหญ่ พบว่า มีชุมชนอยู่จำนวน 7 ชุมชน ประกอบด้วย ชุมชนบ้านหนองฮู หมู่ที่ 3 ชุมชนบ้านแปะ หมู่ที่ 4 ชุมชนบ้านอิเซเหนือ หมู่ที่ 5 ชุมชนบ้านอิเซใต้ หมู่ที่ 7 ชุมชนบ้านหนองหนัก หมู่ที่ 6 ชุมชนบ้านหมาจอก หมู่ที่ 9 และชุมชนบ้านโนน หมู่ที่ 12 โดยอาศัยและเลือกพื้นที่ตั้งบ้านเรือนรอบป่าชุมชนโนนใหญ่ ดังนี้

บ้านหนองฮู เป็นชุมชนที่อยู่รอบป่าโนนใหญ่ อยู่ทางด้านทิศตะวันตกสุดของบ้านอิเซ ซึ่งพื้นที่ส่วนหนึ่งติดกับแม่น้ำห้วยทับทัน ชุมชนแห่งนี้ตั้งขึ้นเมื่อประมาณ ปี พ.ศ. 2440 ก่อนนั้นเป็นหมู่บ้านเล็ก ๆ คำว่า “หนองฮู” มีที่ความหมายว่า หนองที่มีรู ซึ่งจากการลงพื้นที่เก็บข้อมูลกับชุมชน ได้พบคำตอบที่มาของหนองฮูว่า ที่บ้านหนองฮู จะมีหนองน้ำขนาดใหญ่ อยู่ห่างจากลำห้วยทับทัน ประมาณ 300 เมตร โดยหนองน้ำแห่งนี้จะไม่เคยท่วมเลย แม้ว่าจะมีน้ำฝนตกลงมาเพียงใดก็ตาม ทั้งนี้ในช่วงฤดูฝนชาวบ้านจะพบเห็นน้ำวนอยู่บริเวณกลางหนองน้ำเป็นประจำ จึงเกิดความสงสัยว่าด้านล่างอาจจะเป็นโพรงดิน หรือ เป็นรูขนาดใหญ่ ที่ทำให้น้ำไหลเชื่อมกับลำห้วยทับทันได้ด้วย ความสงสัยจึงได้ชวนกันแสวงหาข้อเท็จจริง โดยการนำลูกมะพร้าวแห้งมาทดลองปล่อยลงบริเวณที่เกิดน้ำวนจากนั้นพากันคอยสังเกตว่าลูกมะพร้าวจะไปโผล่ที่ใดหรือไม่ ซึ่งผลจากการทดลองพบว่าลูกมะพร้าวแห้งที่ปล่อยลงไป ลูกกระแสน้ำพัดลงรูและได้ไปโผล่ออกที่ฮองกอก ซึ่งเป็นหนองน้ำที่ติดกับลำห้วยทับทัน ชาวบ้านจึงเรียกชื่อกันต่อ ๆ มาว่าบ้านหนองรู และกลายมาเป็นหนองฮู ในปัจจุบัน (ฮู) เป็นภาษาอีสาน แปลว่า รู ปัจจุบันหนองฮูเป็นหนองน้ำสาธารณะ ใช้สำหรับอุปโภคและบริโภคของชุมชนหนองฮูตลอดมา (นาค ภูมิลา, 2555, สัมภาษณ์; พร สีดี, 2555, สัมภาษณ์) ชาวบ้านหนองฮูจะมีวิธีการเลือกพื้นที่สำหรับการทำการเกษตรกรรม โดยการสังเกต จากต้นไม้ชนิดหนึ่งชื่อต้น “ฮวงซุม” ซึ่งเป็นต้นไม้บอกถึงว่าบริเวณใต้พื้นดินแห่งนั้นมีน้ำและความชื้นและมีระดับน้ำใต้ดินอยู่มาก

สภาพทั่วไป บ้านหนองฮู ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของอำเภอโพธิ์ศรีสุวรรณห่างจากอำเภอ ประมาณ 8 กิโลเมตร มีเนื้อที่รวม 417 ไร่ มีอาณาเขตดังนี้ ทิศเหนือติดกับป่าชุมชนโนนใหญ่ ทิศใต้ติดกับบ้านพระหมู่ที่ 2 ทิศตะวันออก ติดกับบ้านหมาจอก หมู่ที่ 9 ทิศตะวันตกติดกับลำห้วยทับทัน ซึ่งเป็นเขตแดนกันระหว่างจังสุรินทร์และจังหวัดศรีสะเกษ บ้านหนองฮู เป็นหมู่บ้านขนาดเล็ก มีจำนวนครัวเรือนทั้งหมด 34 ครัวเรือน มีประชากรทั้งหมด 123 คน เป็นชาย 57 คน เป็นหญิง 66 คน

ทรัพยากรทางธรรมชาติที่สำคัญ นอกจากลำห้วยทับทันแล้ว ยังมีป่าบุ่งป่าทามซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่ป่าชุมชนโนนใหญ่ หนองน้ำหนองฮู 1 แห่ง โดยชาวบ้านใช้เป็นแหล่งเก็บกักน้ำไว้อุปโภค และบริโภค เพราะสภาพน้ำมีสีสดใส สถานที่สำคัญมีสำนักสงฆ์อยู่ 1 แห่ง ปัจจุบันมีนายวิทยา โสดา เป็นผู้ใหญ่บ้าน (สุรย์ ดอกจันทร์, 2555, สัมภาษณ์; วิทยา โสดา, 2555, สัมภาษณ์)

บ้านแปะ สถานที่ดั้งเดิม อยู่ติดกับผืนป่าโนนใหญ่ มาประมาณปี พ.ศ. 2450 พ่อคำภู่ โสดา ซึ่งเป็นผู้นำชุมชนได้อพยพชาวบ้านออกจากหมู่บ้านเดิม เพราะเกิดแผ่นดินแยกและมีสัตว์ป่าเข้ามาทำร้ายกัดกินสัตว์เลี้ยงในหมู่บ้านเป็นประจำ พ่อคำภู่ โสดาจึงตัดสินใจอพยพชาวบ้านมาตั้งถิ่นฐานแห่งใหม่ ซึ่งก็อยู่ไม่ไกลจากที่เดิมมากนัก จึงเรียกชื่อ หมู่บ้าน แห่งนี้ว่า บ้านแปะ คำว่า แปะ จึงหมายถึงอยู่ติดกัน ทั้งนี้บ้านแปะอยู่ห่างจากผืนป่าโนนใหญ่ ประมาณ 400 เมตร ปัจจุบันมีนายสมพงษ์ ชิมศรี เป็นผู้ใหญ่บ้าน (อ๊ว โสมาลย์, 2555, สัมภาษณ์; ขำ เหล่าชื่อ, 2555, สัมภาษณ์)

บ้านอีเซ เป็นชื่อหมู่บ้านและสถานที่ตั้งของตำบลอีเซ บ้านอีเซประกอบด้วยบ้านอีเซเหนือ หมู่ที่ 5 และบ้านอีเซใต้ หมู่ที่ 7 บ้านอีเซเหนือถือเป็นสถานที่ตั้งของตำบลอีเซ ซึ่งมีสถานที่สำคัญหลายแห่ง เช่น วัดบ้านอีเซ ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน เป็นหมู่บ้านที่อยู่ห่างจากผืนป่าโนนใหญ่ประมาณ 800 เมตร พื้นที่ส่วนหนึ่งบ้านอีเซเหนือและอีเซใต้ มีพื้นที่ติดกับลำห้วยทับทัน โดยมีลานโสกกระแตง กั้นกันระหว่างลำน้ำห้วยทับทันกับบ้านอีเซ สำหรับลานโสกกระแตง ลักษณะเป็นพื้นที่ดินเป็นดินทราย ที่เกิดจากการทับถมกันของตะกอนจากสายน้ำห้วยทับทัน บริเวณนี้จึงพบซากของต้นไม้กลายเป็นหินที่ถูกทับถมกันมาเป็นเวลานาน ดินไม่เหมาะกับการปลูกพืช อย่างไรก็ตามการมีลานหินในบริเวณแห่งนี้ ก็ทำให้ผู้คนใช้ทำน้ำตรงจุดลานหินโสกกระแตงเป็นเส้นทางสำหรับข้ามลำห้วยทับทัน ด้วยสภาพพื้นดินด้านล่างเป็นหินทรายที่หนาแน่น ซึ่งผู้คนและสัตว์ เช่น ช้างจะสามารถเดินข้ามลำห้วยในบริเวณนี้ไปได้ง่าย และต่อมาทำน้ำแห่งนี้ได้ถูกเรียกขานว่า “ท่าช้าง” ซึ่งเป็นทางสัญจรกลุ่มเลี้ยงช้างจากจังหวัดสุรินทร์ ปัจจุบันบ้านอีเซ หมู่ที่ 5 มีนายก่าน เศรษฐศิริ เป็นผู้ใหญ่บ้าน และนายสมาน อุดมี เป็นผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 7

บ้านหนองหนัก บ้านหนองหนักตั้งขึ้นเมื่อประมาณ ปี พ.ศ. 2468 สภาพพื้นที่ตั้งหมู่บ้านเป็นที่ราบ ทำเลที่ตั้งหมู่บ้านอยู่ต่ำกว่าระดับผืนป่าโนนใหญ่ห่างจากชายป่าโนนใหญ่ประมาณ 500 เมตร ที่มาของชื่อบ้านหนองหนัก มาจากพฤติกรรมของนายพรานที่ออกล่าสัตว์ป่า แล้วนำเนื้อสัตว์มาล้างที่บริเวณหนองแห่งนี้ เมื่อทำความสะอาดเนื้อเสร็จจะใช้เถาวัลย์ร้อยเนื้อสัตว์เป็น 2 พวง และใช้ไม้ทำเป็นคานหาบสำหรับหาบ แต่เมื่อเนื้อสัตว์ถูกน้ำทำให้เนื้อมีน้ำหนักเพิ่มขึ้น ทำให้นายพรานยกหาบไม่ไหว จึงต้องทยอยแบ่งเนื้อสัตว์ป่าที่ได้ ออกวางกองไว้ ซึ่งเหตุการณ์เช่นนี้ชาวบ้านแถบนี้จะพบเห็นเป็นประจำ จากทั้งสองข้างวางไว้ริมหนอง และปรับความสมดุลให้น้ำหนักพอดีที่จะหาบไปได้ ปรากฏการณ์เช่นนี้ชาวบ้านจึงพากันเรียกชื่อหนองน้ำแห่งนี้ว่า หนองหนัก ในปัจจุบันมี นายอ๊ว โสมาลย์ เป็นผู้ใหญ่บ้าน (อ๊ว โสมาลย์, 2555, สัมภาษณ์)

บ้านหมากจอก บ้านหมากจอกเป็นหมู่บ้านที่แยกออกมาจากบ้านอีเซ เมื่อ พ.ศ. 2457 เป็นหมู่บ้านอยู่ติดป่าทางด้านทิศใต้ของป่าโนนใหญ่ มีหนองน้ำและน้ำซับอยู่หลายแห่ง เหตุที่ได้ชื่อ บ้านหมากจอก เพราะในพื้นที่รอบหมู่บ้านจะพบเห็นมูลของสุนัขจิ้งจอกอยู่จำนวนมาก โดยเฉพาะ ในช่วงกลางวันชาวบ้านจะเห็นสุนัขจิ้งจอก ได้พาลูกน้อยลงมากินน้ำในหนองน้ำเป็นประจำ เสียงที่ สุนัขจิ้งจอกใช้ลั่นแตะหรือเลียกินน้ำ ทำให้มีเสียงดัง “แจะ แจะ” จึงพากันเรียกชื่อว่าบ้านจอกหมา แจะ และต่อมาได้เปลี่ยนเป็นบ้านหมากจอกในเวลาต่อมา สถานที่สำคัญที่ตั้งในพื้นที่บ้านหมากจอก ได้แก่ โรงเรียนบ้านอีเซ (คุรุราษฎร์วิทยา) ปัจจุบันมี นายบุญรักษ์ บุญศรี เป็นผู้ใหญ่บ้าน (รัตน ทองสำแดง, 2555, สัมภาษณ์)

บ้านโนน บ้านโนนเป็นหมู่บ้านสุดท้ายในตำบลอีเซ เป็นหมู่บ้านที่ก่อตั้งขึ้นมาพร้อมกัน กับหมู่บ้านแปะ และบ้านหนองหนัก สภาพพื้นที่ตั้งหมู่บ้านปัจจุบันเป็นที่ราบ ก่อนนั้นหมู่บ้านแห่งนี้ ผู้นำชุมชนได้พาชาวบ้านเข้าไปตั้งหมู่บ้านอยู่ในป่าโนนใหญ่ แต่ก็อยู่ไม่ได้เพราะมักถูกสัตว์ร้าย เช่น สุนัขจิ้งจอก และเสือ บุกเข้ามากัดกินสัตว์เลี้ยงแทบทุกวัน ซึ่งบ้านโนนชาวบ้านมักเรียกชื่อหลาย ชื่อ เช่นบ้านโนนเก่า บ้านโนนฮ้าง หรือบ้านโนนร้าง ซึ่งปัจจุบันยังมีหลักฐานของหมู่บ้านทิ้งไว้ให้เห็น เช่นต้นมะขามขนาดใหญ่จำนวนหลายต้น ต้นมะพร้าว ต้นสับปะรด และหลักฐานการใช้ดินตรบองเพชร ที่ยังคงหลงเหลือให้เห็นในผืนป่า อย่างไรก็ตามจากการลงพื้นที่ชุมชนบ้านโนน ยังพบว่า ชุมชน บ้านโนน ได้เสียสละที่ดินการเกษตรทำเป็นร่องน้ำขนาดกว้างประมาณ 2 เมตร สำหรับให้น้ำไหลจาก ผืนป่าลงมาสู่พื้นที่การเกษตรได้สะดวก และยังเป็นเส้นทางที่ใช้ตัดอนสัตว์เลี้ยงไปเลี้ยงในป่า ในช่วง ฤดูกาลทำนาอีกด้วย ทั้งนี้ชาวบ้านต่างให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่าการมีเส้นทางไหลของน้ำจากป่ามาสู่ที่นา เป็นการสร้างเส้นทางให้ผีบรรพบุรุษ ได้เดินทางจากป่ามาเยี่ยมลูกหลานในหมู่บ้านได้ จึงมักเรียก เส้นทางลักษณะนี้อีกว่า ทางน้ำผีผ่าน ซึ่งก่อนการทำนาชุมชนรอบป่าโนนใหญ่ก็จะทำพิธีเซ่นบอ กกล่าวเจ้าที่ ตรงปากเส้นทางน้ำผ่านเพื่อเป็นการบอกกล่าวว่าจะลงมือทำการเกษตรแล้ว ด้านสถานที่ สำคัญในพื้นที่บ้านโนน ประกอบด้วย ที่ตั้งขององค์การบริหารส่วนตำบลอีเซ โรงพยาบาลส่งเสริม สุขภาพชุมชนตำบลอีเซ ปัจจุบันมี นายไพฑูรย์ ชมพุมณี เป็นผู้ใหญ่บ้าน (ไพฑูรย์ ชมพุมณี, 2556, สัมภาษณ์; สาลี ภาชี, 2556, สัมภาษณ์; เสียน พลเมือง, 2556, สัมภาษณ์)

ด้านแหล่งสถานศึกษาในตำบลอีเซ มีที่ตั้งของสถานศึกษาอยู่หลายแห่ง โดยเฉพาะ ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กก่อนวัยเรียน ซึ่งเป็นศูนย์เด็กเล็กในสังกัดองค์การบริหารส่วนตำบลอีเซ ประกอบด้วย ศูนย์เด็กเล็กก่อนวัยเรียนบ้านแปะ ตั้งอยู่ภายในวัดป่าเจริญธรรม ศูนย์เด็กก่อนวัยเรียน บ้านแสง ตั้งอยู่ภายในวัดบ้านแสง และศูนย์เด็กก่อนวัยเรียนบ้านอีเซ ตั้งอยู่ในพื้นที่หมู่ที่ 5 นอกจากนี้ ยังมีโรงเรียนในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน จำนวน 2 แห่ง ประกอบด้วย โรงเรียนเบญจคามวิทยาประชาสรรค์ เปิดสอนระดับปฐมวัยถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนบ้าน

อีเซ (คุรุราชภัฏวิทยา) เปิดสอนระดับปฐมวัย ถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 และศูนย์การศึกษานอก โรงเรียนตำบลอีเซ

2.2 ประวัติศาสตร์การต่อสู้เพื่อปกป้องผืนป่าโนนใหญ่

จากที่มีชุมชนอยู่รอบป่าโนนใหญ่ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ในหัวข้อนี้ผู้วิจัยจะได้อธิบายให้เห็นถึงประวัติศาสตร์และวิธีคิดในการต่อสู้เพื่อปกป้องผืนป่าโนนใหญ่แห่งนี้ ทั้งนี้ในการจัดการทรัพยากรป่าชุมชนโนนใหญ่มีชาวตำบลเสียวและตำบลอีเซได้ร่วมกันดูแลปกป้องผืนป่าในเนื้อที่ 3,040 ไร่ ซึ่งหากมองอดีตแล้วป่าชุมชนโนนใหญ่แห่งนี้ กรมป่าไม้ได้ประกาศให้เป็นป่าสงวนแห่งชาติป่าโนนลาน เมื่อปี พ.ศ. 2514 ครอบคลุมเนื้อที่ทั้งหมด 16,050 ไร่ การประกาศเขตป่าสงวนแห่งชาติได้ทับซ้อนทับที่ตั้งที่ดินทำกินของชุมชนและผืนป่าไปด้วย อย่างไรก็ตามจากการลงพื้นที่สนทนาและเก็บข้อมูลกับชุมชน พบว่ากว่าจะมาเป็นป่าชุมชนโนนใหญ่ที่อันสมบูรณ์ได้ในปัจจุบันนี้ได้ คนและชุมชนรอบป่าโนนใหญ่ต่างได้รับประสบการณ์ ผ่านการลองผิดลองถูกมาหลายช่วง โดยจะอธิบายให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญเป็น 5 ช่วงดังนี้

ช่วงที่ 1 การค้าถ่าน เกิดขึ้นประมาณปี พ.ศ. 2476 - 2500 ช่วงนี้ได้มีการก่อสร้างเส้นทางรถไฟจากนครราชสีมาถึงห้วยทับทัน ในช่วงนี้ทำให้มีกลุ่มกุลีและนายทุนจากต่างถิ่นที่เดินทางมาพร้อมกับขบวนรถไฟ ได้เข้ามาตัดไม้ในพื้นที่ป่าโนนใหญ่ เพื่อทำการเผาถ่านและลำเลียงไปจำหน่ายที่จังหวัดนครราชสีมา และกรุงเทพฯ ขณะเดียวกันกลุ่มนายทุนยังได้ส่งเสริมให้ชาวบ้านรอบป่าโนนใหญ่ ทำการแปรรูปไม้ขนาดต่าง ๆ เพื่อส่งขายด้วย เหตุการณ์ดังกล่าวทำให้ไม้ป่าธรรมชาติได้เริ่มลดน้อยลง ขณะที่ราคาการรับซื้อถ่านก็ตกต่ำไปด้วย ชาวบ้านจึงได้ชวนกันยุติการเผาถ่านขายและการแปรรูปไม้ลง และได้ปล่อยให้ป่าโนนใหญ่ฟื้นสภาพเองตามธรรมชาติ

ช่วงที่ 2 พืชเศรษฐกิจ ทั้งนี้ในช่วงนี้ จะขอกกล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 และยุคหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิต เศรษฐกิจ สังคม ตลอดทั้งทรัพยากรทางธรรมชาติของคนรอบป่าโนนใหญ่ในสถานการณ์ที่แตกต่างกันไป ทั้งนี้จะกล่าวถึงผลกระทบกับเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นกับผู้คน รอบป่าโนนใหญ่ แต่ละยุค ดังนี้ ยุคแรก คือ ยุคพืชไร่ เกิดขึ้นประมาณปี พ.ศ. 2480 ซึ่งเป็นช่วงของสงครามโลกครั้งที่ 2 เหตุการณ์ครั้งนั้นอาหาร ฝ้าย และเครื่องนุ่งห่ม เกิดความขาดแคลนอย่างมาก รัฐบาลในสมัยนั้นจึงได้ส่งเสริมให้เกษตรกรทำการบุกเบิกขยายที่ดินทำกินเข้าไปในเขตป่าธรรมชาติ เพื่อปลูกพืชไร่ เช่น ไร่อ้อย ไร่ฝ้าย ไร่ข้าว ซึ่งการบุกรุกแผ้วถางป่าในครั้งนั้น ทำให้ต้นไม้ในป่าถูกทำลายลงอีกเป็นครั้งที่ 2 ส่งผลให้ในปี พ.ศ. 2497 ก็เกิดสภาพฝนทิ้งช่วงฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล เกิดความแห้งแล้งอย่างหนัก ชุมชนรอบป่าโนนใหญ่ต่างได้รับความเดือดร้อนกันอย่างหนัก ทำให้นายสน ธงชัย กำนันตำบลเสียวในขณะนั้น ต้องเรียกชาวบ้านที่อยู่รอบ

ปามาประชุมกัน เพื่อให้แนวคิดที่ว่าเหตุที่ฝนแล้งเกิดจากการที่พวกเราได้ตัดไม้ทำลายป่า ทำให้ผืนป่าลดจำนวนลง หากต้องการให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล พวกเราต้องหยุดการแผ้วถางป่าและทำลายป่า ชาวบ้านในสมัยนั้นก็มีความเคารพและเชื่อในผู้นำอยู่แล้ว จึงเห็นด้วยและชักชวนกันหยุดการทำไร่และปล่อยให้ป่าโนนใหญ่ ได้ฟื้นคืนสภาพเป็นป่าที่สมบูรณ์อีกครั้งที่สอง กระทั่งมาถึงเศรษฐกิจยุคสอง ยุคปอมาป่าหมด มันมาป่าหาย ซึ่งยุคนี้ชาวบ้านเล่าว่า เกิดขึ้นประมาณปี พ.ศ. 2508 ได้มีพันธุ์ปอมาจากจังหวัดขอนแก่น ซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจพันธุ์ใหม่ได้เข้ามาแพร่ขยาย ถึงพื้นที่ชุมชนรอบป่าโนนใหญ่ ซึ่งยุคนี้ปอเป็นพืชที่ขายได้ราคาสูงมาก ชาวบ้านรอบป่าโนนใหญ่ ก็เกิดความหวังว่าจะมีรายได้จากการปลูกปอขายไปด้วย จึงได้ตัดสินใจหันกลับเข้าไปแผ้วถาง ตัดไม้เพื่อทำการปลูกปอในพื้นที่โนนใหญ่อีกครั้ง ซึ่งบางคนก็ไปแผ้วถางที่แห่งเดิมของตน ขณะที่หลายคนก็ได้บุกเบิกที่แห่งใหม่ต่อไปอีก ทำให้ผืนป่าที่กำลังฟื้นสภาพจากการทำไร่ในช่วงสอง ต้องเสื่อมโทรมลงอีกครั้งที่สาม

ขณะที่การปลูกและทำปอ ชาวบ้านต้องนำต้นปอมาผ่านกระบวนการหลายขั้นตอน เช่น การตัดลำปอลงแช่น้ำ การลอกปอ และการตากเส้นปอ เป็นต้น ซึ่งการนำลำปอลงแช่น้ำต่างก็อาศัยน้ำในลำห้วยทับทัน ในการแช่เพื่อให้เส้นปอเปื่อย ยุ่ยออก จะได้ลอกได้ง่าย แต่พบว่าเมื่อมีผู้นำต้นปอลงแช่น้ำจำนวนมาก ทำให้น้ำในลำห้วยทับทันเกิดการเน่าเสียส่งกลิ่นเหม็นเน่า กระทบกับสัตว์น้ำ เช่น กุ้ง หอย ปู และปลา ในลำห้วยทับทัน เกิดอาการลอยน้ำและตายจำนวนมาก ทำให้ส่งกลิ่นเหม็นเพิ่มขึ้น แต่การทำไร่ปอได้ดำเนินการมาได้เพียง 3 ปี ชาวบ้านพบว่านอกจากน้ำจะเน่าและทำให้สัตว์น้ำตายแล้ว ที่สำคัญปอ เริ่มมีราคาตกต่ำไม่คุ้มค่ากับการลงทุน เมื่อคิดได้ดังนั้นทุกคนจึงได้ชักชวนกันหยุดทำไร่ปลูกปอ ทำให้น้ำในลำห้วยทับทันกลับกลายเป็นแม่น้ำสะอาดสดใสดังเดิม แต่จากนั้นไม่นานก็มีพืชเศรษฐกิจตัวใหม่เข้ามาในชุมชนอีกครั้งนั่นคือ มันสำปะหลัง โดยได้แพร่มาจากจังหวัดนครราชสีมาเข้ามาในชุมชนรอบป่าโนนใหญ่อีกครั้ง ทำให้คนรอบป่าโนนใหญ่เริ่มคิด และต่างให้เหตุผลว่าการปลูกมันสำปะหลัง เราไม่ต้องไปแช่น้ำทำให้น้ำเน่าเสีย และราคามันสำปะหลังก็มีราคาดีกว่าการปลูกปอ หลายเท่า เมื่อต่างคนต่างได้ร่วมคิด และมองเห็นประโยชน์ที่จะเกิดขึ้น จึงหันมาปลูกมันสำปะหลังกันมากขึ้น แต่แล้วการปลูกมันสำปะหลังก็ทำได้ไม่นาน เพราะมันสำปะหลังมีราคาตกต่ำ ชาวบ้านจึงได้เลิกทำไร่และได้ปล่อยให้ที่ดินโล่งเตียนกลายเป็นสภาพผืนป่าเกิดขึ้นอีกครั้งที่สาม

ช่วงที่ 3 การไถป่าหาหินลูกรัง ช่วงนี้เกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2512 ครั้งนั้นมีการก่อสร้างทางหลวงสายศรีสะเกษ – อุบลราชธานี โดยบริษัทผู้รับเหมาก่อสร้างทาง ได้เข้ามาลากลอบขุดหินลูกรังในพื้นที่ป่าโนนใหญ่ไปจำนวนมาก โดยได้อ้างกับชาวบ้านและผู้นำในชุมชนว่าทางสำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท (รพช.) ซึ่งเป็นหน่วยงานราชการและบริษัทผู้รับเหมา มีสิทธิ์ในการขุดหินลูกรังในบริเวณป่าแห่งนี้ เพื่อนำไปสร้างถนนให้เกิดความเจริญกับตำบล ซึ่งครั้งนั้นทั้งผู้นำและชุมชนที่อยู่รอบป่าโนนใหญ่เห็นว่า การขุดหินลูกรัง ก็เป็นการสร้างประโยชน์ให้กับสวนรวม ครั้งนั้นทุกคนจึงไม่ติดใจและคัดค้านการกระทำแต่อย่างใด ตามมาในปี พ.ศ. 2529 – 2530 ชาวบ้านรอบป่าโนนใหญ่ กลับเห็นว่า

การขุดหินลูกรัง ผู้รับเหมาได้ตัดทำลายต้นไม้ใหญ่ ๆ ล้มเสียหายจำนวนมาก ขณะเดียวกันต้นไม้ที่ล้มลง กลุ่มนายทุนก็มีการตัดทอนขนออกจากพื้นที่ป่าไปทุกวัน ชาวบ้านและผู้นำจึงได้สอบถามเรื่องราวการขุดหินลูกรัง และได้คำตอบว่าทางบริษัทผู้รับเหมาเป็นผู้แอบอ้าง ชาวบ้านรอบป่าโนนใหญ่ นำโดย นายสุริยงค์ บุรมย์ อดีตครูใหญ่โรงเรียนบ้านหนองผือ นายสมเด่น บัวศรี และนายสมัย ราชเจริญ จึงได้ร่วมกันคัดค้านจนกระทั่งยุติมาจนถึงปัจจุบัน (ข้า หล่าชื่อ, 2556, สัมภาษณ์; จันทร ใต้ะสิงห์, 2556, สัมภาษณ์; รัตน์ ทองสำแดง, 2556, สัมภาษณ์; สมัย ราชเจริญ, 2556, สัมภาษณ์; สุริยงค์ บุรมย์, 2556, สัมภาษณ์; สมเด่น บัวศรี, 2556, สัมภาษณ์; สมพงษ์ มงคลชัยพานิชย์, 2556, สัมภาษณ์)

ช่วงที่ 4 ประกาศเขตป่าสงวนแห่งชาติ ในช่วงนี้ เป็นการประกาศเขตป่าสงวนแห่งชาติ และการเข้าพื้นที่ปลูกไม้โตเร็ว ซึ่งกรมป่าไม้ได้ประกาศให้พื้นที่บริเวณป่าโนนใหญ่เป็นป่าสงวนแห่งชาติ เมื่อปี พ.ศ. 2514 ครอบคลุมเนื้อที่ 16,050 ไร่ ซึ่งได้ประกาศซ้อนทับไปในที่ตั้งของชุมชนที่ดินทำกินเดิมไปด้วย การประกาศพื้นที่เขตป่าสงวนแห่งชาติช่วงแรกชาวบ้านทุกคนไม่ทราบเรื่องราวมาก่อน และทางเจ้าหน้าที่กรมป่าไม้ก็ไม่ได้มีการเข้มงวด หรือเข้าจับกุมชาวบ้านผู้เข้าไปทำกินในเขตป่าสงวนแห่งชาติตามที่รัฐได้ประกาศแต่อย่างใด จึงไม่มีความขัดแย้ง ทำให้ชาวบ้านก็ไม่ติดใจที่จะคัดค้านการประกาศดังกล่าวด้วย

ช่วงที่ 5 การสัมปทานป่า ซึ่งเกิดขึ้นช่วงปี พ.ศ. 2528 โดยในช่วงนี้ทางกรมป่าไม้กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ได้อนุมัติให้บริษัทเอกชนในจังหวัดศรีสะเกษเช่าพื้นที่ป่าโนนใหญ่จำนวน 500 ไร่ ในราคาไร่ละ 10 บาท เพื่อทำสวนปาล์มคาลิปดัส ทั้งนี้กรมป่าไม้อ้างว่าป่าโนนใหญ่มีความเสื่อมโทรมมาก และได้อ้างตามนโยบายป่าไม้แห่งชาติ พ.ศ. 2528 ที่กำหนดให้เอกชนเช่าพื้นที่ป่าเสื่อมโทรมปลูกและสร้างสวนป่า เพื่อเพิ่มพื้นที่ป่าให้ได้ร้อยละ 40 ของพื้นที่ประเทศไทย แต่ในการดำเนินการของกรมป่าไม้ ที่ให้เอกชนเข้ามาเช่าพื้นที่ครั้งนั้นได้ก่อให้เกิดความขัดแย้งกันระหว่างชุมชนรอบป่าโนนใหญ่กับหน่วยงานของรัฐอย่างมาก เนื่องจากพบว่าพื้นที่ป่าที่ขอเช่ายังเป็นป่าพื้นที่กำลังสมบูรณ์ และส่วนหนึ่งก็เป็นพื้นที่ของชาวบ้านที่มีการครอบครองต่อเนื่องมาจากช่วงการทำฟืนไร่มาแล้ว ครั้นผู้รับเหมาเข้ามาดำเนินการก็ได้ไถ ตัดต้นไม้ใหญ่ออกไปเสียจนหมด ไม่เพียงแค่นั้นยังมีการลำเลียงต้นไม้ขนาดใหญ่ออกจากผืนป่าโนนใหญ่แทบทุกวัน หินลูกรังก็ยังถูกกลุ่มผู้สัมปทานขุดไปจำนวนมาก ผู้นำและชาวบ้านที่อยู่รอบป่าโนนใหญ่ เห็นว่าการทำงานของรัฐบาลที่ให้เอกชนมาสัมปทานการปลูกป่า เป็นการทำงานที่สวนทางกันกับนโยบายเพิ่มพื้นที่ป่า ชาวบ้านจึงมีการรวมตัวกันอีกครั้งโดยได้ขอให้นายสุริยงค์ บุรมย์ อดีตครูใหญ่ นายสมเด่น บัวศรี กำนันตำบลเสียว และนายสมัย ราชเจริญ ผู้ใหญ่บ้านในขณะนั้นเป็นแกนนำ พร้อมผู้นำทุกหมู่บ้าน ร่วมกันต่อสู้เพื่อปกป้องผืนป่าเอาไว้ การต่อสู้กับกลุ่มอิทธิพลที่แอบแฝงรัฐครั้งนั้น ชาวบ้านรอบป่าโนนใหญ่ต่างได้อาศัยประสบการณ์ที่ผ่านมาในอดีตเป็นบทเรียน ดังนั้นการเตรียมการเพื่อต่อสู้พิทักษ์ผืนป่า จึงต้องใช้กลยุทธ์และวิธีการหลาย

รูปแบบ เช่น มีการประชุมชาวบ้านทั้งศาลาวัด บ้านผู้นำและสถานที่สำคัญต่าง ๆ ขณะที่กลุ่มอิทธิพลแฝงรัฐ ได้มีการส่งตัวแทนมาเจรจาเสนอผลประโยชน์ให้ เช่น ให้อำนาจกับผู้นำกลุ่ม แต่กลุ่มแกนนำไม่ยอมรับในเงื่อนไขเพราะเห็นว่าผู้สัมปทาน ได้ใช้อำนาจรัฐมาหาประโยชน์ ทำให้เกิดความไม่พอใจ กระทั่งแกนนำหลายคนได้ถูกข่มขู่หมายเอาชีวิตไปด้วย

อย่างไรก็ตามจากกรณีนี้ กลุ่มผู้นำเห็นว่าหากสู้กันเพียงลำพัง คงสู้กับกระบวนการของภาครัฐไม่ได้ จึงได้ร่วมกับนักศึกษาคณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ทำการสำรวจป่าตามหลักเกณฑ์การกำหนดสภาพป่า ว่าแห่งนี้เป็นป่าเสื่อมโทรมจริงหรือไม่ ซึ่งผลการศึกษาพบว่าป่าโนนใหญ่มีสภาพที่เป็นป่าอุดมสมบูรณ์และก็ได้เป็นป่าเสื่อมโทรมตามที่มีการกล่าวอ้าง เพื่อสัมปทานการปลูกป่าแต่อย่างใด ชาวบ้านและสภาพป่าเปลี่ยนในครั้งนั้น จึงมีมติในที่ประชุมเสนอเรื่องให้กรมป่าไม้ได้ทำการทบทวน และให้ระงับการให้เอกชนเข้ามาสัมปทานการปลูกป่าในพื้นที่ป่าโนนใหญ่โดยเด็ดขาด ภายหลังจากเรื่องไปถึงกรมป่าไม้ก็ไม่มีกรตอบรับมาแต่อย่างใด ขณะที่กลุ่มบริษัทเอกชนที่ได้รับการสัมปทาน ก็ยังคงดำเนินการแผ้วถางและไถพื้นที่ตัดต้นไม้ เพื่อปลูกยูคาลิปตัสอย่างต่อเนื่อง ชาวบ้านสุดท้ายจะทนจึงได้ทำการชุมนุมและเดินประท้วงถึงศาลากลางจังหวัดศรีสะเกษก็หลายครั้ง แต่ก็ยังไม่มีหน่วยงานไหนที่จะลงมาช่วยเหลือได้ ขณะที่พื้นที่ป่าไม้ก็ถูกตัดทำลายลงไม่เว้นแต่ละวัน สถานการณ์ล่าสุดชาวบ้านจึงได้รวมกลุ่มวางแผน พาคนเข้าเรือถนนที่พักคนงาน ทำลายต้นกล้ายูคาลิปตัส ขณะที่คนอีกส่วนหนึ่งทำหน้าที่ตัดเส้นทางเดินรถไม่ให้รถยนต์สามารถผ่านไปมาได้ ทำให้กลุ่มผู้สัมปทานไม่กล้าที่จะดำเนินงานต่อไปได้ ภายหลังจากเหตุการณ์สงบลง พบว่า มีชาวบ้านจำนวนหนึ่งได้ถูกจับดำเนินคดี ต้องมีการต่อสู้กันถึงโรงถึงศาล และเมื่อวันที่ 2 เมษายน 2528 นายณรงค์ วงศ์วรรณ รัฐมนตรีกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ในสมัยนั้นได้นำเฮลิคอปเตอร์มาลงที่สนามโรงเรียนบ้านเสียวเวลาประมาณ 10.00 น. และเข้าตรวจสภาพผืนป่าโนนใหญ่ด้วยตนเอง จึงพบว่าป่าโนนใหญ่ยังเป็นป่าไม้ที่ยังมีความอุดมสมบูรณ์มีต้นยางนาใหญ่ ๆ ขึ้นอยู่จำนวนมาก จากนั้นได้ใช้มือโอบกอดต้นยางนาต้นใหญ่ต้นหนึ่ง พร้อมกล่าวว่าป่าโนนใหญ่ ไม่ได้เป็นป่าเสื่อมโทรมอย่างที่ผมได้รับรายงาน จากนั้นมาได้สั่งให้กรมป่าไม้ทบทวนสัญญาเช่า ซึ่งจะหมดอายุสัญญาในปี พ.ศ. 2548 ขณะที่ผู้สัมปทานก็ยอมถอนตัวออกจากพื้นที่ป่าโนนใหญ่ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2528 เป็นต้นมา (ข้า หล้าซือ, 2556, สัมภาษณ์; จันทร โต๊ะสิงห์, 2556, สัมภาษณ์; รัตน์ ทองสำแดง, 2556, สัมภาษณ์; สมัย ราชเจริญ, 2556, สัมภาษณ์; สุริยงค์ บุรณย์, 2556, สัมภาษณ์; สมเด็ง บัวศรี, 2556, สัมภาษณ์; สมพงษ์ มงคลชัยพานิชย์, 2556, สัมภาษณ์)

จากประวัติศาสตร์ที่ผ่านมาของคนในชุมชนรอบป่าโนนใหญ่ ที่ผ่านทั้งประสบการณ์ที่เกิดจากการลองผิดลองถูก และประสบการณ์ที่ผ่านการต่อสู้เพื่อปกป้องผืนป่าหวังสืบทอดมายังลูกหลาน จนปัจจุบันพบว่าผืนป่าโนนใหญ่เป็นผืนป่าที่อุดมสมบูรณ์ มีทรัพยากรธรรมชาติหลากหลายชนิดให้ลูกหลาน และคนในชุมชนรอบป่าโนนใหญ่ได้เข้าเก็บหาทั้งอาหารป่า ยาสมุนไพร ไม้เชื้อเพลิง และไม้

ที่อยู่อาศัย ตลอดทั้งปลาที่มีความหลากหลายในลำห้วยทับทัน ทำให้ชุมชนรอบป่าโนนใหญ่นอกจากจะได้อาหารการกินที่สมบูรณ์แล้ว ฝืนป่ายังเป็นแหล่งเศรษฐกิจที่สร้างรายได้ให้กับคนชุมชนเป็นอย่างดี เช่นกลุ่มผลิตตะกร้าเถาวัลย์ กลุ่มสมุนไพร ตลอดทั้งการหาของป่าขายในแต่ละฤดูกาลสืบเนื่องตลอดมา

2.3 โรงเรียนบ้านอีเซ (คุรุราษฎร์วิทยา)

โรงเรียนบ้านอีเซ (คุรุราษฎร์วิทยา) ตั้งอยู่ที่เลขที่ 69 หมู่ที่ 9 บ้านหมากจอก หรือมีชื่อเรียกอีกว่าบ้านน้อยดงเมือง ตำบลอีเซ อำเภอโพธิ์ศรีสุวรรณ จังหวัดศรีสะเกษ มีพื้นที่ 9 ไร่ 3 งาน อาณาเขต ทิศเหนือและทิศตะวันตกติดที่นาของราษฎร โรงเรียนบ้านอีเซ (คุรุราษฎร์วิทยา) ทิศใต้ติดถนนของกรมทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 2076 ท่าตูม - สัมปอ่ย ทิศตะวันออกติดกับทางหลวงชนบทหมายเลข 3005 ห้วยทับทัน - บึงบูรพ์ ทั้งนี้โรงเรียนบ้านอีเซ (คุรุราษฎร์วิทยา) อยู่ห่างจากป่าชุมชนโนนใหญ่ประมาณ 500 เมตร ห่างจากลำน้ำห้วยทับทัน 800 เมตร เป็นโรงเรียนขนาดกลาง เปิดทำการสอน 3 ระดับ คือ ระดับก่อนประถมศึกษา ระดับประถมศึกษา และระดับมัธยมศึกษาตอนต้น การศึกษามีนักเรียนเฉลี่ยปีการศึกษาละ 120 คน มีจำนวน ครู 14 คน มีนายอุดม บึงไกร ตำแหน่งผู้อำนวยการโรงเรียน การบริหารงานอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาศรีสะเกษ เขต 2 มีหน้าที่ดำเนินการให้เป็นไปตามอำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการสถานศึกษาตามมาตรา 38 แห่งพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และมาตรา 37 แห่งพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2546 โดยมีโครงสร้าง การบริหารงาน ประกอบด้วย 4 กลุ่มงาน ประกอบด้วย 1) กลุ่มบริหารงานวิชาการ 2) กลุ่มบริหารงานบุคคล 3) กลุ่มบริหารงานงบประมาณ และ 4) กลุ่มบริหารงานทั่วไป

โรงเรียนบ้านอีเซ (คุรุราษฎร์วิทยา) จัดการเรียนการสอนตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนดเน้นการสร้างองค์ความรู้ ทักษะหรือกระบวนการเรียนรู้ และคุณลักษณะหรือค่านิยม คุณธรรม จริยธรรมของผู้เรียนใน 8 กลุ่มสาระ ซึ่งถือเป็นพื้นฐานสำคัญที่ผู้เรียนทุกคนต้องเรียนรู้ 1) กลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย 2) กลุ่มสาระการเรียนรู้คณิตศาสตร์ 3) กลุ่มสาระการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ 4) กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม 5) กลุ่มสาระการเรียนรู้สุขศึกษาและพลศึกษา 6) กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ 7) กลุ่มสาระการเรียนรู้การงานอาชีพและเทคโนโลยี และ 8) กลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาต่างประเทศ (อัมพรสอนเจริญ, 2556, สัมภาษณ์; อุดม บึงไกร, 2556, สัมภาษณ์)

2.4 วิถีชีวิตของนักเรียนโรงเรียนบ้านอีเซ (ศุภราชบุรีวิทยา)

เด็กนักเรียนที่เข้ามาเรียนที่โรงเรียนบ้านอีเซ (ศุภราชบุรีวิทยา) ทุกคนจะเป็นเด็กที่อาศัยอยู่ในชุมชนตำบลอีเซ เด็กนักเรียนบางคนก็อาศัยอยู่กับพ่อแม่ ขณะที่เด็กนักเรียนส่วนหนึ่งก็อาศัยอยู่กับปู่ ย่า ตา ยาย หมู่บ้านที่อยู่ใกล้โรงเรียนบ้านอีเซ (ศุภราชบุรีวิทยา) มากที่สุดคือบ้านจระมะ ซึ่งมีระยะทางห่างโรงเรียนประมาณ 3 กิโลเมตร และหมู่บ้านที่อยู่ใกล้โรงเรียนมากที่สุดคือบ้านหมาจอก ในการเดินทางมาเรียนหนังสือของนักเรียนโรงเรียนบ้านอีเซ (ศุภราชบุรีวิทยา) ส่วนใหญ่พบว่า ใช้ยานพาหนะเช่นรถจักรยานและจักรยานยนต์ รองลงมาคือผู้ปกครองมารับและมาส่ง จะมีเป็นส่วนน้อยที่นักเรียนเดินเท้ามาเรียนด้วยตนเอง ซึ่งนักเรียนที่เดินทางด้วยเท้ามาโรงเรียน ส่วนใหญ่จะเป็นนักเรียนที่มีหมู่บ้านอยู่ใกล้กับโรงเรียน เช่น บ้านหมาจอกและบ้านอีเซ เป็นต้น การรับประทานอาหารเช้าในช่วงกลางวันของเด็กนักเรียน สำหรับระดับชั้นปฐมวัยถึงระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ทางรัฐบาลโดยองค์การบริหารส่วนตำบลอีเซ ทำหน้าที่จัดสรรค่าอาหารกลางวันในรูปแบบรายหัว หัวละ 20 บาทต่อวัน สำหรับนักเรียนที่เรียนในระดับชั้นมัธยมศึกษา ส่วนใหญ่ก็ห่อข้าวมารับประทานกันที่โรงเรียน ด้านการจัดการเรียนการสอนโรงเรียนจะจัดการเรียนการสอนในวันราชการ และจัดแบ่งการเรียนเป็น 2 ภาคเรียน ภาคเรียนละ 200 วัน หยุดเรียนในวันเสาร์ วันอาทิตย์ และวันหยุดตามปฏิทินที่ทางราชการกำหนด ภาคเรียนแรกจะเริ่มเปิดทำการเรียนการสอน ระหว่างวันที่ 15 พฤษภาคม ถึงประมาณ 10 ตุลาคม และจะปิดภาคเรียนให้นักเรียนได้อยู่กับผู้ปกครองประมาณ 15 วัน ในภาคเรียนที่สองจะเปิดทำการเรียนการสอน ระหว่างวันที่ 1 พฤศจิกายน ถึง ประมาณวันที่ 1 เมษายน และจะปิดภาคเรียนให้นักเรียนได้อยู่บ้านช่วยเหลืองานผู้ปกครองเป็นเวลาประมาณ 2 เดือน ทั้งนี้ในช่วงเวลาการปิดภาคเรียน นักเรียนส่วนหนึ่งก็ได้ช่วยเหลืองานกับผู้ปกครองที่บ้าน ขณะที่ยังมีนักเรียนอีกจำนวนหนึ่งต้องเดินทางไปอาศัยอยู่กับพ่อแม่ที่เมืองใหญ่ เช่น กรุงเทพมหานคร

จะอย่างไรก็ตามในช่วงเวลาปิดภาคเรียน ไม่ว่าจะเป็นช่วงวันหยุดเสาร์ อาทิตย์หรือปิดภาคเรียนก็ตาม ชีวิตของเด็กบ้านอีเซส่วนใหญ่ ก็จะตามผู้ปกครองเข้าไปเก็บหาของในป่าไว้เป็นอาหาร นำสัตว์ไปเลี้ยงในป่า ทำให้ได้เรียนรู้วิถีชีวิตในการหาอยู่หากินกับธรรมชาติกับป่าใกล้บ้านไปด้วย ทั้งนี้จากการสัมภาษณ์จะพบว่าในการเข้าป่าหาอาหาร พืชผัก ผลไม้ หาเก็บเห็ด หาหน่อไม้ และอื่น ๆ ส่วนใหญ่จะเป็นเด็กผู้หญิง โดยเฉพาะช่วงเข้าฤดูฝนจะพบว่าเด็กผู้หญิงจะนิยมเข้าป่าหาเก็บเห็ดกับเพื่อน ๆ และกลุ่มผู้ปกครองมากกว่าเด็กผู้ชาย เด็กผู้หญิงจะเรียนรู้ลักษณะเห็ดพิษ และเห็ดกินได้จากการสังเกตและสอบถามผู้ปกครอง ขณะเดินหาเห็ดหรืออาหารอื่น ๆ ในป่า ทำให้เด็กได้รับการถ่ายทอดประสบการณ์ตรงจากพ่อแม่ ผู้ปกครองที่ถือว่าเป็นความรู้ยั่งยืน ส่วนเห็ดที่เก็บมาได้ก็จะมาทำอาหาร วันไหนที่เก็บได้มากก็จะขายหารายได้อีกทางหนึ่งด้วย ขณะที่เด็กผู้ชายส่วนใหญ่ชอบที่จะเรียนรู้และศึกษาวิธีการหาปลา หาล่าสัตว์ ขุดแย้ หรือคล้องกระปอม (กิ้งก่า) โดยเฉพาะการหาปลา

เด็กผู้ชายจะชอบเพราะเป็นเรื่องที่สนุกและตื่นเต้น ทั้งนี้จากการสัมภาษณ์ความรู้สึกของเด็กผู้ชายพบว่า เด็กผู้ชายชอบความท้าทายในป่า เช่นการหาปลา ทั้งใส่เบ็ด นั่งตกปลา พายเรือหาปลา หรือการล่าสัตว์ป่า เช่น แย้ หรือกระปอม เด็กผู้ชายส่วนใหญ่จะไปกับเพื่อน ๆ ไปกันเป็นกลุ่ม การเรียนรู้ก็ได้ประสบการณ์จากเพื่อน หรือผู้ใหญ่ที่ไปด้วยกัน ช่วยและบอกวิธีการสังเกตขณะหาของป่า เช่นการล่ากระปอม เด็กผู้ชายบอกว่าการเข้าป่าครั้งแรก ๆ แทบจะยิงกระปอมไม่ได้เลย เพราะกระปอมเป็นสัตว์ที่หลบวิ่งขึ้นต้นไม้เร็วมาก ที่สำคัญกระปอมจะพรางตัวดีมาก แต่พอเข้าป่าบ่อย ๆ จึงได้เรียนรู้วิธีการสังเกตจากเพื่อน ๆ และการถ่ายทอดประสบการณ์จากเพื่อน ๆ ด้วยกัน เช่น ช่วงเข้ากระปอมจะเกาะตามต้นไม้ จะใช้บ่วงคล้องก็ต้องเดินย่องเบา ๆ และบางครั้งก็ผิวปากเรียกความสนใจจากกระปอมด้วย แต่พอถึงช่วงเที่ยงกระปอมจะเกาะอยู่บนยอดไม้ หรือใบไม้ การสังเกตจะสังเกตจากการโปร่งแสงของใบไม้ ขณะที่ช่วงบ่าย ๆ กระปอมจะลงจากยอดไม้มาอยู่ตามโคนต้นไม้เช่นเดิม จึงสามารถจับกระปอมได้ง่ายขึ้น ส่วนการล่าสัตว์อื่น ๆ เช่น การหาปลาส่วนใหญ่จะได้รับบทเรียนจากผู้ปกครอง สอนให้ เช่น การหว่านแห การพายเรือ การลงเบ็ด และการสังเกตลักษณะฝูงปลา เป็นต้น การออกหาอาหารในแหล่งธรรมชาติจึงเป็นความชอบของเด็ก ๆ รอบป่าโนนใหญ่ (จิราภรณ์ งามแสง, 2557, สัมภาษณ์; ฐิตวัฒน์ สีตะริสุ, 2557, สัมภาษณ์; ปวีณา เกสร, 2557, สัมภาษณ์; วรุต กุตาวัน, 2557, สัมภาษณ์)

สรุปได้ว่า ชุมชนในตำบลอีเซ ที่ตั้งบ้านเรือนอยู่รอบป่าชุมชนโนนใหญ่ มีด้วยกัน 7 ชุมชน ประกอบด้วย ชุมชนบ้านหนองฮู หมู่ที่ 3 ชุมชนบ้านแปะ หมู่ที่ 4 ชุมชนบ้านอีเซเหนือ หมู่ที่ 5 ชุมชนบ้านอีเซใต้ หมู่ที่ 7 ชุมชนบ้านหนองหนัก หมู่ที่ 6 ชุมชนบ้านหมาจอก หมู่ที่ 9 และชุมชนบ้านโนน หมู่ที่ 12 ซึ่งก่อนนั้นชุมชนรอบป่าโนนใหญ่แห่งนี้ ได้ขึ้นกับตำบลเสียว และมาแยกเป็นตำบลอีเซ เมื่อปี พ.ศ. 2536 ทั้งนี้ที่ผ่านมาชุมชนรอบป่าโนนใหญ่ต่าง พึ่งพาอาศัยผืนป่าธรรมชาติป่าโนนใหญ่เป็นวิถีในการดำเนินชีวิต ขณะที่ผ่านมาก็ได้เรียนรู้มีประสบการณ์การลองผิดลองถูกมาหลายช่วงสมัย และประสบการณ์ในการต่อสู้กับการปกป้องผืนป่าจากการเข้าสัมปทานปลูกไม้ยูคาลิปตัสของเอกชน จนสามารถปกป้องผืนป่าโนนใหญ่ให้สมบูรณ์มาถึงลูกหลานในปัจจุบัน ทั้งนี้ชุมชนรอบป่าโนนใหญ่ก็ได้ทรัพยากรจากผืนป่าที่อนุรักษ์ไว้ เป็นแหล่งหาอาหารป่า หาพืชสมุนไพร การใช้ไม้ทำฟืน ตลอดจนทรัพยากรสัตว์น้ำที่มีเป็นจำนวนมากในลำห้วยทับทัน ใช้สำหรับเลี้ยงชีพและขายสร้างรายได้สู่ครอบครัวตลอดมา

ขณะเด็ก ๆ นักเรียนโรงเรียนบ้านอีเซ (คุรุราษฎร์วิทยา) หลังเลิกโรงเรียน หรือช่วงวันหยุดก็ช่วยผู้ปกครอง ออกหาอาหารป่า จับปู หาปลา เรียนรู้วิถีการใช้ชีวิตแบบพึ่งพาธรรมชาติกับพ่อแม่ผู้ปกครอง และเพื่อนด้วยกัน โอกาสนี้ทำให้เด็ก ๆ มีประสบการณ์ความรู้ และมีสำนึกในการที่จะช่วยดูแลผืนป่าต่อจากพ่อแม่ ผู้ปกครองต่อไปได้

บทที่ 3

การจัดการเรียนการสอนหลักสูตรท้องถิ่นภายใต้นโยบายปฏิรูปการศึกษา

บทนี้ ผู้วิจัยจะได้อธิบายให้เห็นถึงกระบวนการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียนบ้านอีเซ (คุรุราษฎร์วิทยา) ภายใต้การนำนโยบายการปฏิรูปการศึกษา ที่ส่งเสริมให้สังคมได้มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา เนื้อหาของหลักสูตรการสอนวิทยาศาสตร์ที่นโยบายให้นำความรู้ท้องถิ่นมาใช้ในกรอบสาระการเรียนรู้ท้องถิ่นสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาศรีสะเกษ เขต 2 ข้อจำกัดของครูผู้สอนและผู้บริหารในการนำความรู้ท้องถิ่นไปจัดการเรียนการสอน การมีส่วนร่วมของชุมชนที่มีต่อกระบวนการจัดการเรียนการสอน และกระบวนการจัดการเรียนการสอน

3.1 นโยบายการปฏิรูปการศึกษาที่ให้สังคมมีส่วนร่วม

ประเทศไทยมีการปฏิรูปการศึกษาคั้งสำคัญครั้งแรกในสมัยรัชกาลที่ 5 และได้มีความพยายามดำเนินการปฏิรูปการศึกษาคั้งที่สองในช่วง พ.ศ. 2517 - 2521 ต่อมาหลังจากการประกาศใช้พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ประเทศไทยได้มีการปฏิรูปการศึกษาคั้งใหญ่อีกคั้งหนึ่ง โดยมีสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (สกศ.) มีหน้าที่หลักในการกำหนดนโยบายและแผนการศึกษาของชาติ (สุรางค์ โพธิ์พฤกษาวงศ์, 2557) การปฏิรูปการศึกษาในระยะแรก นับเป็นการปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่หนึ่ง (ช่วง พ.ศ. 2542 - 2552) เริ่มตั้งแต่การมีบทบัญญัติเกี่ยวกับการศึกษาในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 และการประกาศใช้พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 เป็นต้นมา จากนั้นมีการเปลี่ยนแปลงทางการศึกษาตามบทบัญญัติของกฎหมายหลายประการ ทั้งด้านการปรับโครงสร้างการบริหารการศึกษา การปฏิรูปครูและบุคลากรทางการศึกษา การปรับหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน และการระดมทรัพยากรเพื่อการศึกษา การดำเนินงานแต่ละด้านมีทั้งสำเร็จ ไม่สำเร็จ และมีที่ยังไม่ดำเนินการ แต่ในที่สุดก็ยังไม่สามารถนำไปสู่เป้าหมายสูงสุดของการปฏิรูปการศึกษาได้ ซึ่งจากการประเมินและรับรองมาตรฐานการศึกษาภายนอกแรกที่สถานศึกษาส่วนใหญ่ไม่ผ่านการประเมิน โดยเฉพาะอย่างยิ่งมาตรฐานด้านผู้เรียนที่อยู่ในระดับต่ำมาก ส่งผลให้เกิดการผลักดันให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องทบทวนและเร่งให้มีการปฏิรูปการศึกษา โดยรัฐบาลได้จัดทำข้อเสนอการปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สอง (พ.ศ. 2552 - 2561) (สมศักดิ์ ดลประสิทธิ์, 2557)

จากปัญหาดังกล่าว รัฐบาลได้มอบนโยบายให้กระทรวงศึกษาธิการได้จัดทำข้อเสนอการปฏิรูปการศึกษาโดยเฉพาะในทศวรรษที่สอง (พ.ศ. 2552 - 2561) เป็นแนวทางให้หน่วยงานทางการ

ศึกษานำไปปฏิบัติภายใต้การพัฒนาในสี่กรอบหลัก คือ (1) พัฒนาคุณภาพคนไทยยุคใหม่ (2) พัฒนาคุณภาพครูยุคใหม่ (3) พัฒนาคุณภาพสถานศึกษาและแหล่งเรียนรู้ยุคใหม่ (4) พัฒนาคุณภาพการบริหารจัดการใหม่ (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2553) ทั้งนี้ก็เป็นไปตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 ที่มุ่งเน้นการกระจายอำนาจ และการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา โดยให้หน่วยงานต่าง ๆ ทุกระดับ ทั้งระดับชาติ เขตพื้นที่การศึกษา สถานศึกษา ตลอดจนชุมชนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องได้มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา และร่วมในการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษาตามที่ได้บัญญัติไว้ในมาตรา 8 การจัดการศึกษาให้ยึดหลัก คือ ให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา มาตรา 9 การจัดระบบโครงสร้างและกระบวนการจัดการศึกษาให้ยึดหลัก คือ มีการกระจายอำนาจไปสู่เขตพื้นที่การศึกษา สถานศึกษาและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น การมีส่วนร่วมของบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการและสถาบันสังคมอื่น มาตรา 24 การจัดกระบวนการเรียนรู้ให้สถานศึกษาและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องดำเนินการดังนี้ จัดเนื้อหาสาระและกิจกรรมให้สอดคล้องกับความสนใจและความถนัดของนักเรียนโดยคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล ทั้งนี้การจัดการศึกษาที่มุ่งเน้นแต่เนื้อหาสาระหรือเรียนรู้เรื่องราวที่ไกลตัวนักเรียน เป็นการแยกนักเรียนออกจากชีวิตจริง เมื่อนักเรียนประสบปัญหาในการดำรงชีวิตประจำวันจึงไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ ดังนั้นครูผู้สอนจึงถือเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการที่จะจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่ยึดนักเรียนเป็นสำคัญ ให้นักเรียนสามารถ เผชิญกับสถานการณ์จริงให้ได้

อย่างไรก็ตามในการปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่ 2 (พ.ศ. 2552 - 2561) รัฐบาลได้เน้นประเด็นหลัก 3 ประการ คือ 1) คุณภาพและมาตรฐานการศึกษาและเรียนรู้ของคนไทย โอกาสทางการศึกษาและเรียนรู้ เพื่อพัฒนาผู้เรียน แหล่งเรียนรู้ สภาพแวดล้อม พัฒนาหลักสูตรและเนื้อหาพัฒนาวิชาชีพครูให้เป็น วิชาชีพที่มีคุณภาพ มีคุณค่า สามารถดึงดูดคนเก่ง ดีและมีใจรักมาเป็นครู ได้อย่างมีประสิทธิภาพ 2) เพิ่มโอกาสการศึกษาและเรียนรู้อย่างทั่วถึงและมีคุณภาพ เพื่อให้ประชาชนทุกเพศ ทุกวัยมีโอกาสเข้าถึงการศึกษาและเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต และ 3) ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนของสังคม ในการบริหารและจัดการศึกษาโดย เพิ่มบทบาทของผู้ที่อยู่ภายนอกระบบการศึกษา จากการศึกษาที่รัฐบาลกำหนดกรอบภารกิจให้กับหน่วยงานที่รับผิดชอบในแต่ละหน่วยให้มีความ ชัดเจนมากขึ้น โดยมีสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ทำหน้าที่รับผิดชอบใน 5 ประเด็นหลัก ได้แก่ 1) เรื่องครู เน้นให้ครูจัดการเรียนการสอนให้ผู้เรียนคิด วิเคราะห์มากขึ้น มีการอบรมและพัฒนาครูให้มีความรู้ตามหลักสูตรพัฒนากระบวนการจัดการเรียนการสอนของครู ตลอดทั้งมีการประเมินและติดตามครูรายคน ทั้งก่อนแหล่งอบรมเพื่อนำผลมาใช้ในการพัฒนาต่อไป 2) เรื่องหลักสูตร ได้มีการพัฒนาหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 3) การปรับตารางสอนให้นักเรียนสามารถเรียนรู้นอกห้องเรียนมากขึ้น 4) กระบวนการเรียนการสอน จัดทำ

แผนการจัดการเรียนรู้ตามแนวทาง Backward Design และ 5) ระบบแนะแนว ควรมีประสิทธิภาพ (อัญญรัตน์ นาเมือง, 2551)

ขณะที่ในด้านการมีส่วนร่วม รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 มาตรา 58 ได้บัญญัติเรื่องการมีส่วนร่วมไว้ว่า บุคคลย่อมมีสิทธิมีส่วนร่วมในกระบวนการพิจารณาของเจ้าหน้าที่ของรัฐในการปฏิบัติราชการทางปกครองอันมีผล หรืออาจมีผลกระทบต่อสิทธิและเสรีภาพของตน พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ สถานศึกษาที่จัดการศึกษาทุกระดับ จึงต้องปฏิบัติตามโดยการเปิดโอกาสให้ประชาชนชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา มาตรา 87 บัญญัติไว้ว่า รัฐต้องดำเนินการตามนโยบายด้านการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ดังนี้ 1) ส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายและวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่น 2) ส่งเสริมและสนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจทางการเมือง การวางแผนพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคม รวมทั้งการจัดทำบริการสาธารณะ 3) ส่งเสริมและสนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐทุกระดับ ในรูปแบบองค์กรทางวิชาชีพ หรือตามสาขาอาชีพที่หลากหลาย หรือรูปแบบอื่น ๆ 4) ส่งเสริมให้ประชาชนมีความเข้มแข็ง ในทางการเมือง และจัดให้มีกฎหมายจัดตั้งกองทุนพัฒนาการเมืองภาคพลเมือง เพื่อช่วยเหลือการดำเนินกิจกรรมสาธารณะของชุมชน รวมทั้งสนับสนุนการดำเนินการของกลุ่มประชาชนที่รวมตัวกันในลักษณะเครือข่ายทุกระดับ ให้สามารถแสดงความคิดเห็นและเสนอความต้องการของชุมชนในพื้นที่ 5) ส่งเสริมและให้การศึกษแก่ประชาชนเกี่ยวกับการพัฒนาการเมืองและการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข รวมทั้งส่งเสริมให้ประชาชนได้ใช้สิทธิ์เลือกตั้งโดยสุจริตและเที่ยงธรรม (กระทรวงศึกษาธิการ, 2550)

ในประเด็นการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา ยังได้บัญญัติในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 ไว้ในมาตรา 8 (2) ให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา มาตรา 9 (6) การมีส่วนร่วมของบุคลากร ครอบครัวยุคน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบัน ศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น มาตรา 27 ให้สถานศึกษาขั้นพื้นฐานมีหน้าที่จัดทำสาระของหลักสูตร ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสภาพปัญหาในชุมชน และสังคมภูมิปัญญาท้องถิ่น คุณลักษณะอันพึงประสงค์ เพื่อเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว ชุมชน สังคมและประเทศชาติ มาตรา 29 ให้สถานศึกษาร่วมกับบุคคลในครอบครัว ชุมชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบัน ศาสนา สถานประกอบการและสถาบันสังคมอื่น ส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนโดยจัดกระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีการจัดการศึกษาอบรม มีการแสวงหาความรู้ข้อมูลข่าวสาร และรู้จักเลือกสรรภูมิปัญญาและวิทยาการต่าง ๆ เพื่อพัฒนาชุมชนให้สอดคล้องกับสภาพปัญหา และความต้องการ รวมทั้งหาวิธีการสนับสนุนให้มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างชุมชน (กระทรวงศึกษาธิการ, 2546)

ขณะที่แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2552-2559) ที่เสนอโดยนายจรินทร์ ลักษณวิศิษฏ์ อดีตรมว.ศึกษาธิการ ในสมัยรัฐบาลนายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ เป็นนายกรัฐมนตรี ได้กำหนดยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของประชาชนไว้ในแผนการศึกษาแห่งชาติ เพื่อเป็นกลไกขับเคลื่อนข้อเสนอการปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สอง ที่เน้นเป้าหมาย 3 ด้าน คือ การพัฒนาคุณภาพการศึกษา การขยายโอกาสทางการศึกษา และการส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการศึกษา และมีความสอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ โดยมีการกำหนดเป้าหมายและระยะเวลาดำเนินงานบริหารแผนสู่การปฏิบัติ เป็น 2 ระยะ ดังนี้

ระยะที่ 1 แผนงานริบด่วน ระหว่าง ปี พ.ศ. 2552 - 2554 ให้เร่งดำเนินการตามข้อเสนอการปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สอง โดยให้มีการจัดทำแผนเพื่อพัฒนาการศึกษาตามประเด็นเป้าหมายการปฏิรูปการศึกษา ได้แก่ 1) แผนพัฒนาคุณภาพการศึกษา 2) แผนขยายโอกาสทางการศึกษา และ 3) แผนส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการบริหารและจัดการศึกษา รวมทั้งควรมีการสร้างกลไกเพื่อขับเคลื่อนการดำเนินงานตามแผนการศึกษาแห่งชาติ

ระยะที่ 2 ระหว่าง ปี พ.ศ. 2555 - 2559 ให้เร่งดำเนินการตามนโยบายทั้ง 14 ด้าน ให้บรรลุผลตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ ทั้งนี้ในแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2552 - 2559) ได้มีนโยบายส่งเสริมการมีส่วนร่วมไว้ในแนวนโยบาย ที่ 3.3 ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของภาคเอกชน ประชาชน ประชาสังคม และทุกภาคส่วนของสังคมในการบริหารจัดการศึกษา และสนับสนุนส่งเสริมการศึกษา โดยมีเป้าหมาย คือ ประชาชน ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่นทุกภาคส่วน เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการศึกษา และสนับสนุนส่งเสริมการศึกษามากขึ้น โดยเพิ่มสัดส่วนอย่างมีนัยสำคัญระหว่างภาคเอกชนต่อรัฐเป็น 35 : 65 ภายในปี พ.ศ. 2559 นอกจากนี้ยังได้กำหนดกรอบการดำเนินงาน เป็นข้อ ๆ ดังนี้

1) เสริมสร้างศักยภาพและความเข้มแข็งการบริหารจัดการโดยองค์คณะบุคคล ในระดับ/ประเภทต่าง ๆ ทั้งกรรมการสถานศึกษา เขตพื้นที่การศึกษา กรรมการสภาสถาบันอุดมศึกษา และอื่น ๆ ให้มีส่วนร่วมในการบริหารจัดการศึกษามากขึ้น ตามหลักธรรมาภิบาล มีความรับผิดชอบ โปร่งใส เป็นธรรม และตรวจสอบได้ เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อการศึกษา

2) ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการกำหนดนโยบายและวางแผนพัฒนาการศึกษาทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่น

3) สนับสนุนและมีมาตรการจูงใจทั้งด้านภาษีและสิทธิประโยชน์ต่าง ๆ เพื่อให้เอกชนเข้ามาร่วมจัดการศึกษาทุกระดับและทุกประเภทมากขึ้น ควบคู่กับการสนับสนุนด้านวิชาการ การพัฒนาครู คณาจารย์และบุคลากร และการอุดหนุนค่าใช้จ่ายรายหัวที่เป็นธรรมรวมถึงการกำหนด

แนวปฏิบัติที่เป็นมาตรฐานเดียวกับรัฐ และกำหนดเป้าหมายสัดส่วนการจัดการศึกษาของเอกชนต่อรัฐเพิ่มขึ้น

4) สนับสนุนการศึกษาทางเลือก และการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้โดยบุคคล ครอบครัว สถานประกอบการ องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา องค์กรชุมชน และองค์กรเอกชน โดยให้มีคณะกรรมการระดับชาติเพื่อส่งเสริมสนับสนุน และพัฒนาระบบการวัดประเมินผล การรับเข้าศึกษา ต่อ การจัดหลักสูตร การเรียนการสอนให้เอื้อต่อการศึกษาทางเลือก โดยยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ

5) ลดบทบาทของรัฐในการจัดการศึกษาเป็นหลัก มาเป็นผู้กำกับนโยบาย แผนมาตรฐานการศึกษา นิเทศ และติดตามประเมินผลการบริหารจัดการศึกษา รวมทั้งการพัฒนา ต้นแบบที่ดี และส่งเสริมสนับสนุน ยกย่อง และขยายผล เพื่อให้การจัดการศึกษาและเรียนรู้มีคุณภาพ มาตรฐานและสอดคล้องกับแนวนโยบายของรัฐ

6) ส่งเสริมพ่อแม่ ผู้ปกครอง องค์กรต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนให้เข้ามามีส่วนร่วม ในการบริหารและการจัดการศึกษามากขึ้น รวมทั้งส่งเสริมความร่วมมือระหว่างสถานศึกษาเอกชนกับ สถานศึกษาของรัฐบาล ทั้งระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน อาชีวศึกษา และอุดมศึกษา โดยปรับปรุงกลไก การบริหารจัดการรองรับ

7) ส่งเสริมสนับสนุนสถาบันครอบครัว สถาบันศาสนา และสถาบันการศึกษา ภาคเอกชน องค์กรชุมชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สภาหอการค้าไทย สภาอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย และสถาบันสังคมอื่น ร่วมพัฒนาการศึกษาและการเรียนรู้ พัฒนาคุณธรรม จริยธรรม และคุณลักษณะที่พึงประสงค์แก่ผู้เรียนมากขึ้นในรูปแบบที่หลากหลาย

8) ส่งเสริมสนับสนุนภาคีเครือข่าย ให้เข้ามามีบทบาทในการพัฒนาการศึกษานอก ระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย การจัดการความรู้และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกับหน่วยงานและ สถานศึกษา (กระทรวงศึกษาธิการ, 2559ก)

จากแผนการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2552 - 2559) จะเห็นได้ว่า รัฐบาลได้ใช้เป็นยุทธศาสตร์ที่มุ่งใช้เป็นกรอบแนวทางในการพัฒนาการศึกษาของหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งในสังกัดกระทรวงศึกษาธิการและหน่วยงานอื่น ๆ ทั้งภาครัฐ เอกชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และองค์กรภาคส่วนอื่น ๆ ที่สอดคล้องกับ พ.ร.บ. การศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 มาตรา 34 ได้กำหนดไว้ว่า คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน คณะกรรมการ การอาชีวศึกษา และคณะกรรมการการอุดมศึกษา มีหน้าที่เสนอแผนพัฒนาการศึกษาขั้นพื้นฐาน แผนพัฒนาการอาชีวศึกษา และแผนพัฒนาการอุดมศึกษา ที่สอดคล้องกับแผนการศึกษาแห่งชาติและ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ นอกจากนี้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ (นายจรินทร์ ลักษณะวิศิษฎ์) ยังได้กำหนดให้มีการจัดทำแผนพัฒนาการศึกษาจังหวัด และแผนพัฒนาการศึกษากลุ่ม

จังหวัดที่สอดคล้องกับแผนการศึกษาแห่งชาติ เพื่อให้การนำแผนการศึกษาแห่งชาติสู่การปฏิบัติ บังเกิดผลอย่างชัดเจนและเป็นรูปธรรมมากขึ้น (กระทรวงศึกษาธิการ, 2559ข)

อย่างไรก็ตามในปี พ.ศ. 2550 กระทรวงศึกษาธิการในฐานะผู้รับผิดชอบในการจัดการศึกษา ก็ได้เสนอแนวทางการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองและชุมชนในการจัดการศึกษา เพื่อเป็นแนวปฏิบัติดังนี้

1) การมีส่วนร่วมในการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษาโดยสถานศึกษาสามารถเปิดโอกาสให้ผู้ปกครองและชุมชนจัดสร้างหลักสูตรสถานศึกษา และกำกับ ติดตามการใช้หลักสูตรสถานศึกษา

2) การมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา การสร้างความร่วมมือระหว่างสถานศึกษากับผู้ปกครองและชุมชนเป็นยุทธศาสตร์ที่จำเป็นอย่างยิ่งผู้บริหารและบุคลากรในสถานศึกษาควรระลึกถึงซึ่งมีหลัก 10 ประการ คือ (1) สร้างความศรัทธาและความเชื่อมั่นต่อชุมชน (2) ฝึกให้เป็นคนใจกว้างและมีจิตสาธารณะ (3) ตระหนักในสิ่งที่จำเป็นและขาดแคลนไม่ว่างเฉยทุกอย่างทำได้หากตั้งใจทำ (4) ต้องหมั่นสร้างและปรุ้งแต่งตนเองให้เป็นบุคคลที่มีเสน่ห์เป็นที่ชื่นชมศรัทธาของชุมชนและเพื่อร่วมงาน (5) อ่อนน้อมถ่อมตนวางตัวเรียบง่ายอยู่กับชุมชนและเพื่อนร่วมงานได้ทุกเวลา (6) หลีกเลี่ยงการโต้แย้งที่ไร้เหตุผล พัฒนาทักษะการประนีประนอม 7) ให้การต้อนรับชุมชนด้วยบรรยากาศมิตรภาพ (8) พัฒนาเทคนิคการวิเคราะห์ชุมชนให้ลึกซึ้ง เพื่อสำรวจจุดเด่น จุดด้อย เพื่อเป็นฐานข้อมูลในการพัฒนา (9) หมั่นแสวงหาแหล่งงบประมาณ วัสดุ ครุภัณฑ์ จากหน่วยงาน บริษัท ห้าง ร้านค้า โดยใช้โครงการที่มีประสิทธิภาพ 10) สร้างและพัฒนาค่านิยมการสร้างสัมพันธ์ภาพกับชุมชนอย่างสม่ำเสมอ

3) บทบาทของชุมชนในการมีส่วนร่วมจัดการศึกษา มีดังนี้ (1) การมีส่วนร่วมในการจัดและส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ของผู้เรียนทั้งที่บ้านและที่สถานศึกษา (2) การกำหนดนโยบายเป้าหมายการจัดการศึกษาแก่สถานศึกษา (3) การประชาสัมพันธ์สนับสนุนกิจกรรมทางการศึกษา (4) การเป็นผู้สนับสนุนทรัพยากรและบุคลากรในการจัดการศึกษา (5) การตรวจสอบการจัดการศึกษา

4) กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา ควรดำเนินการ ดังนี้ (1) สำรวจความต้องการการสำรวจข้อมูลพื้นฐาน (2) การกำหนดมาตรฐานของสถานศึกษา (3) การวางแผนพัฒนาสถานศึกษาตามวิสัยทัศน์ พันธกิจ (4) กิจกรรมการปฏิบัติ คือ แนวทางปฏิบัติที่จะนำไปสู่ความสำเร็จ (5) การประเมินผล คือ การประเมินแนวทางปฏิบัติ (6) การสรุปผลการมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนากระบวนการทำงานร่วมกัน (กระทรวงศึกษาธิการ, 2550ข)

ขณะที่ พลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา นายกรัฐมนตรี ได้แถลงต่อสภานิติบัญญัติแห่งชาติเมื่อวันศุกร์ที่ 12 กันยายน 2557 ว่าในการบริหารราชการแผ่นดินรัฐบาลมีนโยบาย 11 ด้าน สำหรับนโยบายด้านการศึกษาได้กำหนดไว้ในข้อ 4) ที่พูดถึงการศึกษาและเรียนรู้ การทำนุบำรุงศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรม ความภาคภูมิใจในประวัติศาสตร์ และความเป็นไทยมาใช้สร้างสังคมให้เข้มแข็ง

อย่างมีคุณภาพและคุณธรรมควบคู่กัน ทั้งนี้ในนโยบาย ข้อที่ 4) มีนโยบายย่อยอีก 10 ข้อ ในนโยบาย ด้านการศึกษา ข้อย่อยที่ 3 ได้กล่าวถึงให้องค์กรภาคประชาสังคม ภาคเอกชน องค์กรปกครองส่วน ท้องถิ่น และประชาชนทั่วไปมีโอกาสร่วมจัดการศึกษาที่มีคุณภาพอย่างทั่วถึง และร่วมในการปฏิรูป การศึกษาและการเรียนรู้ กระจายอำนาจการบริหารการศึกษาสู่สถานศึกษา เขตพื้นที่การศึกษา องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นตามศักยภาพและความพร้อม โดยให้สถานศึกษาสามารถเป็นนิติบุคคล บริหารจัดการได้อย่างอิสระและคล่องตัว (สำนักสื่อสารสาธารณะ, 2557)

จากการวิเคราะห์ นโยบายการปฏิรูปการศึกษาทศวรรษที่สอง (พ.ศ.2552 - 2561) กระทรวงศึกษาธิการได้กล่าวถึงการมีส่วนร่วมไว้ในข้อที่ 3 คือส่งเสริมการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน ของสังคม ในการบริหารและจัดการศึกษาโดย เพิ่มบทบาทของผู้ที่อยู่ภายนอกระบบการศึกษา รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 มาตรา 58 ได้บัญญัติการมีส่วนร่วมไว้ว่า บุคคลย่อมมี สิทธิมีส่วนร่วมในกระบวนการพิจารณาของเจ้าหน้าที่ของรัฐในการปฏิบัติราชการฯ มาตรา 87 รัฐต้อง ดำเนินการตามนโยบายด้านการมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งได้บัญญัติไว้ 5 ข้อ ขณะที่พระราชบัญญัติ การศึกษาแห่งชาติพุทธศักราช 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 กล่าวถึงการมีส่วนร่วม ไว้ในมาตรา 8 (2) ให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา ด้านแผนการศึกษาแห่งชาติ ฉบับปรับปรุง (พ.ศ. 2552-2559) ได้กล่าวถึงแนวนโยบายที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมสังคม ไว้ในข้อ 3) ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของภาคเอกชน ประชาชน ประชาสังคม และทุกภาคส่วนของสังคมในการ บริหารจัดการศึกษา และสนับสนุนส่งเสริมการศึกษา ฯ

3.2 เนื้อหาของหลักสูตรการสอนวิทยาศาสตร์ที่นโยบายให้เอาความรู้ท้องถิ่นมาใช้

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 มาตรา 27 วรรคสอง “ให้สถานศึกษาขั้นพื้นฐานมีหน้าที่จัดทำสาระของหลักสูตรในส่วนที่ เกี่ยว กับสภาพปัญหาในชุมชนและสังคมภูมิปัญญาท้องถิ่น คุณลักษณะอันพึงประสงค์ เพื่อเป็น สมาชิกที่ดีของครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติ” (กระทรวงศึกษาธิการ, 2546)

หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ได้กำหนดหลักการสำคัญของ การใช้หลักสูตรในการจัดการศึกษาไว้ทั้งสิ้น 6 ข้อ และในหลักการข้อที่ 3 กำหนดไว้ว่า “เป็นหลักสูตร การศึกษาที่สนองการกระจายอำนาจ ให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับสภาพ และความต้องการของท้องถิ่น” และในจุดหมายหลักสูตร ข้อที่ 5 มุ่งพัฒนาผู้เรียนให้มีจิตสำนึกในการ อนุรักษ์วัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย การอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อม มีจิตสาธารณะที่มุ่งทำ ประโยชน์และสร้างสิ่งที่ดีงามในสังคม และอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข

ในส่วนของการพัฒนาหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ในกลุ่มสาระการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ ตัวชี้วัดและสาระการเรียนรู้แกนกลาง สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ ได้กำหนดดังนี้

3.2.1 กลุ่มสาระการเรียนรู้วิทยาศาสตร์

3.2.1.1 ทำไมต้องเรียนวิทยาศาสตร์

วิทยาศาสตร์มีบทบาทสำคัญยิ่งในสังคมโลกปัจจุบันและอนาคต เพราะวิทยาศาสตร์เกี่ยวข้องกับทุกคนทั้งในชีวิตประจำวันและการงานอาชีพต่าง ๆ ตลอดจนเทคโนโลยี เครื่องมือ เครื่องใช้และผลผลิตต่าง ๆ ที่มนุษย์ได้ใช้เพื่ออำนวยความสะดวกในชีวิตและการทำงาน เหล่านี้ล้วนเป็นผลของความรู้วิทยาศาสตร์ ผสมผสานกับความคิดสร้างสรรค์และศาสตร์อื่น ๆ วิทยาศาสตร์ช่วยให้มนุษย์ได้พัฒนาวิธีคิด ทั้งความคิดเป็นเหตุเป็นผล คิดสร้างสรรค์ คิดวิเคราะห์ วิจัย มีทักษะสำคัญในการค้นคว้าหาความรู้ มีความสามารถในการแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบ สามารถตัดสินใจโดยใช้ข้อมูลที่หลากหลายและมีประสิทธิภาพที่ตรวจสอบได้ วิทยาศาสตร์เป็นวัฒนธรรมของโลกสมัยใหม่ ซึ่งเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ (Knowledge-based society) ดังนั้นทุกคนจึงจำเป็นต้องได้รับการพัฒนาให้รู้วิทยาศาสตร์ เพื่อที่จะมีความรู้ความเข้าใจในธรรมชาติและเทคโนโลยีที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้น สามารถนำความรู้ไปใช้อย่างมีเหตุผล สร้างสรรค์ และมีคุณธรรม

3.2.1.2 เรียนรู้อะไรในวิทยาศาสตร์

กลุ่มสาระการเรียนรู้วิทยาศาสตร์มุ่งหวังให้ผู้เรียน ได้เรียนรู้วิทยาศาสตร์ที่เน้นการเชื่อมโยงความรู้กับกระบวนการ มีทักษะสำคัญในการค้นคว้าและสร้างองค์ความรู้ โดยใช้กระบวนการในการสืบเสาะหาความรู้ และการแก้ปัญหาที่หลากหลาย ให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ทุกขั้นตอน มีการทำกิจกรรมด้วยการลงมือปฏิบัติจริงอย่างหลากหลาย เหมาะสมกับระดับชั้น โดยได้กำหนดสาระสำคัญไว้ดังนี้

1) สิ่งมีชีวิตกับกระบวนการดำรงชีวิต สิ่งมีชีวิต หน่วยพื้นฐานของสิ่งมีชีวิต โครงสร้างและหน้าที่ของระบบต่าง ๆ ของสิ่งมีชีวิต และกระบวนการดำรงชีวิต ความหลากหลายทางชีวภาพ การถ่ายทอดทางพันธุกรรม การทำงานของระบบต่าง ๆ ของสิ่งมีชีวิต วิวัฒนาการและความหลากหลายของสิ่งมีชีวิต และเทคโนโลยีชีวภาพ

2) ชีวิตกับสิ่งแวดล้อม สิ่งมีชีวิตที่หลายรอบตัว ความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งมีชีวิตกับสิ่งแวดล้อม ความสัมพันธ์ของสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ ในระบบนิเวศ ความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติ การใช้และจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ในระดับท้องถิ่น ประเทศ และโลก ปัจจัยที่มีผลต่อการอยู่รอดของสิ่งมีชีวิตในสภาพแวดล้อมต่าง ๆ

3) สารและสมบัติของสาร สมบัติของวัสดุและสาร แรงแย้มเหนี่ยวระหว่างอนุภาค การเปลี่ยนแปลงสถานะ การเกิดสารละลายและการเกิดปฏิกิริยาเคมีของสาร สมการเคมี และการแยกสาร

4) แรงและการเคลื่อนที่ ธรรมชาติของแรงแม่เหล็กไฟฟ้า แรงโน้มถ่วง แรงนิวเคลียร์ การออกแรงกระทำต่อวัตถุ การเคลื่อนที่ของวัตถุ แรงเสียดทาน โมเมนต์การเคลื่อนที่แบบต่าง ๆ ในชีวิตประจำวัน

5) พลังงาน พลังงานกับการดำรงชีวิต การเปลี่ยนรูปพลังงาน สมบัติและปรากฏการณ์ของแสง เสียง และวงจรไฟฟ้า คลื่นแม่เหล็กไฟฟ้า กัมมันตภาพรังสีและปฏิกิริยานิวเคลียร์ ปฏิสัมพันธ์ระหว่างสารและพลังงานการอนุรักษ์พลังงาน ผลของการใช้พลังงานต่อชีวิตและสิ่งแวดล้อม

6) กระบวนการเปลี่ยนแปลงของโลก โครงสร้างและองค์ประกอบของโลก ทรัพยากรทางธรณี สมบัติทางกายภาพของดิน หิน น้ำ อากาศ สมบัติของผิวโลก และบรรยากาศ กระบวนการเปลี่ยนแปลงของเปลือกโลก ปรากฏการณ์ทางธรณี ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของบรรยากาศ

7) ดาราศาสตร์และอวกาศ วิวัฒนาการของระบบสุริยะ กาแล็กซี เอกภพ ปฏิสัมพันธ์และผลต่อสิ่งมีชีวิตบนโลก ความสัมพันธ์ของดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ และโลก ความสำคัญของเทคโนโลยีอวกาศ

8) ธรรมชาติของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี กระบวนการทางวิทยาศาสตร์ การสืบเสาะหาความรู้ การแก้ปัญหา และจิตวิทยาศาสตร์

3.2.2 สารและมาตรฐานการเรียนรู้

3.2.2.1 สารที่ 1 สิ่งมีชีวิตกับกระบวนการดำรงชีวิต

มาตรฐาน ว 1.1 เข้าใจหน่วยพื้นฐานของสิ่งมีชีวิต ความสัมพันธ์ของโครงสร้าง และหน้าที่ของระบบต่าง ๆ ของสิ่งมีชีวิตที่ทำงานสัมพันธ์กัน มีกระบวนการสืบเสาะหาความรู้ สื่อสารสิ่งที่เรียนรู้และนำความรู้ไปใช้ในการดำรงชีวิตของตนเองและดูแลสิ่งมีชีวิต

มาตรฐาน ว 1.2 เข้าใจกระบวนการและความสำคัญของการถ่ายทอดลักษณะทางพันธุกรรม วิวัฒนาการของสิ่งมีชีวิต ความหลากหลายทางชีวภาพ การใช้เทคโนโลยีชีวภาพที่มีผลกระทบต่อมนุษย์และสิ่งแวดล้อม มีกระบวนการสืบเสาะหาความรู้และจิตวิทยาศาสตร์ สื่อสารสิ่งที่เรียนรู้ และนำความรู้ไปใช้ประโยชน์

3.2.2.2 สารที่ 2 ชีวิตกับสิ่งแวดล้อม

มาตรฐาน ว 2.1 เข้าใจสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่น ความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งแวดล้อมกับสิ่งมีชีวิต ความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ ในระบบนิเวศ มีกระบวนการสืบเสาะหาความรู้และจิตวิทยาศาสตร์สื่อสารสิ่งที่เรียนรู้และนำความรู้ไปใช้ประโยชน์

มาตรฐาน ว 2.2 เข้าใจความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติ การใช้ทรัพยากรธรรมชาติในระดับท้องถิ่น ประเทศ และโลกนำความรู้ไปใช้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นอย่างยั่งยืน

3.2.2.3 สารที่ 3 สารและสมบัติของสาร

มาตรฐาน ว 3.1 เข้าใจสมบัติของสาร ความสัมพันธ์ระหว่างสมบัติของสารกับโครงสร้างและแรงยึดเหนี่ยวระหว่างอนุภาค มีกระบวนการสืบเสาะ หาคำถามรู้และจิตวิทยาศาสตร์ สื่อสารสิ่งที่เรียนรู้ นำความรู้ไปใช้ประโยชน์

มาตรฐาน ว 3.2 เข้าใจหลักการและธรรมชาติของการเปลี่ยนแปลงสถานะของสาร การเกิดสารละลาย การเกิดปฏิกิริยา มีกระบวนการสืบเสาะ หาคำถามรู้และจิตวิทยาศาสตร์ สื่อสารสิ่งที่เรียนรู้ และนำความรู้ไปใช้ประโยชน์

3.2.2.4 สารที่ 4 แรงและการเคลื่อนที่

มาตรฐาน ว 4.1 เข้าใจธรรมชาติของแรงแม่เหล็กไฟฟ้า แรงโน้มถ่วง และแรงนิวเคลียร์มีกระบวนการสืบเสาะหาคำถามรู้ สื่อสารสิ่งที่เรียนรู้และนำความรู้ไปใช้ประโยชน์อย่างถูกต้องและมีคุณธรรม

มาตรฐาน ว 4.2 เข้าใจลักษณะการเคลื่อนที่แบบต่าง ๆ ของวัตถุในธรรมชาติมีกระบวนการสืบเสาะหาคำถามรู้ และจิตวิทยาศาสตร์ สื่อสารสิ่งที่เรียนรู้และนำความรู้ไปใช้ประโยชน์

3.2.2.5 สารที่ 5 พลังงาน

มาตรฐาน ว 5.1 เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างพลังงานกับการดำรงชีวิต การเปลี่ยนรูปพลังงาน ปฏิสัมพันธ์ระหว่างสารและพลังงาน ผลของการใช้พลังงานต่อชีวิตและสิ่งแวดล้อม มีกระบวนการสืบเสาะหาคำถามรู้ สื่อสารสิ่งที่เรียนรู้และนำความรู้ไปใช้ประโยชน์

3.2.2.6 สารที่ 6 กระบวนการเปลี่ยนแปลงของโลก

มาตรฐาน ว 6.1 เข้าใจกระบวนการต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นบนผิวโลกและภายในโลก ความสัมพันธ์ของกระบวนการต่าง ๆ ที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศ ภูมิประเทศ และสัณฐานของโลก มีกระบวนการสืบเสาะหาคำถามรู้และจิตวิทยาศาสตร์ สื่อสารสิ่งที่เรียนรู้และนำความรู้ไปใช้ประโยชน์

3.2.2.7 สารที่ 7 ดาราศาสตร์และอวกาศ

มาตรฐาน ว 7.1 เข้าใจวิวัฒนาการของระบบสุริยะ กาแล็กซีและเอกภพการปฏิสัมพันธ์ภายในระบบสุริยะและผลต่อสิ่งมีชีวิตบนโลก มีกระบวนการสืบเสาะ หาคำถามรู้และจิตวิทยาศาสตร์ การสื่อสารสิ่งที่เรียนรู้และนำความรู้ไปใช้ประโยชน์

มาตรฐาน ว 7.2 เข้าใจความสำคัญของเทคโนโลยีอวกาศที่นำมาใช้ในการสำรวจอวกาศและทรัพยากรธรรมชาติด้านการเกษตรและการสื่อสาร มีกระบวนการสืบเสาะหาคำถามรู้และ

จิตวิทยาศาสตร์ สื่อสารสิ่งที่เรียนรู้และนำความรู้ไปใช้ประโยชน์อย่างมีคุณธรรมต่อชีวิตและสิ่งแวดล้อม

3.2.2.8 สารที่ 8 ธรรมชาติของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

มาตรฐาน ว 8.1 ใช้กระบวนการทางวิทยาศาสตร์และจิตวิทยาศาสตร์ในการสืบเสาะหาความรู้ การแก้ปัญหา รู้ว่าปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่เกิดขึ้นส่วนใหญ่มีรูปแบบที่แน่นอนสามารถอธิบายและตรวจสอบได้ ภายใต้ข้อมูลและเครื่องมือที่มีอยู่ในเวลานั้น ๆ เข้าใจว่าวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี สังคม และสิ่งแวดล้อม มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน

จากการวิเคราะห์ สาระและมาตรฐานการเรียนรู้ในหลักสูตรกลุ่มสาระการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 พบว่า สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาศรีสะเกษ เขต 2 ได้นำนโยบายมาปฏิบัติ และร่วมกับภาคีเครือข่ายกำหนดกรอบให้สถานศึกษานำไปจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น ในกลุ่มสาระการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ จำนวน 2 สาร ได้แก่

1) สารที่ 1 สิ่งมีชีวิตกับกระบวนการดำรงชีวิต

มาตรฐาน ว 1.2 เข้าใจกระบวนการและความสำคัญของการถ่ายทอดลักษณะทางพันธุกรรม วิวัฒนาการของสิ่งมีชีวิต ความหลากหลายทางชีวภาพ การใช้เทคโนโลยีชีวภาพที่มีผลกระทบต่อมนุษย์และสิ่งแวดล้อม มีกระบวนการสืบเสาะหาความรู้และจิตวิทยาศาสตร์ สื่อสารสิ่งที่เรียนรู้ และนำความรู้ไปใช้ประโยชน์

ตัวชี้วัด สืบเสาะและอธิบายความหลากหลายทางชีวภาพในท้องถิ่นที่ทำให้สิ่งมีชีวิตดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างสมดุล

สาระการเรียนรู้แกนกลาง ความหลากหลายทางชีวภาพที่ทำให้สิ่งมีชีวิตอยู่อย่างสมดุล ขึ้นอยู่กับความหลากหลายของระบบนิเวศ ความหลากหลายของชนิดสิ่งมีชีวิต และความหลากหลายทางพันธุกรรม

สาระการเรียนรู้ท้องถิ่น ความหลากหลายของระบบนิเวศในท้องถิ่น ความหลากหลายของสิ่งมีชีวิตและความหลากหลายทางพันธุกรรมในโรงเรียน ชุมชน หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด ความสัมพันธ์ของความหลากหลายทางชีวภาพกับการดำรงชีวิตของสิ่งมีชีวิตที่ทำให้สิ่งมีชีวิตอยู่อย่างสมดุล

2) สารที่ 2 ชีวิตกับสิ่งแวดล้อม

มาตรฐาน ว 2.1 เข้าใจสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่น ความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งแวดล้อมกับสิ่งมีชีวิต ความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ ในระบบนิเวศ มีกระบวนการสืบเสาะหาความรู้และจิตวิทยาศาสตร์ สื่อสารสิ่งที่เรียนรู้และนำความรู้ไปใช้ประโยชน์

ตัวชี้วัด สสำรวจระบบนิเวศต่าง ๆ ในท้องถิ่นและอธิบาย ความสัมพันธ์ขององค์ประกอบภายในระบบนิเวศ สารการเรียนรู้แกนกลางระบบนิเวศในแต่ละท้องถิ่นประกอบด้วยองค์ประกอบทางกายภาพและองค์ประกอบทางชีวภาพเฉพาะถิ่น ซึ่งมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน

สาระการเรียนรู้ท้องถิ่น ระบบนิเวศ และความสัมพันธ์ขององค์ประกอบทางกายภาพและองค์ประกอบทางชีวภาพของระบบนิเวศในแหล่งน้ำ ป่าธรรมชาติ ใกล้เคียงโรงเรียนหรือชุมชน

มาตรฐาน ว 2.2 เข้าใจความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติ การใช้ทรัพยากรธรรมชาติในระดับท้องถิ่น ประเทศ และโลกนำความรู้ไปใช้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นอย่างยั่งยืน

ตัวชี้วัด วิเคราะห์สภาพปัญหาสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น และเสนอแนวทางในการแก้ไขปัญหาภัยพิบัติและมีส่วนร่วมในการดูแลและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นอย่างยั่งยืน

สาระการเรียนรู้แกนกลาง สภาพปัญหาสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น เกิดจากการกระทำของธรรมชาติและ มนุษย์ปัญหาสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติที่เกิดขึ้น ควรมีแนวทางในการดูแลรักษาและป้องกัน การดูแลและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นให้ยั่งยืน ควรได้รับความร่วมมือจากทุกฝ่ายและต้องเป็นความรับผิดชอบของทุกคน

สาระการเรียนรู้ท้องถิ่น การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชน ปัญหาสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ แนวทางในการดูแลรักษาป้องกัน การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชน เช่น แหล่งน้ำ และป่า

อย่างไรก็ตาม หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 แม้เป็นหลักสูตรแม่บทที่ได้รับการพัฒนาในระดับชาติ มีองค์ประกอบต่าง ๆ ของหลักสูตรสอดคล้องกับสภาพปัญหาที่ตาม ก็ยังพบว่าหลักสูตรได้สนองความต้องการของสังคมในลักษณะกว้าง ผู้เรียนทั่วประเทศได้เรียนรู้ คล้ายคลึงกัน แต่ขณะที่เนื้อหาสาระ และประสบการณ์บางอย่าง ไม่สามารถประมวลรายละเอียดตามสภาพเศรษฐกิจ สังคม ปัญหาและความต้องการของท้องถิ่นได้ บางเนื้อหาสาระไม่อาจสนองความต้องการและความสนใจของผู้เรียน (สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาศรีสะเกษ เขต 2, 2552) ซึ่งจากการวิเคราะห์หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 กลุ่มสาระการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ พบปัญหาว่า นักเรียนไม่สามารถประมวลและเข้าใจรายละเอียดเนื้อหาสาระของหลักสูตรแกนกลาง เนื่องจากเป็นสิ่งที่ไกลตัวและมีลักษณะกว้าง เช่น ในหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานวิทยาศาสตร์ของสถาบันส่งเสริมการสอนวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 เล่ม 2 ในบทที่ 5 เรื่องมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ภาพหน้า 112 ได้อธิบายถึงกิจกรรมการใช้ทรัพยากรธรรมชาติของมนุษย์ในรูปแบบต่าง ๆ โดยในบทเรียนได้นำเสนอภาพการสำรวจทรัพยากรธรรมชาติใต้ท้องทะเล

มาให้นักเรียนอีสานได้เรียนรู้ และในหน้า 116 การอธิบายสาเหตุความเสื่อมโทรมของทรัพยากรป่าไม้ ก็ได้นำเสนอภาพความเสื่อมโทรมของป่าชายเลนกรณีพื้นที่ป่าชายเลนถูกนำมาใช้พัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว (สถาบันส่งเสริมการสอนวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี, 2554) นอกจากนี้ยังพบว่าหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานวิทยาศาสตร์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 เล่ม 1 ของบริษัทอักษรเจริญทัศน์ บทเรียนเรื่องระบบนิเวศ ก็นำเรื่องราวของระบบนิเวศน้ำเค็ม และระบบนิเวศป่าชายเลนมาประกอบการสอนในบทเรียน เนื้อหาเรื่องปัญหาสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ หน้า 61 ก็นำเสนอภาพการทำลายพื้นที่ป่าชายเลน เพื่อนำพื้นที่มาทำฟาร์มกุ้ง (ยุพา วรยศ, ถนัด ศรีบุญเรือง, โจ บอยด์ และวอลเตอร์ ไวท์ลอร์, 2551) เป็นต้น

หากวิเคราะห์จากเนื้อหาในบทเรียนแล้ว นักเรียนในโรงเรียนบ้านอีเซ (ศุภราชบุรีวิทยา) ควรจะได้เรียนรู้วิธีการแก้ปัญหาทรัพยากรในท้องถิ่นของตนเองมากกว่าที่จะได้การเรียนรู้และแก้ปัญหาในระบบนิเวศป่าชายเลน ขณะที่บริบทและสภาพแวดล้อมในท้องถิ่นตำบลอีเซ มีทรัพยากรธรรมชาติที่สมบูรณ์มากมาย เช่น มีป่าชุมชนโนนใหญ่พื้นที่กว่า 3,040 ไร่ ระบบนิเวศป่าบุงป่าทาม มีสายน้ำห้วยทับทันซึ่งเป็นแหล่งน้ำธรรมชาติ มีความหลากหลายของกลุ่มสิ่งมีชีวิตทั้งชนิดพันธุ์พืชและสัตว์ ซึ่งชุมชนรอบป่าโนนใหญ่ต่างใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นนี้เป็นวิถีชีวิตเลี้ยงลูกหลาน เกื้อกูลกับธรรมชาติตลอดมา จากทรัพยากรที่กล่าวมาข้างต้นก็สอดคล้องกับ เนื้อหาสาระในหลักสูตรกลุ่มสาระการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 เรื่อง สิ่งมีชีวิตกับกระบวนการดำรงชีวิต สิ่งมีชีวิต หน่วยพื้นฐานของสิ่งมีชีวิต ชีวิตกับสิ่งแวดล้อม ความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งมีชีวิตกับสิ่งแวดล้อม ความสัมพันธ์ของสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ ในระบบนิเวศ ความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติ การใช้และจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ในระดับท้องถิ่น ประเทศ และโลก ปัจจัยที่มีผลต่อการอยู่รอดของสิ่งมีชีวิตในสภาพแวดล้อมต่าง ๆ เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ในการนำสาระและมาตรฐานการเรียนรู้ของแต่ละกลุ่มสาระไปใช้ปฏิบัติการเรียนการสอน ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยคำสั่งกระทรวงศึกษาธิการ ให้ทุกโรงเรียน หรือสถานศึกษาที่จัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ทุกระบบ ได้นำหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 เป็นเครื่องมือในการจัดทำกรอบหลักสูตรระดับท้องถิ่น (หลักสูตรท้องถิ่น) เพื่อให้ผู้เรียนได้มีโอกาสเรียนรู้เรื่องราวของชุมชน ท้องถิ่น ซึ่งเป็นสภาพแวดล้อมในชีวิตจริงของตนเอง อันจะทำให้เด็กเกิดความรักความผูกพันกับท้องถิ่น มีความภาคภูมิใจในบรรพบุรุษ ถิ่นฐานบ้านเกิด เป็นสมาชิกที่ดีของชุมชน ตลอดจนสามารถแก้ปัญหา พัฒนาชีวิต อาชีพ ครอบครัวและสังคมของตนเองตามควรแก่ฐานะได้ ดังนั้นสำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา จึงให้นโยบายหน่วยงานระดับท้องถิ่น ซึ่งหมายถึงเขตพื้นที่การศึกษา หรือหน่วยงานต้นสังกัดอื่น ๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการศึกษา

ได้จัดทำกรอบหลักสูตรระดับท้องถิ่นนั้น ๆ ขึ้น เพื่อเป็นกรอบทิศทางให้สถานศึกษาได้นำไปประกอบการพิจารณาจัดทำหรือเพิ่มเติมในส่วนที่จะสามารถตอบสนองต่อความต้องการของท้องถิ่น ภายใต้บริบทของสถานศึกษาตามหลักการจัดการศึกษาโดยเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ

ในส่วนของจังหวัดศรีสะเกษ จังหวัดศรีสะเกษโดยความร่วมมือของเขตพื้นที่การศึกษาทั้ง 4 เขตพื้นที่ องค์การบริหารส่วนจังหวัด เทศบาลเมืองศรีสะเกษ วิทยาลัยเทคนิคศรีสะเกษ สำนักวัฒนธรรมจังหวัด องค์การแพลน ประเทศไทย พื้นที่ศรีสะเกษ และอื่น ๆ ร่วมกันจัดทำกรอบหลักสูตรระดับท้องถิ่นจังหวัดศรีสะเกษ ขึ้นเพื่อเป็นกรอบหลักสูตรที่มีการกำหนดกรอบความรู้เกี่ยวกับท้องถิ่น ในแง่มุมต่าง ๆ ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ฯลฯ ที่แสดงถึงความเป็นเอกลักษณ์ หรืออัตลักษณ์ของศรีสะเกษโดยรวม และให้แต่ละหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้นำไปเป็นทิศทางในการขยายผลสู่การจัดการศึกษาในระดับเขตพื้นที่ โรงเรียน ในการเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้เรียนรู้เรื่องราวของชุมชนท้องถิ่น ซึ่งเป็นสภาพแวดล้อมในชีวิตจริงของตนเอง ทำให้เกิดความรักความผูกพันกับท้องถิ่น มีความภาคภูมิใจในบรรพบุรุษ ถิ่นฐานบ้านเกิด เป็นสมาชิกที่ดีของชุมชน ตลอดจนสามารถแก้ปัญหา พัฒนาชีวิต อาชีพ ครอบครัวและสังคมของตนเองได้ ทั้งนี้สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาศรีสะเกษ เขต 2 ได้นิยามความหมายดังนี้

ท้องถิ่น หมายถึง บริเวณสถานที่รวมทั้งสภาพแวดล้อมและสังคมวัฒนธรรมที่ผู้เรียนส่วนมากมีวิถีชีวิตเกี่ยวข้อง คุ่นเคยมาตั้งแต่กำเนิด มีขอบข่ายครอบคลุมทั้งหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด และภูมิภาคท้องถิ่นนั้น

สาระการเรียนรู้ท้องถิ่น หมายถึง รายละเอียดของข้อมูลข่าวสารสนเทศรวมทั้งเนื้อหาองค์ความรู้ที่เกี่ยวกับท้องถิ่นในด้านต่าง ๆ เช่น สภาพภูมิประเทศ ภูมิอากาศ ทรัพยากรสิ่งแวดล้อม ประวัติความเป็นมา สภาพเศรษฐกิจ สังคม การดำรงชีวิต การประกอบอาชีพ ศิลปวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญา ฯลฯ ตลอดจนสภาพปัญหาและสิ่งที่ควรได้รับการถ่ายทอดพัฒนาในชุมชนและสังคมนั้น ที่สถานศึกษากำหนดเพื่อจะนำไปใช้จัดประสบการณ์ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้เกี่ยวกับท้องถิ่นของตนเอง

กรอบสาระการเรียนรู้ท้องถิ่น หมายถึง ขอบข่ายของเนื้อหาการเรียนรู้ท้องถิ่นที่สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง วิเคราะห์และกำหนดขึ้นเพื่ออำนวยความสะดวกให้สถานศึกษานำไปจัดทำรายละเอียดสาระการเรียนรู้ท้องถิ่นตามสภาพความพร้อมและความต้องการของสถานศึกษา

สรุปได้ว่า กรอบเนื้อหาในกลุ่มสาระการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ ที่มีความสอดคล้องกับบริบทพื้นที่ในตำบลอิเซ เพื่อนำไปพัฒนาเป็นหลักสูตรท้องถิ่นสิ่งแวดล้อมศึกษา ประกอบด้วยสาระที่ 1 สิ่งมีชีวิตกับกระบวนการดำรงชีวิต และสาระที่ 2 ชีวิตกับสิ่งแวดล้อม

3.3 ข้อจำกัดของครูผู้สอนและผู้บริหารในการนำความรู้ท้องถิ่นไปจัดการเรียนการสอนอย่างมีส่วนร่วม

จากการวิเคราะห์การจัดการจัดการเรียนการสอนตามหลักสูตรสถานศึกษาของโรงเรียนบ้านอีเซ (คุรุราษฎร์วิทยา) ภายใต้นโยบายการปฏิรูปการศึกษาที่ให้สังคมมีส่วนร่วม พบประเด็นสำคัญดังนี้

ด้านครู ในเรื่องกระบวนการจัดการเรียนการสอนของคณะครู ก่อนปีการศึกษา 2554 ที่ผ่านมา พบว่า ครูส่วนใหญ่มีภาระงานนอกเหนือจากการเรียนการสอนที่มากตามโครงสร้างการบริหารของสถานศึกษา โดยเฉพาะการโต้ตอบหนังสือและปฏิบัติงานตามคำสั่งของผู้บังคับบัญชาแต่ละระดับชั้น ครูถูกสั่งให้เข้ารับการอบรมที่บ่อย และครูส่วนใหญ่เป็นครูนอกพื้นที่ ที่ต้องเดินทางไป - กลับ ส่วนกระบวนการจัดการเรียนการสอนของครูแต่ละกลุ่มสาระส่วนใหญ่ ยึดการสอนตามแบบในตำราเรียนของกรมวิชาการและสำนักพิมพ์ต่าง ๆ เช่นกัน การสอนส่วนใหญ่เน้นให้เด็กท่องจำเพื่อนำความรู้ไปใช้สอบมากกว่าการพานักเรียนปฏิบัติการ บางกลุ่มสาระการเรียนรู้ครูยังยึดตำราที่มีเรื่องราวและเนื้อหาความรู้อยู่ไกลตัวมาสอนนักเรียน เช่น ในท้องถิ่นมีสภาพแวดล้อมที่ดี มีป่าชุมชน โนนใหญ่ ป่าบุงป่าทาม ซึ่งเป็นป่าธรรมชาติที่สมบูรณ์ ที่ชุมชนร่วมกันอนุรักษ์ไว้ ครูส่วนใหญ่ก็ยังให้ความสำคัญกับทรัพยากรท้องถิ่นน้อย การเรียนรู้ในบางเรื่องแม้จะพบว่าคณะครูได้พานักเรียนไปเรียนรู้ในป่าชุมชนมาแล้ว แต่พบว่า การไปเรียนรู้ เป็นเพียงการพาเด็กเข้าไปสำรวจพื้นที่ เพื่อใช้อธิบายในสิ่งที่พบเห็น กับความรู้ในตำราเรียนเท่านั้น มีความรู้หลายเรื่องที่คนในท้องถิ่นรอบป่าชุมชน โนนใหญ่ เป็นผู้มีความรู้ และเชี่ยวชาญ ที่จะเป็นผู้อธิบายให้นักเรียนซึ่งเป็นลูกหลานของตนได้รับรู้ และร่วมฝึกทักษะประสบการณ์ให้นักเรียนได้คิด วิเคราะห์ และสังเคราะห์อย่างมีเหตุผล แต่กลับขาดโอกาสให้ผู้รู้ในท้องถิ่นมีส่วนร่วม รวมถึงมีส่วนร่วมในการสร้างหลักสูตรและร่วมจัดการเรียนรู้ให้กับลูกหลานอย่างมีความหมายได้

ด้านผู้บริหาร พบว่า ผู้บริหารมีภาระงานที่ต้องทำหน้าที่บริหารประสานงานกับหน่วยงานต้นสังกัดและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง แม้จะเปิดโอกาสให้คณะครูได้จัดกิจกรรมการเรียนการสอนตามนโยบายการปฏิรูปการศึกษาก็ตามปัญหาที่ยังพบว่า ระบบบริหารงานวิชาการภายในสถานศึกษา ก็แยกกลุ่มครูออกเป็นกลุ่มสอนตามระดับชั้นเช่น กลุ่มครูผู้สอนระดับก่อนประถมศึกษา กลุ่มครูผู้สอนระดับประถมศึกษา และกลุ่มครูผู้สอนระดับมัธยมศึกษา ทำให้ครูไม่สามารถทำงานเป็นทีมได้ กระบวนการจัดการเรียนรู้จึงเป็นไม่เป็นเอกภาพ ขณะที่สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ซึ่งเป็นหน่วยงานบังคับบัญชา ก็ขาดการออกมามีส่วนติดตามและประเมินผลการใช้หลักสูตรของสถานศึกษาอย่างจริงจัง จากข้อจำกัดเหล่านี้ จึงทำให้การพัฒนาการเรียนรู้อันไม่เป็นไปตามแนวทางการปฏิรูปการศึกษาตามที่รัฐได้คาดหวังไว้

จากข้อจำกัดดังกล่าวซึ่งสอดคล้องกับรายงานการประเมินคุณภาพภายนอก รอบ 2 ของโรงเรียนบ้านอีเซ (คุรุราษฎร์วิทยา) ที่ประเมินระหว่างปี พ.ศ. 2549 - 2553 พบว่ามาตรฐานที่ 4

ผู้เรียนมีความสามารถในการคิดวิเคราะห์ คิดสังเคราะห์ มีวิจารณญาณ มีความคิดสร้างสรรค์ คิดไตร่ตรองและมีวิสัยทัศน์ มีค่าคะแนน เฉลี่ยร้อยละ 67.58 แม้จะอยู่ในระดับคุณภาพ พอใช้ แต่ถือว่ามาตรฐานที่ 4 ผู้เรียนไม่ได้มาตรฐานตามคุณภาพ สมศ. กำหนด ขณะที่ มาตรฐานที่ 5 ที่แสดงถึงผู้เรียนมีความรู้และทักษะที่จำเป็นตามหลักสูตร ผลการประเมินพบว่า กลุ่มสาระการเรียนรู้คณิตศาสตร์และกลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาต่างประเทศ มีค่าคะแนนเฉลี่ยของร้อยละ 42.04 และ 38.69 ตามลำดับ ซึ่งอยู่ในรับคุณภาพ ที่ต้องปรับปรุง ขณะที่ กลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทยและกลุ่มสาระการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ มีค่าเฉลี่ยอยู่ที่ ร้อยละ 61.56 และ 62.89 ตามลำดับ ซึ่งจัดอยู่ในระดับคุณภาพ พอใช้

ทั้งนี้สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (องค์การมหาชน) ยังมีข้อเสนอแนะด้านผู้เรียน ว่า ครูควรฝึกทักษะพื้นฐานที่สำคัญและควรส่งเสริมพัฒนาทักษะการคิดวิเคราะห์ คิดสังเคราะห์อย่างมีระบบ ด้านครูผู้สอน ครูควรพัฒนาตนเองอย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้เกิดความเชี่ยวชาญในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลง และมีการวัดประเมินผลนักเรียนตามสภาพจริง ขณะที่ด้านผู้บริหารควรมีการนิเทศและติดตามผลการปฏิบัติงานของครูเป็นระยะ ส่งเสริมครูทำงานเป็นทีม กำหนดนโยบายในการพัฒนาผู้เรียนให้เรียนรู้อย่างเต็มศักยภาพ และจัดกิจกรรมที่เน้นการคิดระดับสูงให้กับนักเรียน

สรุป ผลการวิเคราะห์นโยบายการปฏิรูปการศึกษาที่กล่าวมาแล้วข้างต้น โรงเรียนบ้านอี่เซ (ศุภราชบุรีวิทยา) ในฐานะโรงเรียนที่จัดการเรียนการสอนให้กับลูกหลานของชุมชนที่อยู่รอบป่าโนนใหญ่ ในการที่จะจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นในกลุ่มสาระวิทยาศาสตร์ ระดับมัธยมศึกษาตอนต้นของโรงเรียนบ้านอี่เซ(ศุภราชบุรีวิทยา) ด้านครูต้องยึดหลักการทำงานเป็นทีม จัดกิจกรรมให้นักเรียนที่เน้นกระบวนการคิดในระดับสูง ขณะที่ผู้บริหารควรมีการกำกับนิเทศติดตามการปฏิบัติงานของครู และเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการจัดการเรียนการสอนด้วย

3.4 การมีส่วนร่วมของชุมชนที่มีต่อกระบวนการจัดการเรียนการสอน

ในกระบวนการจัดทำหลักสูตรเป็นการพัฒนากระบวนการเรียนการสอน โดยการนำความรู้ท้องถิ่นด้านสิ่งแวดล้อมเชิงวัฒนธรรมของชุมชนรอบป่าโนนใหญ่ มาใช้ในการจัดการเรียนการสอนหลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียนบ้านอี่เซ (ศุภราชบุรีวิทยา) และส่งเสริมให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอนด้วยนั้น หลังได้ศึกษาแนวนโยบายการปฏิรูปการศึกษาจากรัฐบาลกระทรวงศึกษาธิการ และสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาศรีสะเกษเขต 2 ทำให้คณะครู ผู้บริหาร และผู้วิจัยซึ่งเป็นครูผู้สอนในโรงเรียนบ้านอี่เซ (ศุภราชบุรีวิทยา) ได้มองเห็นแนวทางการนำนโยบายการ

ปฏิรูปการศึกษามาปฏิบัติ โดยเฉพาะการมีส่วนร่วมในการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น เพื่อใช้จัดการเรียนการสอนในสถานศึกษา ได้ส่งเสริมให้ชุมชน และหน่วยงานในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา ตามขั้นตอนดังนี้

เริ่มต้นจากการนำปัญหาสู่การประชุมกับคณะครู ผู้บริหารสถานศึกษา ตัวแทนศึกษานิเทศก์จากสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ตัวแทนผู้ประกอบการ ตัวแทนผู้มีความรู้ท้องถิ่นแต่ละสาขา ตัวแทนนักเรียน และคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน เพื่อกำหนดเนื้อหาสาระ จัดกำหนดการเรียนการสอนในแต่ละระดับชั้น กำหนดโครงสร้างหลักสูตร คำอธิบายรายวิชา ตัวชี้วัด สาระการเรียนรู้ การจัดการเรียนรู้ สื่อการเรียนรู้ และแหล่งเรียนรู้ และการวัดประเมินผล

การจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น โดยใช้ความรู้ท้องถิ่นด้านสิ่งแวดล้อมมาใช้ในการจัดการศึกษาของโรงเรียนบ้านอีเซ (คุรุราษฎร์วิทยา) ในรายวิชาเพิ่มเติมกลุ่มสาระการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ ระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ประกอบด้วย คณะครู ผู้บริหาร คณะกรรมการสถานศึกษา ผู้รู้ในท้องถิ่นที่อยู่รอบป่าชุมชนโนนใหญ่ ในแต่ละสาขา เช่น ผู้มีความรู้เรื่องพืชอาหารป่า เรื่องชนิดพันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ เห็ด สมุนไพร การจัดการป่า การจัดการน้ำ ด้านพิธีกรรม และความเชื่อ เป็นต้น ทั้งนี้ได้ทำการศึกษารอบ นโยบายการจัดการทำสาระการเรียนรู้ท้องถิ่นสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาศรีสะเกษ เขต 2 เป็นเครื่องมือในการจัดทำหลักสูตร รายวิชาสาระการเรียนรู้เพิ่มเติม เขียนคำอธิบายวิชา ตัวชี้วัด (ผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง) เนื้อหาสาระ กิจกรรมการเรียนรู้ สื่อการเรียนรู้ และการวัดและประเมินผล 2) นำเสนอต่อคณะกรรมการสถานศึกษาเพื่อพิจารณาอนุมัติ 3) ประชุมครูบุคลากรที่เกี่ยวข้องในการจัดการเรียนรู้เพื่อสร้างความเข้าใจ 4) ครูผู้สอนดำเนินการจัดการเรียนรู้ตามแนวทางที่กำหนดและจัดทำรายละเอียดเนื้อหาสาระท้องถิ่น 5) นิเทศติดตามให้คำปรึกษา วัดและประเมินผล สะท้อนผลเพื่อการพัฒนา 6) รายงานผลต่อผู้ที่เกี่ยวข้อง

ในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น โดยใช้ความรู้ท้องถิ่นด้านสิ่งแวดล้อมมาใช้ในการจัดการศึกษาในโรงเรียนบ้านอีเซ (คุรุราษฎร์วิทยา) ในรายวิชาเพิ่มเติม กลุ่มสาระการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 เป็นการเรียนรู้เรื่องการจัดการพื้นที่ การจัดการป่า การจัดการน้ำ และในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 ผู้เรียนจะได้เรียนรู้การจัดการชนิดพันธุ์พืช และพันธุ์สัตว์ในป่าตาม ส่วนในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 เป็นการส่งเสริมให้ผู้เรียนนำความรู้ที่มีอยู่ในท้องถิ่นร่วมกันอนุรักษ์ต้นมะดันป่า และพัฒนาการใช้ประโยชน์จากต้นมะดันป่า โดยให้ผู้ปกครอง ชุมชน และผู้มีความรู้ในท้องถิ่น ที่มีความรู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านมาร่วมเป็นครู ถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับลูกหลาน ทั้งนี้กระบวนการจัดการเรียนการสอน ครูผู้สอน และผู้บริหาร จะทำหน้าที่ประสานงานกับชุมชนดังกล่าว

เพื่อวางแผนการเรียนรู้ในแต่ละเรื่องและร่วมสรุปบทเรียน โดยนักเรียนเจ้าของผลงาน จัดแสดงผลงาน และจัดเวทีสะท้อนบทเรียนต่อผู้ปกครองของนักเรียน และผู้เกี่ยวข้องเพื่อร่วมพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นให้เกิดความยั่งยืนต่อไป

3.5 สรุปท้ายบท

ในส่วนของ การจัดการเรียนการสอนหลักสูตรท้องถิ่น ในกลุ่มสาระวิทยาศาสตร์ระดับมัธยมศึกษาตอนต้นของโรงเรียนบ้านอีเซ ภายใต้นโยบายการปฏิรูปการศึกษาที่ให้สังคมมีส่วนร่วม โดยกระบวนการจัดการเรียนการสอนของคณะครูโรงเรียนบ้านอีเซ (คุรุราษฎร์วิทยา) ตามหลักสูตรสถานศึกษาโรงเรียนบ้านอีเซ (คุรุราษฎร์วิทยา) ก่อนปีการศึกษา 2554 ที่ผ่านมา สรุปได้ว่ากระบวนการจัดการเรียนการสอนของครูแต่ละกลุ่มสาระส่วนใหญ่ยึดการสอนตามแบบในตำราเรียนของกรมวิชาการและสำนักพิมพ์ต่าง ๆ การสอนส่วนใหญ่เน้นให้เด็กท่องจำเพื่อนำความรู้ไปใช้สอบมากกว่าการพานักเรียนปฏิบัติการ บางกลุ่มสาระการเรียนรู้ครูยังยึดตำราที่มีเรื่องราวและเนื้อหาความรู้อยู่ไกลตัวมาสอนนักเรียน ทำให้ผู้เรียนไม่สามารถเข้าใจในบริบททรัพยากรธรรมชาติที่แตกต่างจากท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

เมื่อวิเคราะห์จากเนื้อหาในบทเรียนพบว่า นักเรียนในโรงเรียนบ้านอีเซ (คุรุราษฎร์วิทยา) ควรจะได้เรียนรู้วิธีการแก้ปัญหาทรัพยากรในท้องถิ่นของตนเองมากกว่าที่จะได้การเรียนรู้และแก้ปัญหาในระบบนิเวศป่าชายเลนในภูมิภาคที่ติดชายฝั่งทะเล ขณะที่มทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นตำบลอีเซ เช่น ป่าชุมชนโนนใหญ่ ป่าบุงป่าทาม ซึ่งเป็นผืนป่าธรรมชาติที่สมบูรณ์ ที่ชุมชนร่วมกันอนุรักษ์ไว้ เป็นระบบนิเวศและทรัพยากรธรรมชาติที่พบได้ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ครูส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับเนื้อหาที่น้อย ทั้งนี้แม้จะพบว่าการสอนในบางเนื้อหา คณะครูได้เคยพานักเรียนไปเรียนรู้ในป่าชุมชนมาบ้างแล้วก็ตาม แต่การไปเรียนรู้ในพื้นที่จริงของป่าชุมชน พบว่าเป็นเพียงการพาเด็กเข้าไปสำรวจพื้นที่เพื่อจะใช้อธิบายสิ่งที่พบเห็นกับความรู้ในตำราเรียนเท่านั้น โดยที่ความรู้หลายเรื่องพบว่าแทนที่คนในท้องถิ่นรอบป่าชุมชนโนนใหญ่จะเป็นผู้อธิบายให้นักเรียนซึ่งเป็นลูกหลานของตนได้รับรู้ เพื่อฝึกทักษะประสบการณ์ให้นักเรียนได้คิดวิเคราะห์ สังเคราะห์อย่างมีเหตุผล แต่กลับขาดโอกาสให้ผู้รู้ในท้องถิ่นมีส่วนร่วม รวมถึงมีส่วนร่วมในการสร้างหลักสูตรและร่วมจัดการเรียนรู้ให้กับลูกหลานอย่างมีความหมายได้

ด้านผู้บริหาร แม้จะเปิดโอกาสให้คณะครูได้จัดกิจกรรมการเรียนการสอนตามนโยบายการปฏิรูปการศึกษาก็ตาม ปัญหายังพบว่าระบบบริหารงานวิชาการภายในสถานศึกษา ได้แยกกลุ่มครูออกเป็นกลุ่มสอนตามระดับชั้น เช่น กลุ่มครูผู้สอนระดับก่อนประถมศึกษา กลุ่มครูผู้สอนระดับประถมศึกษา และกลุ่มครูผู้สอนระดับมัธยมศึกษา ทำให้ครูไม่สามารถทำงานเป็นทีมได้ กระบวนการ

จัดการเรียนรู้จึงเป็นไม่เป็นเอกภาพ ขณะที่สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ซึ่งเป็นหน่วยงานบังคับบัญชา ก็ขาดการออกมากำกับติดตามและประเมินผลการใช้หลักสูตรของสถานศึกษาอย่างจริงจัง จากข้อจำกัดเหล่านี้ จึงทำให้การพัฒนาด้านการเรียนรู้ไม่เป็นไปตามแนวทางการปฏิรูปการศึกษาตามนโยบายรัฐ

ในด้านการวิเคราะห์เนื้อหาสาระในหลักสูตรกลุ่มสาระการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 เพื่อจัดทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่น พบว่า สาระที่มีความสัมพันธ์และสอดคล้องกับบริบทท้องถิ่นตำบลอี่เสมามากที่สุด คือ สาระที่ 1 สิ่งมีชีวิตกับกระบวนการดำรงชีวิต สิ่งมีชีวิต หน่วยพื้นฐานของสิ่งมีชีวิต โครงสร้างและหน้าที่ของระบบต่าง ๆ ของสิ่งมีชีวิต และกระบวนการดำรงชีวิต ความหลากหลายทางชีวภาพ การถ่ายทอดทางพันธุกรรม การทำงานของระบบต่าง ๆ ของสิ่งมีชีวิต วิวัฒนาการและความหลากหลายของสิ่งมีชีวิต และเทคโนโลยีชีวภาพ และสาระที่ 2 ชีวิตกับสิ่งแวดล้อม ที่อธิบายถึงสิ่งมีชีวิตที่หลากหลายรอบตัว ความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งมีชีวิตกับสิ่งแวดล้อม ความสัมพันธ์ของสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ ในระบบนิเวศ ความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติ การใช้และจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ในระดับท้องถิ่น ประเทศ และโลก ปัจจัยที่มีผลต่อการอยู่รอดของสิ่งมีชีวิตในสภาพแวดล้อมต่าง ๆ

บทที่ 4

ความรู้ท้องถิ่นด้านสิ่งแวดล้อมเชิงวัฒนธรรมของชุมชนรอบป่าโนนใหญ่

สำหรับความรู้ท้องถิ่นสิ่งแวดล้อมเชิงวัฒนธรรมของชุมชนรอบป่าโนนใหญ่ในบทนี้ ผู้วิจัยจะได้อธิบายให้เห็นถึงปรากฏการณ์ของคนในชุมชนตำบลอีเซ อำเภอนิคมพัฒนา จังหวัดศรีสะเกษ โดยเฉพาะชุมชนที่ตั้งบ้านเรือนอยู่รอบแนวป่าชุมชนโนนใหญ่ จำนวน 7 หมู่บ้านประกอบด้วย บ้านหนองฮู บ้านอีเซเหนือ อีเซใต้ บ้านแปะ บ้านหนองหนัก บ้านหมาจอก และบ้านโนน เพื่อจะให้เห็นว่าชาวบ้านรอบป่าโนนใหญ่นำความรู้ท้องถิ่นด้านสิ่งแวดล้อมเชิงวัฒนธรรม มาใช้เพื่อดำรงชีวิตอยู่กับธรรมชาติในป่าชุมชนโนนใหญ่ได้อย่างไรบ้าง โดยได้นำกรอบแนวคิด “ความรู้ท้องถิ่นด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมเชิงวัฒนธรรม” (Levels of analysis in traditional knowledge and management systems) ของ Berkes (1999) ที่ให้ความหมายว่าความรู้ท้องถิ่นด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม สามารถแบ่งได้เป็น 4 ระดับ มาประกอบการอธิบาย ซึ่งประกอบด้วย ความรู้ในระดับที่ 1 ความรู้ท้องถิ่นด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวกับกายภาพ ภูมินิเวศและชื่อชนิดสัตว์ (Local knowledge of Land, Animals) ความรู้ท้องถิ่นในระดับนี้เป็นการศึกษาเกี่ยวสภาพทางกายภาพของพื้นที่ป่าชุมชนโนนใหญ่ กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ความรู้เกี่ยวกับพืช ทรัพยากร ภูมิทัศน์ ภูมินิเวศ รวมถึงการจำแนกชนิดพันธุ์ตามความรู้ของคนในท้องถิ่นด้วย ความรู้ระดับที่ 2 ความรู้ท้องถิ่นด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวกับการจัดการและการใช้ประโยชน์ (Land and Resource Management Systems) ความรู้ท้องถิ่นในระดับนี้ Berkes ให้ความหมายถึงความรู้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมถึง ระบบการจัดการ วิธีการปฏิบัติ ตลอดจนทั้งการใช้เครื่องมือและเทคนิควิธีการจัดการกับสิ่งแวดล้อมของคนในท้องถิ่นนั้น ความรู้ระดับที่ 3 ความรู้ท้องถิ่นด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวกับการจัดการเชิงสถาบัน องค์กรและความเป็นธรรมของคนในชุมชน (Social Institutions) เป็นความรู้ทางด้านสังคม โครงสร้างสถาบันทางสังคม กฎเกณฑ์การเข้าถึงการใช้ทรัพยากร ระบบกรรมสิทธิ์ การบังคับใช้กฎเกณฑ์ข้อตกลง รวมทั้งรูปแบบข้อตกลงเพื่อระงับความขัดแย้ง และความรู้ระดับที่ 4 ความรู้ท้องถิ่นด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวกับโลกทัศน์ของชุมชนต่อทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม (World View) เป็นความรู้ในเชิงโลกทัศน์ที่กำหนดวิธีมอง หรือให้ความหมายต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งความเชื่อทางศาสนา จิตวิญญาณ ระบบคุณค่า ประเพณีและจริยธรรมของคนในท้องถิ่นในลักษณะการใช้ประโยชน์ การอนุรักษ์ การพึ่งพา ทั้งความเชื่อ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ การสร้างภูตทิดกาอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับธรรมชาติต่อไป ซึ่งจะได้นำเสนอ ดังนี้

4.1 ความรู้ท้องถิ่นด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวกับกายภาพ ภูมินิเวศ และชื่อชนิดสัตว์ (Local knowledge of Land, Animals)

ความรู้ท้องถิ่นในระดับนี้ ผู้วิจัยจะอธิบายให้เห็นถึงความรู้ของชุมชนรอบป่าโนนใหญ่ที่ให้ความหมายต่อพื้นที่ทางกายภาพที่เป็นป่าโคกและพื้นที่ทางกายภาพที่เป็นป่าทาม ตลอดจนความรู้เกี่ยวกับชนิดพันธุ์ต่าง ๆ ดังนี้

4.1.1 ความรู้เกี่ยวกับป่าโคก

ชาวบ้านรอบป่าชุมชนโนนใหญ่ได้ให้ความหมาย คำว่า “ป่าโคก” ว่าเป็นป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์อยู่ในพื้นที่สูงหรือเนินสูง โดยป่าโคกจะมีต้นไม้ขนาดใหญ่และขนาดกลางขึ้นปะปนกันจำนวนมาก หากมองจากที่ห่างไกลจะเห็นผืนป่าเป็นสีเขียวทึบเป็นแนวเดียวกัน สำหรับบริเวณป่าโคกของป่าชุมชนโนนใหญ่ มีพื้นที่ประมาณ 2,040 ไร่ จากการลงพื้นที่เก็บข้อมูลกับชุมชนยังพบว่าป่าโคกบางแห่งมีลักษณะเป็นลานหิน โดยชาวบ้านจะเรียกชื่อลานหินที่มีคำว่า “โสก” ต่อท้ายด้วย เช่น ลานโสกหินแห่ ลานโสกกลอง ลานโสกแผก หรือลานโสกของค้ำน้อย เป็นต้น ซึ่งคำว่า “โสก” หมายถึงพื้นที่ดินระหว่างที่ราบสูงที่มีลักษณะความลาดชัน ที่เกิดจากการถูกน้ำไหลกัดเซาะไหลลงพื้นที่ต่ำ สำหรับบริเวณลานหินแต่ละแห่งจะพบต้นไม้เล็ก ๆ และหญ้าชนิดต่าง ๆ ขึ้นปกคลุมอยู่ทั่วไป ชาวบ้านรอบป่าชุมชนโนนใหญ่ใช้พื้นที่ลานหินแห่งนี้ เป็นสถานที่เลี้ยงสัตว์และจับสัตว์ป่า ป่าโคกจะครอบคลุมพื้นที่ชุมชนรอบป่าโนนใหญ่ จำนวน 4 ชุมชน ได้แก่ บ้านหมาจอก บ้านโนน บ้านแปะ และบ้านหนองหนัก

4.1.2 ความรู้เกี่ยวกับป่าบุง ป่าทาม

คำว่า “ป่าบุงป่าทาม” เป็นคำพื้นถิ่นอีสาน คำว่า “บุง” หรือ บึง หมายถึง แหล่งน้ำขนาดใหญ่ที่อยู่ใกล้กับลำห้วยทับทันซึ่งมีน้ำขังอยู่ตลอดปี ส่วนคำว่า “ทาม” หมายถึง พื้นที่ริมฝั่งแม่น้ำที่น้ำไหลท่วมถึงเป็นครั้งคราว ป่าบุงจึงหมายถึงป่าที่เกิดขึ้นอยู่ริมน้ำ และป่าทาม หมายถึง ป่าริมแม่น้ำที่มีน้ำท่วมถึงในฤดูฝนและเมื่อถึงฤดูแล้งน้ำจะไหลลงห้วย จนทำให้พื้นดินบริเวณป่าบุงป่าทามเกิดการแห้งขอด สำหรับบุง ในพื้นที่ชุมชนรอบป่าโนนใหญ่ มีชื่อเรียกต่าง ๆ กัน เช่น บุงหนองบัว บุงปลาชวย บุงเสื่องอย บุงเพียนาม และบุงอองกอก เป็นต้น ส่วนต้นไม้ที่เกิดในพื้นที่ป่าบุงป่าทามส่วนใหญ่จะเป็นต้นไม้ขนาดกลาง และไม้ต้นเล็ก ๆ เช่น ต้นหว้า เสี้ยวป่า หมากแซว มะกอกน้ำ มะดัน เบนน้ำ หูลิง และพืชจำพวกเถาวัลย์ เป็นต้น ป่าบุงป่าทามในพื้นที่ป่าชุมชนโนนใหญ่มีพื้นที่ป่าบุงป่าทามประมาณ 800 ไร่ ครอบคลุมหมู่บ้านชุมชนรอบป่าโนนใหญ่ จำนวน 5 ชุมชน ได้แก่ บ้านอิเซเหนือ บ้านอิเซใต้ บ้านหนองฮู และบ้านหมาจอก

4.1.3 ความรู้เกี่ยวกับชนิดพันธุ์

จากการสัมภาษณ์เชิงลึกและร่วมลงพื้นที่สำรวจสภาพพื้นที่ป่า ในช่วงระยะเวลาที่ทำการศึกษาร่วมกับชุมชนพบว่า ป่าชุมชนโนนใหญ่เป็นแหล่งเก็บหาของป่าที่สำคัญของชาวบ้านที่อาศัยอยู่รอบผืนป่าโนนใหญ่มาอย่างยาวนาน ทั้งนี้ชาวบ้านที่อาศัยอยู่รอบป่าชุมชนโนนใหญ่ก็เป็นผู้มีความรู้ท้องถิ่นและมีประสบการณ์ในการเก็บหาของป่าถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นมาอย่างยาวนาน ทั้งนี้คนหาของป่าส่วนใหญ่จะเป็นผู้หญิง ซึ่งเป็นเพศที่มีความละเอียดอ่อน มีความประณีต พิถีพิถันในการเก็บหาของป่า ดังจะได้อธิบายความรู้ท้องถิ่นของชาวบ้านรอบป่าชุมชนโนนใหญ่ในด้านต่าง ๆ ดังนี้

4.1.3.1 ความรู้เกี่ยวกับพืชอาหาร พืชอาหารที่พบในป่าชุมชนโนนใหญ่มีหลายประเภท มีทั้งพืชอาหารป่า มันป่า ผลไม้ป่า เห็ดป่า และสมุนไพร ซึ่งพืชอาหารป่าบางชนิดก็จัดเป็นสมุนไพรด้วย ดังนี้

1) ประเภทพืชอาหารป่า พบว่ามีจำนวน 22 ชนิด ประกอบด้วย (1) หวาย (2) ผักกระโดน (3) ผักตั่ว (4) ผักอีทก (5) ผักสาป (6) ตูบหมุบ (7) อีลอก (8) อีลาย (9) ย่านาง (10) ดอกกระเจียว (11) หมาน้อย (12) หน่อไม้ (13) ยอดมะดัน (14) ส้มโม่ (15) ผักอีทือ (16) ผักสะเดา (17) เครือเขียง (18) ผักกาม (19) ผักกุ่มน้ำ (20) อีหล้า (21) มะกอก (22) ผักเม็ก

2) ประเภทมันป่า มีจำนวน 7 ชนิด ประกอบด้วย (1) มันนก (2) มันน้ำ (3) มันแขง (4) มันเฮิบ (5) มันอ่อน (6) มันเฝ้ม (7) กลอย

3) ประเภทผลไม้ป่า มีจำนวน 17 ชนิด ประกอบด้วย (1) หมากรม่วงป่า (2) หมากรยางเครือ (3) หมากรฝั่วน (4) หมากรม่วย (5) หมากรตัน (6) หมากรโม่ (7) หมากรควน (8) หมากรเหลื่อม (9) หมากรคายข้าว (10) หมากรต้องแล้ง (11) หมากรหว่า (12) หมากรแขว (13) หมากรเค็ง (14) หมากรหวดข่า (15) หมากรแงว (16) หมากรขามป้อม (17) หมากรกอก

ซึ่งคำว่า “หมากร” เป็นภาษาถิ่นอีสาน หมายถึง ผลไม้ ที่ชุมชนรอบป่าชุมชนโนนใหญ่ใช้นามเรียกชื่อผลไม้ต่าง ๆ ทั้งนี้ผลไม้บางชนิดก็เป็นพืชสมุนไพรด้วยเช่นกัน

4) ประเภทเห็ดป่ากินได้ พบจำนวน 19 ชนิด ประกอบด้วย (1) เห็ดปลวกตาบ (2) เห็ดปลวกใหญ่ (3) เห็ดปลวกจิก (4) เห็ดปลวกไก่อ้น้อย (5) เห็ดปลวกน้ำแก้ง (6) เห็ดเผา (7) เห็ดระโงกเหลือง (8) เห็ดระโงกขาว (9) เห็ดโค (10) เห็ดผึ้งขาลาย (11) เห็ดผึ้งทาม (12) เห็ดหลังแห่ (13) เห็ดผึ้งขม (14) เห็ดน้ำหมากร (15) เห็ดตีนแฮด (16) เห็ดก่อ (17) เห็ดผึ้งทหาร (18) เห็ดขี้ตะโลย (19) เห็ดผึ้งถ่าน

5) ประเภทพืชสมุนไพร อธิบายว่าชาวบ้านอีสานมีความรู้สมุนไพร พบจำนวน 19 ชนิด ประกอบด้วย (1) อ้อยช้าง (2) ส้มอ (3) เครือเอ็นอ่อน (4) หมากรขามป้อม (5) บักหม้อ (6) บักเบ้น (7) ทางไหลแดง (8) แก้มอ่อน (9) เครือขมิ้น (10) ม้ากระทืบโรง (11) ปลาไหลเผือก (12) โด่ไม่รู้ล้ม (13) ตูบหมุบ (14) ตาไก่ (15) เถาวัลย์เปรียง (16) อีถ่อน (17) หมากรต้องแล้ง

(18) ยอป่า (19) เครื่องประสมรงค์ (20) คางควาย (21) นมสาว (22) สามสิบกีบ (23) เข็มป่า (24) เข็มขาว (25) กล้วยน้อย (26) นางหวานป่า (27) ตานกกด (28) ส้มลม (29) พริกผี (30) หูลิง (31) สองฟ้า (32) พังคี่

4.1.3.1 ความรู้เกี่ยวกับสัตว์ป่า ในพื้นที่ป่าชุมชนโนนใหญ่ จากการลงพื้นที่สำรวจ พบว่ามีชนิดพันธุ์สัตว์ที่หลากหลายซึ่งแบ่งเป็นดังนี้

1) สัตว์ป่าทั่วไป พบจำนวน 13 ชนิด ประกอบด้วย (1) กระจต่ายป่า (2) งูสิงห์ (3) งูเหลือม (4) งูหลาม (5) พังพอน (6) กระจรอก (7) กระจแต (8) กระจปอม (9) กบ (10) แย้ (11) อิ้งอ่าง (12) หนู (13) แลน

2) สัตว์ป่าจำพวกแมลง พบจำนวน 9 ชนิด ประกอบด้วย (1) จิ้งหรีด (2) จิ้งโม่ (3) ตั๊กแตน (4) ผีเสื้อ (5) ต่อ (6) ตัวง (7) แมลงทับ (8) จักจั่น (9) มดแดง

3) สัตว์ป่าจำพวกแมง พบจำนวน 4 ชนิด ประกอบด้วย (1) แมงแคง (2) แมงดา (3) แมงคาม (4) แมงเงา

4) สัตว์ป่าจำพวกปลา จากการลงเก็บข้อมูลถึงความหลากหลายของชนิดพันธุ์ปลาที่พบในบริเวณบึง และลำห้วยทับทัน พบปลาจำนวน 43 ชนิด ประกอบด้วย (1) ปลาปาก (2) ปลาแก้ง (3) ปลาสร้อย (4) ปลาอีไทย (5) ปลากระทิง (6) ปลาจอก (7) ปลาขาว (8) ปลาตองกราย (9) ปลาบักแปบ (10) ปลาภา (11) ปลานกเขา (12) ปลาเข็ง (13) ปลาเสือ (14) ปลาตองกราย (15) ปลาตอ (16) ปลาชะโด (17) ปลาตะแคง (18) ปลาหลด (19) ปลาจอก (20) ปลาแซ่ (21) ปลาชวย (22) ปลาเค็ง (23) ปลายอน (24) ปลาปิ้ง (25) ปลาคุณ (26) ปลานาง (27) ปลาสบโทง (28) ปลาหมู (29) ปลาฮากก้วย (30) ปลาหลด (31) ปลาคุ้ยลอม (32) ปลาชีว (33) ปลาบู่ (34) ปลาผา (35) ปลาสลิด (36) ปลาบึก (37) ปลาอีจัน (38) ปลาบักเป่า (39) ปลาบักฝาง (40) ปลาตุ๊ก (41) ปลาลิ้นหมา (42) ปลาขี้เกี๊ยะ (43) ปลาชีว

จากความรู้ท้องถิ่นด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวกับกายภาพ ภูมินิเวศและชื่อชนิดสัตว์ (Local knowledge of Land, Animals) ซึ่งเป็นความรู้ที่ค้นพบจากชุมชนรอบป่าโนนใหญ่ ตามแนวคิดของ Berkes (1999) พบว่า ชุมชนรอบป่าโนนใหญ่ แบ่งพื้นที่ทางกายภาพเป็นป่าโคก และป่าบุงป่าทาม ด้านการจำแนกชนิดพันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์ พบว่าชุมชนรอบป่าชุมชนโนนใหญ่ สามารถจัดจำแนกชนิดพันธุ์พืชอาหาร แบ่งเป็น พืชอาหารป่า จำนวน 22 ชนิด มันป่า จำนวน 8 ชนิด ผลไม้ป่า จำนวน 17 ชนิด เห็ดป่ากินได้ จำนวน 19 ชนิด พืชสมุนไพร จำนวน 32 ชนิด ประเภทสัตว์ป่า แบ่งเป็น สัตว์ป่าทั่วไป จำนวน 13 ชนิด สัตว์พวกแมลง จำนวน 9 ชนิด สัตว์จำพวกแมง จำนวน 4 ชนิด และพันธุ์ปลาในลำห้วยทับทัน จำนวน 43 ชนิด

4.2 ความรู้ท้องถิ่นเกี่ยวกับการจัดการและการใช้ประโยชน์ (Land and Resource Management Systems)

ซึ่งความรู้ท้องถิ่นในระดับนี้ Berkes (1999) ได้ให้ความหมายว่า เป็นความรู้ในการจัดการและวิธีการปฏิบัติตลอดทั้งการนำเครื่องมือและเทคนิควิธีการจัดการกับสิ่งแวดล้อมของคนในท้องถิ่นนั้นมาใช้ จากการลงพื้นที่เก็บข้อมูล ผู้วิจัยจะได้อธิบายให้เห็นว่าความรู้ท้องถิ่นเกี่ยวกับการจัดการและการใช้ประโยชน์ ของชุมชนรอบป่าโนนใหญ่ มีวิธีการจัดการและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติจากป่าโคก และป่าบุงป่าทาม ทั้งชนิดพันธุ์พืช เช่น พืชอาหารป่า น้ำมันป่า ผลไม้ป่า เห็ดป่ากินได้ พืชสมุนไพร ชนิดพันธุ์สัตว์ป่า ประกอบด้วยสัตว์ป่าทั่วไป ชนิดแมลง และแมง ตลอดจนการหาปลาของชาวประมงพื้นบ้านในลำห้วยทับทัน ดังจะนำเสนอในรูปตาราง ชนิดพันธุ์ที่พบแหล่งที่พบ ตลอดจนบอกถึงช่วงระยะเวลาในการเก็บหาตามปีปฏิทิน ดังในรายละเอียดตารางที่ 1 – 7

ตารางที่ 1 แสดงพืชประเภทอาหารป่าที่พบ จำนวน 22 ชนิด และระยะเวลาการเก็บหา

ชื่อชนิด	แหล่งที่พบ		ช่วงเวลาการเก็บหา											
	ป่าโคก	ป่าทาม	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
หวาย	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
ผักกระโดน	-	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
ผักตั่ว	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
ผักอีทก	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
ผักสาบ	✓	✓	-	-	-	-	✓	✓	✓	✓	✓	-	-	-
ตูปหมูป	✓	✓	-	✓	✓	✓	✓	-	-	-	-	-	-	-
อีลอก	✓	✓	-	-	-	-	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	
อีลาย	✓	✓	-	-	-	-	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	
ย่านาง	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
กระเจียว	✓	✓	-	-	-	✓	✓	-	-	-	-	-	-	-
หมาน้อย	✓		✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
หน่อไม้	-	✓	-	-	-	-	✓	✓	✓	✓	✓	✓	-	-
ยอดมะดัน	-	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
ส้มโอมัง	-	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
ผักอีทือ	✓	✓	-	-	-	-	✓	✓	✓	✓	✓	-	-	-

ตารางที่ 1 แสดงพืชประเภทอาหารป่าที่พบ จำนวน 22 ชนิด และระยะเวลาการเก็บหา (ต่อ)

ชื่อชนิด	แหล่งที่พบ		ช่วงเวลาการเก็บหา												
	ป่าโคก	ป่าทาม	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.	
ผักสะเดา	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	
เครือเขียง	✓	✓	-	-	✓	✓	✓	✓	-	-	-	-	-	-	
ผักกาม	-	✓	-	-	✓	✓	-	-	-	-	-	-	-	-	
ผักกุ่ม	-	✓	-	-	✓	✓	-	-	-	-	-	-	-	-	
ผักอีหล่ำ	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	
ยอดมะกอก	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	
ผักเม็ก	-	✓	-	-	-	-	✓	✓	✓	✓	✓	✓	-	-	

จากตารางที่ 1 จะพบว่าชุมชนรอบป่าโนนใหญ่ ได้ใช้ประโยชน์จากผืนป่าโนนใหญ่ ทั้งป่าโคกและป่าทามในการหาอาหาร ซึ่งพืชอาหารส่วนหนึ่งก็จัดเป็นพืชสมุนไพรด้วย ซึ่งกลุ่มคนที่เป็นผู้เข้าใช้ประโยชน์หาอาหารจากป่าจะเป็นกลุ่มผู้หญิง เพราะผู้หญิงจะมีความละเอียดอ่อน มีความอ่อนโยน และรู้จักชนิดพืชมาใช้ทำอาหารมากกว่าผู้ชาย ส่วนการเก็บหาของป่าชุมชนรอบป่าโนนใหญ่จะรู้ว่า ช่วงฤดูกาลใดจะเข้าหาของป่าจากพื้นที่ใดบ้าง เช่น หากจะเก็บหาหน่อไม้ ยอดมะดัน ส้มโอมัง หรือผักกาดต้อง ไปที่ป่าทาม ขณะที่ต้องการใบหมาน้อยไปทำอาหารก็ต้องขึ้นไปเก็บที่ป่าโคก เป็นต้น ซึ่งพืชอาหารบางชนิดก็มีให้เก็บเกี่ยวตลอดปี ขณะที่พืชอาหารบางชนิด จะพบในฤดูฝน เช่น พืชพวกอีลอก อีลายส่วนตูปหุบ และเครือเขียง จะเก็บได้ช่วงฤดูแล้ง เป็นต้น ส่วนการนำพืชอาหารป่าไปใช้ประโยชน์มีทั้งการนำไปรับประทานในครัวเรือน แบ่งปันเพื่อนบ้าน และนำไปจำหน่ายหารายได้เพิ่มในครอบครัว

ในส่วนวิธีการจัดการกับพืชอาหารป่า ชาวบ้านที่เข้าหาของป่าซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้หญิง หากเป็นพืชลำต้นใต้ดิน จะใช้เสียมขุด มีดจิ้ม หากเป็นผักป่าจะใช้การเด็ดยอด เด็ดดอก หากเป็นต้นไม้ที่มีลำต้นสูงจะใช้การปีน หรือใช้ไม้ส้าว ด้ามยาว ๆ ในการต่อยหรือสอยให้ตกลงมา

ตารางที่ 2 แสดงชนิดมันป่า ที่พบจำนวน 7 ชนิด และระยะเวลาการเก็บหา

ชื่อชนิด	แหล่งที่พบ		ช่วงเวลาการเก็บหา											
	ป่าโคก	ป่าทาม	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
มันนก	√	-	-	-	-	-	-	-	-	-	√	-	-	-
มันน้ำ	-	√	-	-	-	-	-	-	-	-	√	-	-	-
มันแซง	-	√	-	-	-	-	-	-	-	-	√	√	-	-
มันเอิบ	√	-	-	-	-	-	-	-	-	-	√	√	-	-
มันอ่อน	-	√	-	-	-	-	-	-	-	-	√	√	-	-
มันเฝิม	√	-	-	-	-	-	-	-	-	-	√	-	-	-
กลอย	√	-	-	-	-	-	-	-	-	-	√	√	-	-

จากตารางที่ 2 จะพบว่ามันป่าที่พบในป่าชุมชนโนนใหญ่ มีจำนวน 7 ชนิด ทั้งนี้ชุมชนรอบป่าโนนใหญ่จะมีกรรมวิธีในการหาขุดมันป่า ทั้งนี้มันป่าแต่ละชนิดจะพบในพื้นที่ป่าที่แตกต่างกัน เช่น มันนก มันเอิบ มันเฝิม และกลอย จะเข้าหาเก็บได้ในป่าโคก ขณะที่มันน้ำ มันแซง มันอ่อน จะหาได้ในพื้นที่ป่าทาม สำหรับวิธีในการเก็บหา มันป่า จากการรวบรวมข้อมูลพบว่าชุมชนรอบป่าโนนใหญ่จะใช้เสียมที่ทำด้ามยาว ๆ ขึ้นเป็นพิเศษ ไว้สำหรับขุดมันป่าโดยเฉพาะ เพราะรู้ว่าหัวมันป่าจะอยู่ลึก และหลังขุดหัวมันขึ้นมาได้แล้ว ก็จะนำดินที่ขุดขึ้นมาถมกลบลงหลุม ก่อนที่จะใช้ลำต้นของมันชนิดนั้น ฝังแล้วใช้ลงดินกลบอีกครั้งเพื่อให้ลำต้นเกิดใหม่จะได้มีมันกินในปีต่อไปได้

ในด้านการนำมันป่าไปใช้ประโยชน์ ชาวบ้านจะนำไปประกอบเป็นอาหาร เช่น เป็นของหวาน ต้มกินในครอบครัว และแบ่งขายตามแต่ปริมาณที่เก็บหามาได้

ตารางที่ 3 แสดงประเภทผลไม้ป่า ที่พบจำนวน 17 ชนิด และระยะเวลาในการเก็บหา

ชื่อชนิด	แหล่งที่พบ		ช่วงเวลาการเก็บหา											
	ป่าโคก	ป่าทาม	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
หมากม่วงป่า	√	-	-	-	-	-	-	-	-	-	√	-	-	-
หมากยางเครือ	-	√	-	-	-	-	-	-	-	-	√	-	-	-
หมากผีฝวน	-	√	-	-	-	-	-	-	-	-	√	√	-	-
หมากม่วย	√	-	-	-	-	-	-	-	-	-	√	√	-	-

ตารางที่ 3 แสดงประเภทผลไม้ป่า ที่พบจำนวน 17 ชนิด และระยะเวลาในการเก็บหา (ต่อ)

ชื่อชนิด	แหล่งที่พบ		ช่วงเวลาการเก็บหา											
	ป่า โคก	ป่า ทาม	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
หมากดัน	-	√	-	-	-	-	-	-	-	-	√	√	-	-
หมากโหมง	√	-	-	-	-	-	-	-	-	-	√	-	-	-
หมากควน	√	-	-	-	-	-	-	-	-	-	√	√	-	-
หมากเหลื่อม	√	-	-	-	-	-	√	√	-	-	-	-	-	-
หมากคายข้าว	√	√	-	-	-	-	-	-	-	√	√	√	-	-
หมากต้องแล่ง	-	√	-	-	-	-	-	-	-	√	√	√	-	-
หมากหว่า	-	√	-	-	-	-	√	√	-	-	-	-	-	-
หมากแซว	-	√	-	-	-	-	-	√	√	√	√	-	-	-
หมากเค็ง	√	√	-	-	-	-	-	√	√	√	√	-	-	-
หมากหวดซ่า	√	√	-	-	-	√	√	-	-	-	-	-	-	-
หมากแงว	√	√	-	-	-	-	-	√	√	√	√	-	-	-
หมากขามป้อม	-	√	-	-	-	-	-	√	√	√	√	-	-	-
หมากกอก	√	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	√	√	√

จากตารางที่ 3 จะพบว่า ผลไม้ป่าที่พบในป่าชุมชนโนนใหญ่ จำนวน 17 ชนิด บางชนิดสามารถหาได้เฉพาะป่าโคกบางชนิดหาได้ในป่าทาม และบางชนิดก็หาได้ทั้งในพื้นที่ป่าโคกและป่าทาม สำหรับวิธีการหาเก็บผลไม้จากป่า จากการลงพื้นที่ปฏิบัติการกับชุมชนรอบป่าโนนใหญ่พบว่า ชาวบ้านรอบป่าชุมชนโนนใหญ่ ใช้วิธีการเก็บผลไม้ป่าในหลายวิธี เช่น หากอยู่ที่ลำต้นสูงก็จะใช้วิธีการปีน หรือใช้ไม้สอย ทั้งนี้จากการบอกเล่าพบว่าชาวบ้านส่วนใหญ่จะไม่นิยมตัดกิ่งไม้หรือลำต้นของต้นไม้ลง เพราะจะทำให้ไม้ต้นนั้นได้รับความกระทบกระเทือน และจะไม่ออกดอกออกผลในปีต่อไป ส่วนการนำผลไม้ไปใช้ประโยชน์ ก็นำไปรับประทานเป็นอาหารว่างในครัวเรือน และเก็บไปขายหารายได้โดยเฉพาะ หมากยางเครือ กับ หมากผีผ่วน ชาวบ้านส่วนหนึ่งก็จะเก็บไปวางขายริมทางป่าชุมชน เป็นการสร้างรายได้สู่ครอบครัวอีกอย่างหนึ่งในช่วงฤดูของผลไม้ป่า ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ชุมชนรอบป่าโนนใหญ่มีวิธีที่จะใช้ประโยชน์จากชนิดพันธุ์อย่างถ้อยที่ถ้อยอาศัยกันตลอดมา

ตารางที่ 4 ประเภทเห็ดกินได้ จำนวน 19 ชนิด ทั้งนี้เห็ดแต่ละชนิดพบได้ทั้งพื้นที่ป่าโคกและพื้นที่ป่าทาม เช่น เห็ดปลวกจิก เห็ดปลวกไก่อ้อย เห็ดระโงกขาว เห็ดตีนแฮด และเห็ดก้อ แต่สำหรับเห็ดบางชนิดจะพบได้ในพื้นที่ป่าโคกเท่านั้น เช่น เห็ดปลวกตาบ เห็ดปลวกใหญ่ ขณะที่ในพื้นที่ป่าทามจะพบเห็ดปลวกน้ำแก้ง เห็ดเผาะ เห็ดโค เห็ดผึ้งทาม ผึ้งขาลาย ผึ้งทหาร ผึ้งถ่าน เห็ดหลังแห่ เห็ดน้ำหมาก และเห็ดขี้ตะโลย เป็นต้น สำหรับวิธีการเก็บเห็ดนั้นชาวบ้านมีวิธีการปฏิบัติว่า หากเป็นเห็ดปลวกชาวบ้านจะใช้เสียมขุดเพราะสภาพดินมีความแข็ง ขณะที่เห็ดอื่น ๆ จะนิยมใช้มีดจิ้มและมีมือเก็บ ในการเก็บเห็ดทุกชนิดจะเหลือขาเห็ดไว้ในดินเหมือนเดิม เพื่อให้เป็นเชื้อพันธุ์ในครั้งต่อไป ขณะที่พบเห็ดดอกแก่ ๆ ชาวบ้านจะไม่นิยมเก็บไปกิน เพราะมีความรู้ว่าเห็ดแก่คือเห็ดที่จะคอยทำหน้าที่แพร่พันธุ์เชื้อเห็ดให้มีปริมาณมากในป่าต่อไป อย่างไรก็ตามเห็ดที่หามาได้ชาวบ้านจะนำไปปรุงอาหารรับประทานในครัวเรือน เช่น แกงเห็ดใส่ยอดผักต้ว หรือยอดหมากโมง นำดอกเห็ดโคมาย่างไฟอ่อน ๆ และนำไปตำป่น เป็นต้น แต่หากได้ปริมาณมากก็จะขาย ทั้งนี้พบว่าในช่วงฤดูการเห็ดออก ชาวบ้านรอบป่าชุมชนโนนใหญ่จะหารายได้จากการขายเห็ดได้เป็นอย่างดี

ตารางที่ 5 พืชสมุนไพร ที่พบมีจำนวน 25 ชนิด

ชื่อชนิด	ส่วนที่ใช้	วิธีใช้	สรรพคุณ	ช่วงเวลาเก็บหา
อ้อยช้าง	เปลือก	รับประทานสด	แก้ไอ ขับเสมหะ	ตลอดปี
ส้มมอ	ผล	รับประทานสด	ยาระบาย	ตุลาคม
เครือเอ็นอ่อน	เครือ	ต้มดื่ม	แก้ปวดเมื่อยตามร่างกาย	ตลอดปี
หมากขามป้อม	ผล	รับประทานสด	ยาระบาย	มกราคม
หมากหม้อ	แก่น	ต้มดื่ม	แก้ปวดตามร่างกาย	ตลอดปี
บักเบ็น	ต้น แก่น	ต้มดื่ม	ผิสดำแดง	ตลอดปี
หางไหลแดง	ราก ต้น	ต้มดื่ม	บำรุงเลือด	ตลอดปี
แก้มอัน	แก่น ใบ	ต้มดื่ม	บำรุงกำลัง	ตลอดปี
เครือขมิ้น	เครือ	ต้มกับแก่นหมากหม้อและยางใบ	แก้ปวดเมื่อย	ตลอดปี
ม้ากระทืบโรง	เครือ	ต้มดื่ม	ยาบำรุงกำลัง	ตลอดปี
ปลาไหลเผือก	หัว	ต้มดื่ม	ยาชูกำลัง	ตลอดปี
โตม้รู้อุ้ม	ทั้งลำต้น	ต้มดื่ม	บำรุงร่างกาย	ตลอดปี
ตูปหมูป	หัว ใบ	นึ่งประคบ	แก้ปวดตามร่างกาย	มีนาคม - พฤษภาคม
ตาไก่	เปลือก	ฝนใช้ทา	แก้งูสวัด	ตลอดปี

ตารางที่ 5 พืชสมุนไพร ที่พบมีจำนวน 25 ชนิด (ต่อ)

ชื่อชนิด	ส่วนที่ใช้	วิธีใช้	สรรพคุณ	ช่วงเวลาเก็บหา
เถาเปรียง	เถา	ต้มดื่ม	ขับปัสสาวะ	ตลอดปี
อีถ่อน	ราก	ต้มผสมกับรากมะตูม	แก้ปวดตามข้อ ตามกระดูก	ตลอดปี
ส้มลม	ราก	ต้มดื่ม	แก้วิงเวียน ขับลม	ตลอดปี
ต้องแล่ง	ราก	ต้มดื่ม	บำรุงน้ำนม	ตลอดปี
รากจวง	ราก	ต้มดื่ม	แก้วิงเวียน อาเจียน	ตลอดปี
ยอป่า	แก่น	ต้มผสมกับแก่นฝาง	บำรุงเลือด แก้ปวดตามกระดูก	ตลอดปี
พังคี่	ราก	ต้มดื่ม	แก้อาการหน้ามืด ตามัว	ตลอดปี
ฝาง	แก่น	ต้มดื่ม	บำรุงเลือด	ฤดูแล้ง
เครือประสงค์	หัว	ต้มดื่ม	ใช้ทาแผล กินแก้โรคตับ	ตลอดปี
ตีนตั้งต้น	ลำต้น	ต้มดื่ม	บำรุงเลือด	ตลอดปี
ตีนตั้งเครือ	ลำต้น	ต้มดื่ม	แก้อาการวิงเวียน	ตลอดปี

จากตารางที่ 5 พบว่ามีสมุนไพรที่พบในป่าชุมชนโนนใหญ่จำนวนทั้งสิ้น 25 ชนิด ทั้งนี้ชุมชนรอบป่าชุมชนโนนใหญ่ หลายคนเป็นคนที่มีความรู้เรื่องการใช้พืชสมุนไพรเป็นอย่างดี แต่อย่างไรก็ตามจากการลงพื้นที่เก็บข้อมูลพบว่า กลุ่มผู้ใช้พืชสมุนไพรในการรักษาอาการต่าง ๆ จะมีอยู่ 2 กลุ่มด้วยกันคือ กลุ่มแรกจะเป็นผู้มีความรู้การใช้พืชสมุนไพรในระดับพื้นฐาน ความรู้ของหมอยากลุ่มนี้จัดเป็นผู้มีประสบการณ์พื้นฐานและได้รับการถ่ายทอดความรู้การใช้พืชสมุนไพรมาแล้ว ซึ่งส่วนใหญ่คนที่มีความรู้เรื่องสมุนไพรในระดับพื้นฐาน จะนำสมุนไพรมาใช้ในครอบครัว หรือญาติพี่น้องที่เกิดอาการเจ็บป่วยไม่มากนัก เช่น หากเกิดอาการท้องอืด ท้องเฟ้อ ก็จะนำรากของต้นอีถ่อน มาต้มแล้วดื่มกิน จะช่วยแก้อาการท้องอืดท้องเฟ้อได้ หรือ หากเด็กเป็นไข้หวัด ไอ เจ็บคอ ก็จะใช้เถาเครือตาปลามาต้มแล้วให้เด็กดื่มกินจะช่วยแก้ไข และแก้ไขหวัดได้อย่างดี ซึ่งการเก็บตัวยาก็ใช้เมื่อพบว่าคนในครอบครัวหรือญาติพี่น้องมีอาการเท่านั้นถึงจะเข้าป่าหาและจะเก็บมาเท่าที่จำเป็นต้องใช้ ไม่นิยมเก็บมาเพื่อสะสมไว้

ขณะที่หมอยากลุ่มที่สอง จะเป็นกลุ่มผู้มีความรู้ด้านพืชสมุนไพรในระดับหมอยาพื้นบ้าน หรือความรู้หมอยาขั้นสูง หมอยากลุ่มนี้ส่วนใหญ่จะเป็นผู้ที่ได้สืบทอดวิชาหมอยามาจากบรรพบุรุษ หรือเป็นผู้ที่ได้ร่ำเรียนวิชามาจากครูบาอาจารย์ จะเป็นผู้ที่มีความรู้จักรการปรุงตัวยามาจากพืชสมุนไพร

หลายชนิด สำหรับใช้รักษาคนไข้ตามอาการ เช่น หากเกิดอาการหน้ามืด ตามัว และเวียนศีรษะ หมอยาพื้นบ้านจะใช้พืชสมุนไพรประกอบด้วย รากจวง รากต้นพังคิ ลำต้นของดินตังต้น ต้นดินตัง เครือ รากส้มลม และแก่นฝาง นำมาอย่างละ 1 ส่วนแล้วนำไปต้มให้เดือด แล้วค่อย ๆ รินเอาน้ำต้มให้คนไข้กิน ซึ่งอาการดังกล่าวจะค่อย ๆ หายไปในที่สุด อย่างไรก็ตาม พบว่าพืชสมุนไพรบางชนิด หมอยากลุ่มนี้จะต้องเก็บมาตากแห้งไว้สำหรับใช้ในยามจำเป็น ที่สำคัญการรักษาของกลุ่มหมอยาพื้นบ้านระดับนี้มักจะมีพิธีกรรมตามความเชื่อมาใช้ประกอบในการรักษาด้วย

ตารางที่ 6 ประเภทสัตว์ป่า ที่อนุญาตให้หาจับได้ จำนวน 13 ชนิด และช่วงเวลาในการเก็บหา

ชื่อชนิด	แหล่งที่พบ		ช่วงเวลาการเก็บหา											
	ป่า โคก	ป่า ทาม	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
อินูน	√	√	-	√	√	-	-	-	-	-	-	-	-	-
แมงดา	-	-	-	-	√	√	√	√	√	√	-	-	-	-
จิ้งหรีด	√	-	-	-	√	√	-	-	-	-	-	-	-	-
ต๊กแตน	√	√	-	-	-	-	√	√	-	-	-	-	-	-
ไข่มดแดง	√	√	√	√	√	-	-	-	-	-	-	-	-	-
จิโปม	√	-	-	-	-	-	√	√	-	-	-	-	√	√
แย้	√	√	-	-	√	√	-	-	-	-	-	-	-	-
กระปอม	√	√	-	-	√	√	-	-	-	-	-	-	-	-
แมงแดง	√	√	-	-	-	√	√	√	-	-	-	-	-	-
จักจั่น	√	√	-	-	√	√	-	-	-	-	-	-	-	-
กบ	√	√	-	-	-	√	√	√	√	√	√	√	-	-
หนู	√	√	√	√	√	√	√	√	√	√	√	√	√	√
อึ่งอ่าง	√	√	-	-	-	-	√	√	-	-	-	-	-	-

จากตารางที่ 6 พบว่าประเภทสัตว์ป่าที่คณะกรรมการป่าชุมชนขนาดใหญ่ สามารถอนุญาตให้จับหาเป็นอาหารได้โดยไม่ผิดกฎหมายของป่าชุมชน จำนวน 13 ชนิด มีทั้งสัตว์ป่าทั่วไป แมลง และแมง ที่สามารถหาได้จากป่าโคกและพื้นที่ป่าทาม ยกเว้นจิ้งหรีดกับจิ้งโม่ที่ต้องหาจับในพื้นที่ป่าโคก ในส่วนการเครื่องมือในการจับสัตว์ที่แตกต่างกันไป เช่น การจับจิ้งโม่ จะใช้เสียมขุดจากรูของจิ้งโม่ที่พบ ซึ่งจิ้งโม่ที่อยู่ในป่าโคกส่วนใหญ่จะทำรูอยู่ไม่ลึกนัก ขณะที่จิ้งนูก กบ และอีง่าง ชาวบ้านเลือกที่จะใช้ไฟส่องในช่วงเวลากลางคืน ไข่มดแดงจะใช้ไม้ส้าวยาว ๆ ในการแห่ โดยการใช้ตะกร้าหรือหวดหนึ่งข้างผูกติดกับปลายไม้แล้วใช้สอยรังมดแดง การจับกระปอม และแยะ ส่วนใหญ่จะใช้หนังสือตี๊ก หรือบ่วงคล้อง สัตว์ที่หามาได้ก็จะนำไปประกอบอาหารกินในครอบครัว ยกเว้นการจับสัตว์ได้ในปริมาณที่มากก็จะนำไปขายหารายได้ เป็นต้น

ตารางที่ 7 ประเภทชนิดพันธุ์ปลาในลำห้วยทับทัน จำนวน 43 ชนิด

ชื่อชนิด	ระบบนิเวศที่พบ	ฤดูกาลที่พบ	เครื่องมือพื้นบ้านที่จับ	ประโยชน์ทางด้านอาหาร	การอพยพ / ประจำถิ่น
ปลาปาก	ตามขอนไม้	ทุกฤดูกาล	แห มอง	ต้ม ทอด	ประจำถิ่น
ปลาแก้ง	พุ่มไม้ ขอนไม้	ทุกฤดูกาล	ฉมวก เบ็ด มอง	ต้ม ลาบ	ประจำถิ่น
ปลาสร้อย	ตามสุมไม้	ทุกฤดูกาล	แห มอง	ต้ม ทำปลาร้า	ประจำถิ่น
ปลาอีไทย	ลำน้ำทั่วไป	ทุกฤดูกาล	แห มอง ไช	ต้ม ทอด	ประจำถิ่น
ปลากุ่ม	ตามลำน้ำ	ทุกฤดูกาล	แห มอง	ต้ม ทอด	ประจำถิ่น
ปลาจอก	สุมไม้	ทุกฤดูกาล	แห มอง	ต้ม ทอด	ประจำถิ่น
ปลาขาว	ลำน้ำทั่วไป	ทุกฤดูกาล	แห มอง ไช	ต้ม ทอด ย่าง	ประจำถิ่น
ปลาดอกแก้ว	ตามกอหญ้า	ทุกฤดูกาล	แห มอง ไช	ทอด	ประจำถิ่น
ปลาบักแปบ	ตามขอนไม้	ทุกฤดูกาล	ฉมวก แห มอง	ต้ม ลาบ	อพยพ
ปลาก่า	ตามขอนไม้	ทุกฤดูกาล	ฉมวก แห มอง	ต้ม ลาบ ทอด	ประจำถิ่น
ปลานกเขา	ตามขอนไม้	ทุกฤดูกาล	แห ฉมวก มอง	ทำปลาร้า	ประจำถิ่น
ปลาซีโก้	ลำน้ำทั่วไป	ทุกฤดูกาล	แห อวน	ต้ม ทำปลาร้า	ประจำถิ่น
ปลาเซ็ง	ลำน้ำทั่วไป	ทุกฤดูกาล	แห มอง ไช	ต้ม ย่าง	ประจำถิ่น
ปลาเสือ	ตามพุ่มไม้	ทุกฤดูกาล	สวิง ไช	ทอด ปลาร้า	ประจำถิ่น
ปลาตองกราย	ตามโพรงไม้	ทุกฤดูกาล	แห มอง	ลาบ	ประจำถิ่น
ปลาคอ	ลำน้ำทั่วไป	ทุกฤดูกาล	แห มอง จัน	ต้ม	ประจำถิ่น
ปลาชะโด	ตามสุมไม้	ทุกฤดูกาล	แห ฉมวก	ปลาต้ม	ประจำถิ่น
ปลาแขยง	ลำน้ำทั่วไป	ทุกฤดูกาล	มอง แห ไช	ต้ม	ประจำถิ่น
ปลาหลด	ตามโคลนตม	ฤดูฝน	แห จับ ไช	ต้ม ทอด	ประจำถิ่น

ตารางที่ 7 ประเภทชนิดพันธุ์ปลาในลำห้วยทับทัน จำนวน 43 ชนิด (ต่อ)

ชื่อชนิด	ระบบนิเวศที่พบ	ฤดูกาลที่พบ	เครื่องมือ พื้นบ้านที่จับ	ประโยชน์ ทางด้านอาหาร	การอพยพ / ประจำถิ่น
ปลากด	ตามโขดหิน	ทุกฤดูกาล	แห มอง อวน	ต้ม	ประจำถิ่น
ปลาแซ่	ตามโขดหิน	ทุกฤดูกาล	แห มอง ไช	ต้ม ทอด	ประจำถิ่น
ปลาชวย	ตามกอหญ้า	ทุกฤดูกาล	แห ไช อวน	ต้ม ทอด	ประจำถิ่น
ปลาเค็ง	ตามโขดหิน	ทุกฤดูกาล	แห อวน มอง	ต้ม ลาบ	ประจำถิ่น
ปลายอน	ลำน้ำทั่วไป	ทุกฤดูกาล	แห มอง ไช	ต้ม ลาบ	ประจำถิ่น
ปลาปิ้ง	ลำน้ำทั่วไป	ทุกฤดูกาล	มอง แห	ต้ม ลาบ	ประจำถิ่น
ปลาคุณ	น้ำลึก	ทุกฤดูกาล	แห มอง	ต้ม ปลาร้า	ประจำถิ่น
ปลานาง	ลำน้ำทั่วไป	ทุกฤดูกาล	แห มอง โด่ง	ต้ม ปลาร้า	ประจำถิ่น
ปลาสบโทง	พุ่มไม้ทั่วไป	ทุกฤดูกาล	แห จีบ ลอบ	ทอด ปลาร้า	ประจำถิ่น
ปลาหมู	ตามโขดหิน	ทุกฤดูกาล	อวน แห สวิง	ต้ม ทอด	ประจำถิ่น
ปลาฮากก้วย	ลำน้ำทั่วไป	ทุกฤดูกาล	อวน แห สวิง	ต้ม ทอด	ประจำถิ่น
ปลาหลด	ลำน้ำทั่วไป	ทุกฤดูกาล	แห มอง	ต้ม ลาบ	ประจำถิ่น
ปลาคุยลามา	ลำน้ำทั่วไป	ทุกฤดูกาล	แห มอง	ต้ม ลาบ	ประจำถิ่น
ปลาบึก	ตามน้ำลึก	ทุกฤดูกาล	อวน มอง	ต้ม ลาบ	อพยพ
ปลาชีว	ลำน้ำทั่วไป	ทุกฤดูกาล	ไช ลอบ	ทอด ปลาร้า	ประจำถิ่น
ปลาอีจัน	ตามกอหญ้า	ทุกฤดูกาล	แห อวน มอง	ต้ม ทอด	ประจำถิ่น
ปลาปักเป้า	ลำน้ำทั่วไป	ทุกฤดูกาล	แห มอง	ไม่นิยม รับประทาน	ประจำถิ่น
ปลาบักฝาง	น้ำลึก ขอนไม้	ทุกฤดูกาล	แห มอง	ต้ม ลาบ	อพยพ
ปลาบู่	ตามโคลนตม	ทุกฤดูกาล	แห มอง	ต้ม ย่าง	ประจำถิ่น
ปลาไส้ตัน	ลำน้ำทั่วไป	ทุกฤดูกาล	ไช แห อวน	ปลาร้า	ประจำถิ่น
ปลาเสียด	ลำน้ำทั่วไป	ทุกฤดูกาล	ไช อวน แห	ทอด ปลาร้า	ประจำถิ่น
ปลาตุ๊ก	ลำน้ำทั่วไป	ทุกฤดูกาล	แห มอง ไช	ต้ม ทำน้ำพริก	ประจำถิ่น
ปลาลิ้นหมา	โคลนตม	ทุกฤดูกาล	แห	ตากแห้ง	ประจำถิ่น
ปลาสลิค	อยู่ทั่วไป	ทุกฤดูกาล	แห มอง ไช	ทำปลาร้า	ประจำถิ่น

จากตารางที่ 7 พบปลาทั้งสิ้นจำนวน 43 ชนิด ส่วนใหญ่อยู่ในลำห้วยทับทัน ซึ่งเป็นสายน้ำที่มีแหล่งกำเนิดจากเทือกเขาพนมดงรัก ไหลผ่านพื้นที่ป่าชุมชนโนนใหญ่ ก่อนไหลลงสู่แม่น้ำมูลที่อำเภอราษีไศลต่อไป สำหรับการจับปลาของชาวบ้านที่มีอาชีพทำการประมงพื้นบ้านในชุมชนรอบป่า

โนนใหญ่ ส่วนใหญ่แล้วจะใช้อุปกรณ์ เครื่องมือจับปลาพื้นบ้าน เช่น แห มอง อวน ไซ จิบ โด่ง จั่น สวิง และเบ็ด เป็นต้น ซึ่งในแต่ละฤดูกาลชาวบ้านก็จะใช้เครื่องมือในการหาปลาที่แตกต่างกันไป เช่น ในช่วงฤดูฝน หรือฤดูน้ำหลากก็จะใช้ ไซ โด่ง ลอบ มอง และเบ็ด ขณะที่เป็นฤดูแล้งมักจะใช้เรือพาย เป็นพาหนะในการล่องลงไปใส่มอง หาหว่านแห ลงมอง ลากอวน หรือลงเอาเยาะตามบึงต่าง ๆ เป็นต้น ทั้งนี้จากการลงเก็บข้อมูลพบว่าชาวบ้านรอบป่าโนนใหญ่จะมีความรู้ทั้งในด้านการผลิต เครื่องมือในการจับปลา ชนิดต่าง ๆ ได้อย่างดี เช่น การถักแห ถักมอง สานลอบ สานไซ และเครื่องมือ หาปลาชนิดอื่น ๆ สำหรับใช้ดักปลาในแต่ละชนิดและใช้ในแต่ละฤดูกาลที่แตกต่างกันไป ที่สำคัญการ ลงเก็บข้อมูลในพื้นที่ยังพบว่า ชาวบ้านที่เป็นชาวประมงจะมีวิธีการสังเกตลักษณะที่อยู่อาศัยของปลา ในลำห้วยทับทัน เช่น การสังเกตฝูงปลากุ่มจะอาศัยบริเวณที่โล่งเตียน หากพบฝูงปลากุ่มขึ้นจะใช้การ ทอดแห ซึ่งทอดครั้งเดียวก็สามารถจับปลาได้นับร้อยตัว ขณะที่ปลาชนิดอื่น ๆ ก็จะมีที่อยู่อาศัยใน ระบบ นิเวศที่ต่างกัน เช่น ปลาช่อน จะอาศัยการซ่อนตัวตามพงหญ้า ขณะที่ปลาบึก ปลาปิ้ง จะอาศัย บริเวณร่องน้ำลึก ส่วนปลาเนื้ออ่อนหรือปลากินพืชอื่น ๆ จะอาศัยตามสุ่มรุ่มพุ่มไม้ในน้ำ ปลาหลด ปลาตองกราย ปลาคุยลามา จะอาศัยอยู่ตามขอนไม้ โพรงไม้ เพื่อกีดแมงกอดน้ำ ส่วนปลากดชนิด ต่าง ๆ มักจะอาศัยอยู่ตามโพรงหิน ส่วนปลาบู่ มักจะอาศัยอยู่ตามโคลนตมริมฝั่งแม่น้ำ ทั้งนี้ปลาส่วน ใหญ่ที่พบจะเป็นปลาประจำถิ่น แต่มีบางชนิดที่ชาวบ้านถือว่าเป็นปลาอพยพมาจากลำน้ำมูล เช่น ปลาบักแปบ และปลาบักฝาง ในปัจจุบันปลาเหล่านี้หายากมากขึ้น อาจด้วยสภาพความแห้งแล้งของ ลำห้วยทับทัน จึงทำให้ปลาเหล่านี้ไม่สามารถอพยพขึ้นมาแพร่พันธุ์ได้ ปลาแต่ละชนิดที่หามาได้ ชาวบ้านส่วนใหญ่ก็จะนำไปประกอบอาหาร รับประทานในครัวเรือน เช่น ต้ม ปิ้ง ย่าง และลาบ ปลาบางชนิดเมื่อหาได้ปริมาณมากก็จะทำการถนอมอาหารโดยการทำปลาร้า หรือขายเป็นรายได้ของ ครอบครัวต่อไป

นอกจากการหาปลาชุมชนรอบป่าโนนใหญ่ยังได้กำหนดเขตพื้นที่ภัยทานให้เป็นที่อยู่และ วางไข่ของปลา เพื่อให้ปลาไม่เกิดการสูญพันธุ์ โดยเขตอนุรักษจะถูกกำหนดขึ้นจากมติของชาวบ้าน รอบป่าโนนใหญ่ อยู่บริเวณหลังพระใหญ่สำนักสงฆ์หนองฮู ในปัจจุบัน จะอย่างไรก็ตามจากการลงเก็บ ข้อมูลยังพบว่า มีปลาบางชนิดที่ ชาวบ้านรอบป่าโนนใหญ่ไม่นิยมนำไปรับประทาน โดยเฉพาะสำหรับผู้ หญิงแม่ลูกอ่อน หรือกำลังท้อง เช่น ปลาชะโด ปลานกเขา และปลาจัน เพราะหากกินแล้วจะทำให้ เกิดอาการผิดกะสุนได้ ผู้หญิงจึงไม่นิยมรับประทาน

4.3 ความรู้ท้องถิ่นด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวกับการจัดการเชิงสถาบัน องค์กร และความเป็นธรรมของคนในชุมชน (Social Institutions)

ความรู้ในระดับนี้ผู้วิจัยจะได้อธิบายให้เห็นถึงกฎเกณฑ์กติกา การอยู่ร่วมกันในสังคมของคนในชุมชนรอบป่าชุมชนโนนใหญ่ ซึ่งจากการลงพื้นที่เก็บข้อมูลกับชุมชนรอบป่าโนนใหญ่ พบว่าชุมชนรอบป่าชุมชนโนนใหญ่มีความรู้ท้องถิ่นเกี่ยวกับกฎเกณฑ์อยู่ 2 แบบ คือ กฎเกณฑ์ที่เป็นจารีตประเพณี และกฎเกณฑ์ที่ชุมชนร่วมกันสร้างกฎกติกาขึ้นมาใหม่ นอกจากนี้ยังพบว่าชุมชนรอบป่าชุมชนโนนใหญ่ได้มีการแบ่งเขตพื้นที่การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน เพื่อให้เกิดความยั่งยืนและเป็นธรรมในสังคมดังนี้

4.3.1 ความรู้ท้องถิ่นเกี่ยวกับกฎเกณฑ์ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

1) รูปแบบของจารีตประเพณี

ซึ่งจารีตประเพณีนี้ เป็นเรื่องที่ชุมชนเข้าใจกันดีว่า เป็นการให้ความเคารพและศรัทธาต่อผีป่าปู่ตาอย่างเคร่งครัดเสมอมา ดังนั้นบริเวณพื้นที่ป่าปู่ตาชาวบ้านทุกคนต่างรู้และเข้าใจกันเองว่าเป็นที่ป่าปู่ตาอาศัยอยู่เป็นป่าตามจารีตประเพณี ที่ไม่มีใครมาบุกรุก

2) รูปแบบกฎเกณฑ์ที่เป็นเรื่องของชุมชนร่วมกันสร้างกฎกติกาขึ้นมาใหม่

เรื่องดังกล่าวนี้เกิดขึ้นภายหลังจากที่ได้ก่อตั้งเป็นป่าชุมชนโนนใหญ่มาแล้ว ซึ่งในประเด็นนี้ผู้วิจัยจะได้อธิบายให้เห็นว่าภายหลังจากที่ผู้คนในชุมชนรอบป่าโนนใหญ่ได้รวมตัวกันปกป้องป่าจากการสัมปทานของนายทุนได้สำเร็จ ในปี พ.ศ. 2535 ชาวบ้านรอบป่าชุมชนโนนใหญ่จึงได้รวมกลุ่มจัดตั้งเป็นคณะกรรมการอนุรักษ์ป่าชุมชนโนนใหญ่ ภายใต้อาณัติคณะกรรมการป่าชุมชนโนนใหญ่ โดยมีการจัดการขององค์กรชาวบ้านที่มีหมู่บ้านอยู่รอบป่าชุมชนโนนใหญ่ 12 หมู่บ้าน จากตำบลอีเซ จำนวน 7 หมู่บ้าน และจากตำบลเสียวอีก จำนวน 5 หมู่บ้าน การเลือกตั้งคณะกรรมการป่าชุมชน กำหนดให้แต่ละหมู่บ้านคัดเลือกคณะกรรมการป่าชุมชนประจำหมู่บ้าน หมู่บ้านละ 10 คน ซึ่งแต่ละหมู่บ้านจะรวมกันเป็นคณะกรรมการเรียกชื่อว่า “คณะกรรมการป่าชุมชนโนนใหญ่” ทั้งนี้ผู้ใหญ่บ้านและผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านจะเป็นกรรมการโดยตำแหน่ง โดยจะมีการเลือกตั้งคณะกรรมการใหม่ทุก 2 ปี คณะกรรมการป่าชุมชนโนนใหญ่จะมีการเลือกตั้งคณะกรรมการบริหารป่าชุมชน 1 ชุด จำนวน 15 คน ประกอบด้วย ประธาน 1 คน รองประธานจำนวน 2 คน คณะกรรมการที่เป็นตัวแทนจากหมู่บ้าน หมู่บ้านละ 1 คน คณะกรรมการบริหาร จะทำหน้าที่ประสานงานและดำเนินงานที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ป่า ออกกฎระเบียบ การอนุรักษ์ป่าชุมชนโนนใหญ่ ในการออกกฎระเบียบการอนุรักษ์ป่า คณะกรรมการจะจัดประชุมชาวบ้านแต่ละหมู่บ้าน เพื่อระดมความคิดเห็นการใช้ประโยชน์จากป่า จากนั้นจะร่างกฎระเบียบเพื่อขอความเห็นชอบจากชาวบ้านแต่ละหมู่บ้าน

เมื่อได้รับฉันทานุมัติจากชาวบ้านทุกหมู่บ้านแล้ว จึงจะออกเป็นกฎระเบียบของป่าชุมชนโนนใหญ่และทำการประกาศใช้ต่อไป ทั้งนี้กฎระเบียบของคณะกรรมการป่าชุมชนโนนใหญ่ มีดังนี้

- (1) ห้ามเข้าไปตัดไม้ในเขตป่าชุมชนโดยพลการ ผู้ฝ่าฝืนที่ไม่ได้รับอนุญาตจากคณะกรรมการป่าชุมชนจะถูปรับ 500 บาท
- (2) ไม้ในส่วนบุคคลครอบครองที่มีขนาดเส้นผ่านศูนย์กลาง 20 เซนติเมตรขึ้นไป หากต้องการใช้ต้องขออนุญาตต่อคณะกรรมการก่อน
- (3) การตัดไม้ใหญ่ตามข้อ 2 ต้องจ่ายค่าบำรุงต้นละ 10 บาท
- (4) ผู้ถางและเผาป่าในเขตป่าชุมชน มีโทษปรับตั้งแต่ 5,000 บาทขึ้นไป
- (5) ห้ามล่าสัตว์ในเขตป่าชุมชน ฝ่าฝืนปรับ 500 บาทขึ้นไป
- (6) ห้ามนำรถเข็นเข้าไปเก็บฟืนในป่าชุมชนโนนใหญ่ ยกเว้นใช้ในงานศพก็เพื่อให้ชาวบ้านได้ตระหนักถึงคุณค่าของไม้ที่นำมาทำฟืน และการใช้ฟืนอย่างประหยัด
- (7) การหาของป่าสามารถหาได้แต่ห้ามหาเพื่อการค้า เช่น เถาวัลย์
- (8) สามารถนำสัตว์มาเลี้ยงในป่าได้แต่ห้ามโค่นล้มต้นไม้เพื่อเอาใบให้สัตว์
- (9) กรรมการรักษาป่าทำผิดจะถูกปรับตามกฎระเบียบ
- (10) หากมีผู้ฝ่าฝืนกรรมการรักษาป่าจะใช้วิธีเจรจากับคู่กรณี ถ้าตกลงกันไม่ได้จะดำเนินการตามกฎหมาย ผู้ฝ่าฝืนจะมีโทษ 3 ขั้นตอนคือครั้งแรกตักเตือน ครั้งที่สองปรับ ครั้งที่สามส่งให้เจ้าหน้าที่รัฐดำเนินการตามกฎหมาย รายได้จากการปรับจะนำเข้ากองทุนป่าชุมชนโนนใหญ่เพื่อใช้ในกิจการเกี่ยวกับการอนุรักษ์พันธุ์พืช เช่น กรณีไฟไหม้ป่า

4.3.2 การแบ่งเขตพื้นที่การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน

ในการแบ่งพื้นที่เพื่อการใช้สอยประโยชน์จากป่าชุมชนโนนใหญ่ จากการสัมภาษณ์และลงพื้นที่เก็บข้อมูลพบว่าชุมชนรอบป่าชุมชนโนนใหญ่มีการแบ่งพื้นที่ป่าเพื่อใช้ให้เกิดประโยชน์และความยั่งยืนเป็นธรรมในสังคม ตามสภาพของผืนป่าดังนี้

1) ป่าใช้สอย ป่าแห่งนี้สำหรับให้ชุมชนคนในท้องถิ่นได้ใช้มีไม้สำหรับใช้สอยเท่านั้น หากเป็นการตัดไม้เพื่อทำรั้วบ้าน หรือขอทำเสาบ้าน จะต้องได้รับการอนุญาตจากคณะกรรมการป่าก่อน หากเป็นไม้สำหรับทำฟืน ก็อนุญาตเฉพาะไม้แห้งเท่านั้น และการเก็บหากก็ไม่เป็นไปเพื่อการค้า แต่ให้นำไปใช้ในครัวเรือนหรือตามกิจกรรมประเพณีของชุมชน ป่าใช้สอยส่วนใหญ่จะอยู่ในพื้นที่รอบหมู่บ้านนั้น ๆ

2) ป่าช้า ป่าแห่งนี้จะอยู่ในพื้นที่ บ้านหนองฮู หมู่ที่ 3 เป็นพื้นที่ ที่ชาวบ้านที่อยู่รอบป่าแบ่งพื้นที่ป่าไว้จำนวน 5 ไร่ สำหรับประกอบพิธีกรรมในการฝัง หรือเผาศพ ขณะที่ป่าไม่ในบริเวณนี้ชาวบ้านจะถือว่าเป็นป่าจาริตประเพณีที่ใคร ๆ ก็รู้และจะไม่ละเมิดเข้ามาตัดไม้หรือทำลายป่าบริเวณนี้ ยกเว้นการตัดไม้เพื่อการเผาศพเท่านั้น

3) ป่าทำเลเลียงสัตว์ สภาพส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ป่าโล่งเตียนหรือป่าหญ้า เป็นพื้นที่สำหรับเลี้ยงสัตว์ของชุมชนรอบป่าชุมชนโนนใหญ่ เช่น ป่าโคกทำเลเลียงสัตว์หนองสะโน พื้นที่ประมาณ 15 ไร่ ป่าทำเลเลียงสัตว์บึงหนองบัว พื้นที่ 20 ไร่ ป่าทำเลเลียงสัตว์โสกกระแตง พื้นที่ 50 ไร่ และป่าโคกทำเลเลียงสัตว์นาม่องพื้นที่ 30 ไร่

4) ป่าอภัยทาน ชาวบ้านรอบป่าชุมชนโนนใหญ่ ได้แบ่งพื้นที่ป่าส่วนหนึ่ง จำนวน 15 ไร่ สำหรับเป็นที่ตั้งของสำนักสงฆ์ และเป็นเขตป่าอภัยทาน ตั้งอยู่ในพื้นที่บ้านหมาจอก หมู่ที่ 9 เขตป่าอภัยทานตรงนี้ห้ามล่าสัตว์ป่า และตัดต้นไม้โดยเด็ดขาด

5) ป่าอนุรักษ์ สำหรับพื้นที่ป่าอนุรักษ์ ส่วนใหญ่เป็นสภาพพื้นที่ป่าโดยทั่วไป นอกเหนือจากพื้นที่ป่าที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ซึ่งชาวบ้านสามารถเข้าหาของป่า นำไม้แห้งมาทำฟืน จับสัตว์ แมลง หรือหาจับสัตว์น้ำได้ แต่ห้ามการตัดไม้ทำลายป่าและห้ามล่าสัตว์ใหญ่ เช่น กระต่าย ใก่อ่า และอีเห็น เป็นต้น

จะอย่างไรก็ตาม ภายหลังจากที่ชุมชนรอบป่าชุมชนโนนใหญ่ได้ร่วมกันตั้งเป็นคณะกรรมการป่าชุมชนโนนใหญ่แล้ว คณะกรรมการป่าพร้อมด้วยชุมชนรอบป่าชุมชนโนนใหญ่ก็ได้จัดกิจกรรมการอนุรักษ์ผืนป่าสืบทอดกันมา เช่น การร่วมกันปลูกป่าในวันสำคัญ โดยเฉพาะในวันสิสาขบูชา จะจัดกิจกรรมทำบุญและร่วมกันปลูกป่าเพิ่มเติม ในช่วงฤดูแล้งก็จะมีกิจกรรมร่วมกันทำแนวป้องกันไฟป่า โดยกำหนดเขตให้ชุมชนที่มีพื้นที่ติดเขตป่าในบริเวณนั้น ๆ ร่วมรับผิดชอบในการทำแนวกันไฟป่า และนอกจากนี้ยังพบว่าชุมชนรอบป่าโนนใหญ่ยังมีการจัดเวรยามเดินลาดตระเวนผืนป่า เป็นการร่วมป้องกันการลักลอบตัดไม้ทำลายป่า และล่าสัตว์ป่าไปด้วย

4.4 ความรู้ท้องถิ่นด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวกับโลกทัศน์ของชุมชนที่มีต่อทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม (World View)

ซึ่งในความรู้ระดับที่ 4 นี้จะได้ตามแนวคิดของ Berkes (1999) เป็นแนวทางในการวิเคราะห์ ความรู้ด้านโลกทัศน์ของคนในชุมชนรอบป่าชุมชนโนนใหญ่ ที่นำความเชื่อมาสร้างมิติตามสมพันธ์ของการอยู่ร่วมกันในลักษณะความเชื่อความเคารพต่อผีปู่ตาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่น ๆ ดังจะอธิบายให้เห็นถึงแนวคิดด้านโลกทัศน์ของชุมชนรอบป่าโนนใหญ่ดังนี้

4.4.1 ความเชื่อด้านผีปู่ตา

ผีปู่ตา หรือผีเจ้าที่ ชุมชนที่อาศัยอยู่รอบป่าชุมชนโนนใหญ่ ล้วนให้ความสำคัญและเคารพในผีปู่ตาเป็นเรื่องที่สืบทอดต่อกันมาอย่างยาวนาน ทั้งนี้ชาวบ้านเชื่อว่า ผีปู่ตา ผีเจ้าที่จะเป็นผู้คอยให้ความคุ้มครองช่วยเหลือ ปกป้องดูแลในเรื่องความปลอดภัย ให้ความสุข และเป็นผู้คอยทำให้ชาวบ้านมีอยู่มีกิน มีอาหารที่อุดมสมบูรณ์ตลอดทั้งปี ทั้งนี้จากการลงพื้นที่เก็บข้อมูลพบว่า ชุมชนรอบ

ปาโนนใหญ่ ให้ความเคารพต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ที่เป็นผีป่าปู่ตาประจำปาโนนใหญ่ หรือชาวบ้านมักเรียกชื่อว่าเจ้าพ่อดงเมือง ปัจจุบันป่าปู่ตาเจ้าพ่อดงเมืองตั้งอยู่ใจกลางป่าชุมชนโนนใหญ่ ริมถนนสายบึงบูรพ์ บ้านอิเซ ทั้งนี้ชาวตำบลอิเซจะมีพิธีกรรมจัดเลี้ยงผีปู่ตาในช่วงออกใหม่เดือน 3 และขึ้น 1 ค่าเดือน 6 โดยมีผู้ทำหน้าที่ติดต่อระหว่างปู่เจ้ากับชาวบ้าน คือเฒ่าจ้ำ ได้แก่ พ่อรัตน์ ทองสำแดง และพ่อเสริม เทียมไสย์

4.4.2 ความเชื่อเกี่ยวกับป่าตาแฮก

ป่าตาแฮก หรือป่าน้ำซับ หรือผีตาแฮก ซึ่งความเชื่อและเคารพในผีตาแฮกนี้ ส่วนใหญ่จะเป็นชาวบ้านที่มีพื้นที่เชื่อมกันระหว่างป่าโคกกับป่าทาม โดยจุดเด่นของป่าตาแฮกจะมีน้ำซับไหลอยู่ตลอด น้ำซับแห่งนี้ในฤดูแล้งน้ำจะใสสะอาด ชาวบ้านมักจะมาตักน้ำซับแห่งนี้ไปดื่มกิน ดังนั้นพื้นที่บริเวณป่าตาแฮกจะมีความอุดมสมบูรณ์และมีความชื้นอยู่ตลอดปี ชาวบ้านที่มีที่ทำกินบริเวณนี้ก็จะทำการตั้งศาลผีตาแฮกขึ้น ในที่ดินของตนเอง เพราะถือว่าตาแฮกหรือผีบรรพบุรุษเป็นผู้เลือกที่ทำกินที่สมบูรณ์แห่งนี้ให้เป็นที่ทำกิน และเมื่อถึงฤดูกาลทำนาก็จะบอกกล่าวผีตาแฮก ขอให้ผีช่วยได้ผลผลิตดี ขณะช่วงพักกินข้าวกลางวัน ก็จะแบ่งข้าวปลาอาหารเป็นเครื่องสังเวยให้ผีตาแฮกได้กินก่อนทุกครั้ง เป็นการเกื้อกูลกันระหว่างผีบรรพบุรุษกับลูกหลาน ที่สำคัญจากการศึกษาพบว่า ชาวบ้านมีความเชื่อเรื่องการตัดไม้ในพื้นที่ผีตาแฮกว่า ไม่ว่าจะตัดต้นไม้เล็กหรือต้นไม้ใหญ่ในบริเวณผีตาแฮกจะต้องบอกกล่าวตาแฮกก่อน หากไม่เคารพหรือไม่ปฏิบัติตามจารีตประเพณีแล้ว เจ้าของนาหรือลูกหลานจะเจ็บป่วยโดยไม่ทราบสาเหตุ ซึ่งปัจจุบันยังถือปฏิบัติเสมอมา

4.4.3 ความเชื่อเกี่ยวกับป่าผีหอเจ้า

ผีหอเจ้า ถือเป็นผีปู่ตาที่ชาวบ้านรอบปาโนนใหญ่และตำบลใกล้เคียงได้ร่วมกันตั้งศาลเจ้าไว้ริมลำห้วยทับทัน ผีหอเจ้าชาวบ้านเชื่อว่าเป็นผีที่อยู่สูง มองเห็นไกล เป็นผีที่คอยปกป้องดูแล ชาวบ้านที่มาทำการประมง หาปลา บริเวณลำห้วยทับทัน ทั้งนี้ผู้คนที่มาหาปลาก็จะมาบอกกล่าวทุกครั้งก่อนลงหาปลา บางครั้งก็จะเป็นการ เป็นการบน หรือบาก็ผีหอเจ้าไว้ เมื่อได้ปลาตามความต้องการตามที่ขอแล้ว ก็จะนำปลาไปทำอาหารมาถวายตามที่บอกกล่าว ซึ่งผู้ใดที่มาขอปลาจากผีหอเจ้าก็จะสมหวังทุกราย ทั้งนี้จากการลงพื้นที่เก็บข้อมูลพบว่าบริเวณผีหอเจ้ามีกระต๊อบปลา และกระต๊อบสัตว์ต่าง ๆ จำนวนมากที่ชาวบ้านนำมาแก้บนกองอยู่เป็นจำนวนมาก

4.4.4 ความเชื่อ ความเคารพต่อผีป่าช้า

ชุมชนรอบปาโนนใหญ่มีพื้นที่ป่าช้า ซึ่งเป็นสถานที่สำหรับประกอบพิธีกรรมเผาศพหรือฝังศพ ซึ่งปัจจุบันป่าช้าอยู่ในเขตพื้นที่บ้านหนองฮู หมู่ที่ 3 ป่าช้าแห่งนี้มีพื้นที่ประมาณ 5 ไร่ อยู่ในเขตป่าชุมชนโนนใหญ่ ชาวบ้านรอบป่าชุมชนโนนใหญ่ให้ความเคารพและเชื่อในผีป่าช้าว่า เมื่อจะต้องเดินทางผ่านผีป่าช้าจะต้องบอกกล่าว ผีป่าช้าทุกครั้งว่ามาจากไหนและจะไปไหน หากไปหาของป่าก็มักจะขอพรให้ได้อาหารการกินตามที่ต้องการ ทั้งนี้ยังพบความเชื่ออีกว่า ผู้คนที่เข้ามาหาของป่าเมื่อต้องเดิน

ผ่านผีป่าช้าจะต้องไม่พูดเสียงดัง ไม่พูดคำหยาบ หรือพูดโหวก หรือกลั่นแกล้งกัน เพราะจะเป็นการรบกวนและลบหลู่ผีเจ้าที่บริเวณป่าช้าแห่งนี้ บริเวณผีป่าช้าจะไม่มีใครเข้าไปล่าสัตว์ และตัดต้นไม้ โดยเฉพาะต้นไม้บริเวณป่าช้าแห่งนี้มีไว้สำหรับเผาศพเท่านั้น ยกเว้นเห็ดป่า ผลไม้ ป่า หรือพืชชนิดอื่น ๆ หากพบเห็ด หรือต้องการเก็บจะต้องบอกกล่าวเจ้าของหรือเจ้าที่บริเวณที่แห่งนั้นก่อนที่จะลงมือเก็บ ปัจจุบันแม้จะไม่นิยมนำศพมาเผาที่ป่าช้าแห่งนี้แล้วก็ตาม ก็ยังพบว่าชาวบ้านรอบป่าโนนใหญ่ก็ยังถือปฏิบัติตามจารีตประเพณีตลอดมา

4.4.5 ความเชื่อด้านพระพุทธศาสนา

ในประเด็นนี้ผู้วิจัยจะได้อธิบายให้เห็นถึงความเชื่อ และพลังศรัทธาของชุมชนรอบป่าโนนใหญ่ที่มีต่อพระพุทธศาสนา โดยเชื่อว่าพระพุทธศาสนาจะทำให้คนรู้สึกเกรงกลัวต่อบาปได้ เช่น เมื่อปี พ.ศ. 2553 มีการลักลอบตัดต้นไม้ในเขตพื้นที่ป่าชุมชนโนนใหญ่ ชาวบ้านรอบป่าโนนใหญ่จึงได้ช่วยกันบริจาคเงินเพื่อจัดสร้างพระพุทธรูปองค์ใหญ่ ไว้ที่สำนักสงฆ์โนนใหญ่ เพื่อเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ เป็นที่เคารพบูชา และให้ผู้คนรู้สึกเกรงกลัวต่อบาป

4.4.6 ความเชื่อของคนหาของป่า

ความเชื่อของคนหาของป่า เช่น เก็บเห็ด หาหน่อไม้ หรือผลไม้ป่า พบว่าชุมชนรอบป่าโนนใหญ่ได้นำแนวคิดโลกทัศน์ความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ผีป่า ที่เป็นผู้ดูแลและเป็นผู้บันดาลให้การหาอาหารได้ตามต้องการ (หมาน) ทั้งนี้พบว่าผู้เข้าหาของป่าส่วนใหญ่จะเป็นผู้หญิงซึ่งเมื่อเดินทางถึงพื้นที่ป่าแต่ละครั้งก็จะบอกกล่าวกับผีเจ้าที่ด้วยวาจา หรือหากเดินผ่านศาลผีปู่ตา ก็จะยกมือไหว้เป็นการแสดงความเคารพ และบอกกล่าวให้หาอาหารได้ตามความต้องการและอย่าได้เกิดการพลัดหลงป่า หรือเกิดอันตรายใด ๆ กันตน นอกจากนี้ยังพบว่าคนหาของป่า ยังมีเรื่องความเชื่อ การถือเคล็ดอีกด้วย เช่น ห้ามเดินข้ามด้ามเสียม กระบอกพลู หรือเดินข้ามไม้ส้าว (ถ้าไม้ไผ่ที่มีด้ามยาว ๆ สำหรับใช้เก็บผลไม้ หรือแห่ไปมัดแดง) หากใครเดินข้ามอุปกรณ์เหล่านี้จะทำให้อุปกรณ์ที่ใช้หากินเสื่อม จะหาของป่าไม่ได้เลย หรือเรียกอีกอย่างว่า “หากินบ่หมาน” ดังนั้นเจ้าของเสียมและเจ้าของไม้ส้าว ขณะพักผ่อนจะต้องเก็บและรักษาอุปกรณ์ของตนไว้เป็นอย่างดี จะไม่วางด้ามเสียมหรือ ไม้ส้าวเกะกะทางเดินเป็นอันขาด ในขณะที่กินข้าวเที่ยงอยู่ในป่าก็จะแบ่งอาหารที่หามา แบ่งปันให้กับเจ้าที่ได้กินก่อนทุกครั้งเช่นกัน อย่างไรก็ตามจากการลงพื้นที่เก็บข้อมูลยังพบว่า ในกลุ่มคนที่เข้าหาของป่าด้วยกัน หากพบว่าใครหาของป่าไม่ได้เลย คนที่หาของป่าได้มากกว่าเพื่อนจะเป็นคนแบ่งปันของป่าให้คนที่หาของป่าไม่ได้หรือได้น้อย เพราะเชื่อว่าการแบ่งของป่าให้คนที่หาของป่าได้น้อย จะทำให้คนที่แบ่งปันจะหากินหมานอยู่ตลอด

4.4.7 ความเชื่อของหมอยาสมุนไพร

ขณะที่ความเชื่อของหมอยาสมุนไพร ก็มีแนวยึดถือปฏิบัติที่สืบทอดกันมา ไม่ว่าจะเป็นความรู้ในการใช้ยาของบุคคลในระดับครอบครัว หรือความรู้ในระดับหมอยาพื้นบ้าน ต่างก็ถือปฏิบัติ

เช่นเดียวกัน เมื่อมีความจำเป็นต้องเข้าป่าหาสมุนไพร ก็จะเด็ดดอกไม้ 5 คู่ บอกกล่าวเจ้าที่ตามโคนต้นไม้ โดยเชื่อว่าผีเจ้าป่า เจ้าเขาคือผู้คอยคุ้มครอบดูแลพืชสมุนไพรในป่า หลังจากเก็บตัวยาคได้แล้ว ก่อนกลับบ้านก็ต้องยกมือไหว้เจ้าป่าเป็นการกล่าวคำขอบคุณที่ได้ให้ยาอีกด้วย อย่างไรก็ตามผู้วิจัยยังพบว่าผู้ที่มีความรู้ในระดับหมอยาพื้นบ้านจะไม่เก็บยาในวันพระ เพราะเชื่อว่าวันพระเป็นวันที่ครูบาอาจารย์ต้องจำศีล จึงต้องให้เกียรติครูบาอาจารย์ที่เป็นผู้อบรมถ่ายทอดวิชามาให้ หากหมอยาคนใดเก็บยาในวันพระจะถือว่าเกิดการคลำยา ทำให้พืชสมุนไพรที่เก็บไปจะไม่มีสรรพคุณ ทางยา หรือไม่มีคุณภาพนั่นเอง ส่วนวิธีการเก็บยาสมุนไพรก็จะถือแนวปฏิบัติ เช่น ในช่วงเช้าจะเก็บส่วนของราก โคนหรือเหง้า ในช่วงสาย ๆ จะเก็บส่วนของลำต้น กิ่ง ก้าน ใบ ในช่วงเที่ยงถึงช่วงบ่ายจะเก็บใบ ยอด หรือผล เป็นต้น ทั้งนี้ผู้มีความรู้ระดับหมอยายังเชื่อว่าการเก็บตัวยาคือไม่ให้เงาของตนเองไปทับกับต้นสมุนไพรที่ตนเองกำลังเก็บอย่างเด็ดขาด เพราะจะทำให้ตัวยามีฤทธิ์อ่อน สรรพคุณเจือจางไปที่สำคัญจะทำให้หมอยาเกิดการเจ็บป่วยไปด้วย

4.4.8 ความเชื่อของคนหาปลา

จากการลงพื้นที่เก็บข้อมูลกับชาวบ้านรอบป่าชุมชนโนนใหญ่ โดยเฉพาะชาวบ้านหนองฮูพบว่าชาวบ้านต่างมีความเชื่อในการหาปลาว่า ก่อนจะลงหาปลา และลงเรือแต่ละครั้งก็จะบอกกล่าวเจ้าที่ทุกครั้ง และเมื่อจับปลาได้ครั้งแรกจะเลือกปลาที่สดและแข็งแรงที่สุดจำนวน 1 คู่ ทำการปล่อยลงน้ำว่าปลาที่ปล่อยคือปลาของเจ้าที่ ซึ่งนัยยะสำคัญเรื่องนี้ได้รับคำอธิบายว่า เป็นความเชื่อของชาวบ้านคนหาปลาเมื่อคืนปลาให้เจ้าที่แล้วปลาที่ปล่อยจะได้ขยายและแพร่พันธุ์ต่อไป และจะได้จับปลาได้มากขึ้นด้วย และในช่วงรับประทานอาหารเที่ยงคนหาปลาก็จะแบ่งปันอาหารให้กับเจ้าที่ เจ้าทาง หากอยู่บนเรือก็จะนำอาหารไว้ที่หัวเรือ หากอยู่บนบกก็จะแบ่งอาหารไปไว้ตามโคนต้นไม้ เพื่อให้เจ้าที่ได้กินอาหารก่อนที่ตนและคณะจะลงมือรับประทาน ซึ่งเป็นแนวคิดโลกทัศน์ของคนหาปลาที่ปฏิบัติสืบทอดกันมา บางครั้งก็จะมีการบนบาน บอกกล่าวว่าจะหากได้ปลาใหญ่ เช่น ปลาบึกก็จะมาแก้บนด้วยอาหารชนิดต่าง ๆ เมื่อสำเร็จผลก็จะไปแก้บนไว้ที่ศาลผีห่อเจ้าตามความเชื่อ

4.5 สรุปท้ายบท

การนำแนวคิดความรู้ท้องถิ่นด้านสิ่งแวดล้อมเชิงวัฒนธรรมของ Berkes (1999) เข้ามาอธิบายเพื่อศึกษาถึงการมีความรู้ท้องถิ่นด้านสิ่งแวดล้อมเชิงวัฒนธรรมของชุมชนรอบป่าโนนใหญ่พอสรุปได้ว่า

ความรู้ท้องถิ่นเกี่ยวกับพื้นที่กายภาพ ภูมินิเวศและชื่อชนิดสัตว์ (Local knowledge of Land, Animals) ชุมชนรอบป่าชุมชนโนนใหญ่ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับภูมินิเวศป่าชุมชนโนนใหญ่เป็น 2 ลักษณะคือป่าโคกและป่าบุง ป่าทาม ซึ่งป่าโคกหมายถึงผืนป่าที่บนที่ราบสูง ส่วนป่าบุง

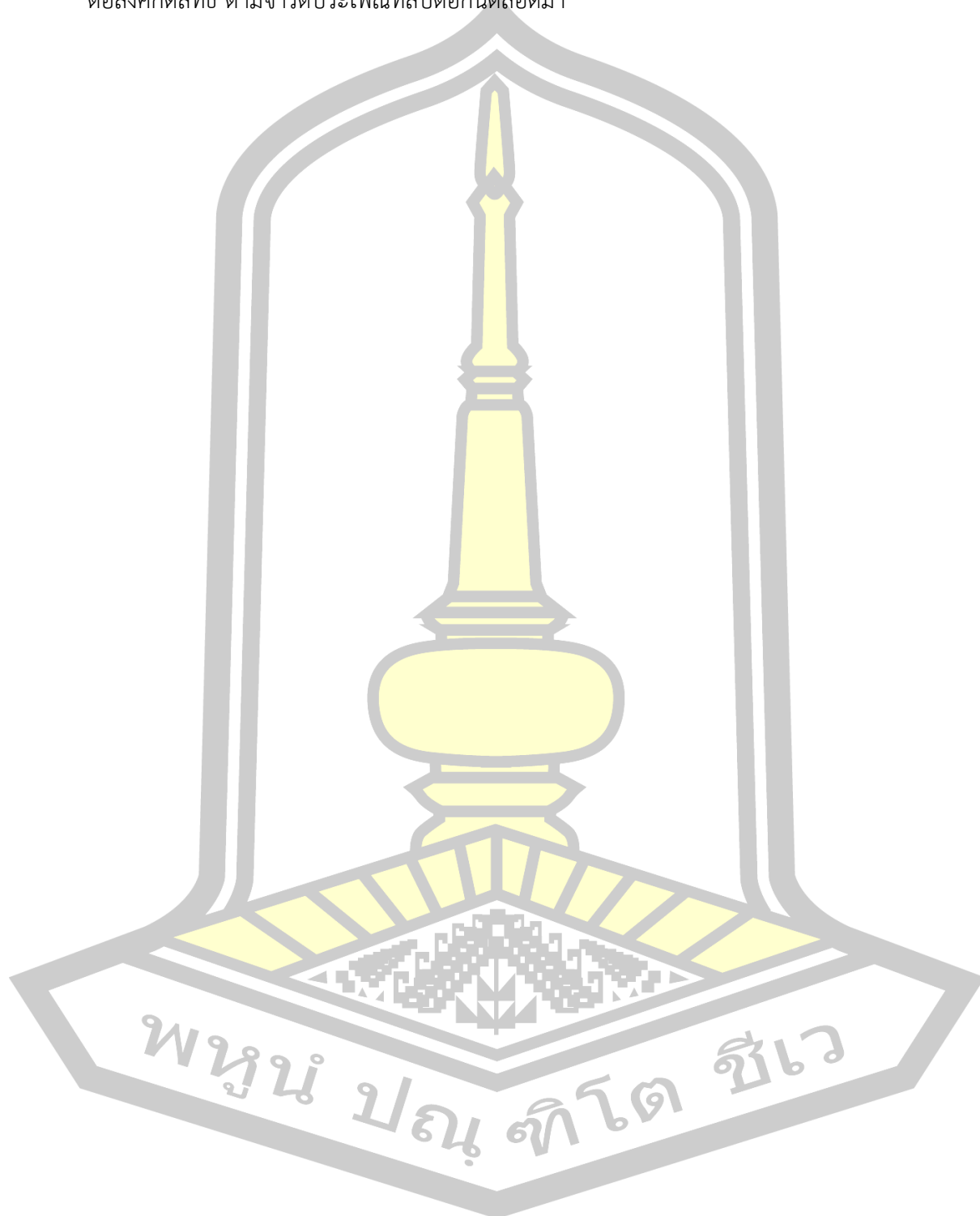
ป่าทาม คือสภาพผืนป่าที่มีน้ำท่วมถึงในช่วงฤดูน้ำหลาก และนอกจากนี้ยังได้มีความรู้เกี่ยวกับชนิดพันธุ์ต่าง ๆ ได้แก่ความรู้เกี่ยวกับพืช พืชอาหารพบจำนวน 20 ชนิด มันป่าจำนวน 8 ชนิด ผลไม้ป่าจำนวน 17 ชนิด เห็ดป่าจำนวน 18 ชนิด พืชสมุนไพรจำนวน 19 ชนิด ประเภทสัตว์ สัตว์ป่าพบจำนวน 13 ชนิด แมลงจำนวน 8 ชนิด แมงจำนวน 4 ชนิด ชนิดพันธุ์ปลา จำนวน 43 ชนิด

ความรู้ท้องถิ่นเกี่ยวกับการจัดการและการใช้ประโยชน์ (Land and Resource Management Systems) ซึ่งพบว่า ชุมชนรอบป่าโนนใหญ่ มีวิธีการจัดการและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติจากป่าโคก และป่าทุ่งป่าทามในการเข้าหาของป่าตามฤดูกาล ซึ่งของป่าบางชนิดจะหาได้เฉพาะจากป่าโคก หรือป่าทามเท่านั้น ส่วนช่วงเวลาในการหา ก็ชุมชนรอบป่าโนนใหญ่จะเป็นผู้รู้ตามปฏิทินฤดูกาลว่า ช่วงเดือนไหนจะเข้าไปเก็บเกี่ยวอะไรได้บ้าง ขณะที่วิธีการเก็บหาของป่าก็มีทั้งมีด เสียมขุด ไฟส่อง เต็ดยอด การใช้บ่วงดัก บ่วงคล้อง หนังสติ๊กยิง เช่น หนู แอ้ กะปอม ขณะที่ไม่มดแดง หรือผลไม้ป่าต้องใช้ไม้สาว ดำยาว ๆ และการปีนต้นไม้ ความรู้ด้านพืชสมุนไพรพบว่าชุมชนรอบป่าโนนใหญ่เป็นผู้มีความรู้เรื่องยาสมุนไพรจำนวนมาก ทั้งนี้สามารถแบ่งกลุ่มหมอยาเป็น 2 ระดับ ได้แก่ หมอยาพื้นบ้านที่มีความรู้สมุนไพรระดับพื้นฐานทั่วไป กับผู้มีความรู้ระดับหมอยาพื้นบ้านที่ได้รับการถ่ายทอดวิชาการใช้ยาสมุนไพรมาจากบรรพบุรุษ ความรู้ด้านการจับสัตว์ โดยเฉพาะการประมงพื้นบ้านพบว่าชาวบ้านใช้เครื่องมือจับปลาทั้งสมัยเก่าและสมัยใหม่ เช่น ลอบไซ โด่ง จัน แห มอง และอวน เป็นต้น ซึ่งทั้งการใช้ประโยชน์จากพืชและสัตว์ พบว่าชาวบ้านได้มีกระบวนการปฏิบัติการใช้ควบคู่กับการอนุรักษ์เพื่อประโยชน์ยั่งยืนในอนาคต

ด้านความรู้ท้องถิ่นเกี่ยวกับทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวกับการจัดการเชิงสถาบัน องค์กรและความเป็นธรรมของคนในชุมชน (Social Institutions) ความรู้ท้องถิ่นในระดับนี้ พบว่าชุมชนรอบป่าชุมชนโนนใหญ่มีความรู้อยู่ 2 แบบ คือกฎเกณฑ์ที่เป็นจารีตประเพณีที่ให้ความเคารพนับถือป่าผีปู่ตาสืบทอดกันตลอดมา และกฎเกณฑ์ของชุมชนร่วมกันสร้างกฎกติกา การใช้ประโยชน์จากป่าขึ้นมาใหม่ภายหลังได้ร่วมกันก่อตั้งเป็นป่าชุมชนโนนใหญ่ขึ้นมา นอกจากนี้ยังพบว่ามี การแบ่งเขตพื้นที่ป่า เป็นป่าใช้สอย ป่าช้า ป่าทำเลเลี้ยงสัตว์ พร้อมจัดกิจกรรมการอนุรักษ์ป่าสืบทอดกันตลอดมา ทั้งนี้ เพื่อให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และเกิดความเป็นธรรมกับทุกคนในสังคม

ด้านความรู้เกี่ยวกับโลกทัศน์ของชุมชนที่มีต่อทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม (World View) พบว่าชุมชนรอบป่าโนนใหญ่ความเชื่อเคารพในผีปู่ตา ผีตาแฮก ผีหอเจ้า และผีป่าช้า ว่าจะเป็นผู้คอยให้ความช่วยเหลือ ปกป้องดูแลให้คนในชุมชนอยู่ดีมีสุข มีอาหารการกินที่อุดมสมบูรณ์ตลอดทั้งปี และนอกจากนี้ยังได้นำความเชื่อด้านพระพุทธศาสนาสร้างพระพุทธรูปองค์ใหญ่ในป่า โดยเชื่อว่าพระพุทธศาสนาจะทำให้คนเกรงกลัวต่อบาปได้ นอกจากนี้ยังพบว่าการวิถีชีวิตของชุมชนรอบป่าโนนใหญ่ ไม่ว่าจะทำการสิ่งใดที่เกี่ยวข้องกับการหาประโยชน์จากป่า เช่น การหาอาหาร หาเก็บ

สมุนไพรงของกลุ่มหมอยา การหาหาของชาวประมงพื้นบ้านต่างได้ยึดถือปฏิบัติจนให้ความเคารพเชื่อ
ต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ตามจารีตประเพณีที่สืบทอดกันตลอดมา

บทที่ 5

การนำเอาความรู้ไปสู่การปฏิบัติ

ในบทนี้ผู้วิจัยจะอธิบายให้เห็นถึง การนำเอาความรู้จากชาวบ้านที่มีการตั้งชุมชนอาศัยอยู่รอบป่าชุมชนโนนใหญ่ จำนวน 7 หมู่บ้าน ประกอบด้วยชุมชนบ้านหนองสูง บ้านแปะ บ้านอิเซเหนือ บ้านอิเซใต้ บ้านหนองหนัก บ้านหมากจอก และบ้านโนน ที่พบว่าชาวบ้านรอบป่าชุมชนโนนใหญ่แห่งนี้ เป็นผู้มีความรู้ท้องถิ่นด้านสิ่งแวดล้อมเชิงวัฒนธรรม ในการใช้ดำรงชีวิตอยู่กับธรรมชาติ ตามแนวคิด Berkes (1999) ที่ให้ความหมายว่า “ความรู้ท้องถิ่นด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมเชิงวัฒนธรรม” (Levels of analysis in traditional knowledge and management systems) แบ่งได้เป็น 4 ระดับ ความรู้ในระดับที่ 1 ความรู้ท้องถิ่นด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวกับกายภาพ ภูมินิเวศและชื่อชนิดสัตว์ (Local knowledge of Land, Animals) ความรู้ระดับที่ 2 ความรู้ท้องถิ่นด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวกับการจัดการและการใช้ประโยชน์ (Land and Resource Management Systems) ความรู้ในระดับที่ 3 ความรู้ท้องถิ่นด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวกับการจัดการเชิงสถาบัน องค์กรและความเป็นธรรมของคนในชุมชน (Social Institutions) และความรู้ในระดับที่ 4 ความรู้ท้องถิ่นด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวกับโลกทัศน์ของชุมชนต่อ ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม (World View) ซึ่งพอจะสรุปการนำเอาความรู้ท้องถิ่นเชิงวัฒนธรรมของชุมชนรอบป่าชุมชนโนนใหญ่ สำหรับใช้เป็นข้อมูลในการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นในสถานศึกษาดังนี้

5.1 ความรู้ท้องถิ่นด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมเชิงวัฒนธรรม

5.1.1 ความรู้ท้องถิ่นด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวกับกายภาพ ภูมินิเวศและชื่อชนิดสัตว์ (Local knowledge of Land, Animals)

ความรู้ท้องถิ่นในระดับนี้ พบว่าชุมชนรอบป่าโนนใหญ่ได้ให้ความหมายของพื้นที่ป่า เป็น 2 ลักษณะคือ พื้นที่ป่าโคก และพื้นที่ที่เป็นป่าทาม ซึ่งการให้ความหมายของป่าโคก คือ เป็นป่าที่อยู่บนพื้นที่ราบสูง จะมีต้นไม้ขนาดใหญ่และขนาดกลางขึ้นปนกันจำนวนมาก พื้นที่ป่าโคกป่าชุมชนโนนใหญ่มีพื้นที่รวมประมาณ 2,040 ไร่ ป่าโคกบางแห่งเป็นลานหินที่มักมีความแห้งแล้ง ชาวบ้านส่วนใหญ่จะเรียกชื่อลานหินว่า “โสก” จากการศึกษาพบโสกหินแห่ โสกละอง โสกแฝก และ โสกฮองคำน้อย เป็นต้น โดยคำว่า “โสก” เป็นพื้นที่ในที่ราบสูงและจะมีความลาดชันลงไปสู่พื้นที่ป่าด้านล่าง เรียกว่า ป่าบุง ป่าทาม ส่วนที่ 2 เป็นพื้นที่ป่าบุง ป่าทาม เป็นสภาพผืนป่าที่อยู่ต่ำกว่าระดับป่าโคก ป่าบุงป่าทามนี้ จะมีต้นไม้ขนาดเล็ก ขนาดกลาง ขึ้นอยู่ทั่วไป เช่น ต้นหว้า เสียวป่า หมากแขว มะกอกน้ำ มะดัน เบนน้ำ หูลิง และพีชจำพวกเถาวัลย์ เป็นต้น คำว่า “ป่าบุงป่าทาม” เป็นภาษาถิ่นอีสาน คำว่า

“บุง” หมายถึง แหล่งน้ำขนาดใหญ่ที่อยู่ใกล้กับลำห้วยทับทันซึ่งมีน้ำขังอยู่ตลอดปี ส่วนคำว่า “ทาม” หมายถึง พื้นที่ริมฝั่งแม่น้ำที่น้ำไหลท่วมถึงเป็นครั้งคราว บุงจึงหมายถึงป่าที่เกิดขึ้นอยู่ริมน้ำ และป่าทาม หมายถึงป่าริมแม่น้ำที่มีน้ำท่วมถึงในฤดูฝนและเมื่อถึงฤดูแล้งน้ำจะไหลลงห้วย จึงทำให้พื้นดินบริเวณป่าบุงป่าทามเกิดการแห้งแล้งในช่วงฤดูแล้ง ทั้งนี้ จากการศึกษาพบว่าชาวบ้านรอบป่าชุมชนโนนใหญ่ได้ให้ความหมายและตั้งชื่อบุงที่พบอยู่ในพื้นที่ต่าง ๆ เช่น บุงหนองบัว บุงปลาชวย บุงเสื่องอย บุงเพียนาม และบุงฮองกอก เป็นต้น

ทั้งนี้พื้นที่ป่าบุงป่าทาม ถือเป็นส่วนหนึ่งของป่าชุมชนโนนใหญ่มีพื้นที่ประมาณ 800 ไร่ ครอบคลุมหมู่บ้านชุมชนรอบป่าโนนใหญ่ จำนวน 4 ชุมชน ได้แก่ บ้านอิเซเหนือ บ้านอิเซใต้ บ้านหนองฮู และบ้านหมาจอก ด้านความรู้การจำแนกชนิดพันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์ ชุมชนรอบป่าชุมชนโนนใหญ่ มีความรู้ท้องถิ่นจัดจำแนกชนิดพันธุ์พืชอาหาร ประกอบด้วยพืชอาหารป่าจำนวน 22 ชนิด มันป่าจำนวน 8 ชนิด ผลไม้ป่า จำนวน 17 ชนิด เห็ดป่ากินได้จำนวน 19 ชนิด พืชสมุนไพรจำนวน 32 ชนิด สัตว์ป่าทั่วไปจำนวน 13 ชนิด สัตว์พวกแมลงจำนวน 9 ชนิด สัตว์จำพวกแมงจำนวน 4 ชนิด ชนิดพันธุ์ปลาในลำห้วยทับทันจำนวน 43 ชนิด

5.1.2 ความรู้ท้องถิ่นเกี่ยวกับการจัดการและการใช้ประโยชน์ (Land and Resource Management Systems)

พบว่าชุมชนรอบป่าโนนใหญ่ มีความรู้และวิธีการจัดการ ทั้งความรู้ในการอนุรักษ์และในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน ที่สำคัญพบว่ากลุ่มคนที่เป็นผู้เข้าใช้ประโยชน์หาอาหารจากป่าส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มผู้หญิง เพราะผู้หญิงจะมีจิตใจอ่อนโยน มีความละเอียดอ่อน และรู้จักจดจำชนิดพืชที่นำมาใช้ประโยชน์ในด้านประกอบอาหารได้มากกว่าผู้ชาย ในการเข้าใช้ประโยชน์จากป่า ชุมชนที่อยู่รอบป่าโนนใหญ่จะเป็นผู้รู้ว่าป่าแต่ละพื้นที่ จะให้ผลผลิตอะไร จะเข้าไปเก็บช่วงไหนได้ และต้องจัดเตรียมอุปกรณ์เครื่องมือชนิดใดไปด้วยบ้าง การปฏิบัติตนต่อการเก็บหาพืชอาหารป่า เช่น หากจะเก็บหาหน่อไม้ ยอดมะดัน ส้มโอมัง หรือผักป่าต้อง ไปที่ป่าทาม หากต้องการใบหมาน้อยไปทำอาหาร หรือประกอบยาสมุนไพรก็ต้องขึ้นไปเก็บที่ป่าโคกเป็นต้น จะอย่างไรก็ตาม ชุมชนรอบป่าโนนใหญ่ยังมีจัดพืชอาหารป่าบางชนิดเป็นสมุนไพรด้วย ทั้งนี้พืชบางชนิดสามารถหาได้ตลอดทั้งปี ขณะที่พืชอาหารบางชนิด จะพบในฤดูฝน เช่น พืชพวกอีลอก อีลาย ส่วนตูปหมูปและเครือเขียง จะเก็บได้ช่วงฤดูแล้งเป็นต้น ในส่วนวิธีการเก็บหาพืชอาหารป่า หากเป็นพืชลำต้นใต้ดินหรือเห็ดป่า จะใช้เสียมขุด มีดจิ้ม มือเด็ด หากเป็นผักป่าจะใช้การเด็ดยอด เด็ดดอก หากเป็นต้นไม้ที่มีลำต้นสูงจะใช้การปีน หรือใช้ไม้ส้าวด้ามยาว ๆ ในการสอยให้ตกลงมา

ความรู้และวิธีการปฏิบัติต่อการขุดหาในป่า พบว่าชุมชนรอบป่าโนนใหญ่จะมีความรู้และกรรมวิธีในการหาขุดมันป่า โดยจะรู้ว่ามันป่าแต่ละชนิดจะเข้าหาพบในพื้นที่ใดได้บ้าง เช่น มันนก มันเห็บ มันเฝ้ม และกลอย จะเข้าหาเก็บได้ในป่าโคก ขณะที่มันน้ำ มันแขง และมันอ่อน จะหาได้ใน

พื้นที่ป่าทาม สำหรับวิธีในการเก็บหามันป่า ชุมชนรอบป่าโนนใหญ่จะใช้เสียมที่ทำเป็นด้ามยาว ๆ เป็นพิเศษ เพื่อใช้สำหรับขุดมันป่าโดยเฉพาะ เพราะรู้ว่าหามันป่าจะอยู่ลึก และหลังขุดหามันขึ้นมาได้แล้ว ก็จะนำดินที่ขุดขึ้นมาถมกลบลงหลุม ก่อนที่จะใช้ลำต้นชนิดนั้น ผิงกลบลงดินอีกครั้ง เป็นการช่วยขยายพันธุ์ให้มันชนิดนั้นเกิดการแพร่หลายต่อไป การนำมันไปใช้ประโยชน์ใน จะนำไปประกอบเป็นอาหาร เช่นเป็นของหวาน ต้มกินในครอบครัว และแบ่งขายตามแต่ปริมาณที่เก็บหามาได้

ความรู้และวิธีการปฏิบัติกับการหาเก็บผลไม้ในป่า พบว่า ชาวบ้านรอบป่าชุมชนโนนใหญ่ ใช้วิธีการเก็บผลไม้ป่าในหลายวิธี เช่น หากอยู่ที่ลำต้นสูงก็จะใช้วิธีการการปีน หรือใช้ไม้สอย ทั้งนี้ชาวบ้านส่วนใหญ่จะไม่นิยมตัดกิ่งไม้หรือลำต้นของต้นไม้ลงเพื่อเข้าเก็บประโยชน์ เพราะมีความรู้ว่าหากตัดต้นไม้จะทำให้ต้นไม้จะไม่ออกดอก ออกผลในปีต่อไปได้ ส่วนการนำผลไม้ไปใช้ประโยชน์ก็นำไปรับประทานเป็นอาหารว่างในครัวเรือน และเก็บไปขายหารายได้โดยเฉพาะ หมากยางเครือ กับหมากผีผวน ชาวบ้านส่วนหนึ่งก็จะเก็บไปวางขายริมทางป่าชุมชน เป็นการสร้างรายได้สู่ครอบครัวอีกอย่างหนึ่งในช่วงฤดูของผลไม้ป่า ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ชุมชนรอบป่าโนนใหญ่มีวิธีที่จะใช้ประโยชน์จากชนิดพันธุ์อย่างถ้อยทีถ้อยอาศัยกันตลอดมา

ความรู้และวิธีการปฏิบัติในการเก็บหาเห็ดป่า ชาวบ้านรอบป่าชุมชนโนนใหญ่จะเป็นผู้รู้ว่าเห็ดชนิดใดจะเกิดในพื้นที่ใดบ้าง เช่น ในพื้นที่ป่าโคก จะพบเห็ดปลวกตาบ เห็ดปลวกใหญ่ ขณะที่ในพื้นที่ป่าทามจะพบเห็ด ปลวกน้ำแก้ง เห็ดเผาะ เห็ดโค เห็ดผึ้งทาม ผึ้งขาลาย ผึ้งทหาร ผึ้งถ่าน เห็ดหลังแห่ เห็ดน้ำหมาก และเห็ดขี้ตะโลย เป็นต้น สำหรับวิธีการเก็บเห็ดนั้นชาวบ้านมีวิธีการปฏิบัติว่า หากเป็นเห็ดปลวก ชาวบ้านจะใช้เสียมขุด เพราะสภาพดินมีความแข็ง ขณะที่เห็ดอื่น ๆ จะใช้มีดจิ้มและมีมือเก็บ ในการเก็บเห็ดทุกชนิดจะเหลือขาเห็ดไว้ในดินเหมือนเดิม เพราะมีความรู้ว่าที่โคนขาเห็ดจะเป็นส่วนที่ช่วยแพร่กระจายพันธุ์ให้เห็ดได้เกิดอีกต่อไป ซึ่งเช่นเดียวกับการพบเห็นเห็ดดอกแก่ ๆ ชาวบ้านจะไม่เก็บเอาไปกินเพราะ รู้ว่าเห็ดแก่จะมีเชื้อเห็ดที่จะช่วยกระจายพันธุ์เกิดเป็นเห็ดให้ได้เก็บตลอดไปได้ นอกจากนี้ยังพบว่าชาวบ้านรอบป่าโนนใหญ่ยังมีความรู้และกรรมวิธีในการปรุงอาหารจากเห็ดป่าที่หลากหลายวิธี เช่น แกงเห็ดใส่ยอดผักต้ว ยอดหมากโมง นำดอกเห็ดไคมาย่างไฟอ่อน ๆ และนำไปตำป่น เป็นต้น แต่หากได้ปริมาณมากก็จะขาย ซึ่งในช่วงฤดูเห็ดดอก ชาวบ้านรอบป่าชุมชนโนนใหญ่จะมีรายได้จากการขายเห็ดได้เป็นอย่างดี

ความรู้และวิธีการปฏิบัติต่อพืชสมุนไพร ของชาวบ้านที่เป็นกลุ่มหมอยาในชุมชนรอบป่าโนนใหญ่ การศึกษากลุ่มผู้ใช้พืชสมุนไพรในป่าชุมชนโนนใหญ่ พบว่าผู้มีความรู้ท้องถิ่นด้านการใช้ยาสมุนไพร จะมีอยู่ 2 กลุ่ม คือกลุ่มแรกจะเป็นผู้มีความรู้การใช้พืชสมุนไพรในระดับพื้นฐาน ผู้รู้การใช้พืชสมุนไพรกลุ่มนี้ส่วนใหญ่เป็นผู้มีประสบการณ์ขั้นพื้นฐานเท่านั้น ความรู้จะได้มาจากการประสบการณ์และการถ่ายทอดความรู้มา สมุนไพรที่นำมาใช้ส่วนใหญ่จะใช้พืชเพียงชนิดเดียว และจะใช้พืชสมุนไพรที่ต่อเมื่อคนในครอบครัว หรือญาติพี่น้องในครัวเรือนมีอาการเจ็บไข้ได้ป่วย และมีอาการไม่หนักมาก

เช่น หากเกิดอาการท้องอืด ท้องเฟ้อ ก็จะทำนารากของต้นอีถ่อน มาต้มแล้วดื่มกิน จะช่วยแก้อาการท้องอืดท้องเฟ้อได้ หรือ หากเด็กเป็นไข้หวัด ไอ เจ็บคอ ก็จะใช้เถาเครือตาปลา มาต้มแล้วให้เด็กดื่มกินจะช่วยแก้ไข แก้ไข้หวัดได้อย่างดี ในการปฏิบัติต่อการเก็บยาพิษสมุน จะเก็บยาเมื่อต้องการใช้จะใช้และจะเก็บมาเท่าที่จำเป็นต้องใช้ ไม่นิยมเก็บมาเพื่อสะสมไว้

หมอยากลุ่มที่สอง จัดเป็นกลุ่มหมอยาพื้นบ้านที่เป็นผู้มีความรู้เรื่องพิษสมุนไพรรุ่นในชั้นสูงแล้ว ส่วนใหญ่จะเป็นผู้ที่ได้สืบทอดวิชาหมอยาพื้นบ้านจากบรรพบุรุษ หรือเป็นผู้ได้ร่ำเรียนมาแล้ว ส่วนใหญ่จะเป็นผู้มีความรู้ปรุงด้วยจากสมุนไพรรุ่นหลายชนิดมารวมกัน และจะรักษาคนป่วย ใช้ตามอาการที่พบ เช่น หากเกิดอาการหน้ามืด ตามัว วิงเวียนศีรษะ จะใช้ตัวยาประกอบด้วย รากจวง รากต้นพังคิ ลำต้นของตีนตุ๊กตุ้น ต้นตีนตุ๊กตุ๊ก รากส้มลม แก่นฝาง นำมาอย่างละ 1 ส่วนแล้วนำไปต้มให้เดือด แล้วรินเอาน้ำดื่มให้คนไข้ดื่มกิน จนกว่าอาการจะหาย ที่สำคัญการรักษาของกลุ่มหมอยาพื้นบ้านกลุ่มนี้มักจะมีพิธีกรรม คาถาอาคมตามความเชื่อมาใช้ประกอบในการรักษาด้วย

ความรู้และวิธีการปฏิบัติต่อสัตว์ป่า พบว่าในพื้นที่ป่าชุมชนโนนใหญ่มีสัตว์อยู่หลายชนิด สัตว์บางชนิดคณะกรรมการป่าชุมชนโนนใหญ่ไม่อนุญาตให้จับ เช่น กระจง กวาง กระจง กระจง นกทุกชนิด สัตว์บางชนิดที่อนุญาตให้หาจับเป็นอาหารได้ เช่น กบ เขียด อึ่งอ่าง หนู แย้ และกะปอม สัตว์จำพวกแมลง และแมงชนิดต่าง ๆ สัตว์ป่าแต่ละชนิดสามารถหาได้จากป่าโคกและพื้นที่ป่าทาม ยกเว้น จิ้งหรีดและจิ้งโงม ที่ต้องขึ้นไปจับในพื้นที่ป่าโคก การจับสัตว์จะใช้เครื่องมือที่แตกต่างกันไป เช่น การจับจิ้งโงม ชาวบ้านจะสังเกตุจากขุยของจิ้งโงม แล้วจะใช้เสียมขุดลงไป ขุดเสร็จจะทำการถมหลุมดินที่ขุดทันที ขณะที่จิ้งหรีด กบ และอึ่งอ่าง ชาวบ้านเลือกที่จะใช้ไฟส่องในช่วงเวลากลางคืน ไข่มดแดงจะใช้ไม้ส่วยาว ๆ ในการแห่ โดยการใส่ตะกร้าหรือหวดหนึ่งข้างผูกติดกับปลายไม้แล้วใช้สอยรังมดแดง การจับกะปอม และแย้ ส่วนใหญ่จะใช้หนังสือตี หรือบ่วงคล้อง สัตว์ที่หามาได้ก็จะนำไปประกอบอาหารกินในครอบครัว ยกเว้นที่หาได้ในปริมาณที่มากก็จะนำไปขายหารายได้ เป็นต้น

ความรู้และวิธีการปฏิบัติต่อการจับสัตว์น้ำ ลำห้วยทับทันถือเป็นระบบนิเวศในน้ำที่มีความอุดมสมบูรณ์ มีความหลากหลายของสิ่งมีชีวิตที่เข้ามาอาศัยจำนวนมาก ทำให้ชาวบ้านชุมชนรอบป่าชุมชนโนนใหญ่ส่วนหนึ่งมีอาชีพในการหาปลา ทำประมงพื้นบ้าน ซึ่งชนิดพันธุ์สัตว์น้ำที่พบก็มีจำนวนมาก การจับปลาหรือจับสัตว์น้ำ ชาวบ้านจะใช้อุปกรณ์ทำมาจากวัสดุธรรมชาติ และส่วนใหญ่เป็นอุปกรณ์พื้นบ้านที่สามารถทำขึ้นมาเองได้ เช่น แห มอง อวน ไช จีบ โด่ง จัน ตุ่ม สวิง และเบ็ด ส่วนอุปกรณ์ที่ใช้ในการใส่ปลา เช่น ข้อง ลอบกระชังปลา และตะกร้าห่าง เป็นต้น ส่วนเครื่องมือที่ใช้ในการหาปลาก็จะนำมาใช้แตกต่างกันไปตามฤดูกาล เช่น ในช่วงฤดูฝน หรือฤดูน้ำหลากก็จะใช้ ไช โด่ง ลอบ มอง และเบ็ด ในการจับปลา ขณะที่เป้นฤดูแล้งมักจะใช้เรือ ลงมอง หว่านแห ลากอวน หรือลงเอาเยาะ เป็นต้น ทั้งนี้ในการหาปลา ชาวบ้านที่ทำการประมงพื้นบ้านจะพบว่า ปลาแต่ละชนิดจะอาศัยอยู่ในระบบนิเวศที่หลากหลาย เช่น ตามพงหญ้า ตามสุ่มรุ่มพุ่มไม้ในน้ำ ตามขอนไม้ โพงไม้

โพรงหิน หรือตามโคลนตม ปลาส่วนใหญ่ที่พบเป็นปลาประจำถิ่น แต่มีบางชนิดที่ชาวบ้านถือว่าเป็น ปลาอพยพมาจากลำน้ำมูล เช่น ปลาบักแปบ และปลาบักฝาง ในปัจจุบันปลา 2 ชนิดนี้เริ่มหายากมากขึ้น อาจด้วยสภาพความแห้งแล้งของลำห้วยทับทัน ปลาที่หามาได้ส่วนใหญ่ก็จะนำไปประกอบอาหาร รับประทานในครัวเรือน เช่น ต้ม ปิ้ง ย่าง และลาบ แต่มีปลาบางชนิดที่ ชาวบ้านรอบป่าโนนใหญ่ไม่นิยมนำไปรับประทาน โดยเฉพาะสำหรับผู้หญิงแม่ลูกอ่อน หรือกำลังท้อง เช่น ปลาชะโด ปลานกเขา และปลาจัน เพราะหากกินแล้วจะทำให้เกิดอาการผิดกะสุนได้

ในการหาปลาหากได้ปลาในปริมาณมากก็จะทำการถนอมอาหารโดยการทำปลาร้า หรือ ขายเป็นรายได้ของครอบครัวต่อไป อย่างไรก็ตามยังพบว่าชุมชนรอบป่าโนนใหญ่ มีวิธีปฏิบัติเพื่อร่วมกันอนุรักษ์พันธุ์ปลาในลำห้วยทับทัน ด้วยเช่นการทำวังปลา บริเวณหลังสำนักสงฆ์หนองฮู เพื่อให้ปลาได้เข้ามาวางไข่และขยายพันธุ์ต่อไป

5.1.3 ความรู้ท้องถิ่นด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวกับการจัดการเชิงสถาบัน องค์กรและความเป็นธรรมของคนในชุมชน (Social Institutions)

ความรู้ในระดับนี้พบว่า ชุมชนรอบป่าชุมชนโนนใหญ่มีความรู้ท้องถิ่นเกี่ยวกับกฎเกณฑ์ อยู่ 2 แบบ คือรูปแบบกฎเกณฑ์ที่เป็นจารีตประเพณี และกฎเกณฑ์ที่เป็นเรื่องของชุมชนร่วมกันสร้าง กฎเกณฑ์ขึ้นมาใหม่ เพื่อให้เกิดความยั่งยืนและเป็นธรรมในสังคมด้วย ซึ่งรูปแบบกฎเกณฑ์ที่เป็นเรื่องของจารีตประเพณี พบว่าชุมชนรอบป่าชุมชนโนนใหญ่ให้ความเคารพและยึดถือปฏิบัติศรัทธาต่อผีป่า ปู่ตาอย่างเคร่งครัดเสมอมา พื้นที่ป่าปู่ตาจึงมักไม่มีการเขียน กฎกติกาไว้เป็นลายลักษณ์อักษร แต่ชาวบ้านรอบป่าชุมชนโนนใหญ่ต่างก็เป็นที่รู้กันโดยทั่วไปว่า เป็นพื้นที่ของปู่ตาจะไม่มีใครกล้ามาบุกรุก หรือตัดต้นไม้ใหญ่ในบริเวณนี้ เป็นอันขาด รูปแบบกฎเกณฑ์ที่เป็นเรื่องของชุมชนร่วมกันสร้าง กฎเกณฑ์ขึ้นมาใหม่ เรื่องนี้เกิดขึ้นหลังจากได้ก่อตั้งเป็นป่าชุมชนโนนใหญ่ได้รวมตัวกันปกป้องป่า จากการสัมปทานของนายทุนได้สำเร็จ ในปี พ.ศ. 2535 ชาวบ้านรอบป่าชุมชนโนนใหญ่จึงได้รวมกลุ่ม จัดตั้งเป็นคณะกรรมการอนุรักษ์ป่าชุมชนโนนใหญ่เป็นต้นมา ภายใต้อำนาจคณะกรรมการป่าชุมชนโนนใหญ่ และร่วมกันจัดตั้งกฎระเบียบกติกาของป่าชุมชนออกมาใช้และถือปฏิบัติร่วมกัน มีการกำหนดและแบ่งเขตพื้นที่การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน เช่น ป่าใช้สอย ป่าช้า ป่าทำเลเลี้ยงสัตว์ ป่าอภัยทาน ป่าอนุรักษ์

จะอย่างไรก็ตาม ภายหลังจากที่ชุมชนรอบป่าชุมชนโนนใหญ่ได้ร่วมกันตั้งเป็นคณะกรรมการป่าชุมชนโนนใหญ่แล้ว คณะกรรมการป่าพร้อมด้วยชุมชนรอบป่าชุมชนโนนใหญ่ก็ได้จัดกิจกรรมการอนุรักษ์ผืนป่าสืบทอดกันมา เช่น การร่วมกันปลูกป่าในวันสำคัญ โดยเฉพาะในวันสิสาขบูชาจะจัดกิจกรรมทำบุญและร่วมกันปลูกป่าเพิ่มเติม กิจกรรมร่วมกันทำแนวป้องกันไฟป่า การจัดเวรยามเดินลาดตระเวนผืนป่า เป็นการร่วมป้องกันการลักลอบตัดไม้ทำลายป่า และล่าสัตว์ป่า การสร้างเส้นทางเพื่อเดินศึกษาธรรมชาติ การสร้างศูนย์นิเวศในป่าชุมชน เป็นต้น

5.1.4 ความรู้ท้องถิ่นด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวกับโลกทัศน์ของชุมชนที่มีต่อทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม (World View)

ความรู้ด้านนี้เป็นการความรู้เกี่ยวกับโลกทัศน์ของชุมชนที่อยู่รอบป่าชุมชนโนนใหญ่ ที่ใช้มิติความสัมพันธ์ของการอยู่ร่วมกันระหว่างสิ่งศักดิ์สิทธิ์กับคนในครอบครัว ชุมชน และสังคม โดยเฉพาะความเชื่อความเคารพต่อผีปู่ตาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่น ๆ ดังเช่น ความเชื่อด้านผีปู่ตา ตาแฮก ผีหอเจ้า และผีป่าช้า ว่าจะเป็นผู้คอยให้ความช่วยเหลือ ปกป้องดูแลให้คนในชุมชนอยู่ดีมีสุข มีอาหารการกินที่อุดมสมบูรณ์ตลอดทั้งปี และนอกจากนี้ยังได้นำความเชื่อด้านพระพุทธศาสนาสร้างพระพุทธรูปองค์ใหญ่ในป่า โดยเชื่อว่าพระพุทธศาสนาจะทำให้คนเกรงกลัวต่อบาปได้ นอกจากนี้ยังพบว่าในวิถีชีวิตของชุมชนรอบป่าโนนใหญ่ไม่ว่าจะทำการสิ่งใดที่เกี่ยวข้องกับการหาประโยชน์จากป่า เช่นการหาอาหาร หาเก็บสมุนไพรของกลุ่มหมอยา การทำประมงพื้นบ้าน ชาวบ้านได้ยึดถือปฏิบัติตนให้ความเคารพเชื่อต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ที่เป็นแนวปฏิบัติตามจารีตประเพณีที่สืบต่อกันตลอดมา

5.2 การวิเคราะห์และพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นด้านสิ่งแวดล้อมสู่สถานศึกษา

จากการศึกษาและวิเคราะห์ “ความรู้ท้องถิ่นด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมเชิงวัฒนธรรม” (Levels of analysis in traditional knowledge and management systems) จากชุมชนรอบป่าชุมชนโนนใหญ่ตามแนวคิดของตามแนวคิด Berkes (1999) ที่จัดความรู้เป็น 4 ระดับ ทั้งนี้พบว่าความรู้ท้องถิ่นด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเชิงวัฒนธรรมของชุมชนที่อาศัยอยู่รอบป่าชุมชนโนนใหญ่ มีความสอดคล้องกับสาระและมาตรฐานการเรียนรู้ในกลุ่มสาระวิทยาศาสตร์ ในสาระที่ 1 สิ่งมีชีวิตกับกระบวนการดำรงชีวิต มาตรฐาน ว 1.1 เข้าใจหน่วยพื้นฐานของสิ่งมีชีวิต ความสัมพันธ์ของโครงสร้าง และหน้าที่ของระบบต่างๆ ของสิ่งมีชีวิตที่ทำงานสัมพันธ์กัน มีกระบวนการสืบเสาะหาความรู้ สื่อสารสิ่งที่เรียนรู้และนำความรู้ไปใช้ในการดำรงชีวิตของตนเองและดูแลสิ่งมีชีวิต มาตรฐาน ว 1.2 เข้าใจกระบวนการและความสำคัญของการถ่ายทอดลักษณะทางพันธุกรรม วิวัฒนาการของสิ่งมีชีวิต ความหลากหลายทางชีวภาพ การใช้เทคโนโลยีชีวภาพที่มีผลกระทบต่อมนุษย์และสิ่งแวดล้อม มีกระบวนการสืบเสาะหาความรู้และจิตวิทยาศาสตร์ สื่อสารสิ่งที่เรียนรู้ และนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ สาระที่ 2 ชีวิตกับสิ่งแวดล้อม มาตรฐาน ว 2.1 เข้าใจสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่น ความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งแวดล้อมกับสิ่งมีชีวิต ความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ ในระบบนิเวศ มีกระบวนการสืบเสาะหาความรู้และจิตวิทยาศาสตร์สื่อสารสิ่งที่เรียนรู้และนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ มาตรฐาน ว 2.2 เข้าใจความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติ การใช้ทรัพยากรธรรมชาติในระดับท้องถิ่น ประเทศ และโลกนำความรู้ไปใช้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นอย่างยั่งยืน

ในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น โดยใช้ความรู้ท้องถิ่นด้านสิ่งแวดล้อมมาใช้ในการจัดการศึกษาของ โรงเรียนบ้านอีเซ (ศรราชบุรีวิทยา) ในรายวิชาเพิ่มเติมกลุ่มสาระการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ ระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ประกอบด้วย คณะครู ผู้บริหาร คณะกรรมการสถานศึกษา และผู้รู้ในท้องถิ่นที่อยู่รอบป่าชุมชนโนนใหญ่ ได้ทำการศึกษากรอบสาระการเรียนรู้ท้องถิ่น จากผู้แทนสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาศรีสะเกษ เขต 2 จากนั้นได้นำกรอบเนื้อหาสาระการเรียนรู้ท้องถิ่นมาเพิ่มเติมในส่วนของเนื้อหาที่เกี่ยวข้อง โดยมีองค์ประกอบสำคัญคือ คำอธิบายวิชา ตัวชี้วัด เนื้อหาสาระ กิจกรรมการเรียนรู้ สื่อการเรียนรู้ และการวัดและประเมินผล ซึ่งสามารถนำความรู้ท้องถิ่นด้านสิ่งแวดล้อมศึกษามาจัดทำเป็นหลักสูตร ดังตารางที่ 8

ตารางที่ 8 แสดงชื่อหลักสูตรท้องถิ่นที่มีความสอดคล้องกับความรู้ 4 ระดับ ตามแนวคิดของ Berkes (1999)

ระดับชั้น / ภาคเรียน	ชื่อหลักสูตร	รหัสวิชา	สอดคล้องกับความรู้ท้องถิ่น ตามแนวคิดของ Berkes (1999) ระดับที่
มัธยมศึกษาปีที่ 1 ภาคเรียนที่ 1	ความรู้ท้องถิ่นเชิงวัฒนธรรมกับการจัดการป่าชุมชนโนนใหญ่	21201	1,2,3,4
มัธยมศึกษาปีที่ 1 ภาคเรียนที่ 2	ความรู้ท้องถิ่นเชิงวัฒนธรรมกับการจัดการน้ำในลำห้วยทับทัน	21202	1,2,3,4
มัธยมศึกษาปีที่ 2 ภาคเรียนที่ 1	ความรู้ท้องถิ่นเชิงวัฒนธรรมกับการจัดการชนิดพันธุ์พืชในป่าทาม	22201	1,2,3,4
มัธยมศึกษาปีที่ 2 ภาคเรียนที่ 2	ความรู้ท้องถิ่นเชิงวัฒนธรรมกับการจัดการชนิดพันธุ์สัตว์ในป่าทาม	22202	1,2,3,4
มัธยมศึกษาปีที่ 3 ภาคเรียนที่ 1	โครงการวิทยาศาสตร์ท้องถิ่นกับการอนุรักษ์และขยายพันธุ์มะดันปาริมน้ำห้วยทับทัน จังหวัดศรีสะเกษ	23201	1,2,3,4

จากตารางที่ 8 จะพบว่าการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น โดยใช้ความรู้ท้องถิ่นด้านสิ่งแวดล้อมมาใช้ในการจัดการศึกษาในโรงเรียนบ้านอีเซ (ศรราชบุรีวิทยา) ในรายวิชาเพิ่มเติม กลุ่มสาระการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 เป็นการเรียนรู้เรื่องการจัดการพื้นที่ การจัดการป่า การจัดการน้ำ และในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 ผู้เรียนจะได้เรียนรู้การจัดการชนิดพันธุ์พืช และพันธุ์สัตว์ในป่าทาม ส่วนในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 เป็นการส่งเสริมให้ผู้เรียนนำความรู้ที่มีอยู่ในท้องถิ่น

ร่วมกันอนุรักษ์ต้นมะดันป่า และพัฒนาการใช้ประโยชน์จากต้นมะดันป่า ทั้งนี้ต้นมะดันป่า คนในชุมชนรอบป่าชุมชนโนนใหญ่พบว่าเป็นพันธุ์ไม้ที่มีคุณค่า ซึ่งกำลังจะสูญไปจากท้องถิ่นด้วย

และจากการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นด้านสิ่งแวดล้อมเชิงวัฒนธรรม สำหรับใช้จัดกิจกรรมการเรียนการสอนในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-3 มีหลักสูตรท้องถิ่นให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ อยู่ 6 เรื่อง โดยทั้ง 6 เรื่องล้วนมีความสัมพันธ์ สอดคล้องกับความรู้ท้องถิ่นตามแนวคิดของ Berkes (1999) ทั้ง 4 ระดับในทุกประการ

5.3 การจัดการเรียนรู้สู่หลักสูตรท้องถิ่นในโรงเรียนบ้านอิเซ (คุรุราษฎร์วิทยา)

5.3.1 รายวิชาหลักสูตรท้องถิ่นในโรงเรียนบ้านอิเซ (คุรุราษฎร์วิทยา)

1) คำอธิบายรายวิชาเพิ่มเติม กลุ่มสาระการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ รหัสวิชา 21201

เรื่อง ความรู้ท้องถิ่นเชิงวัฒนธรรมกับการจัดการป่าชุมชนโนนใหญ่ รหัสวิชา 21201 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ภาคเรียนที่ 1 เวลาเรียน 40 ชั่วโมง

ศึกษา สังเกต สืบค้น รวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูล วิเคราะห์ อธิบายความหมาย ประวัติความเป็นมาของชุมชนรอบป่าโนนใหญ่ ลักษณะภูมินิเวศของผืนป่าชุมชนโนนใหญ่ ทรัพยากรที่สำคัญในป่าชุมชนโนนใหญ่ ความรู้ท้องถิ่นเชิงวัฒนธรรมของชาวบ้าน ที่ใช้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในป่าชุมชนโนนใหญ่ (ตารางที่ 9)

โดยกระบวนการในการสืบเสาะหาความรู้จากผู้มีความรู้ในท้องถิ่น ใช้กระบวนการแก้ปัญหาที่หลากหลาย นำความรู้ที่ได้จัดทำข้อมูลและผลิตสื่อได้อย่างสร้างสรรค์

เพื่อให้มีความรู้ความเข้าใจ ในธรรมชาติและความภาคภูมิใจในท้องถิ่นบ้านเกิดของตน นำความรู้ไปใช้ในชีวิตประจำวันอย่างมีเหตุผล มีคุณธรรมจริยธรรม และอยู่ในสังคมแห่งการเรียนรู้ได้อย่างเหมาะสม

ตัวชี้วัดในการเรียนรู้ 5 ตัวชี้วัด มีดังนี้ (ตารางที่ 10)

- (1) ศึกษา สืบค้นข้อมูล อธิบายประวัติความเป็นมาของชุมชนรอบป่าโนนใหญ่
- (2) อธิบายความหมาย วิเคราะห์ถึงลักษณะภูมินิเวศของป่าชุมชนโนนใหญ่
- (3) สังเกต สืบค้น เก็บรวบรวมข้อมูลทรัพยากรที่สำคัญในป่าชุมชนโนนใหญ่
- (4) ศึกษา สืบค้น เก็บรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ วิเคราะห์ ข้อมูลที่ได้จากศึกษา

ความรู้ท้องถิ่นของคนในชุมชนที่มีต่อวิธีการใช้ ที่มีต่อวิธีการใช้และรักษาทรัพยากรธรรมชาติในป่าชุมชนโนนใหญ่

(5) จัดกระทำข้อมูล รวบรวมผลิตสื่อที่ได้จากกระบวนการเรียนรู้ ในรูปแบบต่าง ๆ อย่างน้อย 1 เรื่อง

ตารางที่ 9 แสดงการวิเคราะห์คำอธิบายรายวิชาวิทยาศาสตร์ รหัสวิชา 21201

กิจกรรม	ตัวชี้วัดการเรียนรู้	จุดประสงค์การเรียนรู้
1. ศึกษา	1. ศึกษา สืบค้นข้อมูล อธิบายประวัติความเป็นมาของชุมชนรอบป่าโนนใหญ่	1. อธิบาย บอกถึงความเป็นมาของชุมชนรอบป่าโนนใหญ่ได้
2. สังเกต	2. อธิบายความหมาย วิเคราะห์ถึงลักษณะภูมิโนนของป่าชุมชนโนนใหญ่	2. อธิบายและบอก ความหมายลักษณะภูมิโนน พื้นที่ของป่าชุมชนโนนใหญ่ได้
3. สืบค้น		
4. รวบรวมข้อมูล	3. สังเกต สืบค้น เก็บรวบรวมข้อมูลทรัพยากรที่สำคัญในป่าชุมชนโนนใหญ่	3. อธิบาย ทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญในป่าชุมชนโนนใหญ่ได้
5. วิเคราะห์ข้อมูล		
6. วิจาร์ณ	4. ศึกษา สืบค้น เก็บรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ วิจาร์ณ ข้อมูลที่ได้จากศึกษา ความรู้ท้องถิ่นของคนในชุมชนที่มีต่อวิธีการใช้ ที่มีต่อวิธีการใช้และรักษา ทรัพยากรธรรมชาติในป่าชุมชนโนนใหญ่	4. ร่วมกันวิเคราะห์ อภิปราย การนำความรู้ท้องถิ่นของคนรอบป่าโนนใหญ่ ที่ใช้ในการจัดการ รักษา กับ ทรัพยากรธรรมชาติในป่าชุมชนโนนใหญ่ ได้
7. อธิบายความหมาย		
	5. จัดกระทำข้อมูล รวบรวมกลุ่มผลิตสื่อที่ได้จากกระบวนการเรียนรู้ ในรูปแบบต่าง ๆ อย่างน้อย 1 เรื่อง	5. นำข้อมูลมาจัดกระทำและเผยแพร่ได้
		6. รวบรวมกลุ่มผลิตสื่อในรูปแบบต่าง ๆ จากความรู้ที่ได้อย่างน้อย 1 เรื่อง

ตารางที่ 10 แสดงหน่วยการเรียนรู้รายวิชาวิทยาศาสตร์ รหัสวิชา 21201

หน่วยการเรียนรู้ที่	ชื่อหน่วยการเรียนรู้	เวลา (ชั่วโมง)
1	การสร้างแรงบันดาลใจในการเรียนรู้	2
2	กว่าจะมาเป็นชุมชนของฉันทันในบ้านอีเซ	6
3	หน้าตาในป่าบ้านฉันทัน	6
4	ความรู้จากปู่ย่า คอยรักษาป่าให้ฉันทัน	12
5	มีเรื่องดีที่อยากบอก	12
วัดประเมินผล		2
รวม		40

2) คำอธิบายรายวิชาเพิ่มเติม กลุ่มสาระการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ รหัสวิชา 21202

เรื่อง ความรู้ท้องถิ่นเชิงวัฒนธรรมกับการจัดการน้ำในลำห้วยทับทัน รหัสวิชา 21202 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ภาคเรียนที่ 2 เวลาเรียน 40 ชั่วโมง

ศึกษา สังเกต สืบค้น รวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลวิจารณ์ อธิบายความหมาย ต้นกำเนิดความเป็นมาลำน้ำห้วยทับทัน ลักษณะสภาพทางภูมิเนศลำน้ำห้วยทับทันในพื้นที่ตำบลอีเซ ชนิดพันธุ์สัตว์น้ำในลำน้ำห้วยทับทัน ความรู้ท้องถิ่นเชิงวัฒนธรรมของชาวบ้าน ที่ใช้ชีวิตในการจัดการกับ ชนิดพันธุ์สัตว์น้ำในลำน้ำห้วยทับทัน (ตารางที่ 11)

โดยกระบวนการในการสืบเสาะหาความรู้จากผู้มีความรู้ในท้องถิ่น ใช้กระบวนการ แก้ปัญหาที่หลากหลาย นำความรู้ที่ได้จัดทำข้อมูลและผลิตสื่อได้อย่างสร้างสรรค์

เพื่อให้มีความรู้ความเข้าใจ ในธรรมชาติและความภาคภูมิในท้องถิ่นบ้านเกิดของตน นำความรู้ไปใช้ในชีวิตประจำวันอย่างมีเหตุผล มีคุณธรรมจริยธรรม และอยู่ในสังคมแห่งการเรียนรู้ได้อย่างเหมาะสม

ตัวชี้วัดในการเรียนรู้ 5 ตัวชี้วัด มีดังนี้ (ตารางที่ 12)

- (1) ศึกษา สืบค้นข้อมูล อธิบายต้นกำเนิดความเป็นมาลำน้ำห้วยทับทัน
- (2) อธิบายความหมาย วิเคราะห์ถึงลักษณะสภาพทางภูมิเนศของลำน้ำห้วยทับทันที่ไหลผ่านพื้นที่ตำบลอีเซ
- (3) สังเกต สืบค้น เก็บรวบรวมข้อมูลชนิดพันธุ์สัตว์น้ำในลำน้ำห้วยทับทัน
- (4) ศึกษา สืบค้น เก็บรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ วิจาร์ณ ข้อมูลที่ได้จากศึกษา ความรู้ท้องถิ่นของคนในชุมชนที่มีต่อวิธีการใช้และอนุรักษ์ชนิดพันธุ์สัตว์น้ำในลำน้ำห้วยทับทัน
- (5) รวมกลุ่มผลิตสื่อที่ได้จากกระบวนการเรียนรู้ จัดกระทำข้อมูล เพื่อให้บุคคลทั่วไปรับรู้และเห็นคุณค่าของแหล่งน้ำในลำน้ำห้วยทับทัน ในรูปแบบต่าง ๆ อย่างน้อย 1 เรื่อง

พูน ปณ ทิโต ชีเว

ตารางที่ 11 แสดงการวิเคราะห์คำอธิบายรายวิชาวิทยาศาสตร์ รหัสวิชา 21202

กิจกรรม	ตัวชี้วัดการเรียนรู้	จุดประสงค์การเรียนรู้
1. ศึกษา	1. ศึกษา สืบค้นข้อมูล อธิบายต้นกำเนิด	1. อธิบาย บอกถึงต้นกำเนิด ความ
2. สังเกต	ความเป็นมาลำน้ำห้วยทับทัน	เป็นมาของแหล่งน้ำห้วยทับทันได้
3. สืบค้น	2. อธิบายความหมาย วิเคราะห์ถึง	2. อธิบายและบอก ถึงลักษณะสภาพ
4. รวบรวมข้อมูล	ลักษณะสภาพทางภูมิเนวศของลำน้ำห้วย	ทางภูมิเนวศของลำน้ำห้วยทับทันที่ไหล
5. วิเคราะห์ข้อมูล	ทับทันที่ไหลผ่านพื้นที่ตำบลอิเซ	ผ่านพื้นที่ตำบลอิเซได้
6. วิจาร์ณ	3. สังเกต สืบค้น เก็บรวบรวมข้อมูลชนิด	3. บอกถึงความหลากหลายทางชนิด
7. อธิบายความหมาย	พันธุ์สัตว์น้ำในลำน้ำห้วยทับทัน	พันธุ์สัตว์น้ำในลำน้ำห้วยทับทัน ที่พบเห็น
		ในพื้นที่ตำบลอิเซได้
	4. ศึกษา สืบค้น เก็บรวบรวมข้อมูล	4. วิเคราะห์ อภิปราย ถึงความรู้ท้องถิ่น
	วิเคราะห์ วิจาร์ณ ข้อมูลที่ได้จากศึกษา	ของคนรอบป่าโนนใหญ่ วิธีการใช้และ
	ความรู้ท้องถิ่นของคนในชุมชนที่มีต่อ	อนุรักษ์ชนิดพันธุ์สัตว์น้ำในลำน้ำห้วยทับ
	วิธีการใช้และอนุรักษ์ชนิดพันธุ์สัตว์น้ำใน	ทันได้
	ลำน้ำห้วยทับทัน	
	5. รวม กลุ่ม กัน ผลิต สื่อ ที่ได้ จาก	5. สามารถนำข้อมูลทางชนิดพันธุ์สัตว์
	กระบวนการเรียนรู้ จัดกระทำข้อมูล	น้ำมาจัดกระทำและเผยแพร่ได้
	เพื่อให้บุคคลทั่วไปได้รับรู้และเห็นคุณค่า	
	ของแหล่งน้ำในลำน้ำห้วยทับทัน ในรูปแบบ	6. รวมกลุ่มผลิตสื่อจากองค์ความรู้
	ต่าง ๆ อย่างน้อย 1 เรื่อง	ท้องถิ่นที่ค้นพบ ในรูปแบบต่าง ๆ อย่าง
		น้อย 1 เรื่อง

ตารางที่ 12 แสดงหน่วยการเรียนรู้รายวิชาวิทยาศาสตร์ รหัสวิชา 21202

หน่วยการเรียนรู้ที่	ชื่อหน่วยการเรียนรู้	เวลา (ชั่วโมง)
1	การสร้างแรงบันดาลใจในการเรียนรู้	2
2	ต้นกำเนิดของสายน้ำลำน้ำห้วยทับทัน	4
3	ภูมิศาสตร์ลำน้ำห้วยทับทันในบ้านของฉันทัน	4
4	ความรู้จากปู่ย่า ที่ช่วยรักษาห้วยทับทัน	14
5	เรื่องดีที่อยากบอก	14
วัดประเมินผล		2
รวม		40

3) คำอธิบายรายวิชาเพิ่มเติม กลุ่มสาระการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ รหัสวิชา 22201

เรื่อง ความรู้ท้องถิ่นเชิงวัฒนธรรมกับการจัดการชนิดพันธุ์พืชในป่าทาม รหัสวิชา 22201 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 ภาคเรียนที่ 1 เวลาเรียน 40 ชั่วโมง

ศึกษาสังเกต สืบค้น รวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูล วิจาร์ณ อธิบายความหมาย ลักษณะภูมินิเวศของผืนป่าบุงป่าทาม ความหลากหลายทางชนิดพันธุ์พืชในป่าบุงป่าทาม ความรู้ท้องถิ่นเชิงวัฒนธรรมของชาวบ้าน ที่ใช้ในการจัดการกับชนิดพันธุ์พืชในพื้นที่ป่าบุง ป่าทาม (ตารางที่ 13)

โดยกระบวนการในการสืบเสาะหาความรู้จากผู้มีความรู้ในท้องถิ่น ใช้กระบวนการแก้ปัญหาที่หลากหลาย นำความรู้ที่ได้จัดทำข้อมูลและผลิตสื่อได้อย่างสร้างสรรค์

เพื่อให้มีความรู้ความเข้าใจ ในธรรมชาติและความภาคภูมิในท้องถิ่นบ้านเกิดของตน นำความรู้ไปใช้ในชีวิิตประจำวันอย่างมีเหตุผล มีคุณธรรมจริยธรรม และอยู่ในสังคมแห่งการเรียนรู้ได้อย่างเหมาะสม

ตัวชี้วัดในการเรียนรู้ 5 ตัวชี้วัด มีดังนี้ (ตารางที่ 14)

- (1) ศึกษา สืบค้นข้อมูล อธิบายถึงลักษณะและความหมายของป่าบุงป่าทาม
- (2) อธิบายความหมาย วิเคราะห์ถึงความหลากหลายทางชนิดพันธุ์พืชในพื้นที่ป่าทาม
- (3) สังเกต สืบค้น เก็บรวบรวมข้อมูล จัดจำแนก การใช้ประโยชน์จากชนิดพันธุ์พืชที่พบในพื้นที่ป่าบุงป่าทาม
- (4) ศึกษา สืบค้น เก็บรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ วิจาร์ณ ข้อมูลที่ได้ศึกษาจากผู้มีความรู้ในท้องถิ่นที่มีต่อวิธีการใช้ การจำแนกประโยชน์จากชนิดพันธุ์พืชในป่าบุงป่าทาม
- (5) รวมกลุ่มผลิตสื่อที่ได้จากกระบวนการเรียนรู้ นำความรู้มาจัดกระทำข้อมูล เผยแพร่เพื่อให้บุคคลทั่วไป รับรู้และเห็นคุณค่าของชนิดพันธุ์พืชที่พบ รูปแบบต่าง ๆ อย่างน้อย 1 เรื่อง

พหุ ปรณ ทิโต ชีเว

ตารางที่ 13 แสดงการวิเคราะห์คำอธิบายรายวิชาวิทยาศาสตร์ รหัสวิชา 22201

กิจกรรม	ตัวชี้วัดการเรียนรู้	จุดประสงค์การเรียนรู้
1. ศึกษา	1. ศึกษา สืบค้นข้อมูล อธิบายถึงลักษณะและความหมายของป่าบุงป่าทาม	1. อธิบายความหมาย และบอกถึงลักษณะ ภูมิภาคในป่าบุงป่าทามได้
2. สังเกต	2. อธิบายความหมาย วิเคราะห์ถึงความหลากหลายทางชนิดพันธุ์พืชในพื้นที่ป่าทาม	2. อธิบายและบอก ถึงความหลากหลายทางชนิดพันธุ์พืชที่พบในป่าบุงป่าทามได้
3. สืบค้น		
4. รวบรวมข้อมูล	3. สังเกต สืบค้น เก็บรวบรวมข้อมูล จัดจำแนก การใช้ประโยชน์จากชนิดพันธุ์พืชที่พบในพื้นที่ป่าบุงป่าทาม	3. อธิบาย และจำแนกลักษณะชนิดพันธุ์พืชที่พบในป่าบุงป่าทามได้
5. วิเคราะห์ข้อมูล		
6. วิเคราะห์	4. ศึกษา สืบค้น เก็บรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ วิเคราะห์ นำข้อมูลที่ได้จากการศึกษากับผู้มีความรู้ในท้องถิ่น จัดจำแนกประโยชน์	4. ร่วมกันวิเคราะห์ อภิปราย และนำความรู้ท้องถิ่นจากผู้มีความรู้ในท้องถิ่น มาจัดกระทำข้อมูล จัดจำแนก ลักษณะการใช้และประโยชน์จากพืชที่พบในป่าบุงป่าทาม
7. อธิบายความหมาย		
	5. รวมกลุ่มผลิตสื่อที่ได้จากกระบวนการเรียนรู้ นำความรู้มาจัดกระทำข้อมูล เผยแพร่เพื่อให้บุคคลทั่วไป รับรู้และเห็นคุณค่าของชนิดพันธุ์พืชที่พบ รูปแบบต่าง ๆ อย่างน้อย 1 เรื่อง	5. นำข้อมูลมาจัดกระทำและเผยแพร่ได้
		6. รวมกลุ่มผลิตสื่อในรูปแบบต่าง ๆ จากความรู้ที่ได้อย่างน้อย 1 เรื่อง

ตารางที่ 14 แสดงหน่วยการเรียนรู้รายวิชาวิทยาศาสตร์ รหัสวิชา 22201

หน่วยการเรียนรู้ที่	ชื่อหน่วยการเรียนรู้	เวลา (ชั่วโมง)
1	การสร้างแรงบันดาลใจในการเรียนรู้	2
2	ภูมิภาคและความหมายในป่าบุงป่าทาม	4
3	ความหลากหลายของชนิดพันธุ์พืชในป่าทาม	6
4	ความรู้จากปู่ย่า ที่ช่วยรักษาพืชในป่าทาม	14
5	มีเรื่องดีที่อยากบอก	12
วัดประเมินผล		2
รวม		40

4) คำอธิบายรายวิชาเพิ่มเติม กลุ่มสาระการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ รหัสวิชา 22202

เรื่อง ความรู้ท้องถิ่นเชิงวัฒนธรรมกับการจัดการชนิดพันธุ์สัตว์ในป่าทาม รหัสวิชา 22202 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 ภาคเรียนที่ 2 เวลาเรียน 40 ชั่วโมง

ศึกษา สังเกต สืบค้น รวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูล วิจาร์ณ อธิบายถึงความหลากหลายทางชนิดพันธุ์สัตว์ป่าที่พบในพื้นที่ป่าบุ่งป่าทาม ความรู้ท้องถิ่นเชิงวัฒนธรรมของชาวบ้านที่ใช้ในการจัดการจำแนก การใช้ประโยชน์และอนุรักษ์กับชนิดพันธุ์สัตว์พื้นที่ป่าบุ่งป่าทาม (ตารางที่ 15)

โดยกระบวนการในการสืบเสาะหาความรู้จากผู้มีความรู้ในท้องถิ่น ใช้กระบวนการแก้ปัญหาที่หลากหลาย นำความรู้ที่ได้จัดทำข้อมูลและผลิตสื่อได้อย่างสร้างสรรค์

เพื่อให้มีความรู้ความเข้าใจ ในธรรมชาติและความภาคภูมิในท้องถิ่นบ้านเกิดของตน นำความรู้ไปใช้ในชีวิตประจำวันอย่างมีเหตุผล มีคุณธรรมจริยธรรม และอยู่ในสังคมแห่งการเรียนรู้ได้อย่างเหมาะสม

ตัวชี้วัดในการเรียนรู้ 5 ตัวชี้วัด มีดังนี้ (ตารางที่ 16)

(1) ศึกษา สืบค้นข้อมูล อธิบายถึงความหลากหลายทางชนิดพันธุ์สัตว์ที่พบในพื้นที่ป่าบุ่งป่าทามได้

(2) อธิบายความหมาย วิเคราะห์ ความรู้ท้องถิ่นเชิงวัฒนธรรมจากชาวบ้าน ที่ใช้ในการจัดการจำแนก ชนิดพันธุ์สัตว์ที่พบในพื้นที่ป่าบุ่งป่าทามได้

(3) อธิบายความหมาย วิเคราะห์ ความรู้ท้องถิ่นเชิงวัฒนธรรมจากชาวบ้าน ที่ใช้ประโยชน์ จากชนิดพันธุ์สัตว์ชนิดต่าง ๆ ที่พบในพื้นที่ป่าบุ่งป่าทามได้

(4) ศึกษา สืบค้น เก็บรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ วิจาร์ณ ข้อมูลที่ได้ศึกษาจากผู้มีความรู้ในท้องถิ่นที่มีต่อวิธีการอนุรักษ์สัตว์ชนิดต่าง ๆ ในพื้นที่ป่าบุ่งป่าทามได้

(5) รวบรวมกลุ่มผลิตสื่อที่ได้จากกระบวนการเรียนรู้ นำความรู้มาจัดกระทำข้อมูลเผยแพร่เพื่อให้บุคคลทั่วไป รับรู้และเห็นคุณค่าพันธุ์สัตว์ชนิดต่าง ๆ อย่างน้อย 1 เรื่อง

พูน ปณ ทิโต ชเว

ตารางที่ 15 แสดงการวิเคราะห์คำอธิบายรายวิชาวิทยาศาสตร์ รหัสวิชา 22202

กิจกรรม	ตัวชี้วัดการเรียนรู้	จุดประสงค์การเรียนรู้
1. ศึกษา 2. สังเกต 3. สืบค้น	1. ศึกษา สืบค้นข้อมูล อธิบายถึงความหลากหลายทางชนิดพันธุ์สัตว์ที่พบในพื้นที่ป่าบุงป่าทามได้	1. อธิบาย และบอกถึงความหลากหลายของชนิดพันธุ์สัตว์ป่าที่พบในพื้นที่ป่าบุงป่าทามได้
4. รวบรวมข้อมูล 5. วิเคราะห์ข้อมูล 6. วิเคราะห์ 7. อธิบายความหมาย	2. อธิบายความหมาย วิเคราะห์ ความรู้ท้องถิ่นเชิงวัฒนธรรมจากชาวบ้าน ที่ใช้ในการจัดการจำแนก ชนิดพันธุ์สัตว์ที่พบในพื้นที่ป่าบุงป่าทามได้	2. อธิบายและบอก ถึงความรู้ท้องถิ่นที่ใช้ในการจัดจำแนก ชนิดพันธุ์สัตว์ป่าได้
	3. อธิบายความหมาย วิเคราะห์ ความรู้ท้องถิ่นเชิงวัฒนธรรมจากชาวบ้าน ที่ใช้ประโยชน์ จากชนิดพันธุ์สัตว์ชนิดต่าง ๆ ที่พบในพื้นที่ป่าบุงป่าทามได้	3. อธิบายและบอกถึง ความรู้ท้องถิ่นที่ใช้ประโยชน์จากชนิดพันธุ์สัตว์ป่าชนิดต่าง ๆ ได้
	4. ศึกษา สืบค้น เก็บรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ วิเคราะห์ ข้อมูลที่ได้ศึกษาจากผู้มีความรู้ในท้องถิ่นที่มีต่อวิธีการอนุรักษ์สัตว์ชนิดต่าง ๆ ในพื้นที่ป่าบุงป่าทามได้	4. จัดกระทำข้อมูล วิเคราะห์ วิเคราะห์ ข้อมูลที่ได้ศึกษาจากผู้มีความรู้ในท้องถิ่นที่มีต่อวิธีการอนุรักษ์สัตว์ป่าชนิดต่าง ๆ ในพื้นที่ป่าบุงป่าทามได้
	5. รวบรวมกลุ่มผลิตภัณฑ์ที่ได้จากกระบวนการเรียนรู้ นำความรู้มาจัดกระทำข้อมูล เผยแพร่เพื่อให้บุคคลทั่วไป รับรู้และเห็นคุณค่าพันธุ์สัตว์ชนิดต่าง ๆ อย่างน้อย 1 เรื่อง	5. นำความรู้เรื่องสัตว์ป่าชนิดต่าง ๆ มาจัดกระทำและเผยแพร่ได้ 6. รวบรวมกลุ่มกันผลิตภัณฑ์ จากองค์ความรู้ที่ได้ในรูปแบบต่าง ๆ อย่างน้อย 1 เรื่องได้

ตารางที่ 16 แสดงหน่วยการเรียนรู้รายวิชาวิทยาศาสตร์ รหัสวิชา 22202

หน่วยการเรียนรู้ที่	ชื่อหน่วยการเรียนรู้	เวลา (ชั่วโมง)
1	การสร้างแรงบันดาลใจในการเรียนรู้	2
2	สัตว์อะไรอยู่ในป่าทาม	2
3	จำแนกดีมีประโยชน์	8
4	ความรู้จากปู่ย่า ที่ช่วยรักษาสัตว์ในป่าทาม	14
5	มีเรื่องดีที่อยากบอก	12
วัดประเมินผล		2
รวม		40

5) คำอธิบายรายวิชาเพิ่มเติม กลุ่มสาระการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ รหัสวิชา 23201

เรื่อง โครงการวิทยาศาสตร์กับการอนุรักษ์และขยายพันธุ์มะดันป่าริมน้ำห้วยทับทัน จังหวัดศรีสะเกษ รหัสวิชา 23201 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ภาคเรียนที่ 1 เวลาเรียน 40 ชั่วโมง

ศึกษา วิเคราะห์ อภิปราย สำรวจตรวจสอบ จำแนกคุณลักษณะแหล่งกำเนิด แหล่งที่อยู่ และความหลากหลายทางชนิดพันธุ์มะดันป่าที่พบริมห้วยทับทันในพื้นที่ตำบลอิเซ ความสัมพันธ์ของมะดันป่าที่มีต่อสิ่งมีชีวิตและสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่น ผลกระทบจากมนุษย์และภัยพิบัติทางธรรมชาติที่ส่งผลต่อต้นมะดันป่าริมห้วยทับทัน รวมกลุ่มออกแบบการทดลองขยายพันธุ์มะดันป่าและการนำไปใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนด้วยวิธีที่หลากหลาย (ตารางที่ 17)

โดยใช้กระบวนการทางการวิทยาศาสตร์ ความรู้จากประสบการณ์ของผู้มีความรู้ ท้องถิ่นในตำบลอิเซ ในการสืบค้นข้อมูล การสังเกต การสำรวจ การจำแนก การอภิปราย การวิเคราะห์ การเปรียบเทียบ การทำนาย การทำโครงการ และการทดลอง

เพื่อให้เกิดความรู้ ความคิด ความเข้าใจ เห็นคุณค่าของทรัพยากรในท้องถิ่น สามารถสื่อสารสิ่งที่เรียนรู้ มีความสามารถในการตัดสินใจ นำความรู้ไปใช้ในชีวิตประจำวัน มีจิตวิทยาศาสตร์ จริยธรรม คุณธรรม และค่านิยมที่เหมาะสม

ตัวชี้วัดในการเรียนรู้ 5 ตัวชี้วัด มีดังนี้ (ตารางที่ 18)

- (1) สืบค้น และอธิบายคุณลักษณะของต้นมะดันป่าที่ในลำห้วยทับทัน พื้นที่ตำบลอิเซ
- (2) อภิปราย และจัดจำแนกความหลากหลายทางพันธุกรรมของมะดันป่าที่พบในพื้นที่ตำบลอิเซ
- (3) อธิบาย สำรวจตรวจสอบ ถึงความสัมพันธ์ของมะดันป่าที่มีผลต่อสิ่งมีชีวิตและสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่น
- (4) อธิบาย วิเคราะห์ ผลกระทบของมนุษย์และภัยธรรมชาติที่ส่งผลต่อการอยู่รอดของมะดันในท้องถิ่น
- (5) นำความรู้ท้องถิ่นที่ค้นพบ ออกแบบ ปฏิบัติ การทดลอง อนุรักษ์และขยายพันธุ์มะดันป่าให้เกิดความยั่งยืน

ตารางที่ 17 แสดงการวิเคราะห์คำอธิบายรายวิชาวิทยาศาสตร์ รหัสวิชา 23201

กิจกรรม	ตัวชี้วัดการเรียนรู้	จุดประสงค์การเรียนรู้
1. ศึกษา 2. วิเคราะห์ 3. อภิปราย 4. สำรวจตรวจสอบ 5. จำแนก	1. สืบค้น และอธิบายคุณลักษณะของต้นมะดันป่าที่ในลำห้วยทับทัน พื้นที่ตำบลอีเซ	1. บอกถึงลักษณะทางกายภาพของต้นมะดันป่าได้
	2. อภิปราย และจัดจำแนกความหลากหลายทางพันธุกรรมของมะดันป่าที่พบในพื้นที่ตำบลอีเซ	2. อธิบาย จำแนกชนิดพันธุ์มะดันป่าตามลักษณะรูปร่าง ดอก ผล ใบ และอื่น ๆ จากความรู้ของผู้มีความรู้ในท้องถิ่น ตำบลอีเซได้
	3. อธิบาย สำรวจตรวจสอบ ถึงความสัมพันธ์ของมะดันป่าที่มีผลต่อสิ่งมีชีวิตและสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่น	3. อธิบายและทำการสำรวจตรวจสอบ มิติความสัมพันธ์ ความเชื่อของไม้มะดันป่าที่มีต่อสิ่งมีชีวิตและสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่น
	4. อธิบาย วิเคราะห์ ผลกระทบของมนุษย์และภัยธรรมชาติที่ส่งผลต่อการอยู่รอดของมะดันในท้องถิ่น	4. บอกและอธิบายถึงการกระทำของมนุษย์และธรรมชาติที่ส่งผลต่อการอยู่รอดมะดันป่าริมห้วยทับทันได้
	5. นำความรู้ท้องถิ่นที่ค้นพบ ออกแบบปฏิบัติ การทดลอง อนุรักษ์และขยายพันธุ์มะดันป่าให้เกิดความยั่งยืน	5. รวมกลุ่มออกแบบการทดลองและปฏิบัติการ การอนุรักษ์ต้นมะดันป่า ในรูปแบบต่าง ๆ ได้

ตารางที่ 18 แสดงหน่วยการเรียนรู้รายวิชาวิทยาศาสตร์ รหัสวิชา 23201

หน่วยการเรียนรู้ที่	ชื่อหน่วยการเรียนรู้	เวลา (ชั่วโมง)
1	เติมพลังใจก่อนการเรียนรู้	2
2	รู้จักถิ่นมะดันแห่งป่า	2
3	ชนิดพันธุ์มะดันแห่งป่าเรารู้จักได้จากใคร	4
4	ความรู้จากปู่ย่า ที่ช่วยรักษาไม้มะดัน	12
5	มาร่วมขยายพันธุ์มะดันกันเถิด	18
วัดประเมินผล		2
รวม		40

5) คำอธิบายรายวิชาเพิ่มเติม กลุ่มสาระการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ รหัสวิชา 23202

เรื่อง โครงการวิทยาศาสตร์ท้องถิ่นกับการพัฒนาเทคโนโลยีชีวภาพจากมะดันป่า รหัสวิชา 23202 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ภาคเรียนที่ 2 เวลาเรียน 40 ชั่วโมง

ศึกษา วิเคราะห์ อภิปราย สำรวจตรวจสอบ จำแนกคุณสมบัติการใช้ประโยชน์จาก ส่วนต่าง ๆ ของต้นมะดันป่า ความรู้ท้องถิ่นของชาวบ้านในการใช้ประโยชน์จากมะดันป่า รวมกลุ่ม ออกแบบการทดลองนำส่วนต่าง ๆ ของมะดันป่ามาใช้ประโยชน์ สร้างผลิตภัณฑ์ด้วยวิธีที่หลากหลาย (ตารางที่ 19)

โดยใช้กระบวนการทางการวิทยาศาสตร์ ศึกษาความรู้จากประสบการณ์ของผู้มีความรู้ท้องถิ่นในตำบลฮีเซ ในการสืบค้นข้อมูล การสังเกต การสำรวจ การจำแนก การอภิปราย การวิเคราะห์ การเปรียบเทียบ การทำนาย และกระบวนการทำโครงการวิทยาศาสตร์

เพื่อให้เกิดความรู้ ความคิด ความเข้าใจ เห็นคุณค่าของทรัพยากรในท้องถิ่น สามารถสื่อสารสิ่งที่เรียนรู้ มีความสามารถในการตัดสินใจ นำความรู้ไปใช้ในชีวิตประจำวัน มีจิต วิทยาศาสตร์ จริยธรรม คุณธรรม และค่านิยมที่เหมาะสม

ตัวชี้วัดในการเรียนรู้ 6 ตัวชี้วัด มีดังนี้ (ตารางที่ 20)

- (1) ศึกษา และสืบค้น ถึงประโยชน์จากส่วนต่าง ๆ ของมะดันป่า
- (2) เลือกเรื่องและประเด็นปัญหา ในการศึกษาเรื่องราวของมะดันป่าได้
- (3) อธิบาย สำรวจ ตรวจสอบ และเก็บรวบรวมข้อมูล จากการศึกษาได้
- (4) สืบค้น และวิเคราะห์องค์ความรู้ของผู้มีความรู้ท้องถิ่นในการใช้ประโยชน์จาก มะดันป่า
- (5) รวมกลุ่ม นำความรู้ท้องถิ่นที่ค้นพบ ออกแบบปฏิบัติการ สร้างผลิตภัณฑ์ ด้วยกระบวนการทำโครงการวิทยาศาสตร์ได้
- (6) เขียนรายงาน นำเสนอผลงาน เผยแพร่ผลงานให้คนอื่นได้เข้าใจได้

พหุ ประถมศึกษา

ตารางที่ 19 แสดงการวิเคราะห์คำอธิบายรายวิชาวิทยาศาสตร์ รหัสวิชา 23202

กิจกรรม	ตัวชี้วัดการเรียนรู้	จุดประสงค์การเรียนรู้
1. ศึกษา	1. ศึกษา สืบค้น ถึงประโยชน์จากส่วนต่าง ๆ ของมะดันป่า	1. บอกถึงการใช้ประโยชน์จากส่วนต่าง ๆ ของมะดันป่าได้
2. วิเคราะห์	2. เลือกเรื่องและประเด็นปัญหาในการศึกษาเรื่องราวของมะดันป่าได้	2. เลือกประเด็นปัญหา 1 เรื่อง เพื่อวางแผนศึกษาเรื่องราวมะดัน
3. อภิปราย	3. อธิบาย สืบค้น วิเคราะห์ หาคำตอบเกี่ยวกับมะดันป่า	3. เก็บรวบรวมข้อมูล ประเด็นปัญหาจากเรื่องที่เลือกไว้ได้
4. สืบค้น	4. สืบค้น วิเคราะห์ หาคำตอบเกี่ยวกับมะดันป่า	4. ศึกษา รวบรวมความรู้ของผู้รู้ในท้องถิ่นที่มีต่อการใช้ประโยชน์จากมะดันป่าในพื้นที่ได้
5. จำแนก	5. รวบรวมกลุ่มนำความรู้ท้องถิ่นที่ค้นพบ ออกแบบปฏิบัติการ สร้างผลิตภัณฑ์ ด้วยกระบวนการทำโครงการวิทยาศาสตร์ได้	5. รวบรวมปฏิบัติการในรูปแบบโครงการวิทยาศาสตร์ได้
	6. เขียนรายงานนำเสนอผลงาน เผยแพร่ผลงานให้คนอื่นได้เข้าใจได้	6. เขียนรายงาน นำเสนอ และจัดเผยแพร่ ผลงานจากกระบวนการทำโครงการวิทยาศาสตร์ได้

ตารางที่ 20 แสดงหน่วยการเรียนรู้รายวิชาวิทยาศาสตร์ รหัสวิชา 23202

หน่วยการเรียนรู้ที่	ชื่อหน่วยการเรียนรู้	เวลา (ชั่วโมง)
1	เติมพลังใจก่อนการเรียนรู้	2
2	ร่วมคิดก่อนทำ	2
3	ความรู้จากมะดันป่า ปูย่าฉั่นใช้ทำอะไร	4
4	โครงการผลิตภัณฑ์มะดันจากป่า	16
5	ผลงานของฉัน	4
วัดประเมินผล		2
รวม		40

5.3.2 การกำหนดเวลาเรียน

หลักสูตรรายวิชาเพิ่มเติม กลุ่มสาระการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ โรงเรียนบ้านอีเซ (คุรุราษฎร์วิทยา) สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาศรีสะเกษเขต 2 ได้กำหนดการจัดการเรียนรู้ในกลุ่มสาระการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ไว้ 40 ชั่วโมงต่อภาคเรียน หรือ 1 ชั่วโมงต่อสัปดาห์

5.3.3 แนวทางการจัดการเรียนรู้

แนวทางในการจัดการเรียนรู้ ตามหลักสูตรรายวิชาเพิ่มเติม กลุ่มสาระการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ โรงเรียนบ้านอีเซ (คุรุราษฎร์วิทยา) สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาศรีสะเกษเขต 2 นี้ผู้วิจัยได้ออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ โดยใช้กระบวนการบรรยายทำความเข้าใจกับผู้เรียนในเบื้องต้น ตั้งคำถาม เปิดโอกาสให้นักเรียนแสวงหาความรู้ จากผู้มีความรู้ในท้องถิ่นซึ่งเป็นชาวบ้านในชุมชนรอบป่าโนนใหญ่ โดยกระบวนการสืบเสาะ หาความรู้จากผู้มีความรู้ในท้องถิ่น ด้วยกระบวนการแก้ปัญหาที่หลากหลาย นำความรู้ที่ได้จัดทำข้อมูลและผลิตสื่อได้อย่างสร้างสรรค์ เพื่อให้เด็กมีความรู้ความเข้าใจ ในธรรมชาติและความภาคภูมิใจในท้องถิ่นบ้านเกิดของตน นำความรู้ไปใช้ในชีวิตประจำวันอย่างมีเหตุผล มีคุณธรรมจริยธรรม และอยู่ในสังคมแห่งการเรียนรู้ได้อย่างเหมาะสม ส่วนกิจกรรมและกระบวนการเรียนรู้ผู้วิจัยได้ใช้กระบวนการสืบเสาะหาความรู้ (Inquiry) ในกระบวนการ 5 ขั้นตอน ประกอบด้วย การสร้างความสนใจ (Engagement) การสำรวจและค้นหา (Exploration) การอธิบาย (Explanation) การขยายความรู้ (Elaboration) และการประเมินผล (Evaluation) ซึ่งทั้ง 5 ขั้นตอนเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ผู้วิจัยซึ่งเป็นครูผู้สอน ได้ส่งเสริมพัฒนากระบวนการคิด กระบวนการเรียนรู้ด้วยโครงงานวิทยาศาสตร์ การเรียนรู้ด้วยวิธีการแก้ปัญหาแก้ปัญหาในบริบทของท้องถิ่น เช่น Problem-Based Learning, Problem-Centered Learning Model และ Project Method เป็นต้น

5.3.4 สื่อการเรียนรู้

การกำหนดสื่อการเรียนรู้ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ผู้วิจัยได้ใช้สื่อประกอบด้วย เอกสารประกอบการเรียน ใบกิจกรรม คอมพิวเตอร์ อินเทอร์เน็ต แหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่น ทั้งนี้ส่วนใหญ่ผู้เรียนต้องลงพื้นที่เรียนรู้ในพื้นที่จริง หรือสถานการณ์จริงตามโอกาส

5.3.5 การวัดประเมินผล

หลักสูตรรายวิชาเพิ่มเติม กลุ่มสาระการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ โรงเรียนบ้านอีเซ (คุรุราษฎร์วิทยา) สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาศรีสะเกษเขต 2 นี้ผู้วิจัยได้กำหนดการวัดและประเมินผลให้อยู่ในกระบวนการเรียนรู้ และใช้กระบวนการวัดประเมินผลที่หลากหลาย การสังเกต พฤติกรรม การประเมินชิ้นงาน การสอบถาม การใช้แบบทดสอบ การประเมินความสามารถในการสืบค้นและวิเคราะห์ข้อมูล เปิดโอกาสให้นักเรียนได้ประเมินตนเอง เพื่อนประเมิน ผู้ปกครองประเมิน ผู้มีความรู้ในท้องถิ่นที่นักเรียนเข้าไปเรียนรู้ประเมิน ประเมินจากผลงานนักเรียน ทั้งนี้จะแบ่งการ

ประเมินเป็น 3 ระยะ คือ ก่อนการจัดกิจกรรม ระหว่างการจัดกิจกรรม และประเมินหลังจากการจัดกิจกรรม

5.3.6 เกณฑ์การวัดประเมินผล

หลักสูตรรายวิชาเพิ่มเติม กลุ่มสาระการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ โรงเรียนบ้านอิเซ (คุรุราษฎร์วิทยา) สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาศรีสะเกษเขต 2 ได้กำหนดหลักเกณฑ์การวัดประเมินผล สอดคล้องกับหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 เพื่อตัดสินผลการเรียนของนักเรียน ดังนี้

- 1) นักเรียนต้องมีเวลาเรียนไม่น้อยกว่าร้อยละ 80 ของเวลาเรียนทั้งหมด
- 2) นักเรียนต้องได้รับการประเมินทุกผลการเรียนรู้และผ่านผลการเรียนรู้ทุกข้อ แต่ละข้อต้องผ่านร้อยละ 60 ขึ้นไป จึงจะถือว่าผ่านเกณฑ์

5.3.7 การตัดสินและให้ระดับผลการเรียน

การตัดสินใจให้ระดับผลการเรียนรายวิชา โดยให้ระดับผลการเรียน หรือระดับคุณภาพ การปฏิบัติของนักเรียนเป็นระบบตัวเลข ระบบตัวอักษร ระบบร้อยละ โดยกำหนดเกณฑ์การตัดสินผ่านร้อยละ 50 จากนั้นจึงให้ระดับผลการเรียนที่ผ่านเป็นระบบ ตามที่สถานศึกษากำหนด ซึ่งแสดงผลดังตารางที่ 21

ตารางที่ 21 เกณฑ์การตัดสินผลการเรียน

ระดับผลการเรียน	ช่วงคะแนนเป็นร้อยละ	ความหมาย
4.00	80 - 100	ดีเยี่ยม
3.50	75 - 79	ดีมาก
3.00	70 - 74	ดี
2.50	65 - 69	ค่อนข้างดี
2.00	60 - 64	ปานกลาง
1.50	55 - 59	พอใช้
1.00	50 - 54	ผ่านเกณฑ์ขั้นต่ำ
0	0 - 49	ต่ำกว่าเกณฑ์

5.4 ความร่วมมือที่ได้รับจากการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นโรงเรียนบ้านอีเซ (คุรุราษฎร์วิทยา)

ในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นด้านสิ่งแวดล้อมเชิงวัฒนธรรมของโรงเรียนบ้านอีเซ (คุรุราษฎร์วิทยา) ครั้งนี้ได้รับความร่วมมือจากผู้บริหารทำหน้าที่อำนวยความสะดวก จัดหางบประมาณและประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และยังพบว่ารูปแบบกระบวนการจัดการเรียนการสอนด้วยวิธีการนี้ได้สร้างความมีส่วนร่วมระหว่างชุมชนและสถานศึกษามากขึ้น ขณะที่คณะครูผู้สอนในโรงเรียนมั่นใจเบื้องต้นจะยังพบว่า รูปแบบการเรียนการสอนด้วยวิธีการนี้ จะทำให้เกิดความยุ่งยาก ลำบากในการเตรียมงานเอกสารการจัดการเรียนการสอน ตลอดทั้งยานพาหนะขนส่งนักเรียนในการเรียนรู้ แต่เมื่อได้มีการวางแผนการทำงานร่วมกัน พบว่าคณะครูได้ให้ความร่วมมือและเกิดความศรัทธาเชื่อมั่นในรูปแบบการเรียนการสอนด้วยวิธีการนี้มากขึ้น เห็นว่ากระบวนการเรียนรู้วิธีการนี้ได้ช่วยปรับเปลี่ยนพฤติกรรมผู้เรียนในทางที่ดีขึ้น นักเรียนกล้าคิด กล้าแสดงออก ขณะเดียวกันคณะครูก็เกิดความสัมพันธ์ที่ดีกับชาวบ้านรอบป่าโนนใหญ่ที่เป็นผู้มาให้ความรู้ด้วย จึงทำให้สามารถร่วมกันพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นที่เกิดจากการมีส่วนร่วมได้สำเร็จ

ด้านผู้ปกครอง และชุมชน จากที่มีความเข้าใจและกังวลว่าบุตรหลานจะเป็นผู้ไม่มีความรู้ในการสอบเข้าเรียนต่อ หรือทำงานในระดับสูงขึ้นไป เมื่อได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา ได้เห็นพัฒนาการ การร่วมสร้างองค์ความรู้ที่เกิดจากลูกหลาน เห็นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมทั้งด้านร่างกาย จิตใจ และสติปัญญา ที่เด็กนักเรียนโรงเรียนบ้านอีเซ (คุรุราษฎร์วิทยา) ได้นำผลเสนอผลงานจากการเรียนรู้ในเวที วิชาการเป็นที่ประจักษ์ในระดับชาติ จากรุ่นสู่รุ่นมาอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้ชุมชนบ้านหนองฮู ยกผืนดินที่ติดกับป่าจำนวน 800 ไร่ ให้เป็นแหล่งเรียนรู้ทางธรรมชาติของนักเรียนจนปัจจุบัน

ขณะที่หน่วยงานภาคีเครือข่ายอื่น ๆ ทั้งภาครัฐ เอกชน องค์กรที่ไม่แสวงหาผลกำไร (NGO) และหน่วยงานทางการศึกษา ได้มีส่วนสนับสนุนงบประมาณ และร่วมผลักดันในระดับนโยบาย ส่งผลให้โรงเรียนบ้านอีเซ (คุรุราษฎร์วิทยา) เป็นโรงเรียนต้นแบบของการจัดการศึกษา โดยเฉพาะสถาบันรางวัลลูกโลกสีเขียว บริษัท ปตท.จำกัด (มหาชน) ได้ส่งเสริมสนับสนุนให้โรงเรียนบ้านอีเซ (คุรุราษฎร์วิทยา) ทำการขยายผลการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นสู่โรงเรียนในเครือข่ายรางวัลลูกโลกสีเขียวในทั่วประเทศอีสาน จำนวน 12 โรงเรียน ประกอบด้วยโรงเรียนศรีแก้วประชาสรรค์ จังหวัดยโสธร โรงเรียนบ้านกันตรง จังหวัดสุรินทร์ โรงเรียนบ้านตลาดหนองเรือ จังหวัดศรีสะเกษ โรงเรียนราษฎร์ประชานุเคราะห์ 29 จังหวัดศรีสะเกษ โรงเรียนลำดวนพิทยาคม จังหวัดบุรีรัมย์ โรงเรียนน้ำใสวิทย จังหวัดร้อยเอ็ด โรงเรียนนาหว้าใต้ จังหวัดอุบลราชธานี โรงเรียนมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร โรงเรียนบ้านวังโพธิ์ จังหวัดมหาสารคาม โรงเรียนแตลศิริวิทย จังหวัดสุรินทร์ โรงเรียนบ้านหนองกระทุ่ม จังหวัดนครราชสีมา และโรงเรียนบ้านปลาเค้าวิทยานุสรณ์ จังหวัดอำนาจเจริญ ทำให้

สถานศึกษาแต่ละแห่งที่กล่าวมาข้างต้นสามารถนำความรู้จากท้องถิ่นจัดทำหลักสูตรใช้ในสถานศึกษาได้สำเร็จเช่นกัน ขณะที่ผลงานวิชาการที่เกิดจากการนำความรู้ท้องถิ่นที่ได้พัฒนาการนำเปลือกมะดันปามาทำสีย้อมผ้าเป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่น ในนามผ้าศรีมะดัน นับเป็นการพัฒนาการจัดการศึกษาจากความรู้ท้องถิ่นด้านสิ่งแวดล้อมเชิงวัฒนธรรมโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนได้อย่างยั่งยืน

นอกจากนี้ยังพบว่าความรู้ท้องถิ่นด้านสิ่งแวดล้อมเชิงวัฒนธรรมกับการจัดการศึกษาโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนนั้น ทำให้ผู้เรียนสามารถใช้กระบวนการเรียนรู้ สืบค้น ปฏิบัติการเรียนรู้ด้วยการทำโครงการวิทยาศาสตร์ซึ่งครูผู้สอนสามารถที่จะนำกระบวนการเรียนรู้มาพัฒนาทักษะกระบวนการเรียนรู้ การแก้ปัญหาในบริบทของท้องถิ่นได้อย่างหลากหลายได้ เช่น Problem-Based Learning, Problem-Centered Learning Model และ Project Method เป็นต้น

5.5 สรุปท้ายบท

ในการนำเอาความรู้ไปสู่การปฏิบัติ เพื่อพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นสิ่งแวดล้อมเชิงวัฒนธรรม โดยนำความรู้ท้องถิ่นจากชุมชนที่อยู่รอบป่าชุมชนโนนใหญ่ จำนวน 7 หมู่บ้าน ประกอบด้วยชุมชนบ้านหนองฮู บ้านแปะ บ้านอีเซเหนือ บ้านอีเซใต้ บ้านหนองหนัก บ้านหมาจอก และบ้านโนนตามแนวคิด Berkes (1999) ที่ให้ความหมายว่า “ความรู้ท้องถิ่นด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมเชิงวัฒนธรรม” (Levels of analysis in traditional knowledge and management systems) แบ่งได้เป็น 4 ระดับ ประกอบด้วย ความรู้ระดับที่ 1 ความรู้ท้องถิ่นด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับกายภาพ ภูมินิเวศและชื่อชนิดสัตว์ (Local knowledge of Land, Animals) ความรู้ระดับที่ 2 ความรู้ท้องถิ่นด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวกับการจัดการและการใช้ประโยชน์ (Land and Resource Management Systems) ความรู้ระดับที่ 3 ความรู้ท้องถิ่นด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวกับการจัดการเชิงสถาบัน องค์กรและความเป็นธรรมของคนในชุมชน (Social Institutions) และความรู้ระดับที่ 4 ความรู้ท้องถิ่นด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมเกี่ยวกับโลกทัศน์ของชุมชนต่อทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม (World View)

โดยโรงเรียนบ้านอีเซ (ศุภราชภูธรวิทยา) สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ศรีสะเกษเขต 2 สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ สามารถสร้างการมีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น รายวิชาเพิ่มเติม กลุ่มสาระการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ ที่ใช้สำหรับการจัดการเรียนการสอนในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 - 3 ของโรงเรียนบ้านอีเซ (ศุภราชภูธรวิทยา) เป็นผลสำเร็จดังนี้

มัธยมศึกษาปีที่ 1

ภาคเรียนที่ 1 ความรู้ท้องถิ่นเชิงวัฒนธรรมกับการจัดการป่าชุมชนโนนใหญ่
รหัสวิชา 21201

ภาคเรียนที่ 2 ความรู้ท้องถิ่นเชิงวัฒนธรรมกับการจัดการน้ำในลำห้วยทับทัน
รหัสวิชา 21202

มัธยมศึกษาปีที่ 2

ภาคเรียนที่ 1 ความรู้ท้องถิ่นเชิงวัฒนธรรมกับการจัดการชนิดพันธุ์พืชในป่าทาม
รหัสวิชา 22201

ภาคเรียนที่ 2 ความรู้ท้องถิ่นเชิงวัฒนธรรมกับการจัดการชนิดพันธุ์สัตว์ในป่าทาม
รหัสวิชา 22202

มัธยมศึกษาปีที่ 3

ภาคเรียนที่ 1 โครงการวิทยาศาสตร์ท้องถิ่นกับการอนุรักษ์และขยายพันธุ์มะดันป่า
ริมลำห้วยทับทัน จังหวัดศรีสะเกษ รหัสวิชา 23201

ภาคเรียนที่ 2 โครงการวิทยาศาสตร์ท้องถิ่นกับการพัฒนาเทคโนโลยีชีวภาพจาก
มะดันป่า รหัสวิชา 23202

บทที่ 6

สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การจัดการศึกษาของประเทศไทยที่ผ่านมาเป็นการเรียนการสอนที่เน้นเพื่อให้ความรู้กับนักเรียน โดยครูคือผู้กำหนดสอนสั่งให้นักเรียนได้ทำตามมากกว่าที่จะให้นักเรียนได้คิดวางแผนแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง อีกทั้งการเรียนรู้อย่างเอาเนื้อหาลงมือปฏิบัติของนักเรียนมาบรรจุในหลักสูตรให้นักเรียนได้เรียนรู้ และท่องจำซึ่งถือเป็นการเรียนรู้ในสิ่งที่ไกลจากความจริงของชีวิตทำให้คนมองไม่เห็นถึงคุณค่าของสิ่งที่อยู่ใกล้ตัว ปัญหาดังกล่าวจึงทำให้ ผู้คนทิ้งถิ่นสืบความเป็นท้องถิ่นของตนเอง รวมทั้งภูมิปัญญาท้องถิ่น แม้นรัฐไทยได้วิเคราะห์สภาพปัญหาของการจัดการศึกษาอย่างต่อเนื่องก็ตาม งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ ประการแรก เป็นวิเคราะห์การจัดการเรียนการสอน หลักสูตรท้องถิ่นในกลุ่มสาระวิทยาศาสตร์ ระดับมัธยมศึกษาตอนต้นของโรงเรียนบ้านอิเซ (คุรุราษฎร์วิทยา) ภายใต้นโยบายการปฏิรูปการศึกษาที่ให้สังคมมีส่วนร่วม ประการที่สอง เป็นการศึกษาค้นคว้า ท้องถิ่นด้านสิ่งแวดล้อมเชิงวัฒนธรรมของชุมชนรอบป่าโนนใหญ่ ประการที่สาม เป็นการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น โดยใช้ความรู้ท้องถิ่นด้านสิ่งแวดล้อม มาใช้ในการจัดการศึกษาของโรงเรียนบ้านอิเซ (คุรุราษฎร์วิทยา)

งานวิจัยนี้ ใช้แนวคิด แนวคิดเทคโนโลยีของอำนาจและการจัดการศึกษาของรัฐของ Keyes (1991) ได้อธิบายว่าการจัดการศึกษาของประเทศไทย คือ เทคโนโลยีของอำนาจและการจัดการศึกษาของรัฐเป็นการเปิดโลกให้นักเรียนมีช่องว่างทางวัฒนธรรมเชื่อมต่อกับชุมชนโลกภายนอกที่ต้องเรียนตามกระแสหลัก และแนวคิดความรู้ท้องถิ่นสิ่งแวดล้อมเชิงวัฒนธรรม (Levels of analysis in traditional knowledge and management systems) ของ Berkes (1999) โดย Berkes อธิบายว่าความรู้ท้องถิ่นด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมมี 4 ระดับ คือ ระดับแรก ความรู้ท้องถิ่นด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวกับกายภาพ ภูมินิเวศ และชื่อชนิดสัตว์ ระดับที่สอง ความรู้ท้องถิ่นด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวกับการจัดการและการใช้ประโยชน์ ระดับที่สาม ความรู้ท้องถิ่นด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวกับการจัดการเชิงสถาบัน องค์กร และความเป็นธรรมของคนในชุมชน และระดับที่สี่ ความรู้ท้องถิ่นด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวกับโลกทัศน์ของชุมชนต่อทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม

การวิจัยใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการวิจัยเอกสาร (Documentary research) การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (Participant observation) การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ การประชุมเชิงปฏิบัติการ และการสนทนากลุ่มกรณีการออกแบบเนื้อหาของหลักสูตรท้องถิ่นด้านสิ่งแวดล้อมเชิงวัฒนธรรมในวิชาสาระเพิ่มเติม กลุ่มสาระการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ ระดับชั้นมัธยมศึกษา โดยใช้ระยะเวลาในการวิจัยระหว่างเดือนพฤษภาคม 2555 - ตุลาคม 2559 มีกลุ่มเป้าหมายคือคณะครู

ชุมชน เด็กนักเรียนโรงเรียนบ้านอีเซ (คุรุราษฎร์วิทยา) ตำบลอีเซ อำเภอโพธิ์ศรีสุวรรณ จังหวัดศรีสะเกษ

6.1 สรุปผลการวิจัย

งานวิจัยพบผลการศึกษาที่สำคัญดังนี้

ประเด็นแรก การวิเคราะห์การจัดการเรียนการสอนหลักสูตรท้องถิ่น ในกลุ่มสาระวิทยาศาสตร์ระดับมัธยมศึกษาตอนต้นของโรงเรียนบ้านอีเซ ภายใต้นโยบายการปฏิรูปการศึกษาที่ให้สังคมมีส่วนร่วม โดยกระบวนการจัดการเรียนการสอนของคณะครูโรงเรียนบ้านอีเซ (คุรุราษฎร์วิทยา) ตามหลักสูตรสถานศึกษาโรงเรียนบ้านอีเซ (คุรุราษฎร์วิทยา) ก่อนปีการศึกษา 2554 ที่ผ่านมา สรุปได้ว่ากระบวนการจัดการเรียนการสอนของครูแต่ละกลุ่มสาระส่วนใหญ่ยึดการสอนตามแบบในตำราเรียนของกรมวิชาการและสำนักพิมพ์ต่าง ๆ การสอนส่วนใหญ่เน้นให้เด็กท่องจำเพื่อนำความรู้ไปใช้สอบมากกว่าการพานักเรียนปฏิบัติการ บางกลุ่มสาระการเรียนรู้ครูยังยึดตำราที่มีเรื่องราวและเนื้อหาความรู้อยู่ไกลตัวมาสอนนักเรียน ทำให้ผู้เรียนไม่สามารถเข้าใจในบริบททรัพยากรธรรมชาติที่แตกต่างจากท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาศรีสะเกษ เขต 2, 2552)

เมื่อวิเคราะห์จากเนื้อหาในบทเรียนพบว่า นักเรียนในโรงเรียนบ้านอีเซ (คุรุราษฎร์วิทยา) ควรจะได้เรียนรู้วิธีการแก้ปัญหาทรัพยากรในท้องถิ่นของตนเองมากกว่าที่จะได้การเรียนรู้และแก้ปัญหาระบบนิเวศป่าชายเลนในภูมิภาคที่ติดชายฝั่งทะเล ขณะที่มทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นตำบลอีเซ เช่น ป่าชุมชนโนนใหญ่ ป่าบุงป่าทาม ซึ่งเป็นผืนป่าธรรมชาติที่สมบูรณ์ ที่ชุมชนร่วมกันอนุรักษ์ไว้ เป็นระบบนิเวศและทรัพยากรธรรมชาติที่พบได้ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ครูส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับเนื้อหานี้ น้อย ทั้งนี้แม้จะพบว่าการสอนในบางเนื้อหา คณะครูได้เคยพานักเรียนไปเรียนรู้ในป่าชุมชนมาบ้างแล้วก็ตาม แต่การไปเรียนรู้ในพื้นที่จริงของป่าชุมชน พบว่าเป็นเพียงการพาเด็กเข้าไปสำรวจพื้นที่เพื่อจะใช้อธิบายสิ่งที่พบเห็นกับความรู้ในตำราเรียนเท่านั้น โดยที่ความรู้หลายเรื่องพบว่าแทนที่คนในท้องถิ่นรอบป่าชุมชนโนนใหญ่จะเป็นผู้ อธิบายให้นักเรียนซึ่งเป็นลูกหลานของตนได้รับรู้ เพื่อฝึกทักษะประสบการณ์ให้นักเรียนได้คิดวิเคราะห์ สังเคราะห์อย่างมีเหตุผล แต่กลับขาดโอกาสให้ผู้รู้ในท้องถิ่นมีส่วนร่วม รวมถึงมีส่วนร่วมในการสร้างหลักสูตรและร่วมจัดการเรียนรู้ให้กับลูกหลานอย่างมีความหมายได้

ด้านผู้บริหาร แม้จะเปิดโอกาสให้คณะครูได้จัดกิจกรรมการเรียนการสอนตามนโยบายการปฏิรูปการศึกษาก็ตาม ปัญหาที่ยังพบว่าระบบบริหารงานวิชาการภายในสถานศึกษา ได้แยกกลุ่มครู ออกเป็นกลุ่มสอนตามระดับชั้น เช่น กลุ่มครูผู้สอนระดับก่อนประถมศึกษา กลุ่มครูผู้สอนระดับ

ประถมศึกษา และกลุ่มครูผู้สอนระดับมัธยมศึกษา ทำให้ครูไม่สามารถทำงานเป็นทีมได้ กระบวนการจัดการเรียนรู้จึงเป็นไม่เป็นเอกภาพ ขณะที่สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ซึ่งเป็นหน่วยงานบังคับบัญชา ก็ขาดการออกมากำกับติดตามและประเมินผลการใช้หลักสูตรของสถานศึกษาอย่างจริงจัง จากข้อจำกัดเหล่านี้ จึงทำให้การพัฒนาด้านการเรียนรู้ไม่เป็นไปตามแนวทางการปฏิรูปการศึกษาตามนโยบายรัฐ

ในด้านการวิเคราะห์เนื้อหาสาระในหลักสูตรกลุ่มสาระการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 เพื่อจัดทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่น พบว่าสาระที่มีความสัมพันธ์และสอดคล้องกับบริบทท้องถิ่นตำบลอีเซมากที่สุด คือ สาระที่ 1 สิ่งมีชีวิตกับกระบวนการดำรงชีวิต สิ่งมีชีวิต หน่วยพื้นฐานของสิ่งมีชีวิต โครงสร้างและหน้าที่ของระบบต่าง ๆ ของสิ่งมีชีวิต และกระบวนการดำรงชีวิต ความหลากหลายทางชีวภาพ การถ่ายทอดทางพันธุกรรม การทำงานของระบบต่าง ๆ ของสิ่งมีชีวิต วิวัฒนาการและความหลากหลายของสิ่งมีชีวิต และเทคโนโลยีชีวภาพ และสาระที่ 2 ชีวิตกับสิ่งแวดล้อม ที่อธิบายถึงสิ่งมีชีวิตที่หลากหลายรอบตัว ความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งมีชีวิตกับสิ่งแวดล้อม ความสัมพันธ์ของสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ ในระบบนิเวศ ความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติ การใช้และจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ในระดับท้องถิ่น ประเทศ และโลก ปัจจัยที่มีผลต่อการอยู่รอดของสิ่งมีชีวิตในสภาพแวดล้อมต่าง ๆ (สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา, 2551)

ประเด็นที่สอง การนำแนวคิดความรู้ท้องถิ่นด้านสิ่งแวดล้อมเชิงวัฒนธรรมของ Berkes (1999) เข้าอธิบายความรู้ท้องถิ่นของชาวตำบลอีเซ ด้านความรู้เกี่ยวกับกายภาพ ภูมินิเวศและชื่อชนิดสัตว์ (Local knowledge of Land and Animals) พบว่า พบว่าพื้นที่ตำบลอีเซ มีความหลากหลายทางชีวภาพ จากสภาพภูมิประเทศเป็นพื้นที่ราบโนนสูงและที่ราบลุ่มริมน้ำ ขณะที่คนอีเซมีความรู้ท้องถิ่นด้านการจัดการพื้นที่ตามระดับทางภูมิศาสตร์ ซึ่งสามารถแบ่งพื้นที่การใช้สอยเป็น 4 ระดับ ในระดับที่หนึ่ง เป็นพื้นที่ป่าธรรมชาติ ระดับที่สอง เป็นพื้นที่สำหรับการตั้งชุมชน หมู่บ้าน ระดับที่สามเป็นพื้นที่สำหรับการทำเกษตรกรรม และระดับที่สี่ เป็นพื้นที่ราบลุ่มริมน้ำกันไว้สำหรับเป็นแหล่งของเสบียงอาหาร เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าและพันธุ์สัตว์น้ำ นอกจากนี้ยังพบว่าบรรพบุรุษของตำบลอีเซ มีกระบวนการเรียนรู้และจัดจำแนกชนิดพันธุ์ของเห็ด พืชอาหาร พืชสมุนไพร และสัตว์ต่าง ๆ

ในด้านความรู้ที่เกี่ยวกับการจัดการและการใช้ประโยชน์ (Land and resource management systems) พบว่าคนในตำบลอีเซ มีความรู้ท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นของตนด้วยวิธีการที่หลากหลาย โดยเฉพาะกระบวนการจัดการกับทรัพยากรป่าชุมชนโนนใหญ่ ซึ่งมีพื้นที่กว่า 3,040 ไร่ ที่ผู้นำยุคแรก ๆ ที่จัดตั้งชุมชนอยู่รอบป่าโนนใหญ่ ได้แก่บ้านหนองฮู บ้านอีเซเหนือ อีเซใต้ บ้านแปะ บ้านหนองหนัก บ้านหมาจอก และบ้านโนน

ได้ใช้สภาพนิเวศของพื้นที่ในการจัดวางแผนผังที่ตามสภาพทางภูมิศาสตร์ โดยให้พื้นที่ตั้งชุมชนส่วนหนึ่งอยู่ติดผืนป่า มีการแบ่งพื้นที่ป่าสำหรับหาอาหารตามฤดูกาล ขณะที่พื้นที่ส่วนหนึ่งเป็นแหล่งน้ำธรรมชาติที่ชุมชนได้ใช้ระบบการจัดการกับแหล่งน้ำโดยเฉพาะทรัพยากรในแม่น้ำห้วยทับทัน ระบบการจัดการป่าบุงป่าทาม มีความรู้ท้องถิ่นมาใช้อนุรักษ์พรรณพืชและสัตว์ อันแสดงให้เห็นถึงผู้นำในสมัยนั้นได้มีความรู้ท้องถิ่นด้านสิ่งแวดล้อมมาใช้ในการจัดการทรัพยากรเพื่อให้รุ่นลูกหลานได้อาศัยและอยู่กับธรรมชาติอย่างยั่งยืน

สำหรับความรู้ท้องถิ่นด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวกับการจัดการเชิงสถาบัน องค์กรและความเป็นธรรมของคนในชุมชน (Social institutions) เป็นความรู้ทางด้านสังคม โครงสร้างสถาบันทางสังคม กฎเกณฑ์การเข้าถึงการใช้ทรัพยากร ระบบกรรมสิทธิ์ การบังคับใช้ กฎเกณฑ์ข้อตกลง รวมทั้งรูปแบบข้อตกลงเพื่อระงับความขัดแย้ง คนตำบลอิเซ มีความรู้ท้องถิ่นด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวกับการจัดการเชิงสถาบัน องค์กรและความเป็นธรรมของคนในชุมชน โดยการนำความรู้ทางวัฒนธรรมของสังคมมาใช้แบบถ้อยทีถ้อยอาศัย บางครั้งก็ลองผิดลองถูกจนสามารถร่วมกันตัดสินใจสร้างทางเลือกในรูปแบบของชุมชนเองได้ ทั้งนี้ได้อาศัยสถาบันทางสังคมเป็นเครื่องมือในการร่วมกันกำหนดกฎเกณฑ์ รูปแบบวิธีการ ตลอดทั้งการคัดเลือกผู้นำ คณะกรรมการป่าชุมชนและการออกกฎกติกา มาใช้เพื่อลดความขัดแย้งของคนในสังคม

ในส่วนของความรู้เกี่ยวกับโลกทัศน์ของชุมชนต่อทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม (World View) พบว่าคนตำบลอิเซมีโลกทัศน์ที่เกี่ยวข้องกับป่าโนนใหญ่ที่สัมพันธ์กับความเชื่อเกี่ยวกับผีปู่ตา และความเชื่อทางพุทธศาสนา ขณะที่พระสงฆ์มีบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์ นอกจากนี้ ยังมีความเชื่อท้องถิ่นเกี่ยวกับผีปู่ตาและความเชื่อทางศาสนา รวมถึงพิธีกรรมต่าง ๆ ที่ชาวบ้านนำมาใช้ในการอนุรักษ์ ในยามปรกติ รวมทั้งในยามเผชิญกับปัญหาการเข้ามาทำลายป่าของคนภายนอก เช่น การสร้างพระใหญ่ในผืนป่าให้ผู้ที่จะทำลายป่ากลัวบาปและยังเป็นแรงยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในชุมชน

ประเด็นที่สาม ในการนำความรู้ท้องถิ่นด้านสิ่งแวดล้อมเชิงวัฒนธรรมเข้าสู่กระบวนการเรียนรู้ในสถานศึกษาของโรงเรียนบ้านอิเซ (คุรุราษฎร์วิทยา) สรุปได้ว่า ในช่วงการปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่ 1 (2542 – 2552) ที่ใช้หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2544 การเรียนรู้จะใช้การนำความรู้ต่าง ๆ ที่อยู่ในท้องถิ่นไปสอดแทรกในแต่ละวิชา แต่ยังคงมาตรฐานและตัวชี้วัดของหลักสูตรไว้ แต่การจัดการเรียนรู้หลักสูตรท้องถิ่นที่เกิดการเปลี่ยนแปลงในทศวรรษที่ 2 (2552 – 2561) ที่รัฐบาลได้เปลี่ยนมาใช้หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน 2551 โรงเรียนสามารถจัดสร้างตำราหลักสูตรท้องถิ่นที่เป็นเอกลักษณ์ เป็นของตนเองที่สามารถประกาศใช้ในสถานศึกษาได้ ดังนี้

1) ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1

1.1) วิชาสาระเพิ่มเติม เรื่องความรู้ท้องถิ่นเชิงวัฒนธรรมกับการจัดการป่าชุมชน

โนนใหญ่

1.2) วิชาสาระเพิ่มเติม เรื่องความรู้ท้องถิ่นเชิงวัฒนธรรมกับทรัพยากรดิน และ
น้ำในชุมชน

2) ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2

2.1) วิชาสาระเพิ่มเติม เรื่องความรู้ท้องถิ่นเชิงวัฒนธรรมกับการจัดการ ชนิดพันธุ์
พืชในป่าทาม

2.2) วิชาสาระเพิ่มเติม เรื่องความรู้ท้องถิ่นเชิงวัฒนธรรมกับการจัดการ สัตว์น้ำ
ในห้วยทับทัน

3) ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3

3.1) วิชาสาระเพิ่มเติม เรื่องท้องถิ่นกับการอนุรักษ์และพัฒนาสายพันธุ์มะดันป่า
ริมน้ำห้วยทับทัน

3.2) วิชาสาระเพิ่มเติม เรื่องท้องถิ่นกับการพัฒนาเทคโนโลยีชีวภาพ
จากมะดันป่า

ด้านความร่วมมือจากผู้บริหารทุกท่านแต่ละช่วงที่เข้ามาบริหารจัดการพบทุกท่านให้
ความสนใจและให้การส่งเสริมสนับสนุนกระบวนการเรียนรู้ทั้งงบประมาณ การอำนวยความสะดวก
ในทุกด้าน ขณะที่เพื่อนครูเบื้องต้นยังพบว่าการจัดการศึกษารูปแบบนี้ทำให้เกิดความยุ่งยาก ลำบาก
เสียเวลา แต่เมื่อร่วมมือร่วมใจ มีส่วนร่วมในบทบาทหน้าที่พบว่า ครู อาจารย์ก็ให้ความร่วมมือและ
ร่วมจัดการศึกษาโดยใช้หลักสูตรท้องถิ่นสำเร็จได้

ด้านผู้ปกครองและชุมชน จากที่มีความเข้าใจกลัวบุตรหลานจะไม่มีความรู้ในการสอบ
เข้าเรียนต่อ หรือทำงานในระดับสูงขึ้น เมื่อเห็นกระบวนการและมีส่วนร่วมในการเข้ามาเป็นส่วนหนึ่ง
ของการสนับสนุนการเรียนรู้ เห็นพฤติกรรมมีการเปลี่ยนแปลงทางด้านร่างกายและสติปัญญาของบุตร
หลานแล้ว ยังให้การสนับสนุน ร่วมพัฒนา และยกผืนดินติดกับป่าให้เป็นเส้นทางศึกษาธรรมชาติและ
เป็นห้องเรียนด้วย

ขณะที่หน่วยงานภาคีเครือข่ายอื่น ๆ ทั้งหน่วยงานรัฐ เอกชน องค์กรพัฒนาเอกชน ได้มี
ส่วนสนับสนุนและผลักดันทั้งระดับนโยบาย ทำให้โรงเรียนบ้านอีเซ(คุรุราษฎร์วิทยา) เป็นโรงเรียน
ต้นแบบของการจัดการศึกษา โดยเฉพาะสถาบันรางวัลลูกโลกสีเขียวภาคอีสานได้ส่งเสริมให้โรงเรียน
บ้านอีเซ (คุรุราษฎร์วิทยา) ทำการฝึกอบรมขยายผลการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นสู่โรงเรียนในเครือข่าย
รางวัลลูกโลกสีเขียวในทั่วภาคอีสาน ขณะที่ผลงานวิชาการที่เกิดจากการเรียนรู้ของนักเรียนได้
พัฒนาการนำเปลือกมะดันปามาเย็บเป็นสีย้อมผ้าเป็นเอกลักษณ์ ในนามผ้าศรีมะดัน ที่เป็นอัตลักษณ์
ของท้องถิ่น

6.2 อภิปรายผล

ประการแรก การนำแนวคิดความรู้ท้องถิ่นด้านสิ่งแวดล้อมเชิงวัฒนธรรมของ Berkes (1999) มาศึกษาความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติของชุมชนรอบป่าโนนใหญ่และพบว่าชุมชนมีความรู้ท้องถิ่นด้านสิ่งแวดล้อมเชิงวัฒนธรรมเกี่ยวกับป่าโนนใหญ่ที่ลึกซึ้ง ทั้งในระดับของความรู้ท้องถิ่นเกี่ยวกับกายภาพ ภูมินิเวศ และชื่อชนิดพันธุ์ (Local knowledge of land and animals) ความรู้ท้องถิ่นเกี่ยวกับการจัดการและการใช้ประโยชน์ (Land and resource management systems) ความรู้ท้องถิ่นเกี่ยวกับการจัดการเชิงสถาบัน องค์กรและความเป็นธรรมของคนในชุมชน (Social institutions) และความรู้เกี่ยวกับโลกทัศน์ของชุมชนต่อทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม (World view) ซึ่งสอดคล้องกับงานของ ไชยณรงค์ เศรษฐเชื้อ (2559) ที่ศึกษาเกี่ยวกับความรู้ท้องถิ่นของชาวประมงพื้นบ้านที่ชายฝั่งทะเลอันดามัน จังหวัดกระบี่ เช่นเดียวกับการศึกษาของ ฟาดิละฮ์ ศรีธธาสุภักกุล วัลลยา ธรรมอภิบาล อินทนิล และ สุธาสิณี บุญญาพิทักษ์ (2559) ได้วิจัยเรื่องการพัฒนาหน่วยการเรียนรู้ท้องถิ่น เรื่อง พิษภูมิปัญญา ที่ใช้กระบวนการสืบค้นทางวิทยาศาสตร์ในการเรียนรู้ สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น พบว่าข้อมูลพื้นฐานจากเอกสาร ตำรา และงานวิจัย สามารถนำมากำหนดกรอบเนื้อหา เช่น วิถีชีวิตของคนในท้องถิ่น พิษในท้องถิ่น ภูมิปัญญาในท้องถิ่น ทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น และแหล่งเรียนรู้ทางภูมิปัญญาในท้องถิ่น

ประการที่สอง งานการศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นที่ผ่านมาส่วนใหญ่ชี้ให้เห็นเพียงการมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในหลักสูตรท้องถิ่นมากกว่าที่จะมีส่วนร่วมเริ่มต้นในการร่วมคิด ร่วมทำ เช่น กรณีของ จิตรลดา เกิดเรือง (2548, หน้า 162) ที่ศึกษาเรื่องการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา เรื่อง ประเพณีและพิธีกรรมไทยทรงดำ สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 จังหวัดสุพรรณบุรี พบว่า ขอบข่ายสาระการเรียนรู้ เป็นเรื่องที่มีความใกล้เคียงกับนักเรียน บุคคลในท้องถิ่นเป็นผู้ดำเนินการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน นักเรียนเกิดความสนใจและต้องการที่จะเรียนรู้ มีความพึงพอใจมากต่อหลักสูตรท้องถิ่นที่สร้างขึ้น ขณะทำงานวิจัยของ จริญญา ศรีเพชร (2550, หน้า 190) ที่พัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา เรื่อง คลองมหาสวัสดิ์ สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 พบว่า เนื้อหาสาระที่นำมาจัดการเรียนรู้เกิดจากความต้องการของนักเรียนและเป็นเรื่องใกล้ตัว และได้เรียนรู้จากผู้รู้ในท้องถิ่น ซึ่งแตกต่างจากหลักสูตรท้องถิ่นสิ่งแวดล้อมศึกษา ในวิชาสาระเพิ่มเติม วิทยาศาสตร์ ขณะทำงานวิจัยนี้ ได้รวบรวมความรู้ท้องถิ่นกับการจัดป่าชุมชนโนนใหญ่ และนำมาพัฒนาหลักสูตรในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 วิชาสาระเพิ่มเติม ในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 และ หลักสูตรท้องถิ่นวิชาสาระเพิ่มเติม และชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ที่กระบวนการสร้างหลักสูตรมาจากสภาพปัญหาและความต้องการของชุมชน คณะครู นักเรียนในท้องถิ่นเป็นผู้วิเคราะห์สภาพ และวางแผนสู่การจัดหลักสูตรท้องถิ่นมาจากการมีส่วนร่วมของชุมชนโดยแท้จริง งานวิจัยนี้ จึงทำให้มีความรู้ท้องถิ่นอย่างเป็นระบบ

และนำมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตร ซึ่งเป็นการทำให้การจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นมีความชัดเจนมากขึ้น
ว่า ความรู้ท้องถิ่นทางด้านสิ่งแวดล้อมคืออะไรบ้าง และสามารถนำไปพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นได้
อย่างไร ซึ่งงานก่อนหน้านี้นี้ดังกล่าวมาแล้วยังไม่ได้มีความชัดเจน

6.3 ข้อเสนอแนะ

6.3.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและการพัฒนา

ในการนำความรู้ท้องถิ่นด้านสิ่งแวดล้อมเชิงวัฒนธรรมกับการจัดการศึกษาโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะสำหรับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาหลักสูตร ที่จะนำ
ความรู้ท้องถิ่นด้านสิ่งแวดล้อมเชิงวัฒนธรรมกับการจัดการศึกษาโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน
เป็นการพัฒนาหลักสูตรรายวิชาเพิ่มเติมเรื่องโครงการวิทยาศาสตร์ในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น
ที่ให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตรตั้งนั้นสถานศึกษาควรส่งเสริมให้ครูผู้สอนพัฒนาหลักสูตร
ที่สอดคล้องกับชุมชนในกลุ่มสาระการเรียนรู้อื่น ๆ เช่น กลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย กลุ่มสาระการ
เรียนรู้อื่น ๆ สามารถนำความรู้ท้องถิ่นจัดทำหลักสูตรในสาระต่าง ๆ ได้ และควรให้ชุมชนมีส่วนร่วม
ทั้งการวางแผนการพัฒนาหลักสูตร การจัดการเรียนรู้และการวัดและประเมินผลหลักสูตร

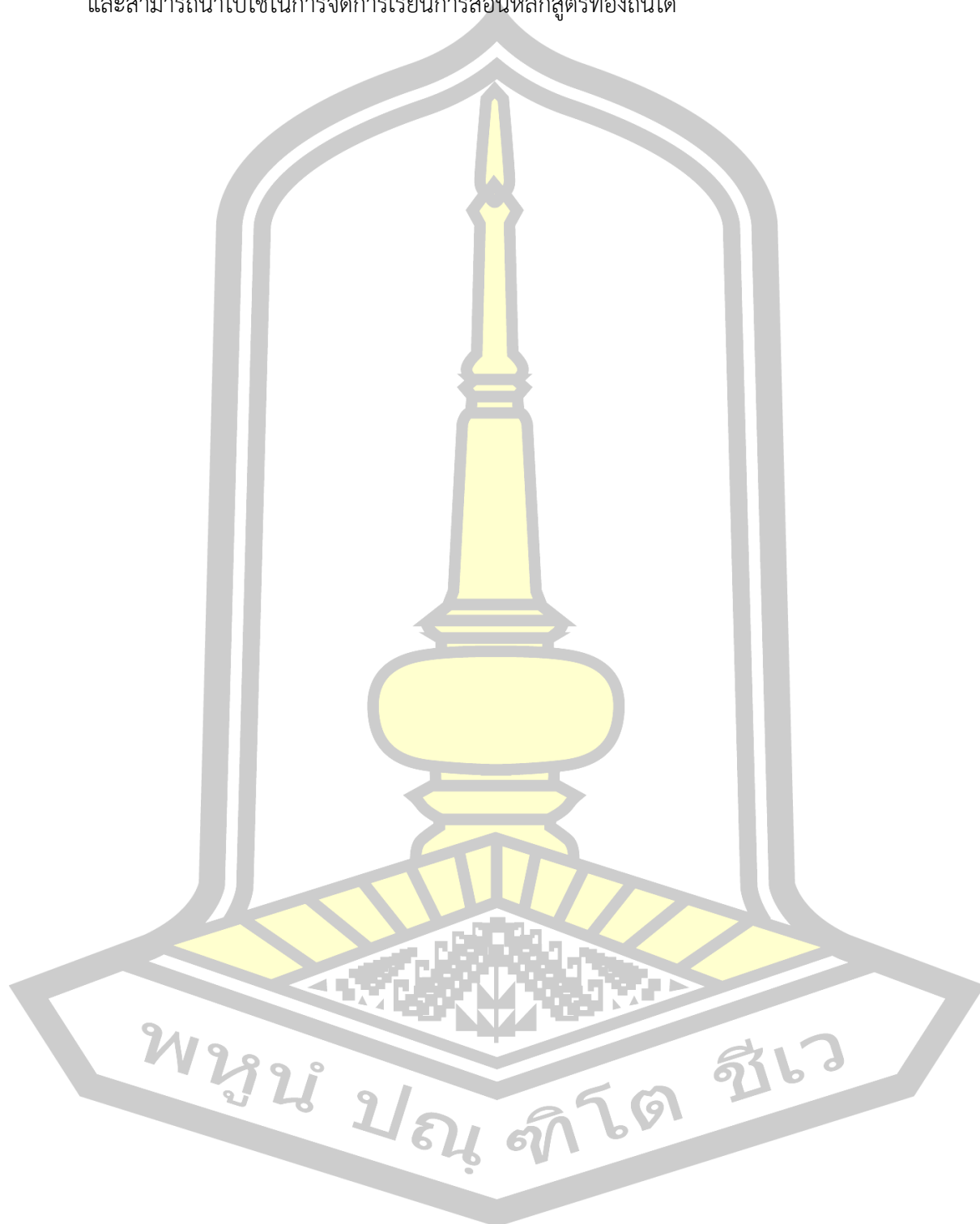
งานวิจัยนี้ที่พบว่าความรู้ท้องถิ่นด้านสิ่งแวดล้อมเชิงวัฒนธรรมกับการจัดการศึกษา
โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนนั้น ทำให้ผู้เรียนสามารถใช้กระบวนการเรียนรู้ สืบค้น ปฏิบัติการเรียนรู้
ด้วยการทำโครงการวิทยาศาสตร์ซึ่งครูผู้สอนสารรถที่จะนำกระบวนการเรียนรู้มาใช้ที่หลากหลายได้
เช่น Problem - based Learning, Problem - centered learning model และ Project
method เป็นต้น

จากผลการวิจัยที่พบว่า ความรู้ท้องถิ่นด้านสิ่งแวดล้อมเชิงวัฒนธรรมกับการจัด
การศึกษาโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน นักเรียนแต่ละรุ่นสามารถร่วมกันพัฒนาและอนุรักษ์ป่ามะดัน
และร่วมกับชุมชนใช้ประโยชน์ได้อย่างยั่งยืน ดังนั้นสถานศึกษาอื่น ๆ สามารถนำกระบวนการนี้ไปร่วม
อนุรักษ์พันธุ์ไม้ในท้องถิ่นที่กำลังจะสูญพันธุ์ด้วยการนำกระบวนการนี้ไปใช้ได้ ทั้งนี้ต้องสอดคล้องกับ
ความต้องการของท้องถิ่นในชุมชนด้วย

6.3.2 ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ

จากการที่ผู้วิจัยได้นำแนวคิดความรู้ท้องถิ่นด้านสิ่งแวดล้อมเชิงวัฒนธรรมของ Berkes
(1999) มาใช้ในการศึกษาความรู้ท้องถิ่นเกี่ยวกับธรรมชาติของชุมชนรอบป่าโนนใหญ่ และทำให้พบว่า
ชาวบ้านในชุมชนมีความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติอย่างลึกซึ้ง และสามารถนำไปใช้ในการพัฒนาหลักสูตร
ท้องถิ่นสำหรับการจัดการศึกษาได้ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีข้อเสนอว่าหากจะจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นที่เกี่ยวข้อง
โยงกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ควรนำแนวคิดความรู้ท้องถิ่นด้านสิ่งแวดล้อมเชิงวัฒนธรรมของ

Berkes (1999) มาใช้ในการเก็บข้อมูลความรู้ของชุมชนและจะทำให้มีชุดความรู้ของชุมชนที่ลึกซึ้ง และสามารถนำไปใช้ในการจัดการเรียนการสอนหลักสูตรท้องถิ่นได้

บรรณานุกรม

- กระทรวงศึกษาธิการ. (2546). พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- กระทรวงศึกษาธิการ. (2550ก). แนวทางปฏิรูปการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ. กรุงเทพฯ: ที.เอส.บี. โปรดักส์.
- กระทรวงศึกษาธิการ. (2550ข). เอกสารประกอบพัฒนาหลักสูตรพัฒนาผู้นำการเปลี่ยนแปลงเพื่อรองรับการกระจายอำนาจสำหรับผู้บริหารการศึกษาและผู้บริหารสถานศึกษา. กรุงเทพฯ: กระทรวงศึกษาธิการ.
- กระทรวงศึกษาธิการ. (2551). หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด.
- กระทรวงศึกษาธิการ. (2559ก). รายงานการติดตามและประเมินผลการจัดศึกษาตามแผนการศึกษาแห่งชาติ ฉบับปรับปรุง (พ.ศ.2552 - 2559). กรุงเทพฯ: สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ.
- กระทรวงศึกษาธิการ. (2559ข). แผนการศึกษาแห่งชาติ ฉบับปรับปรุง (พ.ศ. 2552 - 2559) : ฉบับสรุป. กรุงเทพฯ: สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ.
- เกตุสุเดช กำแพงแก้ว. (2547). การศึกษากิจกรรมการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในการจัดการศึกษาของโรงเรียน: กรณีศึกษาโรงเรียนอัสสัมชัญแผนกประถม. (วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษาดุสิตบัณฑิต). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- กรมการศึกษานอกโรงเรียน. (2541). หลักการพื้นฐานการศึกษานอกโรงเรียน พ.ศ. 2541. กรุงเทพฯ: มิตรภาพการพิมพ์.
- กรมวิชาการ. (2542). ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการพัฒนาหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอน. กรุงเทพฯ: คุรุสภาลาดพร้าว.

- กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข. (2547). *คู่มือการดำเนินงานโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพสำหรับโรงเรียน สำหรับโรงเรียน (ฉบับปรับปรุง)*. นนทบุรี: ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.
- ขวัญชัย แสงสุวรรณ. (2545). *โรงเรียนส่งเสริมสุขภาพ กรณีศึกษาโรงเรียนสาธิต มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. (วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต)*. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- จริยา ศรีเพชร. (2550). *การพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษาเรื่อง คลองมหาสวัสดิ์ สำหรับนักเรียนชั้น ประถมศึกษาปีที่ 6. (วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาหลักสูตรและการนิเทศ)*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- จิตรลดา เกิดเรือง. (2548). *การพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา เรื่อง ประเพณีและพิธีกรรมไทยทรงดำ สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 จังหวัดสุพรรณบุรี. (วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาหลักสูตรและการนิเทศ)*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์. (2539). *การพัฒนาหลักสูตร: หลักการแนวปฏิบัติ*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์อัสสิน เพรส.
- ไชยณรงค์ เศรษฐเชื้อ. (2559). *อันดามัน : ความรู้ท้องถิ่นด้านสิ่งแวดล้อมเชิงวัฒนธรรม การเมืองเรื่อง ความรู้ และความเป็นธรรมทางสังคมด้านสุขภาพ. วารสารวิจัยสังคม, 39(2), 109 – 138.*
- ทิตนา แคมมณี. (2551). *ศาสตร์การสอน : องค์ความรู้เพื่อจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ธีรารัตน์ บัวศรี. (2542). *ทฤษฎีหลักสูตรการออกแบบและพัฒนา. พิมพ์ครั้งที่ 4*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- นรินทร์ชัย พัฒนพงศา. (2546). *การมีส่วนร่วม หลักการพื้นฐาน เทคนิคและกรณีตัวอย่าง*. กรุงเทพฯ: 598 Print.
- นิคม ชมภูหลง. (2542). *การสร้างและพัฒนาหลักสูตรโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น กลุ่มการทำงานพื้นฐาน อาชีพ (ฉบับปรับปรุง)*. มหาสารคาม: หน่วยศึกษานิเทศก์ สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัด มหาสารคาม.

ประสิทธิ์ ลีปรีชา. (2550). มานุษยวิทยา อูซาคเนย์ และชาร์ลส์ คายส์. *วารสารทางวิชาการ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่*, 19(1), 276-307.

ปรัชญา เวสารัชช. (2545). *หลักการจัดการศึกษา*. กรุงเทพฯ: สำนักงานปฏิรูปการศึกษา.

ปารณทัตต์ แสนวิเศษ. (2555). การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของโรงเรียนประถมศึกษา : การสร้างทฤษฎีจากฐานราก. *วารสารบริหารการศึกษา มศว*, 16, 1-2.

พิชญาภา ยืนยาว. (2557). *ตำรา บริบท และแนวคิดการจัดการศึกษาไทย*. พิมพ์ครั้งที่ 2. นครปฐม: คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม.

พิลึก ถามุลตรี. (2546). ปัจจัยที่เอื้อต่อการมีส่วนร่วมในการบริหารของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน โรงเรียนประถมศึกษา อำเภอหนองเรือ จังหวัดขอนแก่น. (วิทยานิพนธ์การศึกษาอิสระ ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต). บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ขอนแก่น.

พิชญ ก่อเกียรติยากุล. (2543). *รูปแบบการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนในเขตการศึกษา 2*. [Online]. ได้จาก : [http:// www.trf.or.th/index.php?option=com](http://www.trf.or.th/index.php?option=com). [สืบค้นเมื่อ 9 มีนาคม 2560].

พาศิลละย์ ศรัทธาสุภักกุล, วัลลยา ธรรมอภิบาล อินทนิล และ สุธาสินี บุญญาพิทักษ์. (2559). การพัฒนาหน่วยการเรียนรู้ท้องถิ่น เรื่อง พิษภูมิปัญญา ที่ใช้กระบวนการสืบค้นทางวิทยาศาสตร์ในการเรียนรู้สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น สังกัด สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษานราธิวาส เขต 3 อำเภอเจาะไอร้อง จังหวัดนราธิวาส. *วารสารมหาวิทยาลัยนราธิวาสราชนครินทร์ สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*, 3(1), 37-46.

มานิต สิทธิศรี. (2543). *ชุดฝึกอบรม การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนประถมศึกษา (แบบปรับปรุง)*. กรุงเทพฯ. คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ยุพา วรยศ, ถนัด ศรีบุญเรือง, โจ้ บอยด์ และวอลเตอร์ ไวท์ลอร์. (2551). *หนังสือเรียน รายวิชาพื้นฐานวิทยาศาสตร์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 เล่ม 1 กลุ่มสาระการเรียนรู้วิทยาศาสตร์*. กรุงเทพฯ:

อักษรเจริญทัศน์.

วิชัย ประสิทธิ์วุฒิเวชช์. (2542). *การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น: สานต่อที่ท้องถิ่น*. กรุงเทพฯ: บริษัทเซ็นเตอร์ดีสคัฟเวอร์ จำกัด.

วิจิต นันทสุวรรณ และจำนงค์ แรกพิณีจ. (2541). *บทบาทของชุมชนกับการศึกษา* (รายงานการวิจัย). กรุงเทพฯ: สำนักนายกรัฐมนตรี.

สถาบันส่งเสริมการสอนวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี. (2554). *หนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานวิทยาศาสตร์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 เล่ม 2*. กรุงเทพฯ: สกสศ.ลาดพร้าว.

สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาศรีสะเกษ เขต 2. (2552). *กรอบสาระการเรียนรู้ท้องถิ่น ศรีสะเกษ ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551* (เอกสารอัดสำเนา). ศรีสะเกษ: สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาศรีสะเกษ เขต 2.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2548). *รายงานการวิจัย การสังเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับการจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ตั้งแต่ พ.ศ. 2542-2547* (ฉบับสมบูรณ์). กรุงเทพฯ: ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2549ก). *รายงานการประเมินการปฏิรูปการเรียนรู้ระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน : พหุกรณีศึกษา*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2549ข). *รายงานการวิจัย การสังเคราะห์ ผลการติดตามและประเมินการดำเนินงานปฏิรูปการศึกษา นับตั้งแต่ประกาศใช้พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ถึงสิ้นสุดปีงบประมาณ 2548*. กรุงเทพฯ: พริกหวานกราฟฟิค.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2551). *รายงานการติดตามและประเมินผลการจัดการเรียนรู้ระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน*. กรุงเทพฯ: เพลิน สตูดิโอ.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2552). *รายงานการวิจัยเรื่อง สภาพปัญหาและแนวทางการแก้ปัญหาการจัดการเรียนการสอนที่ส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพผู้เรียนในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน*. กรุงเทพฯ: วี.ที.ซี.คอมมิวนิเคชั่น.

สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา. (2551). *ตัวชี้วัดและสาระการเรียนรู้แกนกลาง กลุ่มสาระการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด.

สำนักสื่อสารสาธารณะ. (2557). นโยบายปฏิรูปการศึกษาของ ครม. และ รมว.ศธ. *วารสารการศึกษาไทย*, 11(117), 7-11.

สำราญ คำป่อง. (2547). *การมีส่วนร่วมในการส่งเสริมสุขภาพ ของโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดชัยภูมิ*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต). เลย: มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย.

สุเทพ สุนทรเกษม. (2547). *ชาติพันธุ์สัมพันธ์ : แนวคิดพื้นฐานทางมานุษยวิทยาในการศึกษาอัตลักษณ์ กลุ่มชาติพันธุ์ ประชาชาติ และจัดองค์กรความสัมพันธ์ทางชาติพันธุ์*. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ.

สุรางค์ โพธิ์พุกขาววงศ์. (2557). การปฏิรูปการศึกษาไทยครั้งแรกในสมัยรัชกาลที่ 5 : บทเรียนสำหรับการปฏิรูปการศึกษาในรัชกาลที่ 9. *วารสารการศึกษาไทย*, 11(117), 16-27.

สมศักดิ์ ดลประสิทธิ์. (2557). *การศึกษาในศตวรรษที่ 21*. กรุงเทพฯ: สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา.

สรยุทธ รัตนพจนารถ. (2540). *โครงการพัฒนาการศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพในชุมชน*. [Online]. ได้จาก: [http:// www.trf.or.th/index.php?option=com](http://www.trf.or.th/index.php?option=com). [สืบค้นเมื่อ 9 มีนาคม 2560].

อุไรวรรณ วินะพันธ์. (2549). *การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตร สถานศึกษา เรื่องการจัดการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนในท้องถิ่นชุมชนบ้านดาวดึงส์ อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

องค์การบริหารส่วนตำบลอีเซ. (2555). *แผนพัฒนาสามปี (พ.ศ. 2555 - 2557) (เอกสารอัดสำเนา)*. ศรีสะเกษ: องค์การบริหารส่วนตำบลอีเซ.

Berkes, F. (1999). *Sacred ecology: Traditional ecological knowledge and resource management*. USA: Taylor & Francis.

Keyes, C. F. (1991). The Proposed World of the School: Thai Villagers' Entry into a Bureaucratic State System. In Keyes, C. F. (ed.) *Reshaping Local Worlds: Formal Education and Cultural Change in Rural Southeast Asia*, New Haven, Connecticut: Yale University Southeast Asia Studies, Pp. 89-130.

การสัมภาษณ์

ก่าน เศรษฐ์ศรี. (2556). *สัมภาษณ์*. อดีตผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 5 ตำบลอีเซ อำเภอโพธิ์ศรีสุวรรณ จังหวัดศรีสะเกษ.

ขำ เหล่าชื่อ. (2555). *สัมภาษณ์*. อดีตรองประธานป่าชุมชนโนนใหญ่.

ขำ เหล่าชื่อ. (2556). *สัมภาษณ์*. อดีตรองประธานป่าชุมชนโนนใหญ่.

จันทร์ โต๊ะสิงห์. (2556). *สัมภาษณ์*. ครูผู้สอน โรงเรียนบ้านเสียว.

จิราภรณ์ งามแสง. (2557). *สัมภาษณ์*. นักเรียน ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 โรงเรียนบ้านอีเซ (คุรุราษฎร์วิทยา).

ฐิตวัฒน์ สีตะริสุ. (2557). *สัมภาษณ์*. นักเรียน ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนบ้านอีเซ (คุรุราษฎร์วิทยา).

นันทยา สุภาลักษณ์ (2556). *สัมภาษณ์*. ครูผู้สอน โรงเรียนบ้านอีเซ (คุรุราษฎร์วิทยา).

นาค ภูมิลา. (2555). *สัมภาษณ์*. ปราชญ์ท้องถิ่น.

ปวีณา เกสร. (2557). *สัมภาษณ์*. นักเรียน ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนบ้านอีเซ (คุรุราษฎร์วิทยา).

ไพฑูรย์ ชมพูนี. (2556). *สัมภาษณ์*. ปราชญ์ท้องถิ่น การหาเห็ดป่า.

พร สีดี. (2555). *สัมภาษณ์*. อดีตผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 3 ตำบลอีเซ อำเภอโพนศรีสุววรรณ จังหวัดศรีสะเกษ.

รัตน์ ทองสำแดง. (2555). *สัมภาษณ์*. ประชาชนท้องถิ่น ด้านความเชื่อและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของคนรอบป่าชุมชนโนนใหญ่.

วันดี จันโท. (2556). *สัมภาษณ์*. อดีตผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 9 ตำบลอีเซ อำเภอโพนศรีสุววรรณ จังหวัดศรีสะเกษ.

วิทยา โสตา. (2555). *สัมภาษณ์*. ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 3 ตำบลอีเซ อำเภอโพนศรีสุววรรณ จังหวัดศรีสะเกษ.

วรุต กุตาวัน. (2557). *สัมภาษณ์*. นักเรียน ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 โรงเรียนบ้านอีเซ (คุรุราษฎร์วิทยา).

สมัย ราชเจริญ. (2550). *สัมภาษณ์*. ประธานกรรมการป่าชุมชนโนนใหญ่.

สมาน ชันตวงค์. (2556). *สัมภาษณ์*. กำนันตำบลอีเซ อำเภอโพนศรีสุววรรณ จังหวัดศรีสะเกษ.

สาลี ภาชี. (2556). *สัมภาษณ์*. อดีตผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 9 ตำบลอีเซ อำเภอโพนศรีสุววรรณ จังหวัดศรีสะเกษ.

สุริยงค์ บุรมย์. (2556). *สัมภาษณ์*. อดีตผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านหนองผือ.

สุรย์ ดอกจันทร์. (2555). *สัมภาษณ์*. ประชาชนท้องถิ่น การหาปลาในลำห้วยทับทัน.

เสริม เทียมไสย์. (2556). *สัมภาษณ์*. ประชาชนท้องถิ่น ด้านความเชื่อ.

เสียน พลเมือง. (2556). *สัมภาษณ์*. ประชาชนท้องถิ่น การหาพืชสมุนไพร.

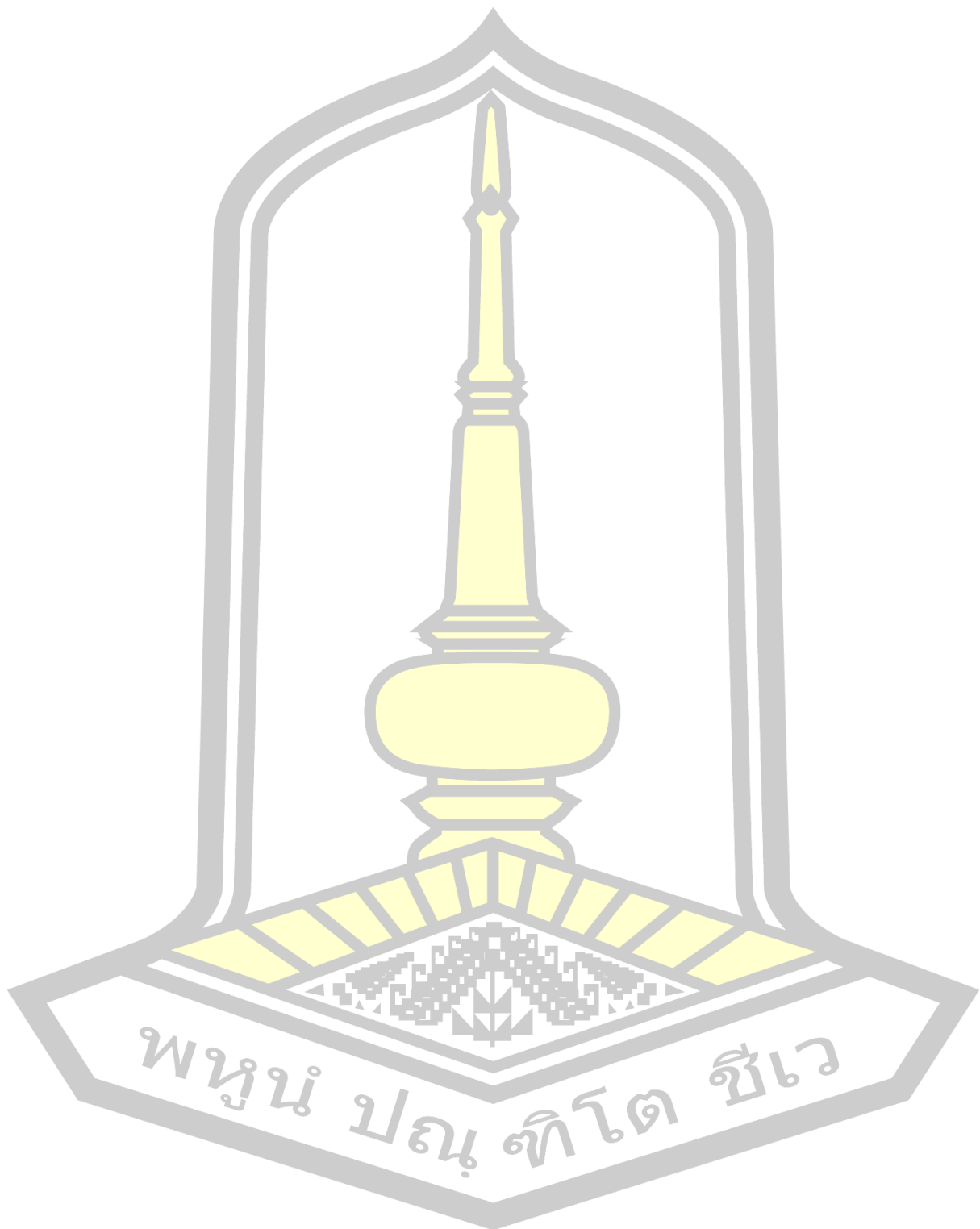
สมเด่น บัวศรี. (2556). *สัมภาษณ์*. อดีตกำนัน ตำบลเสี้ยว อำเภอโพนศรีสุววรรณ จังหวัดศรีสะเกษ.

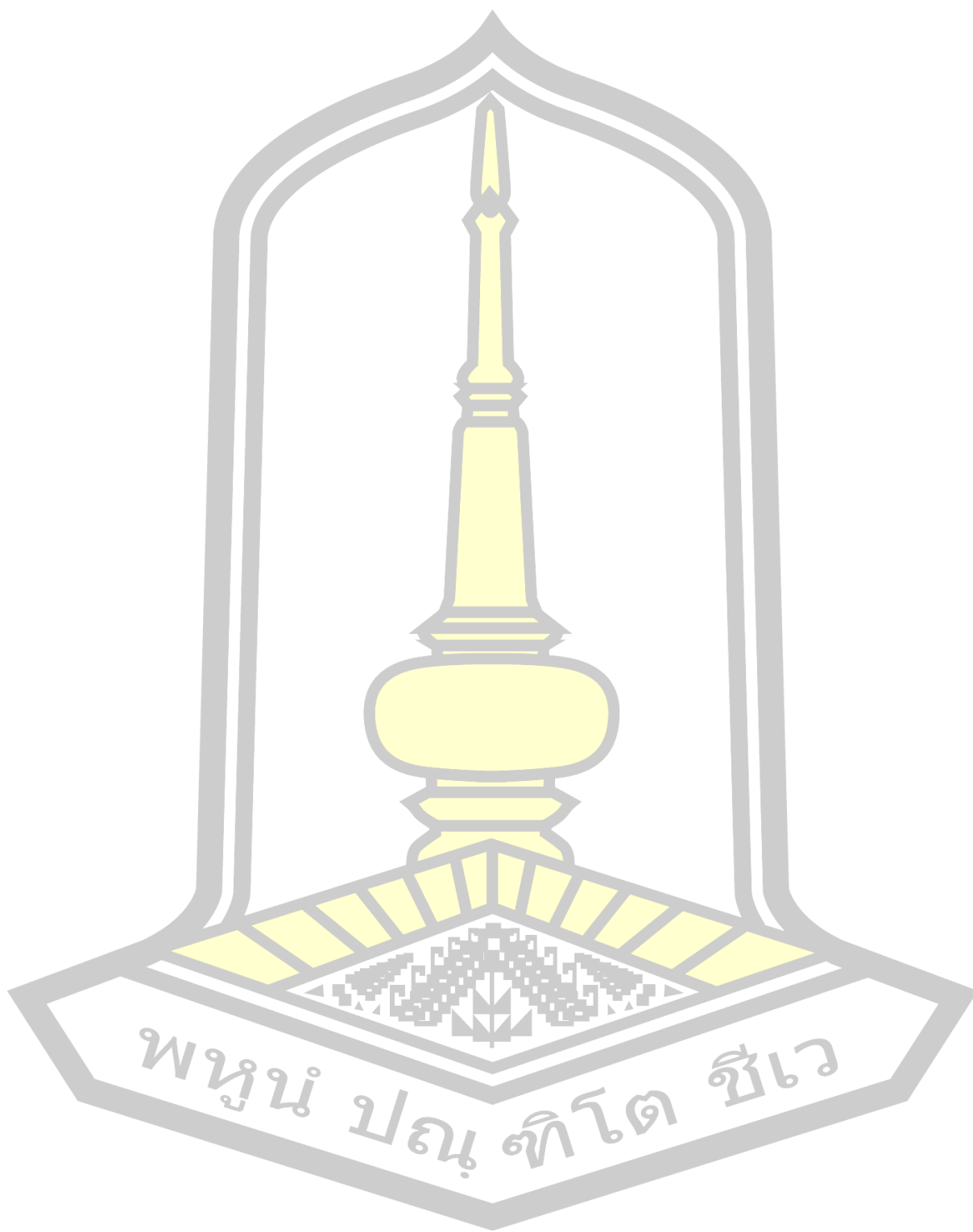
สมพงษ์ มงคลชัยพาณิชย์. (2556). *สัมภาษณ์*. อดีตกำนัน ตำบลอีเซ อำเภอโพนศรีสุววรรณ จังหวัดศรีสะเกษ.

อัมพร สอนเจริญ. (2556). *สัมภาษณ์*. ครูผู้สอน โรงเรียนบ้านอีเซ (คุรุราษฎร์วิทยา).

อัว โสมาลีย์. (2555). *สัมภาษณ์*. ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 6 ตำบลอีเซ อำเภอโพนศรีสุววรรณ จังหวัดศรีสะเกษ.

อุดม บึงไกร. (2557). *สัมภาษณ์*. ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านอีเซ (คุรุราษฎร์วิทยา).

พหุ ประยูร ทิธิต ชัยเว

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ	นายพีรชัย วงษ์เลิศ
วันเกิด	17 กันยายน 2505
สถานที่เกิด	56 หมู่ที่ 2 ตำบลเมืองหลวง อำเภอห้วยทับทัน จังหวัดศรีสะเกษ
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	22 หมู่ที่ 11 ตำบลไผ่ อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสุรินทร์
ตำแหน่งหน้าที่การงาน	ครูผู้สอน วิทยาลัยอาชีวศึกษา
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	โรงเรียนบ้านอีเซ (คุรุราษฎร์วิทยา) ตำบลอีเซ อำเภอโพธิ์ศรีสุวรรณ จังหวัดศรีสะเกษ
ประวัติการศึกษา	พ.ศ 2517 ประถมศึกษาประถมศึกษาปีที่ 7 โรงเรียนบ้านเมืองหลวง ตำบลเมืองหลวง อำเภอห้วยทับทัน จังหวัดศรีสะเกษ พ.ศ 2520 มัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนสุรินทร์ศึกษา จังหวัดสุรินทร์ พ.ศ 2523 มัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนสุรวิทยาคาร จังหวัดสุรินทร์ พ.ศ 2525 ประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง (ป.กศ.สูง) วิชาเอกวิทยาศาสตร์ทั่วไป วิทยาลัยครูสุรินทร์ พ.ศ. 2528 ปริญญาครุศาสตรบัณฑิต (ค.บ.) วิชาเอกวิทยาศาสตร์ทั่วไป วิทยาลัยครูสุรินทร์ พ.ศ. 2564 ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ศศ.ม.) สาขาวิจัยเพื่อพัฒนาท้องถิ่น มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
ทุนวิจัย	-
ผลงานวิจัย	ประเสริฐ วุฒิคัมภีร์, พีรชัย วงศ์เลิศ, ชาติ เทียมทอง และวิทยา ศรีทานันท์. (2545). ระบบวนเกษตรเพื่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูเขตธรรมชาติในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง. วารสารเกษตรเพื่อการจัดการทรัพยากรและพัฒนาชนบทเชิง, 32(49), 318-330. พีรชัย วงษ์เลิศ. (2547). การศึกษาและการพัฒนาคู่มือศึกษาธรรมชาติเส้นทางเดินป่าอนุรักษ์ ป่าชุมชนโนนใหญ่ จังหวัดศรีสะเกษ (รายงานวิจัย). ศรีสะเกษ: โรงเรียนบ้านอีเซ (คุรุราษฎร์วิทยา). พีรชัย วงษ์เลิศ. (2552, 14 กรกฎาคม). บทเรียนจากผืนป่า เกิดตำราแห่งโนนใหญ่. หนังสือพิมพ์แนวหน้า, บทความพิเศษ.